

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

T. S. ELIOT'IN TÜRK ŞİİRİNE TESİRİ: 1950-1980

DOKTORA TEZİ

Fırat Ender KOÇYİĞİT

BURSA – 2025

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

T. S. ELIOT'IN TÜRK ŞİİRİNE TESİRİ: 1950-1980

DOKTORA TEZİ

Fırat Ender KOÇYİĞİT

Danışman:

Prof. Dr. Nesrin KARACA

BURSA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı Ana bilim / Bilim Dalı'nda 711741011 numaralı Fırat Ender Koçyiğit'in hazırladığı "T. S. Eliot'ın Türk Şiirine Tesiri: 1950-1980" başlıklı doktora tezi ile ilgili savunma sınavı, 11/07/2025 günü 14:00 – 16:00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Nesrin KARACA
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Kelime ERDAL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Yıldız Teknik Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Balıkesir Üniversitesi

11/07/ 2025

DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 23/07/2025

- Tez Başlığı / Konusu: T. S. Eliot'ın Türk Şiirine Tesiri: 1950-1980
- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 392 sayfalık kısmına ilişkin, 23/07/2025 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezi-
min benzerlik oranı %11'dir.
- Uygulanan filtrelemeler:
- Kaynakça hariç
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
- Gereğini saygılarımla arz ederim.

23/07/2025

Adı Soyadı : Fırat Ender KOÇYİĞİT

Öğrenci No : 711741011

Ana bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : Yeni Türk Edebiyatı

Statüsü : Doktora

Danışman
Prof. Dr. Nesrin KARACA
23/07/2025

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum *T. S. Eliot'ın Türk Şiirine Tesiri: 1950-1980* adlı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

23/07/2025

Adı Soyadı : Fırat Ender KOÇYİĞİT
Öğrenci No : 711741011
Ana bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Yeni Türk Edebiyatı
Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar adı soyadı	Fırat Ender KOÇYİĞİT
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana bilim dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim dalı	Yeni Türk Edebiyatı
Tezin niteliği	Doktora
Mezuniyet tarihi	11/07/2025
Tez danışmanı	Prof. Dr. Nesrin KARACA

T. S. Eliot'ın Türk Şiirine Tesiri: 1950-1980

Bu tezde, 1950-1980 arasında T. S. Eliot'ın Türk şiirine tesiri; Ülkü Tamer, Edip Cansever, İsmet Özel, Bülent Ecevit ve Osman Türkay üzerinden incelenmektedir. Modernist şiirin öncü isimlerinden Eliot'ın gelenekle yeniliği birleştiren, metafizik ve mitolojik unsurları kullanan poetikası, özellikle şehirleşmenin ve yabancılaşmanın hız kazandığı bu dönemde Türk şairleri üzerinde etkili olmuştur. Çalışmada Eliot'ın temel kavramları (nesnel karşılık, mitik yöntem, gelenek gibi) ile Türk şairlerinin eserleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın bulgular bölümünde, Harold Bloom'un "tesir endişesi" kuramından hareketle Türk şairlerinin Eliot'a yönelik tutumları değerlendirilmiş; özellikle mitik kral-kurban anlatısı, kentsel katabasis arketipi ve nesnel karşılık kavramının Eliot'ın tesirini anlamada temel oluşturduğu saptanmıştır. Böylece Eliot'ın modernist Türk şiirinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışma, Eliot'ın eserlerinin Türk şiirinde manevî ve kültürel yenilenme arayışına ilham olduğunu göstermektedir. Sonuçta tez, Eliot'ın Türk şiirindeki etkisinin günümüz toplumunda anlam kaybı, yabancılaşma ve kimlik krizleri gibi modern sorunların anlaşılması açısından önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: T. S. Eliot, Türk Şiiri, Modernizm, Yabancılaşma, Nesnel Karşılık, Mitik Yöntem, Gelenek, Kentsel Katabasis

ABSTRACT

Name & surname	Fırat Ender KOÇYİĞİT
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Turkish Language and Literature
Subfield	Modern Turkish Literature
Degree awarded	PhD.
Date of degree awarded	11/07/2025
Supervisor	Prof. Dr. Nesrin KARACA

T. S. Eliot's Influence on Turkish Poetry: 1950–1980

This thesis examines the influence of T. S. Eliot on Turkish poetry between 1950-1980, focusing on poets Ülkü Tamer, Edip Cansever, İsmet Özel, Bülent Ecevit, and Osman Türkay. Eliot, a pioneer of modernist poetry, profoundly impacted these poets through his poetics, which integrates tradition and innovation, metaphysical inquiries, and mythological elements—especially pertinent during a period of intense urbanization and alienation in Turkey. The study employs a comparative analysis of Eliot's core concepts (objective correlative, mythical method, tradition) and the works of Turkish poets. Utilizing Harold Bloom's theory of the "anxiety of influence," the thesis assesses Turkish poets' responses to Eliot, identifying the mythical king-sacrifice narrative, urban katabasis archetype, and the concept of objective correlative as pivotal in comprehending Eliot's influence. Consequently, it concludes that Eliot significantly shaped modernist Turkish poetry. Additionally, the research demonstrates that Eliot's works laid a foundation for spiritual and cultural renewal within Turkish poetry. Ultimately, the thesis underscores that Eliot's influence on Turkish poetry provides insight into contemporary societal issues such as loss of meaning, alienation, and identity crises.

Keywords: T. S. Eliot, Turkish Poetry, Modernism, Alienation, Objective Correlative, Mythical Method, Tradition, Urban Katabasis

ÖN SÖZ

Heidegger'e göre düşünmek salt bilişsel bir faaliyet değildir, varlıkla daha derin, daha temel bir iştigal hâlini ifade eder. Bu iştigal hâlinde insan, düşündüğü konuya karşı belli bir ilgiye, açıklığa sahip olmalıdır¹. Basitçe ifade etmek gerekirse insan, üzerine kafa patlatacağı meseleyi sevmelidir. Ancak bu şekilde o zorlu sürecin üstesinden gelebilir. Buna karşın sosyal bilimlerde çoğu zaman insanlar, uzmanlaşma baskısıyla yahut daha önce çalışılmamış bir konu bulmak kaygısıyla üstüne düşünmekten çok da keyif almadığı konularda, sözgelimi edebî değeri düşük olan; yalnızca sosyolojik bazı çıkarımlara imkân veren yazarların, şairlerin eserleri üzerine çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, ilgi ile gereklilik arasındaki bu ayrım, akademik heveslerin önündeki en keskin engellerden biridir.

Ben bu konuda kendimi şanslı addediyorum. Şiirleri ve fikirleriyle çok sevdiğim bir şairi, T. S. Eliot'ı temel alan bir doktora tezi yazma imkânı buldum. T. S. Eliot'la ilk kez ortaokul yıllarımda, o dönem okuduğum Stephen King romanlarından birinde geçen "Sana bir avuç tozda korkuyu göstereceğim" dizeleriyle tanışmıştım. Aynı romanı (adını T. S. Eliot'ın meşhur şiirinden alan *The Wastelands* olsa gerek) lisans mezuniyetim sonrasında okuduğumda kendimi Eliot'ın eserlerini doğrudan okuyacak yetkinlikte hissettim ve *The Waste Land* ile Eliot'ın külliyyatına daldım. Zaman içinde diğer eserlerini de tanıdım. Beni en çok cezbeden nokta, Eliot'ın eserlerindeki katmanlı yapıydı. Hiçbir art alan bilgisi olmadan şiirlerini okunduğunda gayet keyifli olan bu şiirlerden alınan lezzet, gönderme yapılan tarihsel/mitolojik/edebî unsurları bildiğinizde katlanıyor, bunların Eliot'ın çağı ve şahsıyla olan ilişkisini ve nasıl bir kompozisyon oluşturduğunu kavradığınızda ise çok daha ileri bir düzeye çıkıyordu.

Tezime konu olan Türk şairler de benzer şekilde edebî açıdan olgunluğa ulaşmış şairlerden oluşuyor. İsmet Özel'in, Edip Cansever'in şiirlerinde de benzer bir katmanlı yapıya, gitgide derinleşen bir zenginliğe rastlamak mümkün. Böyle bir konuyu seçmemi sağlayan Tez İzleme Komiteme, başta danışmanım Prof. Dr. Nesrin KARACA olmak üzere Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU ve Prof. Dr. Kelime ERDAL'a ne kadar teşekkür etsem az. Danışmanım Prof. Dr. Nesrin KARACA'nın tez sürecinde bana tanıdığı özgürlük sahası olmasa bu tezdeki orijinal kısımlar var olamazdı. Yine tez sürecinde yaptığımız sohbetlerde bana yol gösteren, yeni fikirler edinmemi sağlayan Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ, Doç. Dr. M. Emir İLHAN, Dr. Öğr. Üyesi Zuhâl EROĞLU KOŞAN'a da teşekkürü borç bilirim.

Başta oda arkadaşlarım Öğr. Gör. Ayşe ENERĞİN, Araş. Gör. Dr. Semra AKGÜL, Araş. Gör. Ahmet Arif KARABOĞA ve daha önce aynı odayı paylaştığım Öğr. Gör. Dr. Tayfun BARIŞ ve Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KARAHANCI olmak üzere bütün hocalarıma, mesai arkadaşlarıma bana verdikleri destek için teşekkür ediyorum. En çok da bu süreçte hep yanımda duran aileme; anneme, babama, ablama ve Aslı'ya teşekkür ediyorum. Bu tez onlara adanmıştır.

These fragments I have shored against my ruins...

For the Emperor!

¹ Martin Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, çev. Rıdvan Şentürk, Paradigma Yayınları, 2009.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	iii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. T. S. ELIOT: DEVİR, ŞAHSİYET, SANAT

A) Devir	4
B) Hayatı ve Şahsiyeti	15
C) Esin Kaynakları	32
1) Virgil ve Dante	32
2) Camelot Mitleri	34
3) Hristiyanlık (Anglo-Katolisizm)	37
4) Metafizik Şairler	39
5) Fransız Sembolistler	40
6) Viktoryen Şairler	43
7) Ezra Pound	44
8) Matthew Arnold	46
9) Charles Maurras	48
10) Georges Sorel	49
Ç) Edebî Düşünceleri	50
1) Gelenek	50
2) Objective Correlative (Nesnel Karşılık)	52
3) Kişilerüstülük	54
4) Dramatik Monolog	55
5) Kolaj ve Parçalı Anlatım	56
6) Mit ve Sembolizm	57
7) Dissociation of Sensibility (Duyarlılığın Ayrışması)	59
8) Eleştirinin İşlevi	61
9) Klasik Mefhumi	62
10) New Criticism (Yeni Eleştiri)	63
11) Organic Unity (Organik Birlik)	64
D) Kültürel Düşünceleri	65
1) Kültür Tanımı	65
2) Yaşayan Gelenek	67
3) Kültürel ve Ahlakî Bozulma	68
4) Edebiyat – Kültür İlişkisi	69

5) Din ve Kültür İlişkisi.....	70
6) Tartışmalı Fikirleri	71
E) T. S. Eliot'ın Dünya Edebiyatına ve Kültür Hayatına Tesiri	72

İKİNCİ BÖLÜM

II. T. S. ELIOT'IN ESERLERİ

A) Bibliyografya Çalışmaları	76
B) Toplu Nesirleri.....	78
C) Şiirleri.....	81
1) Prufrock and Other Observations (Prufrock ve Diğer Gözlemler)	81
2) Poems (Şiirler).....	82
3) The Waste Land (Çorak Ülke)	84
4) The Hollow Men (Kof Adamlar).....	85
5) Ash- Wednesday (Kül Çarşambası).....	87
6) Ariel Poems (Ariel Şiirleri).....	88
7) Unfinished Poems (Yarım Kalmış Şiirler).....	90
8) Minor Poems (Minör Şiirler)	91
9) Choruses From "The Rock" ("Sarpkaya"dan Korolar)	93
10) Four Quartets (Dört Kuartet)	93
11) Occasional Verses (Vesileli Mısralar).....	94
Ç) Oyunları	96
1) Sweeney Agonistes	96
2) The Rock (Sarpkaya).....	97
3) Murder in the Cathedral (Katedralde Cinayet)	98
4) The Family Reunion (Aile Toplantısı).....	99
5) The Cocktail Party (Kokteyl Partisi).....	100
6) The Confidential Clerk (Gizli Kâtip).....	102
7) The Elder Statesman (Yaşlı Devlet Adanı)	103
D) Türkçeye Çevirileri.....	104
E) Türkiye'de T. S. Eliot Üzerine Yapılmış Tezler.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. ÜLKÜ TAMER'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELİOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri	111
B) T. S. Eliot Çevirileri.....	114
C) Ülkü Tamer'in Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri	116
Ç) Ülkü Tamer'in Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri	124
1) Tematik Açıdan.....	126
2) Şekil Açısından	133
3) Ülkü Tamer Şiirinde T. S. Eliot ile Parça Benzerlikleri	139

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. EDİP CANSEVER'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELİOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri	141
B) Edip Cansever'in Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri	146
1) T. S. Eliot'a Doğrudan Yapılan Atıflar	146
2) Nesnel Karşılık	157
3) Gelenek	160
4) Impersonality yahut Anti-Romantizm ve Düşünce Şiiri	171
5) Şairlere Düşen Görev, Dünya Görüşü	175
C) Edip Cansever'in Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri	179
1) Tematik Açıdan	182
2) Şekil Açısından	190
3) Edip Cansever Şiirinde T. S. Eliot ile Parça Benzerlikleri	194

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. İSMET ÖZEL'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELİOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri	204
B) T. S. Eliot Çevirileri	212
C) İsmet Özel'in Fikir Yazılarında T. S. Eliot Tesiri	214
1) Modernite ve Makineleşme Karşıtlığı	217
2) Siyaset ve Toplum	218
3) Hristiyan Toplum ve Müslüman Toplum	220
4) Milliyetçilik	221
5) Anti-Semitizm	223
Ç) İsmet Özel'in Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri	224
1) T. S. Eliot'a Doğrudan Yapılan Atıflar	224
2) Moderniteye Karşı Modernist Şiir	227
3) Şiirin İşlevi	230
4) Gelenek	233
5) Şiir ve Düşünce	236
6) Nesnel Karşılık	238
7) Duyarlılığın Ayrışması	241
D) İsmet Özel Şiirinde T. S. Eliot Tesiri	243
1) Tematik Açıdan	244
2) Şekil Açısından	255
3) İsmet Özel Şiirinde T. S. Eliot ile Parça Benzerlikleri	262

ALTINCI BÖLÜM

VI. OSMAN TÜRKAY'IN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELİOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri	270
B) T. S. Eliot Çevirileri	272
C) Osman Türkay'ın Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri	276
1) Osman Türkay'ın T. S. Eliot'ı Türk Kamuoyuna Takdimi	276

2) Batı Medeniyetinin Vaziyeti Karşısında T. S. Eliot	278
3) T. S. Eliot'ın Şiire Getirdiği Yenilikler	279
4) T. S. Eliot'ın Eleştirmen Kişiliği	281
5) Edebî Bir Otorite Olarak T. S. Eliot:	284
6) T. S. Eliot'ın Şahsı	286
Ç) Osman Türkay'ın Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri	287
1) Tematik Açıdan.....	287
2) Şekil Açısından.....	292

YEDİNCİ BÖLÜM

VII. BÜLENT ECEVİT'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELIOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri	296
B) T. S. Eliot Çevirileri.....	299
C) Bülent Ecevit'in Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri	306
1) Zaman ve Bellek.....	306
2) Modern Toplumun Parçalanmışlığı ve Dinî İnanç	307
3) Gelenek	308
Ç. Bülent Ecevit'in Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri	310
1) Tematik Açıdan.....	310
2) Şekil Açısından.....	314

SEKİZİNCİ BÖLÜM

VIII. GÖKGÜRÜLTÜSÜNÜN SÖYLEDİĞİ: İNCELENEN BEŞ ŞAİRDEN HAREKETLE T. S. ELIOT'IN TÜRK ŞİİRİNE TESİRİ

A) Harold Bloom'un The Anxiety of Influence Teorisine Göre Şairlerin T. S. Eliot'a Karşı Tavrı	316
B) Mitik Tesir: Kendini Kurban Eden Kral Olarak Modern Şair	320
C) Arketipik Tesir: Kentsel Katabasis	325
Ç) Poetik Tesir: Nesnel Karşılık.....	331
SONUÇ	335
KAYNAKÇA	341

GİRİŞ

Bu tezde, T. S. Eliot'ın modern Türk şiirine tesirinin, 1950-1980 tarihleri arasına odaklanarak beş şairin; Ülkü Tamer, Edip Cansever, İsmet Özel, Osman Türkay ve Bülent Ecevit'in şiirleri, sanat ve edebiyat yazıları üzerinden tespiti amaçlanmıştır. 1888 – 1965 yılları arasında yaşayan, ABD doğumlu T. S. Eliot, ömrünün büyük bölümünü İngiltere'de geçirmiş; burada yazdığı şiirlerle, edebiyat yazılarıyla, tiyatro metinleri ve dergi editörlüğü ile şiirde modernizmin Ezra Pound'la birlikte öncüsü olmuştur. Onun gelenek ile yeniliği harmanlayan, mitolojik ve kültürel göndermelerle adeta bir pastiş çalışmasını andıran, modern insanın bunalımını ve metafizik arayışlarını konu edinen şiirleri ile nesnel karşılık, bireysel yetenek – gelenek ilişkisi gibi konulardaki görüşleri evrensel düzeyde pek çok şairi etkilemiştir. Eliot, yirminci asrın en çok tanınan, atıf yapılan, ilham kaynağı olan şairlerinden biri, belki de başlıcasıdır.

Dünya üzerinde böyle bir etkiye sahip olan bir şairin, Türk edebiyatına tesir etmesi düşünülemez. Tanzimat Fermanı ile yüzünü Batı'ya çeviren Türk edebiyatı evvela Fransız edebiyatını kendine örnek almıştır. Fakat daha ilk çeviriler zamanında, 1864 yılında *Robinson Cruose* tercümesiyle birlikte² İngiliz edebiyatının da Türk edebiyatı üzerinde tesiri hissedilmeye başlanmıştır. Abdülhak Hâmid üzerinden Türk edebiyatı, Shakespeare ile tanışır. Fecr-i Âti döneminde Mehmet Rauf gibi yazarlar İngiliz edebiyatı hakkında derinlikli inceleme yazıları kaleme alırlar³.

Anglo-Amerikan edebiyatının Türk edebiyatına asıl tesiri ise İkinci Dünya Savaşı sonrasındadır. 1945 sonrası nizamda hem ABD küresel bir hegemon hâline gelmiş hem de Türkiye NATO'ya katılarak ABD ile müttefiklik ilişkisine girmiştir. Ro-

² Abdulmuttalip İpek, "Hikâye-i Robenson / Robinson Cruose (Vak'anüvis Ahmed Lutfi)", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (30.05.2025), <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hikaye-i-roben-son-robinson-crusoe-vak-anuvis-ahmed-lutfi>.

³ Rahim Tarım, *Mehmed Rauf -Hayatı, Sanatı, Eserleri-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, ss. 28-29.

bert Kolej, ODTÜ gibi eğitim kurumları vasıtasıyla İngilizce bilenlerin, Anglo-Amerikan edebiyatlarını okuyanların sayısı artmıştır. 1950'lerden itibaren Türkiye'de şehirlileşme oranı da yükselmiştir⁴. Bunun sonucunda modernist edebiyatının en çok işlenen temalarından biri olan, şehirde kalabalıklar arasında yabancılaşmış şair temasının Türk edebiyatına taşınması sosyolojik olarak mümkün olmuştur. Böylece modernist Anglo-Amerikan edebiyatlarının Türk edebiyatına tesir etmesi için koşullar elverişli olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren T. S. Eliot da Türkçeye çevrilmiş, üzerine incelemeler yazılmış, Türkiye'de daha yakından bilinen bir isim hâline gelmiştir.

Bu nedenle tezde zaman aralığı 1950'den başlatılmış, Türk toplumunun ve Türk edebiyatının dramatik bir dönüşüm yaşadığı 1980 yılına kadar olan otuz yıllık dönem esas alınmıştır. T. S. Eliot'ın Türk edebiyatına tesirini inceleyen bu çalışmada kapsam konusunda ise genel tesir yönünü tespit etmeye imkân verecek şekilde beş Türk şaire odaklanılmıştır. Bu şairlerin seçiminde T. S. Eliot çevirileri yapmış olmaları, sanat ve edebiyat yazılarında T. S. Eliot'tan bahsetmeleri gibi T. S. Eliot'ı tanıyor, biliyor olmalarını ispatlayan ayrıntıların varlığına dikkat edilmiştir. Kullanılan teknik, binaların seçilen kolonlarından alınan örneklerle binanın genel mukavemetinin tespit edildiği karot testini andırır. T. S. Eliot'ı tanıdığı, okuduğu, düşüncelerine hâkim olduğu bilinen bu beş şairin eserleri örneklem alınarak dönemin Türk şiiri hakkında genel bir değerlendirme yapma imkânı yakalanmıştır. Burada karşılaştırmalı okuma yönteminden faydalanılmıştır.

Tez; Ön Söz, Giriş ve Sonuç bölümleri haricinde sekiz ana bölümden oluşur. İlk iki bölüm, müstakil bir T. S. Eliot monografisi sunmayı, okura T. S. Eliot'ı bütün yönleriyle tanıtmayı amaçlar. Burada, Mehmet Kaplan'ın Tevfik Fikret çalışmasında⁵ yaptığı gibi T. S. Eliot'ın devri, bu devrin şartlarının da etkisiyle onun şahsiyetinin oluşumu, edebî ve kültürel fikirleri, onu etkileyenler, eserleri, eserleri

⁴ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "Çevresel Göstergeler", (30.05.2025), <https://cevreseelgostergeler.cs.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670>.

⁵ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser)*, 20. b., Dergah Yayınları, 2017.

üzerine yapılan çalışmalar ve dünya edebiyatlarına genel tesiri anlatılmıştır. Böylelikle tezin ilerleyen bölümlerinde atıf yapılacak T. S. Eliot eserleri ve fikirleri konusunda başvuru noktaları vücuda getirilmiştir.

Üçüncü bölümle sekizinci bölüm arasında kalan beş bölüm ise incelenen Türk şairlere aittir. Burada öncelikle şairlerin biyografilerine yer verilmiştir. Bunda amaç, ilgili şairin T. S. Eliot ile hayatının hangi safhasında temas ettiğini tespit edebilmektir. Örneğın Robert Kolej’de okuyan Ülkü Tamer ve Bülent Ecevit, henüz lise çağında, 1940’lı yıllarda T. S. Eliot’ın şiirlerini okuma imkânı bulabilmişken İngilizce bilmeyen Edip Cansever bu imkâna 1960’lı yıllarda, Eliot’ın yaygın bir şekilde çevrilmesiyle kavuşmuştur.

Bu şairlerin biyografileri verildikten sonra öncelikli olarak sanat ve edebiyat yazıları incelenmiş, burada Eliot’a ve onun görüşlerinde doğrudan atıfların olup olmadığına bakılmış, şairlerin ortaya koyduğu edebî – sanatsal görüşlerde T. S. Eliot’ın izi sürölmüştür. Daha sonra bu şairlerin şiirleri incelenerek tema ve biçim açılarından T. S. Eliot ile benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sekizinci bölüm tezin bulgular bölümüdür; önceki inceleme bölümlerinde elde edilen veriler yorumlanıp genelleştirilmiştir. Burada önce Harold Bloom’un teorisi ışığında incelenen şairlerin T. S. Eliot’a karşı tavırları saptanmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise saptanan üç ana tesir yönü aktarılmıştır. Bunlar Frazer’dan mülhem Kurban-Kral miti, *Katabasis* arketipinin modern kente taşınması ve nesnel karşılık teorisidir. İncelenen beş şairde bu yönler ortaktır. T. S. Eliot, modernist Türk şiirine böylelikle katkı sağlamıştır.

Sonuç bölümünde ise bütün bu bulgulardan hareketle T. S. Eliot’ın Türk şiirine tesiri değerlendirilmiştir. Bu tesirin özellikle günümüz Türk şiirinin durumu ve şairin konumu konusunda neler ifade ettiği tartışılmıştır. Yine bu çalışmada tespit edilen, üzerine daha fazla çalışma yapılması gereken hususlar da sonuç kısmında öneriler olarak yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. T. S. ELIOT: DEVİR, ŞAHSİYET, SANAT

A) Devir

T. S. Eliot, nadiren kullanılan tam adıyla Thomas Stearns Eliot, 1888 yılında, Tanpınar'ın "asrın kapısı"⁶ ifadesiyle tanımladığı, büyük çalkantıların ve krizlerin tohumlarının yeşermeye başladığı bir çağda doğmuştur. Eliot'ın öncülerinden olduğu modernist sanatı ve onun önce şiirlerinde, 1927'den itibaren ise kültür ve fikir yazılarında baskın olan modern dünyaya karşı muarız tavrı anlamak için bu dönemi iyi anlamak gerekir.

T.S. Eliot'ın doğumundan iki yıl sonra, 1890'da ABD ekonomisi, dünyanın en büyük üretici ekonomisi hâlini almıştı⁷. On dokuzuncu asrın sonu ve yirminci asrın başı, elektrik, temiz su, kanalizasyon, seri üretim, motorlu taşıtlar, antibiyotik gibi insanlığın materyal konforunda devrim yaratan gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Kilometrelerce uzaktaki bir yayını evden dinleyebilmek, uçarak seyahat etmek, ölümün kesin görüldüğü hastalıkları yalnızca birkaç hap yutarak atlatmak gibi daha önceki nesillerin hayallerinde dâhi yer almayan şey birçok şey bu dönemde icat edilmekle kalmayıp sıradan insanın ulaşımına sunulabilecek kadar yaygınlaşmıştır.

Kimileri tarafından "Age of Progress" (ilerleme çağı) olarak anılan 1871 – 1929 yılları arasında yalnızca insan hayatını etkileyen materyal yenilikler yaşanmadı; bu dönem dünyada asırlarca egemen olan kurumların, yönetim sistemlerinin de değişimine tanıklık etti. 1870 yılında Sedan Muharebesi'nde İmparator III. Napoleon'un esir düşmesi ile Fransa'nın İkinci İmparatorluk dönemi sona erdi, bir daha

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 9. bs (Dergâh Yayınları, 2011).

⁷"Digital History", (13.01.2022), https://www.digitalhistory.uh.edu/disp_textbook.cfm?smtid=2&psid=3158.

değişmemek üzere cumhuriyet idaresine geçildi. Almanya politik birliğini kurarak Avrupa'daki son büyük ulus devlet hâline geldi. Uzun zaman önce siyasî gücünü kaybedip salt birer hatıra hâlini alan küçük, feodal devletler artık tarih sahnesinden çekilmişti. Avrupa'nın doğu ucunda yer alan Rus ve Osmanlı İmparatorlukları da bu dönemde politik değişime kayıtsız kalamadı. Avrupa'nın batısındaki devletlere kıyasla mutlakîyetin daha uzun sürdüğü bu imparatorluklar yirminci asrın başında önce demokratikleşme denemelerine girişecek, sonra tarih sahnesinden çekilecekti. Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı öncesinde Düvel-i Muazzama arasındaki son savaş sayılan 1870 Fransız – Prusya Savaşı'ndan önce kıta genelinde bir iki istisna haricinde monarşiler egemenken Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu tablo tam tersine dönecekti.

“Devlet” kavramı ve devletin işlevi ile demokrasilerin mahiyeti de bu dönemdeki değişimden payını alır. Sanayileşme ile sayısını hızla artıran işçi sınıfının sosyalist eğilimlerden korunması adına sosyal güvenceler kademeli olarak artırıldı. Gittikçe büyüyen bürokrasinin devamını sağlamak için devlet okullarının sayısı, mezun ettiği öğrenci miktarı çoğalır⁸. Anayasal monarşilerin hüküm sürdüğü yerlerde demokratik kurumların gücü, geleneksel kurumların aleyhine artarken demokratik güce sahip olan kesimin genel nüfusa oranı da yükselir. Oy hakkı, yaşlı, zengin ve erkekten genç, fakir ve kadına doğru kademe kademe genişler.

Öte yandan sanayileşmiş, modern devletlerin dışında kalan coğrafyalar için bu dönem çok da parlak değildir. Asya'da Osmanlı, İran, Çin gibi büyük imparatorluklar bağımsızlıklarını kâğıt üzerinde koruyor olsalar da sosyo-ekonomik açıdan büyük bir buhran geçirmektedirler. Bu devletleri ayakta tutan şey, tek bir gücün hakimiyetine bırakılmayacak kadar büyük olmalarıdır. Bu üç imparatorluk dışında Asya'da yalnızca istisnaî şekilde başarılı bir dış siyaset izleyen Siam Krallığı ve birkaç on yıl zarfında sanayileşmeyi başarıp emperyalist bir güce evrilen Japonya bağımsızlığını koruyabilmiştir.

⁸ “History of Europe - The Emergence of the Industrial State | Britannica”, (13.01.2022), <https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-emergence-of-the-industrial-state>.

1880 yılında Afrika’da yalnızca kıyılarda, kısıtlı bir varlığı olan Avrupalı sanayileşmiş devletler, 1914 yılına gelindiğinde Etiyopya İmparatorluğu ve Liberya dışında kıtanın tamamını sömürgeleştirmişti. Afrika’nın sömürgeleştirilmesi sırasında yaşanan vahşet, Joseph Conrad gibi yazar ve aydınların modernitenin kabullerini sorgulamasına yol açarak edebiyatta modernist akımın ortaya çıkış sürecini hazırlar. Sömürgeciliğe karşı bir isyanla kurulan, bu açıdan dünyada bir ilki teşkil eden T. S. Eliot’ın doğduğu memleket ABD de on dokuzuncu asrın sonlarında geleneksel izolasyon politikasını bir kenara bırakarak sömürgecilik yarışına dahil olur. Panama Kanalı’nın açılması, İspanya ile Küba ve Filipinler’in egemenliği üzerine yapılan savaşın ardından ABD, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nın sonucunu tayin edecek, böylece dünyanın süpergücü olacaktır.

T. S. Eliot’ın övgüsüne mazhar olan, on yedinci asrın metafizik şairlerinden John Donne’in meşhur vecizesinde belirttiği gibi “hiçbir insan tek başına bir ada değildir”⁹. İnsanın öznesi olduğu tarihsel süreçte de hiçbir devir, tek başına bir ada olarak değerlendirilmemeli, sebep – sonuç odaklı tarihsel akış çerçevesinde kendinden önceki devirlerle olan ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Bundan dolayıdır ki T. S. Eliot’ın doğumundan orta yaşlarına kadar egemen olan sosyo-politik modernizm ve onun buna karşı öfkesi, yaşadığı dönemden çok daha önceki gelişmelerce şekillendirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’na kadar baskınlığını koruyan “*Whig* Tarih Görüşü”, tarihi kötünden iyiye doğru ilerleyen lineer bir akış olarak görür.¹⁰ Buna göre tarihte olan her şey insanlığın kötünden (monarşi, feodalite, dinsellik) iyiye (demokrasi, kapitalizm/sosyalizm, sekülerlik) doğru ilerleyişine fayda sağlamıştır. Bu görüşü benimseyenler Ortaçağ Avrupası’nı insanların haktan, hukuktan, bilimden, sanattan bihaber yaşadığı bir “karanlık çağ” olarak görme eğilimindedir. Bu anlayışa göre on dördüncü yüzyılda ortaya çıkan hümanizm ve onu takip eden yüzyıllarda Rönesans, reform, aydınlanma süreçleriyle birlikte tarih keskin bir kırılma yaşamış, insanlığın günümüzdeki noktaya gelmesinin önü açılmıştır.

⁹ “The Project Gutenberg eBook of Devotions Upon Emergent Occasions by John Donne.”, (10.01.2022), <https://www.gutenberg.org/files/23772/23772-h/23772-h.htm>.

¹⁰ H. Butterfield, *The Whig Interpretation of History*, New York London, 1965.

Whig tarihçilerinin görüşü Birinci Dünya Savaşı'na kadar entelijansiya üzerinde egemen olsa da bütün düşünürlerin insanlığın gidişatı hakkında iyimser olduğunu söylemek imkansızdır. Fransız İhtilali'nin ve Sanayi Devrimi'nin insan yaşantısını kökünden değiştirdiği on dokuzuncu yüzyılda, insanlığın maddî yönden terakkisinin inkâr edilemez olmasına karşın Batı dünyasının Ortaçağ'da sahip olduğu bazı değerleri yitirdiğini savunan aydınlar da vardır.

Oswald Spengler, Batı Medeniyeti'nin zirve yılları olarak görülen bir dönemde yaşamasına rağmen bu medeniyetin esasında inhitat hâlinde olduğunu gören en önemli düşünürlerden biridir. Spengler'in başyapıtı sayılan, hacimli çalışması *Der Untergang des Abendlandes*¹¹'in basım tarihi Birinci Dünya Savaşı'nın son yılına tesadüf eder. Spengler'in bu çalışması, bir tarih metninden ziyade felsefî bir yapıttır. Spengler öncelikle tarih boyunca hüküm sürmüş medeniyetlerin bir listesini yapar. Bunlar Mısır, Babil, Çin, Hint, Mezoamerika, Klasik medeniyet, Arap medeniyeti ve modern medeniyettir. Tarihin çağlara değil, her biri organik bir bütün teşkil eden medeniyetlere bölünmesi gerektiğini iddia eden Spengler, bu medeniyetlerden son üçü üzerinde özellikle durur.

Klasik medeniyet, Spengler tarafından "Apolloncu Medeniyet" olarak adlandırılır. Bu medeniyet, Klasik Yunan ve Roma uygarlıklarının birleşiminden oluşur, Geç Antikite dönemine kadar Akdeniz bölgesinde egemen olmuştur. Öne çıkan özellikleri insan bedeninin güzelliğine odaklanması, anı yaşamaya odaklanmasıdır. Klasik Medeniyet, tarihi önemsemez:

Polybius için ilk Pön Savaşı bile, Tacitus için İmparator Augustus'un hüküm yılları bile müphemdir¹². Thuydides'in tarihî hissiyatının yokluğu ise yazdığı kitabın ilk sayfasındaki açıklaması ile sabittir; 'Benim zamanımdan önce (M.Ö. 400) dünyada kayda değer hiçbir olay olmadı.'¹³

¹¹ Oswald Spengler, *Decline of the West*, ed. David Payne, çev. Charles Atkinson, Random Shack, 2014.

¹² Mevzubahis antik tarihçilerin hayatları ile bahsedilen dönemler ve olaylar arasında bir asırdan daha kısa bir zaman vardır, Spengler'e ait pasajların çevirisi bana aittir.

¹³ Spengler, *Decline of the West*. s. 27

Her medeniyet, her yüksek kültür gibi Apolloncu Medeniyet de yaşam döngüsünü tamamlamış, yerini Arap/Ortadoğu medeniyetine bırakmıştır. Spengler bunu “Magian” (Mecusî) medeniyet olarak adlandırırsa da bu isimlendirme yanlış anlaşılmalara müsaittir zira bu medeniyet yalnızca Mecusîliği değil, Yahudilik, ilk dönem Hristiyanlık ve İslamiyet’i de kapsar. Apolloncu Medeniyet’in heykel gibi somut sanatlara düşkünlüğünün aksine bu dönemde sanat soyutlaşmıştır. Mecusî Medeniyeti, camilerde görüldüğü üzere genişlik ve öz üzerine bina edilmiştir.

Spengler, “Faustçu Medeniyet” olarak adlandırdığı modern Batı Medeniyeti’ni genel kabulün aksine Rönesans’tan değil, onuncu yüzyıldan ve Gotik dönemden başlatır. Spengler’in buradaki adlandırması, bu medeniyetin sınırsız bilgelik karşılığında ruhunu şeytana satan Faust’a benzemesinden dolayıdır. Faustçu Medeniyet her daim sınırsızın peşinde koşar, bundan kaynaklıdır ki dur durak bilmeden yayılır, diğer medeniyetleri asimile eder. Spengler’e göre yirminci asrın başında İslamiyet’in güçlü olduğu birkaç coğrafya dışında bütün dünyaya Faustçu Medeniyet egemen olmuştur.

Spengler’in tezine göre modern Batı medeniyeti, Rönesans İtalyası’nda değil, Gotik dönem Almanyası’nda yeşermiştir. Gotik dönem bu uygarlığın baharıdır. Ortaya çıkışında Klasik Batı Medeniyeti’nden çok Mecusî Medeniyet’in etkileri baskındır. On üçüncü yüzyılda nihayet Hristiyanlığın tamamen Avrupa’ya ait bir yorumu egemen olmuş, bu dönemden itibaren Avrupa’da uyur vaziyette bulunan Klasik Batı mirası uyanmaya başlamıştır. Spengler, resim sanatı özelinde Rönesans döneminde üç yüksek kültürün kesişimini şöyle anlatır:

Bu örnekte biz üç kültürün benzer amaçlarla ama farklı yollarla nasıl çalıştığını inceleyebiliriz. Apolloncu Kültür, gerçeği zaman ve mekânda tam o anda, o yerde varolan olarak değerlendirirdi, arka plan yalnızca resimsel bir ögeye indirgenmişti. Faustçular ise sonsuzluğa uzanan bütün duyusal engelleri aşıp geçmeye çalışırlar, resimsel ilkenin merkezi onlar için perspektif olur. Mecusî Medeniyet ise bütün oluşu dünya mağarasını dolduran ruhanî özün bir dışavurumu olarak görür, tasvir edilen manzara altın bir arka planla mühürlenir. Altın, bütün doğal renklerin ötesinde ve dışında durur. Altın bir renk değildir, basit sarı renkten farkı, parlayan bir nesne karşısında duyulan o karmaşık hissi üretmesidir. Renkler, ister bir duvar freskinde isterse bir yağlıboya resminde olsun, doğaldır; fakat metalik parlaklığı doğal koşullarda hiç bulunmaz ve dünya dışıdır. Bu parlaklık, ait olduğu

kültürün diğer sembollerini hatırlatır; simya, Kabala, Felsefe Taşı, Kitab-ı Mukaddes ve Arabesk, Bin Bir Gece Masalları'nın bâtinî çekirdeği.¹⁴

Spengler'e göre Rönesans'tan sonra gelen Luther ve reformasyon hareketi ile Avrupa Hristiyanlığı yeni bir safhaya geçmiştir. Luther, ruhban sınıfını yok edip her insanı Tanrı ile başbaşa bırakmayı amaçlar. Bu durumda Tanrı'yı anlamının tek yolu insan zekâsı olur. Hristiyanlık, doğaüstü mahiyetinden sıyrılıp dünyevileşir. Luther, zekâyı Tanrı'yı anlamının bir aracı olarak görmüştür fakat ilerleyen yüzyıllarda insan zekâsı ve bilim Tanrı ile olan ilişkisini bir kenara atıp yalnızca güç istencine hizmet eder hâle gelmiştir. İlahî kaynağa dayanan, değişmez, sabit dinî ahlakı yitiren Modern Batı Medeniyeti, her insanın farklı yorumladığı, birbiriyle çelişen, savaşan parçalı bir ahlak sistemine geçer. Bu durumda, ahlak yasalarını geçerli kılmanın tek yolu onu dünyanın dört köşesine empoze etmek olur. Böylelikle Faustçu Kültür, kendinden emin olamayışın ve aşkınlığı fethetme güdüsünün teşvikiyle liberalizm, demokrasi, sekülerizm gibi değerlerini bütün dünyaya ege-men kılma savaşına girişir.

Oswald Spengler, Modern Batı Medeniyeti'nin dönüm noktası olarak Luther ve Protestan reformunu görür. Bu görüş, T. S. Eliot'ın görüşleri ile paraleldir. Eliot, Dante'yi Batılı şairlerin en büyüğü ilan ederken bunun nedenini Dante'nin arkasındaki düşünsel dünyanın tutarlılığını ve bütünselliğini gösterir. On altıncı yüzyılda parçalanan Batı kültüründen sonra şairlerin böylesine sağlam bir temelde geleneğe dayanarak eser verme imkânı kalmamış, böylece Dante aşılmaz bir zirve hâlini almıştır¹⁵.

Spengler'e göre sanatlar ve bilimler arasında bir süreklilik mevcuttur. Faustçu medeniyette Rönesans'la birlikte önce heykel, sonra resim, daha sonra müzik baskın sanat formları olmuşlardır. On dokuzuncu yüzyılda okuma yazma oranlarının yükselişiyle ise edebiyatın en göz önündeki sanat hâlini aldığı iddia edilebilir. Yirminci yüzyılda ise kültürün artık endüstri hâlini alması, maddî ve ideolojik kay-

¹⁴ Spengler, *Decline of the West*. ss. 273-274 (çeviri bana aittir)

¹⁵ Paul Douglass, *T. S. Eliot, Dante, and the Idea of Europe*, Cambridge Scholars Publishing, 2011. s. 15

gıların baskın hâle gelmesi ile sanatta yüce değerler ikinci plana atılmıştır. Faustçu Kültür'ün bu alacakaranlık dönemi, sanatsal açısından bir çölleşmeye denk düşer. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı sonrası Batı dünyasını “Çorak Ülke” olarak gören T. S. Eliot'ın bakışına uygundur, artık orada insanların bütün bildikleri bir “kırık dökük putlar yığını”ndan ibarettir.

Uygarlıkları, kültürleri döngüsel olarak ele almak, Batı Uygarlığı'nın on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda düşüş sürecine girdiğini söylemek yalnızca Spengler'e has bir iddia değildir. Rönesans döneminde yaşayan İtalyan filozof Marsilio Ficino, *Corpus Hermeticum* adında, efsanevî simyacı Hermes Trismegister'e ait olduğu düşünülen bir kitap bulur. Peygamber Musa zamanlarında, belki de daha önce yazıldığını düşündüğü bu kitapta İsa'dan ve Platon'dan bahsedildiğini gören Ficino, bütün dinlerin ve felsefelerin esasında ortak bir kaynaktan neşet ettiği düşüncesine kani olur. “Perennial Felsefe” adını verdiği bu felsefeye göre önemli olan bütün dinlerin, inanç sistemlerinin incelenerek hepsinin temelinde yer alan gerçek, ilahî hakikatin keşfedilmesidir. *Corpus Hermeticum*'un başta düşünülen tarihten çok sonra, MS üçüncü yüzyılda neo-platonist bir yazar tarafından kaleme alındığının ortaya çıkması ile Ficino'nun bu düşüncesi temelsizleşmiş ve bir süreligine gözden düşmüştür¹⁶.

On sekizinci yüzyılda, Hint altkıtasının başta İngiltere olmak üzere Batılı güçlerce sömürgeleştirilmeye başlanmasının ardından Batılı sanatçı ve düşünürlerin Hint kültürüne olan ilgisi artmıştır. Yapılan ilmî tetkikler sonucunda Sanskritçe ile Avrupa dilleri arasındaki benzerlik saptandığı gibi başta Hinduizm ve Budizm olmak üzere Hint alt kıtasına ait inanç sistemlerinin Hristiyanlıkla ve Stoacılık gibi Batı felsefeleri ile olan bağının tespit edilmesi ile Perennial Felsefe yeniden gündeme gelir. Rene Guenon gibi düşünürlerin teorize ettiği bu yeni Perennial Felsefe, dinler tarihi uzmanı Mircea Eliade ve İngiliz yazar Aldous Huxley vasıtasıyla T. S. Eliot'a sirayet eder¹⁷.

¹⁶ Mark Sedgwick, *Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*, 1st edition Oxford: Oxford University Press, 2009. s. 40

¹⁷ Sedgwick, *Against the Modern World*. s. 15

Perennial ekolü takip eden düşünürler, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl Batı Uygarlığı'nın çöküş hâlinde olduğuna hemfikirler. Önceleri Şark'ın bâtinî yönünü alıp Batı Medeniyeti'ni yeniden Ortaçağ'daki ruhanî temellerine döndürmek kaygısı güderken sonra bu amaçtan vazgeçip Müslüman olan Rene Guenon, bu görüşün belki de en ünlü savunucusu sayılabilir.

On dokuzuncu yüzyıl sonunda Fransa'da dünyaya gelen, geleneksel Katolik tedrisattan geçen Guenon'un hayatı Hinduizm ile tanışmasının ardından değişir. Guenon, Hinduizm'deki kast sistemi ve döngüsel tarih anlatımından etkilenip bu kavramları Avrupa'nın mevcut durumunu açıklamada kullanır. Hinduizm'e göre insanın kâinattaki varlığı dört çağ (*manvantara*) ile tasnif edilebilir. Bu çağların ilerlemesi iyiden kötüye doğrudur, insanlık şu anda en kötü çağ olan *kali-yuga*'da yaşamaktadır. Bu anlayış, Grek Mitolojisi'ndeki Altın – Gümüş – Bronz- Demir Çağ şeklinde ilerleyen döngü ile paralellik arz eder¹⁸.

Guenon'un on dokuzuncu – yirminci yüzyıl Batı Medeniyeti'ne getirdiği bir eleştiri, kendi dönemdaşlarını çokça etkileyecektir. Guenon'a göre sanayi devrimi sonrasında Batı Medeniyeti hızla gelişirken bu gelişme nicelikle sınırlı kalmış, nitelik bir kenara atılmıştır. Nicelik ve nitelik kavramlarının önemini Guenon şöyle belirtir:

Nitelik ve nicelik ekseriyetle birbirini tamamlayan kavramlar olarak görülür. Bununla birlikte bu iki kavramın birbirini derinlerde nasıl tamamladığı anlaşılmaktan uzaktır. Bu iki kavramın zıtlığının altında yatan nedene bu kitabın giriş bölümünün sonlarında değinilecektir. Nicelik ve nitelik ikilemi, bütün kozmik ikiliklerin ilkidir zira bu ikilik varoluşun, kâinatın yaratılışının ilkesidir. Bu ikilem olmadan hiçbir şey hiçbir şekilde varolamazdı. Bu ikilik Hindu doktrinlerine göre "Puruşa" ve "Prakriti" ikiliğidir, başka bir terminolojiyi kullanmak gerekirse öz ve madde. Bu iki kavram, bütün tecellinin iki kutbu olduğu gibi evrensel ilkeler olarak da değerlendirilmelidir.¹⁹

¹⁸ John Herlihy, *Essential Rene Guenon: Metaphysical Principles, Traditional Doctrines, and the Crisis of Modernity*, Bloomington, Ind. : San Rafael, Calif., 2009. s. 117- 124

¹⁹ Rene Guenon, *The Reign of Quantity & the Signs of the Times*, 4th Revised ed. edition Ghent, NY: Sophia Perennis, 2004. s. 12 (Çeviri bana aittir)

Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi devrimlerinden sonra nicelik – nitelik muvazenesi hızla bozulmuş, böylece madde çoğalmış ama öz azalmış, Batı Medeniyeti artık bir makine medeniyeti hâlini almıştır. T.S. Eliot, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yazdığı *The Waste Land*'de ²⁰ Arthur efsanelerinin mitik Britanya'sı ile ucuz sanayi ürünlerinin doldurduğu yirminci yüzyıl İngiltere'si arasında bir tezat kurarken bu dönemin insanlarını da "Hollow Men"²¹ (Kof Adamlar) olarak görür. Kof adamlar ruhlarını, özlerini kaybetmişlerdir; saman dolu bu adamlar hep birlikte hareket eder, korkakça birbirleriyle fısıldaşırlar: "Şekilsiz biçim, renksiz ton / Felç olmuş güç, hareketsiz jest"²²

Guenon'un 1927'de basılan kitabı, gelenekselci yazar ve düşünürlerin uzun süre kullanacağı bir kavramın doğumuna vesile olmuştur: "Modern Dünyanın Krizi"²³. Guenon, bu kitabında yirminci yüzyılda Batı Uygarlığı'nın krizini belli başlıklar altında inceler ve çözüm önerileri sunar. Guenon'a göre Batı Medeniyeti'nin o günlerde içinde bulunduğu buhranın nedenleri "kutsal" ilimler yerine dünyevî ilimlerin ön plana çıkarılması, toplumdaki hiyerarşik yapının kaybolması, bireyciliğin yükselişidir. Spengler'e paralel olarak Guenon da materyalist Batı kültürünün sürekli yayılma eğiliminde bulunduğunu, İslamî yahut Asyatik kültürlere ait belli adalar dışında bütün dünyayı kaplayacağını öngörür. Guenon'un bu buhrandan çıkış reçetesi ise dünyada materyalist kültüre kapılmayan gelenekçi odaklarla diyalog içine girilmesi, Katolik Kilisesi'nin önderliğinde Batı'nın yeniden öze dönüşüdür. Bu nokta da T. S. Eliot ile Guenon ayrışır. Sanskritçe bilmesine, şiirlerinde Hinduist – Budist öğeleri kullanmasına karşın T. S. Eliot, Batı Medeniyeti'ni buhrandan çıkaracak çareyi yalnızca Hristiyanlık'ta görür.

²⁰ T. S. Eliot, *Collected Poems 1909-62*, London, 2002. s. 51

²¹ Eliot, *Collected Poems 1909-62*. s. 77

²² Eliot, *Collected Poems 1909-62*. s. 79 (Çeviri bana aittir)

²³ Rene Guenon, *The Crisis of the Modern World*, Revised edition Ghent, NY: Sophia Perennis, 2004.

Bu dönemin önde gelen gelenekselci düşünürlerinden bir diğeri de Baron Julius Evola'dır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'da ve 1970'lerde İtalya'daki politik terör ortamında oynadığı rolden dolayı mimlenmiş olsa²⁴ da Evola'nın Avrupa mitlerine ilişkin çalışmaları yapısalcı bir perspektiften bakıldığında aydınlatıcıdır.

Evola'nın 1937 yılında basılan kitabı *Kutsal Kâse Gizemleri*²⁵, T. S. Eliot'ın *The Waste Land*'de kullandığı Camelot döngüsünün özünü anlamak açısından elzemdir. Evola'ya göre Kral Arthur mitleri, Hint – Avrupa milletlerinde rastlanan en temel mitik hikâyelerdendir. Bu hikâyelerde, krallığın kaderi ile bir kahraman kralın kaderi birleşir. Bu kahraman kralın hüküm sürdüğü dönemler altın çağ olarak görülür. Kahraman kralın ölümünden yahut kaybolmasından sonra krallık için sıkıntılı bir dönem başlar. Bu sıkıntılı dönemde, buhranın tepe noktasına ulaştığı bir anda kahraman kral yeniden zuhur eder ve milletine önderlik ederek ikinci bir altın çağ yaşatır. T. S. Eliot'ın ilk başyapıtı olarak görülen *The Waste Land*'in başlığı da bu mitik döngüden gelir:

“Çorak ülke: Muhtemelen Kelt orijinli, diyarın bereketi ile kralın vaziyetini bağdaştıran bir motif. Troyes'in *Perceval*'inde Balıkçı Kral'ın yarası sağaltılmamış olduğu müddetçe toprak çorak kalmaya mahkumdur.”²⁶

Evola'nın bütün Hint-Avrupa ulusları için temel anlatı saydığı bu mit üzerinden bulunduğu zamanı değerlendiren Eliot'ın, yaşadığı dönemi bir ilerleme çağı olarak değil de bir buhran zamanı olarak gördüğü kesindir. Üstelik mitlerdekinin aksine bu çorak ülkenin kurtuluşu için ufukta herhangi bir yardım görünmemektedir.

Döngüsel tarih, yalnızca ezoterik doktrinlerden etkilenen aydınların benimsediği bir düşünce değildir. Tarihî dönemlere istatikselsel bir gözle bakan Peter Turchin;

²⁴ Peter Staudenmaier, “Racial Ideology between Fascist Italy and Nazi Germany: Julius Evola and the Aryan Myth, 1933–43”, *Journal of Contemporary History*, C. 55, S. 3 (2020), ss. 473-91, doi:10.1177/0022009419855428.

²⁵ Julius Evola, *The Mystery of the Grail: Initiation and Magic in the Quest for the Spirit*, Original ed. edition Rochester, Vt: Inner Traditions, 1996.

²⁶ Norris J. Lacy, ed., “Wasteland” maddesi, *The New Arthurian Encyclopedia: New Edition*, 1st edition (New York: Routledge, 1995). s. 506 (Çeviri bana aittir)

kaynakların nüfusa oranı, toplumdaki elitlerin genel nüfusa oranı gibi veriler üzerinden toplumların refah ve buhran dönemlerinden oluşan mikro ve makro döngülere girdiği tezini ortaya atar. Makro döngüler uzun dönemleri kapsar; sözgelimi Avrupa’da on üçüncü yüzyıl bir zirve dönemi olmuş, refah artmış, bununla bağlantılı olarak nüfus artmış, nüfus/kaynak dengesi bozulmuş, on dördüncü yüzyılda kıtlıklar, salgınlar ve yıkıcı savaşlar yaşanmıştır. Mikro döngüler ise elitlerin çoğalması ile ilgilidir. Yirmi yıllık periyotlarda toplumlarda müreffeh zamanlar elitlerin çoğalmasına, çoğalan elitler ise toplumdaki dengenin sarsılmasına, huzursuzluğun artmasına neden olur. ABD’de Mark Twain’in “Yaldızlı Çağ” olarak tanımlandığı 1865 – 1890 arasındaki dönem²⁷ de böylesi bir elit artışına şahitlik etmiş, bu dönemin ardından yaşanan buhran, tam da T S Eliot’ın düşüncelerinin olgunlaştığı yirminci yüzyıl başına damga vurmuştur²⁸.

Charles Dickens, sosyo-kültürel modernitenin ortaya çıkışında en önemli kırılma noktası olan Fransız İhtilali’nin konu edinen başyapıtı *İki Şehrin Hikâyesi*’nin açılış sayfasında bu dönemi şöyle anlatır:

Gelmiş geçmiş en iyi günlerdi, gelmiş geçmiş en kötü günlerdi; hem bilgelik çağıydı hem ahmaklık; hem inancın devriydi hem şüpheciliğin; hem Aydınlık hem Karanlık bir mevsimdi; umudun baharı, umutsuzluğun kışıydı; hem her şeyimiz vardı hem hiçbir şeyimiz yoktu; hepimiz ya doğruca Cennete gidecektik ya da tam aksi istikamete -özetle; şu an içinde bulunduğumuz döneme öyle benzer bir dönemdi ki dönemin, sesi en çok çıkan otoriteleri bu günler hakkında -olumlu anlamda da, olumsuz anlamda da- ancak ve ancak "en" sözcüğü kullanılarak konuşulabileceğini iddia ediyorlardı.²⁹

Dickens’in işaret ettiği üzere, insanlar yaşadıkları dönemleri “en”lerle tanımlamayı severler. Eliot’ın zamanı da böyle bir zamandır. Bu dönemde kimileri insanlığın zirvesinin yaklaştığına, sonsuz bir barışın geleceğine, adaletsizliklerin tarihe

²⁷ Mark Twain, Charles Dudley Warner, *The Gilded Age: A Tale of Today*, ed. Louis J. Budd, 2nd edition New York: Penguin Classics, 2001.

²⁸ Peter Turchin, *Ages of Discord: A Structural-Demographic Analysis of American History*, Chaplin, Connecticut, U.S.A: Beresta Books, 2016.

²⁹ Charles Dickens, *İki Şehrin Hikayesi*, çev. Didar Zeynep Batumlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020. s. 3

gömüleceğine, ivmelenen teknoloji sayesinde bütün insanlığın payını alacağı bir refah devrinin yaşanacağına inanmıştır. Eliot ise bu dönemde maddî gelişmelerden ziyade; Dante'nin zamanında var olan ve onun Batı dünyasının en yüce eserlerini vücuda getirmesinde rol oynayan o ruhanî huzuru arar³⁰. Britanya İmparatorluğu'nun zirvesine, Amerikan İmparatorluğu'nun dünya liderliğine yerleşmesine tanık olan bu adam, soyunu on yedinci asra kadar sürebilen bir Anglo Sakson ve Anglikan olmasına rağmen gururlanmaz; aksine, ulvî olanın yerinin ucuz tüketim mamulleriyle doldurulmaya çalışıldığı bir çorak ülke görür. Batı Medeniyetinin öteki olarak gördüklerini tamamen sindirip dünyanın tek hâkimi olduğu bir çağda Eliot, bir döngünün *zenith* noktasında değil, *nadir*'inde bulunduklarını savunan azınlıktan olur. Hiç şüphesiz, T. S. Eliot'ı büyük olduğu kadar tartışmalı, yirminci yüzyıla ait olduğu kadar güncel tutan şey onun sanat konusundaki tartışılmaz yeteneğinin yanında yaşadığı çağa getirdiği bu muarız bakıştır.

B) Hayatı ve Şahsiyeti

T. S. Eliot'ın, yirminci yüzyıl Batı dünyasına damgasını vuran "titanik" bir figür olmasına rağmen yaşamöyküsü bir süre karanlıkta kalmıştır. Bunda şüphesiz ki en büyük pay, Eliot'ın edebiyat eleştirmenlerine yönelik düşmanca tutumudur. 1952 yılında John Peter'in *The Waste Land* üzerine yazdığı makaleye karşı dava açan Eliot, 1964 yılında, ölümünden aylar önce eşine; kendisinin bir biyografisini yazdırmamasını hatta yazılmasına da izin vermemesini, bu konuda gerekirse hukuk yolunu kullanmasını vasiyet etmiştir³¹.

T. S. Eliot'ın eşi Esme Valerie Eliot, her ne kadar müteveffa kocasının vasiyetini yerine getirmeye gayret edip onun evrak-ı metrukesini kimseyle paylaşmasa da T. S. Eliot gibi bir figürün karanlıkta kalması edebiyat tarihçiliği açısından söz ko-

³⁰ Douglass, *T. S. Eliot, Dante, and the Idea of Europe*.

³¹ Timothy Materer, "T. S. Eliot and his Biographical Critics", *Essays in Criticism*, C. 62, S. 1 (2012), ss. 41-57, doi:10.1093/escrit/cgr028.

nusu edilemez bir durumdur. Onun şöhrete ilk kavuştuğu dönemde yakın arkadaşları olan Virginia Woolf ve Bertrand Russell gibi isimlerin anılarından ve mektuplarından yola çıkarak Eliot'ın hayatı kaleme alınmaya başlanmıştır. Günümüzde, Eliot'a ait vesikaların üzerindeki yasağın gevşemesiyle birlikte, çocukluk yıllarından başlayarak hayatı hakkında herhangi bir bilgi – belge ulaşımı güçlüğü kalmamıştır³².

Amerika Birleşik Devletleri, çok çeşitli etnisitelerden, dinî inanışlardan, sınıflardan göçmenlerin bir araya gelerek kurduğu karmaşık bir toplum yapısına sahip olduğu için T. S. Eliot'ın bu toplumdaki konumunu tespit etmek ancak yüzyıllar öncesine, Amerika kıtasına çıkan atalarına bakarak mümkün olabilir. Eliot hanesinin Amerika kıtasına gelişi 1690 yılında, İngiltere'nin batı kıyılarında yer alan East Coker'dan ayrılarak Salem'e yerleşen Calvinist Andrew Eliot ile olur. İngiltere'ye yerleşip hayatının sonuna kadar orada yaşayan T. S. Eliot da buna istinaden küllerinin East Coker'a gömülmesini vasiyet etmiştir³³. Eliot'ın en iyimser şiirlerinden birinin başlığının "East Coker" olması da belki East Coker'ın bütün o yolculuğun başladığı yer olmasındandır³⁴. Eliot'ın mezar taşında yazanlar East Coker'ın ehemmiyetini en iyi şekilde ifade eder: "in my beginning is my end / in my end is my beginning"³⁵ (Sonum başlangıcımdadır, başlangıcım sonumda)

Hanenin daha eski kökenlerine ilişkin olarak ise T.S. Eliot'ın annesi Charlotte Champe Stearns'ün Betrand Russell'a yazdığı bir mektuptaki iddiadan başka elde pek az bilgi vardır. Bu mektubunda Bayan Stearns, Eliot hanesinin İngiliz ve Fransız kökenleri olduğu, hatta William de Ailot adında bir Hastings fatihine dayandığını iddia etmiştir. Hastings Muharebesi, Fransız kültürüne mensup, Fransızca konuşan Normanların 1066 yılında İngiltere'yi fethetmesi ile sonuçlanan muharebedir. İngiltere tarihi için dönüm noktası olan bu savaştan sonra Norman aristokrasisi, adada yerleşik olan Anglo-Sakson aristokrasisinin yerini almıştır.

³² A. David Moody, *The Cambridge Companion to T. S. Eliot*, Cambridge England ; New York: Cambridge University Press, 1990. s. 3

³³ Peter Ackroyd, *T. S. Eliot*, Londra: Abacus, 1986. s. 335

³⁴ Lyndall Gordon, *T.S. Eliot: An Imperfect Life*, Reprint edition New York: W. W. Norton & Company, 1999. s. 353

³⁵ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s.15

Eliot hanesinin önemli üyeleri sayılacak olursa T. S. Eliot'ın baba tarafından dedesi William Greenleaf Eliot'tan söz etmek gerekir. W. G. Eliot, Avrupa ülkeleri gibi resmî bir aristokrasiye sahip olmamakla birlikte sınıf ayrımının çok güçlü hissedildiği ABD'de "aristokrat" tanımına en yakın kişilerden biridir. Amerikan İç Savaşı'nın damga vurduğu çalkantılı bir dönemde verdiği mücadele ile Ralph Waldo Emerson tarafından "Batı'nın azizi" (Burada batıdan kasıt Mississippi Nehri'nin batısıdır) olarak adlandırılan, kölelik karşıtı olmasına rağmen şehirdeki kölelik yanlılarının da saygısını kazanan bu Üniteryen papazı, aynı zamanda iktisadî dehası sayesinde Eliot ailesinin zengin bir yaşantı sürmesini sağlayan tuğla fabrikasını kurmuştur. T. S. Eliot'ın büyükbabası hakkındaki izlenimleri olumludur. Çocuk eğitiminin çağımıza nazaran çok daha sert olduğu bir dönemde W. G. Eliot, küçük Thomas'ın serbest, rahat bir çocukluk geçirmesini sağlamıştır³⁶. Bunlara karşın T. S. Eliot'ın Hristiyanlık hakkındaki düşünceleri, Üniteryen papazı olan dedesinin zıddı yönünde evrimleşmiştir. İnsanın doğuştan günahkâr olmadığına inanan, her insanın Tanrı ile kişisel bir ilişkisi olması gerektiğini iddia ederek dinî ritüelleri önemsemeyen bu mezhebin aksine Eliot'ın görüşleri insanı günahkâr gören, ritüellere hayatî bir önem atfeden Katolisizm doğrultusunda evrimleşecektir³⁷.

Eliot'ın babası, hastalıkları nedeniyle ailesi ile çok yakın ilişkiler kuramayan fakat yine de iyi kalpliliğiyle, çalışkanlığıyla tanınan, ailenin geçim kaynağı olan tuğla fabrikasının da müdürlüğünü yapan Henry Ware Eliot'tır. Annesi Charlotte Stearns ise sanatla yakından ilgili, başarılı sayılan bir şairdir. T. S. Eliot, 26 Eylül 1888 tarihinde adını Fransız kralı Aziz Louis'den alan (IX. Louis) St. Louis şehrinde dünyaya geldiğinde annesi kırk beş yaşındadır. T. S. Eliot, ailesinin yedinci ve son çocuğudur. Yaşayan kardeşleri arasında kendine en yakın olanı, kendisinden dokuz yaş büyük olan ağabeyidir. Üstelik abdominal bölgede iki fıtıkla doğmuştur. Bu nedenle T. S. Eliot'ın çocukluğu, ailesinden ziyade bakıcısı Anne

³⁶ Gordon, *T.S. Eliot*. s.5-6

³⁷ Gordon, *T.S. Eliot*. s.213

Dunne ve okuma yazma öğrenir öğrenmez büyük bir iştahla saldırdığı kitapların arkadaşlığıyla geçmiştir³⁸.

T. S. Eliot'ın ileride benimseyeceği Avrupalı ve Anglo-Katolik kimliği nedeniyle St. Louis'de geçen yıllarının onun şairliği üzerindeki etkisi üzerinde görece az durulmuştur. Amerikalı olmanın, Amerika'da geçirdiği yılların T. S. Eliot'a hiçbir etkisinin olmadığını söylemek ise yanlış bir iddia olur. Bir röportajında Eliot, çağdaşı olan şairler arasında kendi benzerlerinin Avrupa'da değil de Amerika'da bulunabileceğini; özellikle de şiirindeki duygusal kaynakların Amerika'dan geldiğini söyler³⁹.

1888 yılından 1898 yılına kadar Eliot, ailesiyle beraber St Louis'teki evlerinde yaşamıştır. Onun ömrünün ilk on yılına dair elimizdeki veriler kısıtlı olsa da daha sonraki yazılarında, çocukluğunun geçtiği coğrafyanın edebiyatına güçlü bir tesiri olduğundan bahsetmiştir⁴⁰. Sanayileşmenin altın zamanlarında, türlü çeşit endüstriyel atıkla kirlenen Mississippi nehri kıyılarında doğmuş olmak da T S Eliot için olumsuz bir durum değildir, "St. Louis'te doğmuş olmaktan çok çok memnunum"⁴¹ (çeviri bana aittir) der. Ulusların belleklerinde, kimliklerinde yer edinmiş; geniş bir sosyo-ekonomik arka planı olan Thames, Mississippi gibi büyük nehirlerin T. S. Eliot'ın sanatında büyük önem arz ettiği barizdir.

T. S. Eliot, öğrenim serüvenine ailesi tarafından kurulmuş olan Smith Academy'de başlar. 1898 yılında başladığı bu okula 1905 yılına kadar devam edecektir. Eliot, şiire olan ilgisinin Smith Academy'de başladığını belirtir⁴². 1905 yılında üniversite hazırlığı için New England'da yer alan Milton Academy'ye bir yıl-lığına gönderilir. Burada tarih ve Latince eğitimi alır.

1906 – 1910 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde aldığı eğitim, T. S. Eliot'a ileride büyük bir şair olması için gereken bilgi dağarcığını vermekle kalmaz, ona sanat

³⁸ John Worthen, *Bir Şairin Yaşamöyküsü: T. S. Eliot*, çev. Zeynep Anlı, İthaki Yayınları, 2017. s. 15-16

³⁹ Donald Hall, "The Art of Poetry No. 1", *The Paris Review*, (1959), <https://www.theparisreview.org/interviews/4738/the-art-of-poetry-no-1-t-s-eliot>.

⁴⁰ Caroline Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*, London: Macmillan, 1983. s. 1

⁴¹ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 6

⁴² Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s.2

ve yayın dünyası için ilk ciddi denemelerini yapma fırsatını da verir. *Harvard Advocate* dergisinde şiir ve eleştirileri yayımlanan Eliot, bu derginin yayın kuruluna da seçilir. Arkadaşlığı uzun süre devam edecek olan şair Conrad Aiken ile burada tanışır⁴³.

Eliot'ın Harvard'da aldığı müfredat, çok çeşitli disiplinleri bir araya getirir. Fransızca, Almanca, İngilizce, Orta Çağ tarihi, çağdaş edebiyat, çağdaş felsefe, Latin edebiyatı Eliot'ın burada aldığı derslerden bazılarıdır⁴⁴. Harvard'daki öğrenimi süresince Eliot'a en çok tesiri olan hocaların arasında Irving Babbitt sayılabilir⁴⁵. Babbitt'in romantizm karşıtlığı, kültür ve edebiyat hakkındaki düşünceleri, Budizme olan ilgisi, Eliot'ı etkilemiştir⁴⁶. Harvard döneminde T S Eliot'ı etkileyen bir diğer isim olarak da İspanyol asıllı ahlak felsefecisi George Santayana gösterilebilir.

Harvard'dan mezun olan T. S. Eliot, 1910 yılının sonlarında Fransa'ya gider. Eliot'ın Paris'i tercih etmesinde Fransız sembolist şairlere karşı hissettiği muhabbet kadar dönemin Paris'inin entelektüel bir merkez olmasının da payı olsa gerek. 1911 yılında, ünlü filozof Henri Bergson'un College de France'ta verdiği derslere katılır. Bununla birlikte Bergson'un Eliot üzerindeki tesiri uzun sürmez, bir süre sonra onun felsefesini "fatalistik" bularak eleştirir. Eliot üzerindeki tesiri çok daha kalıcı olan isimse romantizm karşıtı, Katolik ve monarşist Charles Maurras olur⁴⁷.

1911 yılının güz döneminde Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe bölümüne kayıt yaptıran Eliot, Hinduist – Budist felsefeler üzerine dersler alıp Sanskritçe öğrenmeye başlar. Bu dönemde, hayatında çok önemli bir rolü olan ve Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale muharebelerinde ölen Fransız askerî tabip Jack Verdenal ile dostluğu başlar. Eliot, Fransa'dan ayrıldıktan sonra da Verdenal ile mektuplaşmalarını devam ettirmiştir. Eliot ve Verdenal arasındaki yakın ilişki, kimilerince

⁴³ Colleen Walsh Harvard Staff Writer, "T.S. Eliot, Warts and All", *Harvard Gazette*, 07.06.2010, <https://news.harvard.edu/gazette/story/2010/06/t-s-eliot-warts-and-all/>.

⁴⁴ Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s.2 - 4

⁴⁵ Jay Parini, "Irving Babbitt Revisited", *The Hudson Review*, ed. Irving Babbitt, Thomas R. Nevin, C. 39, S. 2 (1986), ss. 322-28, doi:10.2307/3856831.

⁴⁶ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 36

⁴⁷ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s.41

eşcinsel bir aşk olarak değerlendirilmiş, hatta Eliot'ın *The Waste Land*'i bir ağıt olarak yorumlanmışsa da bu konudaki dayanaklar oldukça zayıftır ⁴⁸.

1911 yılının sonunda İtalya ve Münih'i kapsayan kısa bir Avrupa ziyaretinden sonra Harvard'a geri dönen Eliot, felsefe alanında doktorasına başlar. Arkadaşı Conrad Aiken'e göre Fransa'da geçirdiği bir yılın ardından T. S. Eliot gözle görülür ölçüde Avrupalılaştırmıştır⁴⁹. Harvard'da doktora çalışmaları için geçirdiği iki yılın T. S. Eliot'ın hayatına yaptığı en büyük katkılardan biri hayatının sonuna kadar dostluğunu sürdüreceği, hayatının en büyük aşkı olarak görülen Emily Hale ile tanışmasıdır. Emily Hale, T. S. Eliot'ın şiirleri için de önemli bir esin kaynağı olur⁵⁰.

1914 kışında, "Sheldon Travelling Fellowship" bursu ile Oxford Üniversitesi'nde bir yıllık tahsil imkânı kazanması, Eliot'ın hayatında bir dönüm noktası olur. Bu tarihten itibaren Eliot, artık bir Amerikalı değil, Avrupalı olarak kendini kimliklendirecektir. 1914 yazında yapmayı planladığı Avrupa gezisi, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle suya düşen Eliot, Marburg'da geçirdiği iki haftanın ardından İngiltere'ye döner. Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatorluğu'nun uyguladığı denizaltı savaşı stratejisi nedeniyle Atlantik Okyanusu'nda ulaşım son derece tehlikeli bir hâl almıştır. Bu durum, Eliot'ın anavatanına dönmesini engeller. Eliot, böylece İngiltere'de kalır.

İngiltere'de onun bütün edebî hayatını şekillendirecek iki kişi ile tanışır; Ezra Pound ve Vivienne Haigh-Wood. Eliot'ın modernist şiirin usta isimlerinden Ezra Pound ile tanışması önce gıyabında olur, 1910 yılında arkadaşı Conrad Aiken ona Ezra Pound'ın şiirlerini sunar. O sıralarda Arthur Symons'un⁵¹ etkisinde olan Eliot, Pound'ın işlerini fazla romantik bularak görmezden gelir⁵². Yine de Londra'ya geldiği zaman Conrad Aiken'in aracılığı ile Ezra Pound ile yüz yüze görüşür. Ezra Pound, T. S. Eliot'ın şiirlerini beğenir ve başta "The Love Song of J. Alfred

⁴⁸ Worthen, *Bir Şairin Yaşamöyküsü*. s. 30

⁴⁹ Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s. 6

⁵⁰ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 80-82

⁵¹ Arthur Symons, *The Symbolist Movement in Literature*, ed. Matthew Creasy, Manchester: Carcanet Press Ltd., 2014.

⁵² Donald Gallup, "T.S. Eliot & Ezra Pound: Collaborators in Letters", *The Atlantic*, 01.01.1970, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1970/01/ts-eliot-ezra-pound-collaborators-in-letters/661546/>.

Prufrock” (J Alfred Prufrock’ın Aşk Şarkısı) olmak üzere Eliot’ın şiirlerinin basılmasını sağlar.

Vivienne Haigh-Wood ile tanışması ve evliliği, T. S. Eliot’ın hayatının en çalkantılı döneminin kapısını açar. 1915 yılında, gittiği bir gezide tanışıp birkaç ay içinde evlendiği Vivienne Haigh-Wood, T. S. Eliot’ın hem ilham perisi hem de ruhsal bunalımlarının kaynağı olacaktır. Vivienne, Eliot’tan altı yaş büyüktür. Cambridge’te zengin bir ailenin evinde mürebbiyelik yapar. Oxford’da, kadın öğrencilerin hâlâ bir gariplik, olağanüstü bir şey olarak görüldüğü dönemde öğrenci olmuştur. T. S. Eliot’ın sakin mizacının aksine değişken, kendini her ortamda belli eden bir mizacı vardır. Eliot ve Vivienne’in evliliğinde o dönem ikisinin de dostu olan Bertrand Russell ile Eliot’ın Amerika’ya dönmesini net olarak engellemek, onu Avrupa’da güçlü bir şair olarak yetiştirmek isteyen Pound’ın payı büyüktür⁵³.

Çiftin evliliği başından itibaren sağlık sorunlarıyla, cinsel uyumsuzlukla, maddî sıkıntılarla örülüdür. Vivienne, ileride Bertrand Russell’a, Eliot tarafından kandırıldığını, Eliot’ın olduğundan başka bir adam gibi görüldüğünü söyleyecektir. Bu muhtemelen ilişkinin ilk aylarında Eliot’ın, Vivienne’in de etkisiyle daha neşeli davranması fakat sonrasında suskunluğa gömülmesinden kaynaklıdır⁵⁴.

1915 yılının mayıs ayında T. S. Eliot, uzun süre ertelediği Amerika yolculuğunu yapıp ailesini ziyaret eder. Parlak bir öğrenci olarak gittiği İngiltere’den şimdi evli ve fakir bir adam olarak dönmüştür. T. S. Eliot’ın babası Henry Ware Eliot oğluna karısını da alıp Amerika’ya yerleşmesini salık verse de Alman U-Boot’larının saldırılarını sıkılaştırdığı bu dönemde Vivienne, okyanus aşırı bir yolculuk yapmak istemez. Eliot’ın ailesi bu evlilik kararını onaylamasalar da sert bir tutum almaktan kaçınırlar.

Amerika’dan dönüşte Vivienne’in sağlık durumunun kötüleştiğini gören T. S. Eliot, tedavi masraflarını karşılayabilmek için öğretmenlik yapmaya başlar. Vivienne’in sorunları ekseriyetle nörolojiktir ve fizikî nedenlerden mi yoksa ruhsal etkenlerden mi kaynaklandıkları bilinmez. Bu durum, onu ömrünün sonuna kadar ağır ilaçlara

⁵³ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 120

⁵⁴ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s.63

bağımlı kılmıştır. 1916'da doktora tezini tamamlar, Bertrand Russell'ın da maddî desteğiyle savaş dönemi İngiltere'sinde hayatta kalmaya çalışır. Eliot her ne kadar kendisini karısına karşı borçlu hissedip bu dönemde hayatını karısına adasa da onun intihara meyilli ruh hâlini düzeltmeyi başaramaz. Çift, Londra'ya taşınır. Londra'da D.H. Lawrence Katherine Mansfield, Aldous Huxley gibi tanınmış yazarlarla sürekli bir araya gelme imkânı bulan Eliot, bu çalkantılı dönemde biraz teselli bulur⁵⁵.

1917 yılında Eliot, ona çok az para kazandıran öğretmenliği bırakarak Vivienne'in ailesinin referansıylay Lloyd's Bank'ın dış ilişkiler departmanında işe başlar⁵⁶. Aynı yıl ABD, İtilaf Kuvvetleri lehine Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olur. Eliot'ın donanmaya katılma isteği fiziksel şartları karşılamadığı gerekçesiyle reddedilir. Diğer yandan T. S. Eliot'ın evlilik hayatında işler iyi gitmiyordur. Vivienne'in kendisini Bertrand Russell ile aldatması Eliot'ı çok derinden yaralar. Karısının ona karşı sadakatsizliği kadar Russell'in aralarındaki yakın dostluğu böylesine suiistimal etmesi Eliot'ın ruhunda sanatına da yansiyacak yaralar açar⁵⁷. Bu ilişkiyi görmezden geliyormuş gibi davransa da ilerleyen dönemde gerek evliliğinde gerekse de kadınlara karşı bakışında büyük bir değişim yaşanır⁵⁸.

Eliot'ın hayatının bundan sonraki birkaç yılı aynı döngünün içinde seyreder. Bir yandan bankada çalışır, diğer yandan çeşitli dergilerde eleştiri yazıları ve şiirler yayınlar. Ezra Pound, Eliot'ın bu cenderede kaybolmasının edebiyat dünyası için büyük bir utanç olacağını söyleyerek Eliot'ı kurtarmak için bir plan ortaya atar. "Bel Spirit" adı verilen bu plana göre otuz kişi, Eliot'a her yıl on Sterlin vermeyi garanti edecekler, böylece onu bankada çalışmaktan kurtarıp tamamen edebiyata odaklanmasını sağlayacaklardır. Bu plan başarısız olur⁵⁹.

⁵⁵ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 75

⁵⁶ Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s.13

⁵⁷ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 126-130

⁵⁸ Vanessa Thorpe, "Secrets of TS Eliot's Tragic First Marriage and Liaisons to Be Told at Last", *The Observer*, (18.11.2012), blm. Books, <https://www.theguardian.com/books/2012/nov/18/eliot-tragic-first-marriage>.

⁵⁹ Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s. 23

1921 yılında, T. S. Eliot'ın sağlık durumu kötüleşir. Dinlenmek için önce güney-doğu İngiltere kıyısındaki Cliftonville'e, sonra İsviçre'ye gider. Bu süreç zarfında *The Waste Land* (Çorak Ülke) şiirinin taslağını yazar. 1921 sonunda Londra'ya döndüğünde taslağı Ezra Pound'a verir. Ezra Pound şiirde değişiklikler, düzeltmeler, çıkarmalar yaptıktan sonra şiiri över. İkisinin şiir üzerindeki çalışmaları mektuplaşmalar üzerinden birkaç ay daha devam eder. Şiir, Virginia Woolf gibi başka büyük edebiyatçıların da övgülerine mazhar olur⁶⁰. 1922'nin ekim ayında T. S. Eliot'ın editörlüğünü yaptığı *The Criterion* dergisinin ilk sayısı yayımlanır. 1939 yılına kadar, yılda dört sayı şeklinde çıkacak olan bu derginin⁶¹ ilk sayısında T. S. Eliot'ın uzun şiiri *The Waste Land*'in yanında Virginia Woolf'un Dostoyevski'den yaptığı bir çeviriye, Hermann Hesse'nin bir makalesine, James Joyce'un *Ulysses*'i üzerine bir incelemeye de yer verilir⁶². Böylece T. S. Eliot bir şair ve yayıncı olarak geniş bir tanınırlığa ulaşır.

Artık edebiyat dünyasında yakından bilinen bir isim olsa da yayıncılıktan elde edilen gelirlerin düşük olması, Vivienne'in sağlık durumunun yine kötüleşmesi, tedavi masraflarının yüksekliği nedeniyle T. S. Eliot, 1925 yılına kadar Lloyds Bank'taki işine devam eder⁶³. Bu dönemde eşi ile olan sorunları da devam etmektedir. T. S. Eliot'ın hayatı ile ilgili en yetkin biyografilerden birine imza atan Peter Ackroyd, Vivienne'in T. S. Eliot'a karşı hislerinin izini kocasının editörü olduğu *The Criterion* dergisinde yayımlanan öyküleri üzerinden sürer:

Vivien'in yapıtının bir başka öne çıkan özelliği ise Eliot'ın şahsını çok andıran bir figürü hicvetme şeklidir. *Criterion*'in Temmuz 1925 sayısında yayımlanan bir öyküsünde boğuk, bilgiç, çakırkeyif bir sesle konuşan, görmeyen yorgun gözleriyle bir şair buluruz. Heyecanlı bir genç kadın onun 'dünyanın en muhteşem şairi' olduğunu söylediğinde Sibylla umursamaz bir tavırla yanıtlar: 'Olabilirdi, eğer bir şeyler yazsaydı. Şeytan onu alıp dağın başına götürdü ve dünyanın krallıklarını gösterdi. Bildiğim kadarıyla hâlâ o dağda'.

⁶⁰ Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s. 24

⁶¹ "The Criterion copyright information", (10.11.2022), <https://onlinebooks.library.upenn.edu/web-bin/cinfo/criterion1922>.

⁶² *The Criterion : 1922-1939*, London : Faber and Faber ; New York : Barnes & Noble, 1967.

⁶³ "T. S. Eliot at Lloyds Bank", *T. S. Eliot Foundation*, 30.03.2017, <https://tseliot.com/foundation/t-s-eliot-at-lloyds-bank-2/>.

Kocasının bu karikatürü (en azından basbayağı öyle görünüyor) ve onun bu öyküyü yayımlaması, bütün bunlara rağmen ilişkilerine devam etmeleri, ilişkilerindeki istihzaî komedi unsurunu gözler önüne serer. Fakat genel olarak, Vivien'in yapıtının verdiği imaj, dış dünyaya karşı keskin bir duyarlılığı olan fakat aynı zamanda gergin ve kabuğuna çekilmiş; vahşi ve isyankâr tavrının ayırıcında bir kadındır. Toplumsal kısıtlamalar, toplumsal kısıtlamalara dikkat eden insanlar onun dikkatinden kaçmaz fakat bunlardan azade olmak yönünde sürüp giden bir isteği vardır. Öykülerinin anlatıcıları hep zeki ve gergindir, öykünün sonunda da yalnızlığa mahkûm edilirler. Öykülerinin birinde anlatıcı, Quai Voltaire'de dikilip köprüyü ve suyu izler. Sonra üşümüş ve yorgun bir biçimde dönüp gider.”⁶⁴

1925 yılında T. S. Eliot tükenme noktasındadır. Bankadaki işinin üstüne editörlük çalışmaları, bir türlü tamamlayamadığı manzum tiyatrosu *Sweeney Agonistes*, Vivienne ile başlangıcından beri sorunlu ve artık diğer insanların ona acımasına yol açan evliliği onu bir buhranın eşiğine getirir. En ünlü şiirlerinden olan ve bir nevi özdeyiş hâline gelmiş “This is the way the world ends / Not with a bang but a whimper” (İşte böyle kopar kıyamet / Gümbürtüyle değil iç çekip ağlayışla) dizeleriyle bilinen “The Hollow Men” (Kof Adamlar)⁶⁵ şiirini bu ruh hâlinde iken yazar.

T. S. Eliot'ın bu durumdan kurtuluşu, iş hayatındaki bir gelişmeyle başlar. Tanınmış şair ve yayıncı Geoffrey Faber ile tanışır. Faber, Eliot'tan fevkalade etkilenir. Bunun sonucunda Eliot, Llyods Bank'taki işini bırakarak Geoffrey Faber'in ortağı olduğu Faber & Gwyer (kısa süre sonra adını “Faber & Faber” olarak değiştirecektir) yayınevinde, edebiyat danışmanı olarak işe başlar.

Yeni işinin getirdiği imkânlarla Güney Fransa'da bir müddet Thomas Aquinas felsefesi üzerine okumalar yapar. Bu okumalar onun zihnindeki on üçüncü yüzyıl Avrupa'sı düşüncesini netleştirmiştir. Dönüşünde bu düşüncelerini Cambridge Üniversitesi'nde verdiği seminerlerde sunar. Bu okumalar ve Roma ziyareti onu Katolisizme yaklaştırsa da Katolik inancının ona İrlandalıları ve cumhuriyetçileri

⁶⁴ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 140 (Çeviri bana aittir)

⁶⁵ T. S. Eliot, *T.S. Eliot Bütün Şiirleri (1909-1962)*, çev. Samet Köse, Everest Yayınları, 2018. s. 210-211

hatırlatması nedeniyle “İngiliz Katolik Kilisesi” olarak adlandırdığı Anglikan Kilisesi’ne katılır⁶⁶.

Eliot’ın iman arayışının nihayete ermesi, onun hayatının yeni bir devresinin habercisidir. 1925’te yayımlanan “The Hollow Man” sonrasında iki yıllık bir suskunluğun ardından 1927-1930 arasında *Ariel Poems* serisini ve “Ash Wednesday”i (Ariel Şiirleri ve Kutlu Çarşamba)⁶⁷ kaleme alır. 1953 yılında bir röportajda, “The Hollow Man”i yazdıktan sonra şiirini artık tükettiğini düşündüğünü, fakat *Ariel Poems* ve “Ash Wednesday”in ona bir akıntı gibi geldiğini ifade eder⁶⁸.

Anglikan inancını ve bu inancın Katolisizme daha yakın olan Anglo-Katolik/Oxford Hareketi branşını benimsemesi, T. S. Eliot’ın dünya görüşüne de etki eder. *Criterion*’da yazdığı yazılarda 1927 sonrasında edebiyatın yeri azalırken komünizm, faşizm, monarşizm gibi o dönem dünyasının önemli meselelerinden daha fazla bahsetmeye başlar. Irving Babbitt’in de desteği ile 1928 yılında dünya görüşünü net bir şekilde açıklar:

Şu anki konumumu açıklamak için üç küçük kitap hazırlıyorum fakat bunlar için bir müddet daha zamana ihtiyacım var. Bu ayrı makaleleri bir araya getirme nedenim fare gibi saklanma suçlamalarını çürütmek ve beklentinin ne olacağını tayin etmektir. Genel bakış açısı; edebiyatta klasisist, siyasette kralcı, dinde anglo-katolik olarak açıklanabilir. Gayetle farkındayım ki ilk ilke tamamen müphemdir ve kolaylıkla palavraya kayabilir. Farkındayım ki ikinci ilke şu anda tanımsızdır ve kolaylıkla palavradan da beter bir noktaya kayabilir yani ılımlı muhafazakârlığa. Üçüncü ilkeye gelirsek, onu tanımlamak benim haddime değildir.⁶⁹

Eliot’ın 1926 – 1927 sonrası geçirdiği dönüşümün özel hayatına da önemli bir yansıması olmuştur. Eliot çiftinin sürekli ev değiştirmek zorunda kaldığı bu dönemde Vivienne’in mental sağlığı artık T. S. Eliot’ın sosyal ilişkilerine de zarar

⁶⁶ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 159-160

⁶⁷ Eliot, *T.S. Eliot Bütün Şiirleri (1909-1962)*. s. 214 – 260

⁶⁸ John Lehmann, “T. S. Eliot Talks About Himself and the Drive to Create; T. S. Eliot”, *The New York Times*, (29.11.1953), blm. Archives, <https://www.nytimes.com/1953/11/29/archives/t-s-eliot-talks-about-himself-and-the-drive-to-create-t-s-eliot.html>.

⁶⁹ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol. 3: Literature, Politics, Belief, 1927-1929*, Johns Hopkins University Press, 2014. s. 513 (Çeviri bana aittir)

verecek şekilde kötüleşmiştir. Yakın dostu Conrad Aiken'i ağırladıkları bir akşam yemeğinde aralarında şöyle bir sahne geçer:

Conrad Aiken 1930 güzünde çiftle yediği akşam yemeğini hatırlarken Vivien'in kendisini sinsice fakat dikkatle süzdüğünden bahseder, 'titreten ve titreyen', - bu, Eliot'ın *The Family Reunion* (Aile Toplantısı) oyununda, katledilmiş gibi görünen eş üzerine yazdığı mısraı hatırlatır -. 'Huzursuz ve titreyen boyalı bir gölge', yemek boyunca Eliot çifti birbirlerine nefret cereyanları yönlendirirler. Sohbet esnasında Eliot, saf zekâ diye bir şeyin varlığına inanmadığından bahseder. Vivien onun konuşmasını böler; 'Neden? Ne demek istiyorsun? Sen değil miydin her gece bana böyle bir şeyin olduğunu, hatta senin ona sahip olduğunu, hatta ve hatta yalnızca senin sahip olduğunu, başka hiç kimsede olmadığını söyleyen?'. Eliot zayıf bir tonla, 'Ne dediğini bilmiyorsun.' diye karşılık verir. Vivien, açıkça T. S. Eliot'ı arkadaşlarının önünde utandırmak istiyordur fakat bu bir delilik değil, yalnızca bir umutsuzluk alametidir.⁷⁰

Bu dönemde T. S. Eliot, Gordon Lyndall'ın "Eliot'ın Beatrice'i"⁷¹ olarak tanımladığı Emily Hale ile de yeniden haberleşmeye başlamıştır. 1927 – 1930 yılları arasında üç yaz üst üste İngiltere'ye gelir Emily Hale. Amerika'ya döndüğünde de aralarındaki iletişim kesilmez, 1930 – 1956 yılları arasında birbirlerine toplamda bin yüz otuz bir mektup yazarlar⁷².

1932 yılında T. S. Eliot, Vivienne ile bir geleceklerinin olmadığına artık ikna olmuştur. Bu düşüncesini, ruhanî rehberi bellediği Peder Underhill ve Vivienne'in kardeşi Maurice ile paylaşır. Geriye yalnızca bu ayrılığın ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği sorusu kalmıştır. 1932 – 1933 yılları için Harvard'dan gelen öğretim üyeliği teklifi Eliot'ın imdadına yetişir. Bu süre zarfında hem yüklü bir miktar olan on bin dolarlık maddî kazanç sağlayacak, hem de Vivienne'i kendi yokluğuna

⁷⁰ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 184 (Çeviri bana aittir)

⁷¹ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 233

⁷² Don Skemer, "Sealed Treasure: T. S. Eliot Letters to Emily Hale", *PUL Manuscripts News*, 16.05.2017, <https://blogs.princeton.edu/manuscripts/2017/05/16/sealed-treasure-t-s-eliot-letters-to-emily-hale/>.

alıştırmış olacaktır⁷³. ABD’de geçirdiği süre boyunca T. S. Eliot yalnızca Boston’da, Harvard Üniversitesi’nde ders vermekle kalmaz; kızkardeşlerini ve California’da Scripps College’ta çalışan Emily Hale’i de ziyaret eder.

1934 yılında İngiltere’ye geri dönen Eliot, yaşantısında değişikliklere gider. Vivienne ile görüşmeyi reddetmekte, bu nedenle kaldığı yeri sık sık değiştirmekte, çok az eşya ile adeta bir keşiş hayatı yaşamaktadır. Bu süreçte dindarlığı daha da artmış, özellikle *After Strange Gods*⁷⁴ (Yabancı Tanrıların Peşinde) başlıklı kitabında demokrasiyi reddedip kültürel ve ahlakî konularda kiliseyi son karar verici olarak görmesi yakın arkadaşlarının bile tepkisiyle karşılaşmıştır. Emily Hale’in İngiltere gezilerinden birinde, Hale ve Eliot, Burnt Norton malikânesini ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaret, T. S. Eliot’ın son büyük eseri olarak görülen *Four Quartets*’ın (*Dört Kuartet*) ilk parçası olan ve yine bu dönemlerde kaleme aldığı *Murder in the Cathedral* ile de ilintisi bulunan “Burnt Norton” başlıklı şiirini kaleme almasına vesile olmuştur⁷⁵. T. S. Eliot’ın dünya görüşündeki değişim bu yıllarda sosyal çevresinin de değişmesini sağlamış, bir “Hristiyan Sosyolojisi” kurma niyetinde olan ve düzenli olarak Chandos Restaurant’ta buluştukları için “Chandos Group” olarak bilinen bir grup muhafazakâr entelektüel ile yakınlaşmıştır⁷⁶.

Eliot, Vivienne’den ayrılmış olsa da Vivienne bu durumu tam olarak kabullene-memiştir. Eliot’ın dostlarının ortak kanaati, Vivienne’in Eliot için bir engel teşkil ettiği, 1932 – 1938 yılları arasında Londra’yı birbirine kattığı yönündedir⁷⁷. Eliot’ın bu yıllarda Vivienne’i yok sayma çabası, hayatındaki en büyük ahlakî krizlerden biridir. Vivienne, T. S. Eliot’ın bilinçli olarak kendisini bıraktığına asla inanmaz, sürekli daha kötüye giden ruhsal ve bedensel sağlığının da etkisiyle şarkıcılığa başlamaktan tutun da Sir Oswald Mosley’nin liderlik ettiği İngiliz faşist hareketine katılmaya kadar birçok skandala imza atar⁷⁸. Bu durum, Vivienne’in kardeşi Ma-

⁷³ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 192

⁷⁴ T. S. Eliot, *After Strange Gods*, London: Faber and Faber, 1933.

⁷⁵ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 265-266

⁷⁶ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 222

⁷⁷ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 283

⁷⁸ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 296-299

urice'in duruma el koyup T. S. Eliot'ın da bilgisi dâhilinde dönemin iki psikiyatristine muayene ettirdiği Vivienne'in akıl hastanesine kapatılması ile son bulur. Vivienne bu zamanlarda bile T. S. Eliot'tan vazgeçmiş değildir, yakın arkadaşı Louise Purdon'a şöyle der:

"Adama güveniyorum. Bazı çok güçlü nedenleri var. Tanrıyla tartışamazsın ya da onu sorgulayamazsın."⁷⁹ (Çeviri bana aittir)

1939 yılında *The Criterion*'ın son sayısı çıkar. Bu sayıdaki yazısında, T. S. Eliot, dergiye başlarkenki hayalleri ile 1939 yılının atmosferini teessüfle karşılaştırır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir Avrupalı dimağı yaratmak fikri, otuzlu yılların günden güne karamsarlaşan politik atmosferinin etkisiyle iyice gözden kaybolmuş; hem Eliot hem de *The Criterion* dergisi dar bir politik bakış açısına mahkûm kalmıştır⁸⁰. Savaş yıllarında T. S. Eliot, sivilleri Alman hava akınlarına karşı uyarma ve koruma görevine gönüllü olur⁸¹. Bu dönemde edebî faaliyetlerine de devam eder. Dördüncü oyunu olan ve aile hayatından izler taşıyan *The Family Reunion* (Aile birleşimi) bu yıllarda sahnelenir. Daha önce yazdığı "Burnt Norton" şiirine ek olarak yazdığı "East Coker", "Dry Salvages" ve "Little Gidding" ile *Four Quartets*'i bu yıllarda tamamlar. 1981 yılında Andrew Lloyd Webber'in dünyaca tanınan *Cats* müzikaline temel olacak olan mizahî şiirler koleksiyonu *Old Possum's Book of Practical Cats** (İhtiyar Farenin Kediler Kitabı) da bu dönemde yayımlanır. Bunlara ek olarak politik ve sosyolojik bazı konuşmaları, *The Criterion* gibi mecralarda yayımlanmış yazıları da bu dönemde kitaplaştırılır. Savaş döneminin T. S. Eliot için popülerliği yeniden yakaladığı, dünya edebiyat sahnesine yeniden çıktığı dönem olduğu söylenebilir zira savaşın ardından, 1948 yılında Nobel edebiyat ödülünün sahibi olacak, popülerliği zirve yapacaktır.

⁷⁹ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 311

⁸⁰ Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s. 52

⁸¹ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 253

* Possum, Türkçeye "Keseli sıçan" olarak da çevrilen, Avustralya ve Kuzey Amerika'da rastlanan bir kemirgen türüdür. "Old Possum", Ezra Pound'ın gençlik yıllarında T. S. Eliot'a taktığı lakaptır. Türk okurunun zihin dünyası tarafından daha kolay anlaşılabilmesi için bu kitap YKY tarafından Türkçemize "İhtiyar Farenin Kediler Kitabı" olarak kazandırılmış olsa gerek. y. n.

Yine de bu yılların T. S. Eliot için tamamıyla mutlu geçtiği söylenemez. T. S. Eliot'ın edebiyat dünyasındaki en eski ve yakın arkadaşlarından Ezra Pound, faşist düşünceye olan sempatisi nedeniyle İtalya'ya gitmiş, Roma'nın Müttefik kuvvetlerin eline düşmesinden sonra Nazi Almanyası desteğiyle kurulan, kısa ömürlü Salo Cumhuriyeti'nde Mussolini'nin çevresinde görev yapmış, radyo yayınlarında Müttefikler aleyhine propaganda yaparak Müttefik liderlere ağır hakaretler etmiş ve Amerikan askerlerine Faşist İtalyan rejimine karşı savaşmamalarını salık vermiştir⁸². Ezra Pound, Mihver güçlerinin savaşı kaybetmesiyle birlikte Amerikan kuvvetlerine esir düşer. Ezra Pound, savaş sonrasında, çok gergin bir atmosferde vatana ihanetten yargılanırken de T. S. Eliot dostunu yalnız bırakmaz. Katherine Ann Porter, Conrad Aiken, Ernest Hemingway, Edith Hamilton gibi dönemin önde gelen aydınlarıyla birlikte Pound'ın serbest bırakılması için çalışır. Eliot'ın, Pound'ın söylemlerinin ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi için bir insan hakları kampanyası başlatılması önerisi, Hemingway tarafından reddedilir, zira Yahudi soykırımının dünya kamuoyunca öğrenilmesinin ardından Ezra Pound'ın antisemitik görüşlerinin ifade özgürlüğü olarak görülmesi artık olanak dışıdır. Bunun yerine Hemingway'in önerisi ile Ezra Pound'ın aklî dengesinin yerinde olmadığı temelinde bir savunma ayarlanır ve başarıya ulaşılır⁸³.

Bu dönemde T. S. Eliot'ın başına gelen bir başka talihsiz olay da Vivienne'in kaybı olur. Çiftin ayrılmasının, Vivienne'in akıl hastanesine kapatılmasının üzerinden uzun bir süre geçmiştir fakat 1947 yılında Vivienne'in vefatı yine de Eliot'ı derin bir üzüntüye boğar⁸⁴. Bu yıllarda T. S. Eliot'ın Emily Hale ile olan ilişkisi devam etmektedir. Fakat Eliot, Vivienne'in ölmesine ve artık yeniden evlenmesine hiçbir engel kalmamasına rağmen yine de Emily Hale ile evlenmez. Buna sebep olarak bir nevi bekârlık yemini etmesini öne sürer. Bazı araştırmacılara göre ise, Eliot'ın Emily Hale'e karşı tavrının altında onu bir ilham perisi olarak görmesi yatar. Emily

⁸² Christos Hadjiyiannis, "We Need to Talk About Ezra: Ezra Pound's Fascist Propaganda, 1935–45", *Journal of Modern Literature*, ed. Matthew Feldman, C. 39, S. 1 (2015), ss. 112-26, doi:10.2979/jmode-lite.39.1.112.

⁸³ John Tytell, *Ezra Pound: The Solitary Volcano*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2013. s. 286

⁸⁴ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 284

Hale, tıpkı Dante'nin Beatrice'i gibi saf güzelliği, iyiliği ve ulaşılmazlığı simgelemektedir T. S. Eliot'ın gözünde. Bundan dolayıdır ki T. S. Eliot, aralarındaki ilişkinin somut, fiziksel bir hâl almasını istemez⁸⁵.

Eliot'ın yaşlılık yıllarında hayatındaki bir diğer isim ise Mary Trevelyan'dır. Eliot ile pek çok yerde yan yana görülen Trevelyan, Emily Hale gibi Vivienne'in ölümünden sonra Eliot ile evlenmek ister fakat benzer şekilde reddedilir. Lyndall, Eliot'ın bu tavrının kökeninde bir türlü kurtulamadığı bir suçluluk hissi ve kadınlarla iletişimde yaşadığı güçlüklerin yattığını ifade eder; bu suçluluk hissinden Harvard Üniversitesi'nde ilahiyatçı olan Paul Tillich'in bağışlanma üzerine görüşlerinin ve ciddi bir şekilde hastalanmasının etkisiyle ancak kurtulabilir, böylece Eliot, hayatının son dönemecinde ilk kez aşk hayatında mutluluğun kapısını arayacaktır⁸⁶.

T. S. Eliot'ın beklenmedik aşkının adı, Esme Valerie Flechter'dır. 1956 yılında, altı haftalık bir ABD gezisine çıkan Eliot, dönüş yolculuğunda ağır bir şekilde hastalanır⁸⁷. Faber & Faber'de sekreter olarak çalışan, Eliot'tan otuz sekiz yaş küçük, çocukluktan beri Eliot hayranı olan Esme Valerie Fletcher ile bu dönemde yakınlaşır. Hastalığı nedeniyle birkaç ay boyunca kendi işlerini yürütemeyen Eliot'a Esme Valerie Fletcher her konuda yardımcı olmuştur. 1957 yılında çift resmen evlenir. Eliot'ın evliliği, eski eşinin ölümünden on yıl sonra gerçekleşmiştir. Eliot'ın son yılları mutlu bir evlilikle, düzenli bir aile hayatı içinde geçmiş fakat sağlık sorunlarıyla gölgelenmiştir. Bu dönemde Eliot, yayıncılık ve tiyatro yazarlığı kariyerine devam etse de şairlik günleri artık geride kalmıştır.

T. S. Eliot, 1964 Aralığında komaya girmesinin ardından 4 Ocak 1965 tarihinde vefat eder. Kocasının ölümünden sonra Valerie Eliot şöyle der: "Şair olmak için çok fazla bedel ödediğini, çok büyük acılar çektiğini düşünüyordu"⁸⁸ (Çeviri bana

⁸⁵ Nimet Alpaslan, *T. S. Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, (Doktora Tezi Tezi), Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2022. Bu tezde on sekizinci ve yirminci sayfalar arasında Emily Hale – T. S. Eliot ilişkisinin çok iyi bir tahlili bulunmaktadır

⁸⁶ Gordon, *T.S. Eliot*. s. 493 - 494

⁸⁷ Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s. 76

⁸⁸ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 334

aittir). T. S. Eliot'ın kendisi de ölümünden iki yıl evvel Herbert Read'e en iyi şiirlerinin ona çok pahalıya mâl olduğunu belirtmiştir⁸⁹.

T. S. Eliot'ın hayatı tezatlarla, ıstırapla olduğu gibi deha ve büyüklükle de doludur. Edebiyat sahnesine çıkıp genel tanınırlığa ulaştığı 1920'li yıllardan itibaren dünyanın önde gelen şairlerinden, edebiyat eleştirmenlerinden, kültür teorisyenlerinden, yayıncılarından, tiyatro yazarlarından biri olmuştur. Eser ve teorileriyle yirminci yüzyıl edebiyatına damga vurmuştur.

T. S. Eliot, en iyi şiirlerini mutsuz bir evlilikle ve Birinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde geçen 1910'ların ikinci yarısında, dinî arayış içinde olduğu 1920'lerde ya da Büyük Britanya'nın sürekli tehdit altında hissettiği İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazmıştır. Hayatında mutluluğu yakaladıktan sonra şiir yazmayı bırakması manidardır.

Gençlik yıllarından itibaren T. S. Eliot'ın hayatı bölünmüşlüklerle kuşatılmıştır. O, Avrupa ile Amerika arasında, geleneksel ve modern arasında, dindarlık ve cinsel iştah arasında, stoik görünümü ve duygusal bunalımları arasında bölünmüştür. Şiiri, bu çatışmalardan beslenir. Bununla birlikte Eliot'ı büyük bir şair yapan salt bu kişisel bunalımlar değil; bu bunalımlarını mitik bir üslupla ele alıp Hristiyanlıktan pagan Avrupa'ya, Hint medeniyetine birçok farklı büyük anlatı ile harmanlayıp bütün insanlığa hitap edecek hâle getirebilme yeteneğidir. Bundan dolayıdır ki günümüzde T. S. Eliot'ı eleştirenler bu eleştirilerini çoklukla onun cinselliği, siyasî görüşleri gibi edebiyat dışı konularda yöneltmekte, edebî kişiliğine söz söylememektedir.

⁸⁹ Ackroyd, *T. S. Eliot*. s. 334

C) Esin Kaynakları

1) Virgil ve Dante

Virgil ve Dante, T. S. Eliot üzerinde en çok etkisi bulunan klasik şairlerdendir. Virgil üzerine yazdığı “Virgil ve Hristiyan Dünyası”⁹⁰ makalesinde, Virgil’e Hristiyan âleminde duyulan sempatiyi çözümler Eliot. Ona göre kilise babaları tarafından ortaya atılan, Virgil’in İsa’nın gelişini müjdeleyen bir şiir yazdığı tezi bir yanlış anlaşılma ibarettir, mevzubahis şiirini Virgil, bir arkadaşının yeni doğan oğlu için yazmıştır. Bununla birlikte Virgil, Latin şiirini Grek şiirinin mertebesine çıkarmayı başarmış, bunu da “pietas” (sadakat) erdemini vurgulayarak yapmıştır. İnsanın beden ve ruhen emek sarf etmesinin kutsanması, toprağa, aileye, ülkeye bağlılığın yüceltilmesi, Hristiyan toplumunun temel ilkelerindendir. Bu yönüyle Eliot’a göre Virgil, bir Hristiyan duyarlılığına sahiptir. Böylelikle Roma İmparatorluğu için yazmış olsa bile Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra da değerini kaybetmemiş, klasik olmuştur⁹¹.

Eliot, 1944 yılında Virgil Society’de verdiği “What is a Classic?” (Klasik nedir?) başlıklı konuşmada klasik olanın tanımını Virgil üzerinden yapar:

Eğer benim “klasik” teriminden kastımın ne olduğunu azami şekilde verebilecek tek kelimeyi ararsak bu kelime, “olgunluk” olurdu. Virgil gibi evrensel klasiklerle yalnızca kendi dilindeki, belli bir dönemdeki eserlere nazaran klasik sayılan eserler arasında bir ayırım yapacağım. Bir klasik yalnızca bir medeniyet kemâle erdiği zaman, dil ve edebiyat olgunken, olgun bir dimağın eseri olarak ortaya çıkar. O medeniyetin, o dilin, o şairin zihninin olgunluğu bizi evrenselliğe götürür.⁹²

Virgil’in kahramanlarının arayışı ile Eliot’ın kahramanlarının yolculuğu birbirlerine benzer, benzer erdemlere sahiplerdir; bu erdemlerle yolculuklarına devam ederler. Bununla birlikte bazı temel farklılıklar da mevcuttur, Virgil’in kahramanlarının temel motivasyonu pagan tanrılara ve Roma’nın emperyal kaderine duydukları

⁹⁰ T. S. Eliot, “Vergil and the Christian World”, *The Sewanee Review*, C. 61, S. 1 (1953), ss. 1-14.

⁹¹ Duncan Kennedy, “Tradition and Appropriation: T. S. Eliot and Virgil’s ‘Aeneid’”, *Hermathena*, S. 158 (1995), ss. 73-94.

⁹² T. S. Eliot, *What is a Classic?*, 1. b., Faber & Faber, 1944. s.10 (Çeviri bana aittir)

aşk ve sadakat iken, Eliot'ın kahramanları Tanrısal bir aşkla, bir nevi şehadet isteğiyle yolculuklarını sürdürürler⁹³. Yine de bu durum, *Aneneis*'in kahramanını prototip bir Hristiyan kahraman olmaktan alıkoymaz⁹⁴.

T. S. Eliot'ın Dante'ye karşı hayranlığı ise daha derindir. En büyük eseri sayılan *The Waste Land*'in açılışında Ezra Pound'a yaptığı atıf bile Dante'den bir alıntıdır: "For Ezra Pound, *il miglior fabbro*" (Ezra Pound'a, *daha iyi usta*)⁹⁵. T. S. Eliot'ın Dante hakkındaki görüşleri en açık olarak "Dante" başlıklı yazısında okunabilir⁹⁶. Kırk sayfalık bu uzun makalede Eliot, Dante'yi, "Klasiklerin en evrenseli" olarak selamlar. Eliot'ın tezine göre Dante'nin kullandığı Floransa İtalyancası, Orta Çağ Latincesine oldukça yakındır. Ona henüz, diğer ulusal dillerdeki gibi ulusal benlik sirayet etmemiştir. Bir insanın Fransız yahut Alman şiirinden zevk alması için Fransız ve Alman uluslarına bir sempatisi olması gerekirken Dante için böyle bir şey söz konusu değildir; o, bütün insanlığın değeridir. Dante, parçalanmamış, uluslara bölünmemiş Avrupa dimağının ürünüdür. Şunu belirtmek gerekir ki edebiyatçılığı kadar kültür teorisyenliği de güçlü olan Eliot'ın gözünde Dante'nin Altın Çağ'ının ütöpik bir yanı vardır.

Dante'nin evrenselliği yalnızca kullandığı dilden, yaşadığı dönemden ileri gelmez. T. S. Eliot ilgili yazısında Dante'nin üslup özelliklerinin de üstünde durur. Dante, metafor yerine alegoriyi tercih ederek soyut ve somutu ayırmadan, metnin anlaşılmasını zorlaştırmadan anlam ve anlatımı zenginleştirmeyi başarmıştır. Dante ile Shakespeare'in istiareleri kullanım şekillerini karşılaştıran T. S. Eliot, Dante'nin anlamı daha berrak kılmak; Shakespeare'in ise aksine, anlama fazladan bir şeyler yapmak için istiare kullanımına yöneldiğini tespit eder⁹⁷. Eliot, Dante'nin ve Tennyson'ın Ulysses hikâyesini yeniden anlatmalarını karşılaştırır. Tennyson, çok daha "şiirsel" bir üsluba sahip olmasına karşın hikâyesi Dante'ninkinin aksine iki boyutludur. Dante'nin Şeytan tasviri ile Milton'ın Şeytan tasviri arasında,

⁹³ Harry C. Rutledge, "Eliot and Vergil: Parallels in the Sixth Aeneid and 'Four Quartets'", *Vergilius* (1959-), S. 12 (1966), ss. 11-20.

⁹⁴ Kennedy, "Tradition and Appropriation", ss. 73-94.

⁹⁵ Eliot, *T.S. Eliot Bütün Şiirleri* (1909-1962). s. 140 - 141

⁹⁶ T. S. Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*, New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1964. s. 237 - 277

⁹⁷ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 244

Dante'nin Brutus ve Cassius'u betimlemesi ile Shakespeare'in trajedisindeki Brutus ve Cassius arasında bir karşılaştırma yapan Eliot, Dante'nin kötülüğü olduğu gibi, kötü bir şekilde sunduğuna dikkat çeker. Dante'nin *Cehennem*'inde okur belki bu kötülükten sıkılabilir fakat şiirin ulaşıp ulaşabileceği en yüksek zirve olan *Cenne*'in son kantosunda, Dante bunu telafi edecektir⁹⁸

Eliot, makalesinin ikinci kısmını Dante'nin *Araf* ve *Cenne*'ini incelemeye ayırır. Dante'nin eserini okuyan kişinin Katolik olması, Dante'nin inandığı şeylere inması şart değildir. Dante'nin şiirini şiir gibi okuyan insan, bütün inancını yahut inançsızlığını bir kenara bırakıp Dante'nin sergüzeştinin fiziksel gerçekliğine iman edecektir⁹⁹. Eliot, şiirin yalnızca şairin inandığı şey olmaması gerektiğinin, okuru da inandırması gerektiğinin üstünde durur. Ona göre Goethe, Lucretius gibi şairler bu hususta zayıf kalırken *İlahi Komedya*'dan sonra en büyük felsefî şiir saydığı *Bhagavat Gita*, okuru kolaylıkla kendi dünyasına çeker¹⁰⁰. Dante'nin bu başarısının altında, Eliot'a göre kendi şahsî inancı ile bir şair olarak inancını ayırabilme başarısı yatar. Buradan yola çıkarak Eliot'ın "Gelenek ve Bireysel Yetenek"¹⁰¹ makalesinde üstünde durduğu, tıpkı yol açtığı tepkimeden hiç etkilenmeyen bir katalizör gibi kendi yarattığı edebiyattan etkilenmeyen şair modelinin büyük ölçüde Dante üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz.

2) Camelot Mitleri

Camelot mitleri ya da Arthur efsaneleri, (İngilizce adıyla "Arthurian Legends" yahut "Matter of Britain") tam olarak ne zaman oluştuğu bilinmese de on birinci yüzyıldan evvel Galler'de sözlü olarak var olduğu düşünülen, on ikinci yüzyıl ve on beşinci yüzyıl arasında çeşitli yazarlar tarafından yazıya geçirilen, efsanevî lider Kral Arthur ile onun şövalyelerinin Britanya'daki Camelot merkezli yaşamlarını,

⁹⁸ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 251

⁹⁹ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 258

¹⁰⁰ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s.258

¹⁰¹ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. Orijinal başlık: "Tradition and the Individual Talent". s. 13 - 23

maceralarını konu edinen anlatılardır¹⁰². Britanya'nın paganlıktan Hristiyanlığa geçiş sürecinin en önemli edebî ürünlerinden olan bu hikâyelerin, T. S. Eliot gibi Anglo-Sakson kökenlerine ve Hristiyanlığa büyük önem atfeden bir şair tarafından kullanılması kaçınılmaz olmuştur.

T. S. Eliot'ın belki de en bilinen eseri *The Waste Land*'de (Çorak Ülke), Kral Arthur romanslarının etkisi barizdir. Öncelikle eserin adı, "The Waste Land", Arthur romanslarından gelir; "The Waste Land", Arthur romanlarında, kralı yaralayan bir saldırı neticesinde çoraklaşan araziye anlatmak için kullanılır, şövalyenin görevi Kutsal Kâse'yi bularak kralı iyileştirmek ve böylece bu diyarı eski günlerine döndürmektir¹⁰³. T. S. Eliot, Arthur romanslarını Jessie Laidlay Weston'ın çalışması olan *From Ritual to Romance* üzerinden okur¹⁰⁴.

Eliot, esin kaynağını *The Waste Land*'deki açıklama kısmında, hemen ilk notta açıkça belirtir:

Yalnızca başlık değil, şiirin planı ve sembolizminin önemli bir kısmı da Bayan Jessie L. Weston'ın Kutsal Kâse efsanesi üzerine yazdığı kitabı *From Ritual to Romance*'tan esinlenmiştir. Doğrusu Bayan Weston'ın kitabına o kadar borçluyum ki bu kitap, şiirimdeki zorlukları izah etmede benim notlandırmamdan çok da iyisini yapacaktır. Kitabı, (kitabın kendisinin de son derece ilgi çekici olmasının yanında) şiirimi anlamlandırmak zahmetine girecek herkese tavsiye ederim. Borçlu olduğum bir başka antropoloji kitabı ise *The Golden Bough*'dur. Bizim kuşağımızı derinden etkileyen bu kitabın özellikle iki cildini; Adonis, Attis ve Osiris'ten özellikle faydalandım. Bu kitapları okumuş olanlar şiirimdeki nebatat seremonilerine yönelik atıfları tanıyacaklardır¹⁰⁵.

Weston'ın tezi, Kutsal Kâse efsanesi ve Camelot mitlerinin kökenlerinin Antik Çağ'a, Yakın Doğu'ya uzanır. Buradaki erginlenme/vegetasyon/bereket kültüründe tekrar eden bir izlek vardır. Ticaret, denizciler yoluyla Levant kıyılarından

¹⁰² "Arthurian Legend | Definition, Summary, Characters, Books, & Facts | Britannica", (29.12.2022), <https://www.britannica.com/topic/Arthurian-legend>.

¹⁰³ Alan Lupack, *The Oxford Guide to Arthurian Literature and Legend*, 1st edition New-York: Oxford University Press, 2007. s. 475

¹⁰⁴ James L. Weston, Jessie Laidlay Weston, *From Ritual to Romance*, Cosimo, Inc., 2007.

¹⁰⁵ T. S. Eliot, *The Annotated Waste Land with Eliot's Contemporary Prose*, ed. Lawrence Rainey, Second edition New Haven: Yale University Press, 2006. s. 37 (Çeviri bana aittir)

Britanya'ya ulaşan bu izlek, kitapta “The Fisher King” (Balıkçı Kral) başlığında verilir:

Hâlihazırda gördük ki Kral'ın şahsiyeti, cefasını çektiği kötürümlük durumu, bunun millete ve topraklarına yansıması; bir zamanlar yönetici ile toprakları arasında olan samimi ilişkiyi en çarpıcı bir şekilde gözler önüne serer. Bu ilişki genel olarak Kral'ın yaşam ve bereketin kutsal ilkesiyle bağdaştırmasına dayanır¹⁰⁶.

Weston'a göre Kral'ın yaralanması (özellikle de bereketi simgeler biçimde kasıktan yaralanması) ile diyarın verimsiz ve hastalıklı bir hâl alması, daha sonra Kral'ın mucizevi bir şekilde iyileşmesiyle bütün nizamın yeniden ihya olmasına dayanan bu mit yalnızca Batı yahut Hristiyan dünyasına ait değildir. Balıkçı Kral'a benzer motiflere Afrikalılardan Yahudilere kadar başka toplumlarda, inançlarda rastlanmaktadır. Bu inançlar günümüzde derin ritüel anlamlarını kaybedip halk hikâyelerine dönmüşlerdir¹⁰⁷.

Öyleyse T. S. Eliot'ın şiir görüşünün temellerini oluşturan gelenek – şair ilişkisi konusunda vurguladığı gibi, malzemesini gelenekten, hem de çok kadim bir gelenekten aldığını, gelenekten aldığı bu malzemeyi çok farklı başka malzemelerle (Kartaca, ilk dönem Hristiyanlık, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sı, sanayi devrimi sonrası İngiltere, Birinci Dünya Savaşı ve hatta kutupların keşfi) harmanlayarak yeniden geleneğe kazandırdığını söyleyebiliriz. Bu da bize T. S. Eliot'ın kendi şiirini yaratırken kendi edebî teorilerinden beslendiğini gösterir. Balıkçı Kral yalnızca bir şiir malzemesi değildir Eliot için. Balıkçı Kral, Eliot'ın kendi mutsuz evliliğinin, cinsel sıkıntılarının cisimleşmiş hâli olduğu kadar savaş döneminde çoraklaşan, taht ve kilise gibi geleneksel kurumların gücünü hızla yitirdiği, Spengler tarafından kültürel evriminin ölüm aşamasında olduğu ilan edilen Avrupa uygarlığının da bir sembolüdür.

¹⁰⁶ Weston, Weston, *From Ritual to Romance*. s. 122

¹⁰⁷ Weston, Weston, *From Ritual to Romance*.

3) Hristiyanlık (Anglo-Katolisizm)

Yirminci asrın en tesirli şairlerinden, kültür teorisyenlerinden biri olan T. S. Eliot, Hristiyanlık ile derin bir ilişkiye sahiptir. Hayatını anlattığımız bölümde de-ğindiğimiz üzere Üniteryen inanca mensup, bu mezhebin örgütlenmesinde ol-dukça etkin bir aileden gelen T. S. Eliot'ın 1927 yılında Hristiyanlığın Anglikan ve Katolik mezheplerini yakınlaştırmayı amaçlayan Anglo-Katolik branşına intisap etmesi hayatının belki de en önemli dönüm noktasıdır¹⁰⁸. Dinî inançlar ve konular şiirinde kendini gösterir. Kültür yazılarında da Hristiyanlığın önemi T. S. Eliot'ın en çok üzerinde durduğu konulardan biridir. Bununla birlikte Eliot'ın Hristiyanlığını salt 1927 yılında gerçekleşen bir dönüşüm üzerinden okumak da eserlerini Hris-tiyanlık propagandası olarak görmek de haksızlık olacaktır. Eliot'taki Hristiyanlık tesiri hem uzam hem de anlam bakımından çok daha derindir.

“The Love of J. Alfred Prufrock” (J. Alfred Prufrock'un Aşk Şarkısı) (1917)¹⁰⁹ şii-rinde Eliot, varoluş ve insanlık temaları hakkında derinlemesine düşünür. Bu şi-irde Hristiyanlığa dair bariz bir atıf yoktur fakat kimlik, amaç, fanilik gibi konular üzerine kafa yoran bir başkahramanın içsel düşüncelerini ve kaygılarını ele al-maktadır. T. S. Eliot'ın edebiyat kariyerinin başlangıcı olarak değerlendirebilece-ğimiz bu şiirinde işlediği konular kökenleri Aziz Augustinus'un *İtiraflar*'ına¹¹⁰ da-yanan, Hristiyanlığın önemli mefhumlarından olan “derin tefekkür”, “kişinin kendi hayatı, iç dünyası hakkında uzun uzadıya düşünmesi” konseptlerini hatırlatır. Yine bu şiirde ileride T. S. Eliot'ın Anglo-Katolikliğe intisap etmesinin de habercisi olarak hayatta anlam arayışına rastlarız¹¹¹.

Eliot'ın daha sonra kaleme aldığı eserlerde dini inançları kendini daha çok göste-rir, bilhassa da *Four Quartets* (Dört Kuartet)¹¹² adını taşıyan, 1935-1942 yılları

¹⁰⁸ Ian Campbell, “T.S. Eliot and Christianity: Barry Spurr, ‘Anglo-Catholic in Religion’: T.S. Eliot and Christianity (Cambridge, Lutterworth, 2010. £25. Pp. Xiv + 325. ISBN: 978-0-7188-3073-1)”, *The Expository Times*, C. 122, S. 1 (2010), ss. 27-27, doi:10.1177/00145246101220010502.

¹⁰⁹ Eliot, *T.S. Eliot Bütün Şiirleri (1909-1962)*. s. 22

¹¹⁰ Augustinus, *İtiraflar*, çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, 1999.

¹¹¹ Daniel P. Sulmasy, “Advance Care Planning and ‘The Love Song of J. Alfred Prufrock’”, *JAMA Internal Medicine*, C. 180, S. 6 (2020), ss. 813-14, doi:10.1001/jamainternmed.2020.0796.

¹¹² Eliot, *T.S. Eliot Bütün Şiirleri (1909-1962)*. ss 391-469

arasında yayımlanan ve şairlik kariyerinin nihayetine işaret eden şiirlerinde. Bu şiirler; zaman, ebediyet, tinsel yolculuk gibi temaları işler. Bunlar Eliot'ın Hristiyan gizemciliği olan iştigalinin ve fâni olanla ebedî olan arasındaki ilişkiye yönelik düşüncelerini yansıtır. Bu şiirler ayrıca Hristiyan teolojisi ve felsefesinden beslenen imgelerle örülüdür¹¹³.

Eliot'ın Hristiyanlık ile ilişkisi yalnızca şiirleriyle sınırlı değildir. Kültür üzerine yahut edebiyat eleştirisi olarak kaleme aldığı yazılarında da Hristiyanlık vurguları görülür. Örneğin "For Lancelet Andrewes" (Lancelet Andrewes İçin) başlıklı yazısında, adı geçen on yedinci yüzyıl Anglikan piskoposunun yalnızca kilise tarihi için değil, edebiyat açısından da önemli bir figür olduğundan bahsederken dinî geleneklerin ve tinselliğin toplum ve edebiyat açısından ehemmiyetine de değinir¹¹⁴.

Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, Eliot'ın şiirlerinde Hristiyanlığı konu edinmesinin illaki doğrudan bir Hristiyanlık propagandası yahut Hristiyan inancına sıkı sıkıya bir mensubiyet anlamına gelmemesidir. Eliot, Hristiyanlığı kendi hayatındaki dinî sorgulamaların izini taşıyan, kompleks bir şekilde işler. Burada belirsizlikler, sorgulamalar, şüphe de vardır. Örneğin "Ash Wednesday" (Kutlu Çarşamba) (1930)¹¹⁵ şiirinde günah, bağışlanma ve tinsel yeniden doğuş temlerini kullanırken şüphe ve tanrısal lütuf ihtiyacını da ifade eder.

Eliot'ın Hristiyanlık ile ilişkisi, Hristiyan yönü öne çıkan yazar ve şairlerden etkileneceği bağlamında edebî bir yönden de ele alınabilir. Dante'nin Eliot üzerindeki tesirine daha önce değinmiştik, *Four Quartets*'ta doğrudan Dante'nin eserine göndermeler vardır¹¹⁶. "For Lancelet Andrewes" başlıklı yazısına konu olan Anglikan Piskopos Lancelet Andrewes'ün vaazlarındaki temaları de şiirine taşımıştır¹¹⁷. T. S. Eliot'ın Hristiyanlıkla ilişkisinin çok yönlü, kompleks ve derin olduğunu;

¹¹³ Nicoletta Asciuto, "Light and Mystical Writing: T. S. Eliot's Poetic Practice in Four Quartets", *Religion & Literature*, C. 53, S. 1 (2020), ss. 47-69, doi:10.1353/rel.2020.0037.

¹¹⁴ Kenneth Stevenson, "'Lancelot Andrewes on Ash Wednesday' A Seventeenth-Century Case Study in How to Start Lent", *Theology*, C. 108, S. 841 (2005), ss. 3-13, doi:10.1177/0040571X0510800102.

¹¹⁵ Eliot, *T.S. Eliot Bütün Şiirleri (1909-1962)*. s. 215

¹¹⁶ Asciuto, "Light and Mystical Writing", ss. 47-69.

¹¹⁷ Stevenson, "'Lancelot Andrewes on Ash Wednesday' A Seventeenth-Century Case Study in How to Start Lent", ss. 3-13.

doktrinel Hristiyanlığın yanında kendi yaşantısındaki arayışların da izini taşıdığını, bu sayede doğrudan bir propaganda hüviyetini almayıp okuru da kendi iç dünyasını araştırmaya sevk eden bir hüviyete büründüğünü söyleyebiliriz.

4) Metafizik Şairler

“Metafizik şairler”, İngiliz edebiyatında on yedinci yüzyılda ortaya çıkan, şiirlerinde o zamana kadar rastlanmamış imgelere, teşbihlere, istiarelere yer vererek imge dünyasına yeni bir zenginlik katan başta John Donne, Andrew Marvel, Henry Vaughan, John Cleveland gibi şairler için kullanılan ortak bir adlandırmadır. On yedinci yüzyıl boyunca devam eden metafizik şiiri bir şiir ekolü yahut mensuplarının birbirleri ile sıkı bağlantı hâlinde olduğu bir oluşum olarak yorumlamamak gerekir. Daha ziyade ortak temaları, edebî sanatları kullanan bu şairler için “metafizik” yakıştırmaları kendi zamanlarında müstehzi bir biçimde kullanılmış olsa da daha sonra genel kabule ulaşmıştır¹¹⁸.

T. S. Eliot’ın edebî eleştiri kariyerinde Metafizik Şairler önemli bir yer tutar, zira en tanınan makalelerinden biri 1921 yılında yayımlanan “The Metaphysical Poets”dir¹¹⁹. Bu makale esasında metafizik şairleri ele alan müstakil bir yayın olmaktan ziyade Herbert J. C. Grierson tarafından hazırlanan *Metaphysical Lyrics and Poems of the Seventeenth Century*¹²⁰ (On Yedinci Asrın Metafizik Gazelleri ve Şiirleri) antolojisinin bir değerlendirmesi olarak kaleme alınmış fakat Eliot, bunu metafizik şairler hakkındaki düşüncelerini de ifade etmek için kullanmıştır.

Bu makalesinde T. S. Eliot, John Donne ve George Herbert başta olmak üzere metafizik şairlerin karakteristiklerini, tekniklerini ele alır. Bunun sonunca da bu şairlerin kıvrak zekâları, orijinal fikirleri, kompleks imgelemleri ile şiirlerinde bir

¹¹⁸ “Metaphysical Poet | John Donne, Andrew Marvell & George Herbert | Britannica”, (10.09.2023), <https://www.britannica.com/art/Metaphysical-poets>.

¹¹⁹ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 241

¹²⁰ Herbert John Clifford Grierson, *Metaphysical Lyrics & Poems of the Seventeenth Century, Donne to Butler*, Oxford, The Clarendon Press, 1921.

duygu – fikir birliğine ulaştıklarına karar verir¹²¹. Bu makaleden yola çıkarak Eliot'ın metafizik şairler hakkında derin bir bilgi sahibi olduğu, çoğu edebiyat eleştirmeninin aksine onları takdir ettiği, aralarında kuvvetli bir bağın olduğu söylenebilir.

En bilinen makalelerinden biri olan “Tradition and the Individual Talent”ta (Gelecek ve Bireysel Yetenek), T. S. Eliot, şairler ve öncüleri arasındaki bağlantıyı vurgular¹²². Ona göre hiçbir şair tek başına tam olarak anlaşılamaz, şairlerin önemleri ancak uzun bir silsile göz önünde bulunarak anlaşılabilir. Buradan yola çıkarak T. S. Eliot'ın da şiirlerinde işlediği metafizik konular, zengin imgelem kullanımı nedeniyle kendisini metafizik şairlere dayanan bir geleneğin devamacısı olarak konumlandığını iddia edebiliriz.

5) Fransız Sembolistler

Fransız sembolist şairlerin T. S. Eliot üzerine etkisi barizdir. Fransa'da on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan sembolist şiir akımının en büyük temsilcisi olarak Charles Baudelaire'i gösterebiliriz. Daha sonra Baudelaire'in arkadaşları ve takipçileri olan Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Jules Laforgue ile zirvesini bulan bu akım duygu ve düşüncelerin okura aktarılması için sembollerin ve imgelerin kullanımına dayanır. Servet-i Fünun'dan itibaren edebiyatımızı etkileyen Fransız sembolizmi¹²³, T. S. Eliot şiirinde de kendisini göstermiştir. Öyle ki T. S. Eliot, kendi vatandaşı olan Edgar Allan Poe'yu takdir etmeyi Fransız sembolistler vasıtasıyla öğrendiğini belirtir¹²⁴. Henüz Harvard'da lisans öğrencisiyken Arthur Symons'ın Fransız sembolist hareketini Anglo-Amerikan okuruna tanıttığı *The Symbolist Movement in Literature*¹²⁵ kitabıyla karşılaşması Eliot'ın hayatını

¹²¹ Andrew Curtofello, “How do We Recognize Metaphysical Poetry?”. Paul A. Kottman, *The Insistence of Art: Aesthetic Philosophy after Early Modernity*, New York: Fordham University Press, 2017. s. 87

¹²² Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 3

¹²³ Ali İhsan Kolcu, *Albatros'un Gölgesi*, Akçağ Yayınları, 2011.

¹²⁴ T. S. Eliot, “From Poe to Valéry”, *The Hudson Review*, C. 2, S. 3 (1949), ss. 327-42, doi:10.2307/3847788.

¹²⁵ Symons, *The Symbolist Movement in Literature*.

değiştirecektir, hatta bu kitap James Joyce ve Ezra Pound gibi modernizmin diğer şöhretli isimlerinin de edebî kariyerlerinde çok önemli bir dönüm noktasını teşkil eder¹²⁶.

Sembolist şairler arasında T. S. Eliot'a en çok tesir eden isimlerden biri Jules Laforgue'dur. Eliot'ın şiirindeki hassasiyetler ve üslup bakımından derin bir etkisi olmuştur. Laforgue'un ironi, hiciv ve parçalı anlatıları kullanımı Eliot'ın da bu teknikleri şiirlerinde kullanmasını sağlamıştır¹²⁷.

Tristan Corbière ise Eliot'a doğrudan tesir eden bir diğer sembolist şairdir. Trinity College'ta 1926 yılında verdiği Clark ve John Hopkins University'de 1933'te verdiği Turnbull seminerlerinde Eliot, Corbière'yi metafizik bir şair olarak tanımlamış ve kendi eserlerinde de tesirinin olduğunu söylemiştir¹²⁸. Bunun yanında, Breton asıllı şairin şiirlerinde kullandığı deniz temlerinin *The Waste Land*'in dördüncü bölümü olan "Death by Water"ı (Suyla Ölüm) büyük ölçüde etkilediği ileri sürülmüştür¹²⁹.

Fransız Dekadan Hareketi olarak da adlandırılan Arthur Rimbaud, Charles Baudelaire gibi şairler de T. S. Eliot'ın imge dünyasını zenginleştirmişlerdir. Bunun yanında Eliot'ın hayal kırıklığı, bozulma, çürüme, modern yaşantının parçalanması gibi konuları işlemesinde de Dekadanların etkisinden söz edilebilir¹³⁰.

Eliot'ın Fransız sembolist şiiri ile olan iştigali onu "la poésie pure" yani saf şiir arayışına iletmıştır. Sembolist hareketin ortaya koyduğu bu fikir, şiirin dışsal anlamdan ayrılarak kendi içinde değer kazanmasını savunur; dilin estetik yönüne

¹²⁶ Nicholas Lezard, "The Symbolist Movement in Literature by Arthur Symons Review – the Book That Changed 20th-Century Literature", *The Guardian*, (01.07.2014), blm. Books, <https://www.theguardian.com/books/2014/jul/01/the-symbolist-movement-in-literature-arthur-symons-review-book-that-changed-20th-century-literature>.

¹²⁷ Charles Altieri, "Reading Bradley After Reading Laforgue: How Eliot Transformed Symbolist Poetics into a Paradigmatic Modernism", *Modern Language Quarterly*, C. 72, S. 2 (2011), ss. 225-52, doi:10.1215/00267929-1161345.

¹²⁸ Suzannah V Evans, "Tristan Corbière and T. S. Eliot's Salt-Encrusted Poetry", *The Review of English Studies*, 2023, s. hgad064, doi:10.1093/res/hgad064.

¹²⁹ Evans, "Tristan Corbière and T. S. Eliot's Salt-Encrusted Poetry", s. hgad064.

¹³⁰ Anna Budziak, "T. S. Eliot's 'La Figlia Che Piange' and the Tradition of Decadent Aestheticism", *Brno Studies in English*, C. 40, S. 2 (2014), s. [27]-45.

ve müzikaliteye odaklanır. Eliot'ın Poe'yu sembolist saf şiir ilkesinin öncüsü olarak okuması, şiiri kendi içinde değer bulan bir sanat türü olarak görmesini sağlamıştır¹³¹.

Tek tek sembolist şairlerin etkilerinin yanında sembolist hareket bir bütün olarak Eliot'ın sanatını etkilemiştir. Sembolistlerin sembol, imge, müzikalite kullanımı konusundaki vurguları Eliot'ın sanat tavrıyla büyük oranda benzeşir. Bilhassa başyapıtı olan *The Waste Land*'de (Çorak Ülke) bu etkiler barizdir¹³². Dahası, sembolist hareketin geleneksel şekilleri reddedip yeni şiir yapıları ve teknikleri arayışına girişmesi Eliot'ın da kendi eserlerinde şekil ve dille ilgili deneysel işlere girişebilmesine zemin harcamıştır. Eliot, serbest vezni tercih etmiştir. Sembolistler tarafından popülerleştirilen bu teknik ile Eliot, daha yenilikçi ve kompleks şiir yapıları kurmasını sağlamıştır¹³³.

Nihayetinde Fransız sembolist şairlerin ve onların bir nevi öncülü sayılan Edgar Allen Poe'nun sembolizm, imge, müzikalite yönündeki vurgularının, şiirde yenilik arayışlarının Eliot'ın şiirsel duyarlılığını şekillendirdiğini, onun dünya sahnesine çıkıp Nobel ödülü olmasına kadar uzanacak olan edebiyat kariyerine katkıda bulunduğunu söylemek gerekir. Sembolist hareket ile giriştiği sentezin nihayetinde Eliot, şiirde modernizme ulaşmıştır¹³⁴.

¹³¹ Margarida Vale de Gato, "Poe and Modern(ist) Poetry: An Impure Legacy", *The Oxford Handbook of Edgar Allan Poe*, ed. J. Gerald Kennedy, Scott Peeples, Oxford University Press, 2019, s. 0, doi:10.1093/oxfordhb/9780190641870.013.35.

¹³² "Personal suffering and social criticism in T. S. Eliot's *The Waste Land* and A. Ginsberg's *Howl*: Implications for social psychiatry - Moritz E Wigand, Hauke F Wiegand, Nicolas Rüsch, Thomas Becker, 2016", (11.09.2023), <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020764016667144>.

¹³³ Niall Munro, "Free Verse", *Routledge Encyclopedia of Modernism*, London: Routledge, 2016, doi:10.4324/9781135000356-REM89-1.

¹³⁴ Altieri, "Reading Bradley After Reading Laforgue", ss. 225-52.

6) Viktoryen Şairler

1833-1901 yılları arasında hüküm süren Kraliçe Victoria'nın saltanatı, İngiliz edebiyatının en mümbit dönemlerinden biri olarak görülür¹³⁵. Fransız simbolist/dekadan hareketleri ile de çağdaş olan bu dönem, edebiyatta modernizm hareketi için bir hazırlayıcı görevi görmüştür. Bu dönemde T. S. Eliot üzerinde etkili olan şairlerin başında Alfred Tennyson gelir. Kral Arthur romanslarını yeniden yorumlayıp popülerleştiren Eliot, Tennyson hakkında yazdığı "In Memoriam" (Anısına) başlıklı yazısına uzun bir övgüyle başlar:

TENNYSON is a great poet, for reasons that are perfectly clear. He has three qualities which are seldom found together except in the greatest poets: abundance, variety, and complete competence. We therefore cannot appreciate his work unless we read a good deal of it. We may not admire his aims: but whatever he sets out to do, he succeeds in doing, with a mastery which gives us the sense of confidence that is one of the major pleasures of poetry. His variety of metrical accomplishment is astonishing. Without making the mistake of trying to write Latin verse in English, he knew everything about Latin versification that an English poet could use ; and he said of himself that he thought he knew the quantity of the sounds of every English word except perhaps scissors. He had the finest ear of any English poet since Milton.

Tennyson, son derece açık olan nedenlerle büyük bir şairdir. En büyük şairler haricinde pek bir arada bulunmayan üç niteliği haizdir: zenginlik, çeşitlilik ve tastamam bir ustalık. Bu nedenle eserlerini, büyük bir kısmını okumadan takdir edemeyiz. Amaçlarını takdir etmeyebiliriz* fakat neyi yapmayı kafasına koymuşsa onu bizlere şiirin en büyük keyiflerinden birini bahşeden bir kendine güven hissiyle yapmayı başarmıştır. Başarıyla kullandığı vezinlerin çeşitliliği hayrete düşürücüdür. İngilizcede Latin nazmı yazma kullanma hatasına düşmeden bir İngiliz şairin Latin nazmı konusunda ne kullanabilirse onu bilmiş, ve bir ihtimal "scissors" (makas) haricinde bütün İngilizce sözcüklerin ses değerini bildiğini düşündüğünü dile getirmiştir. Milton'dan beri İngiliz şairindeki en iyi kulağa sahiptir. (Çeviri bana aittir)

¹³⁵ Poetry Foundation, "The Victorian Era", text/html, *Poetry Foundation*, Poetry Foundation, 11.09.2023, <https://www.poetryfoundation.org/collections/153447/an-introduction-to-the-victorian-era>.

* Tennyson, Kırım Savaşı'nda İngiliz birliklerinin kahramanlığını anlattığı "The Charge of the Light Brigade" gibi milliyetçi, dönemin İngiliz İmparatorluğu'nu metheden şiirleriyle meşhurdu.

T. S. Eliot, bu övgüyü kolayca dile getirmemiştir. İlk şiirlerinde Tennyson'ı taklit etmeye çalışan Eliot daha sonra Tennyson'ı makalelerinde eleştirmiş fakat kariyerinin ilerleyen dönemlerinde Tennyson'ı yeniden takdir etmeye başlamıştır¹³⁶. David Tobin, Tennyson'ı T. S. Eliot'a en çok tesir eden Viktoryen şair olarak işaret ederken Eliot'ın Tennyson hakkındaki düşüncelerindeki değişimi de onun bir şair olarak kendine güvenmeye başlamasına bağlar¹³⁷.

Viktoryen şairler arasında Eliot'ı etkileyen bir başka isimse Walter Pater'dır. Pater'ın estetik tecrübe ve sanat için sanat yapmanın önemi konusundaki düşünceleri Eliot'ın şiir teorisi ve uygulamasını derinden etkilemiştir¹³⁸. Eliot'ın nesnel karşılık ve şiirin otonomisi konusundaki görüşlerinde Pater'ın etkisi vardır.

Bunların yanı sıra T. S. Eliot, Victoria döneminin geniş kültürel ve entelektüel zemininden de etkilenmiştir. Büyük sosyal, siyasî ve teknolojik değişimlerin yaşandığı Victoria döneminde edebiyat ve sanat da benzer şekilde dönüşmüştür. Eliot'ın Victoria dönemi ile olan ilişkisi; zaman, hafıza, geleneğin kaybı gibi konuları şiirinde kullanmasında da fark edilebilir¹³⁹. *The Waste Land* şiiri, modern hayatın parçalayıcı, yoldan çıkarıcı tabiatını yansıtır, bu da Victoria dönemindeki toplumsal ve kültürel olayların bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

7) Ezra Pound

Ezra Pound'ın T. S. Eliot üzerinde, bilhassa onun poetikasının şekillenmesi ve yeni fikirlere, yeni edebî akımlara intisap etmesi hususunda çok büyük bir etkisi

¹³⁶ George P. Landlow, "Tennyson's influence on T. S. Eliot", (12.09.2023), <https://victorianweb.org/authors/tennyson/im/tse1.html>.

¹³⁷ David N. Tobin, *The Presence of the Past: T.S. Eliot's Victorian Inheritance*, UMI Research Press, 1983.

¹³⁸ Budziak, "T. S. Eliot's 'La Figlia Che Piange' and the Tradition of Decadent Aestheticism", s. [27]-45.

¹³⁹ Gülşah Göçmen, "Let Us 'Bear Very Much Reality:' T. S. Eliot's Outsider in 'Burnt Norton'", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 18 (2019), ss. 122-29, doi:10.21547/jss.599542.

vardır. Ezra Pound ve T. S. Eliot ikilisi, çoğu kez Anglo-Amerikan şiirinde modernizmin ruhanî babaları olarak kabul edilirler¹⁴⁰. Pound'ın Eliot üzerindeki etkisi eserlerinde dil kullanımı, imgelem, şekil yönlerinden değerlendirilebilir.

Pound'ın Eliot'a tesir ettiği yönler arasında en önemli olanlardan birisi şiirde net imgeler kullanımı konusundaki ısrarıdır. T. E. Hulme'la birlikte "Imagism" (İmgecilik) adı verilen edebî hareketi geliştiren Ezra Pound, bir nesnenin yahut tecrübenin özünü canlı ve somut bir imgecilik vasıtasıyla yakalamayı amaçlar¹⁴¹. Bu net imgecilik arayışı, etkisini en çok Ezra Pound'ın da bir nevi editörlüğünü yaptığı, T. S. Eliot'ın Ezra Pound'a adadığı *The Waste Land* şiirinde kendini gösterir. Burada Eliot, modernitenin getirdiği parçalanma ve hayal kırıklığı hissini, savaş sonrası İngiltere'nin durumunu çok farklı, çarpıcı imgeler kullanarak okura anlatır¹⁴².

Pound ayrıca Eliot'ı metinlerarasılıkla da tanıştırmıştır. Metinlerarasılık, bir edebî eserde başka edebî eserlere atıfta bulunma yahut o edebî eserlerdeki unsurları kendi edebî eseriyle birleştirme tekniğidir. Pound'ın kendisinin şiirlerinde klasik edebiyata ve mitolojiye atıfta bulunduğu, göndermeler yaptığı bilinmektedir¹⁴³. Bu teknik de etkisini bilhassa *The Waste Land* şiirinde gösterir. Bu şiirde Eliot, bereket mitlerinden Dante'ye kadar pek çok farklı edebî ve kültürel esere göndermeler yapar, buralardan aldığı unsurları kendi zamanı ile birleştirir¹⁴⁴. Farklı eserler ve fikirler arasında sofistike bir ağ inşa ederek şiirin anlamını zenginleştirir.

¹⁴⁰ Mahmuod Naamneh, Saleem Abu Jaber, "World Poetry and Criticism As Reflected in Contemporary Arabic Poetry: Myth and Acculturation", *Advances in Social Sciences Research Journal*, C. 4, S. 10 (2017), doi:10.14738/assrj.410.3087.

¹⁴¹ Tafla Omar Al-sowail, Wiam Obaid Ghasan, Rasha Saeed Badurais, "Intertextuality between T. S. Eliot's 'The Waste Land' And Mahmoud Darwish's 'The Land's Poem'", *European Journal of English Language and Literature Studies (EJELLS)*, (12.09.2023), <https://eajournals.org/ejells/vol10-issue-1-2022/intertextuality-between-t-s-eliot-the-waste-land-and-mahmoud-darwishs-the-lands-poem/>.

¹⁴² Al-sowail, Ghasan, Badurais, "Intertextuality between T. S. Eliot's 'The Waste Land' And Mahmoud Darwish's 'The Land's Poem'".

¹⁴³ Harry Strawson, "Spectres of Euripides: Time, Translation and Modernism in H.D.'s Euripides", *International Journal of the Classical Tradition*, C. 29, S. 1 (2022), ss. 50-82, doi:10.1007/s12138-020-00588-7.

¹⁴⁴ Al-sowail, Ghasan, Badurais, "Intertextuality between T. S. Eliot's 'The Waste Land' And Mahmoud Darwish's 'The Land's Poem'".

Dahası Pound, Eliot'ın şiirini ses ve üslup yönünden şekillendirmiştir. Pound'ın *Selected Poems*'i (Seçilmiş Şiirler) için yazdığı önsözde Eliot, kendi şiir sesinin nasıl Pound'ın eserleriyle girdiği etkileşim sonucunda şekillendiğini yazar¹⁴⁵. Pound'ın dildeki isabet ve tutumluluğa ilişkin ısrarı, Romantik şiirinin en önemli özelliklerinden olan duygusallığı ve fazla sözcük kullanımını reddeden Pound, Eliot'ın şiir kariyerinin gelişimini derinden etkilemiştir. “The Love Song of J. Alfred Prufrock” başta olmak üzere erken dönem şiirleri ve “The Hollow Men”, Eliot'ın kısa, net ve parçalı bir dil kullanarak yabancılaşma ve hayal kırıklığı temlerini okura nakletmesinin önemli örnekleridir¹⁴⁶.

Pound'ın Eliot üzerindeki tesiri yalnızca doğrudan olmakla kalmaz. O zamanın edebî ve kültürel ortamını şekillendirerek Eliot'a dolaylı olarak da tesir etmiştir. Modernist hareketin merkez ismi olan Pound, yenilikçi ve deneysel edebî şekilleri savunarak neyin şiir olarak algılandığı hususunda sınırları genişletmiştir¹⁴⁷. Pound'ın *Little Review* gibi edebî dergilerle olan ilişkisi modernist edebiyatın yayımlanması ve desteklenmesi için başta Eliot olmak üzere zamanın diğer önemli yazarlarına imkân sağlamıştır¹⁴⁸.

8) Matthew Arnold

1822-1888 yılları arasında yaşayan İngiliz şair, kültür ve edebiyat eleştirmeni Matthew Arnold'ın adını da T. S. Eliot'ı etkileyen önemli isimler arasında zikretmek gerekir. Edebiyat eleştirisi ve kültürel değerler açısından Arnold'ın fikirleri ve yazıları Eliot'a tesir etmiş, şairin cemiyetteki vazifesine ilişkin görüşlerini şekillendirmiştir.

¹⁴⁵ Kit Kumiko Toda, “Editions of Early Modern Drama Used by T. S. Eliot: A Resource”, *Resources for American Literary Study*, C. 41, S. 2 (2019), ss. 262-84, doi:10.5325/resoamerlites-tud.41.2.0262.

¹⁴⁶ Carol L. Yang, “Revisiting the Flâneur in T. S. Eliot's ‘Eldrop and Appleplex – I’”, *Orbis Litterarum*, C. 66, S. 2 (2011), ss. 89-120, doi:10.1111/j.1600-0730.2010.01000.x.

¹⁴⁷ Stephen Brown, “Brands on a wet, black bough: marketing the masterworks of modernism”, *Arts and the Market*, C. 5, S. 1 (2015), ss. 5-24, doi:10.1108/AM-05-2014-0017.

¹⁴⁸ “Yeats, Pound, and the *Little Review*, 1914-1918’ by Clare Hutton”, (12.09.2023), <https://tigerprints.clemson.edu/iys/vol3/iss1/7/>.

Arnold'ın Eliot'ı etkilediği konuların başında klasik mefhumu gelir. “What is a Classic?” (Klasik Nedir?) başlıklı makalesinde Eliot, Arnold'ın “Study of Poetry” başlıklı yazısından faydalanmıştır¹⁴⁹. Hem Arnold hem de Eliot klasik konusunda aşkını bir görüş benimserler, onlara göre klasik eser ahlakî ve toplumsal bir rehberdir¹⁵⁰. Bununla birlikte iki isim arasında, özellikle de Homeros ve Virgil konusunda görüş farklılıkları da vardır; bu farklılıklara rağmen Arnold'ın görüşleri Eliot'ın klasiklerin modern edebiyat için ne ifade ettiği konusundaki görüşlerinin teşekkülü için sağlam bir zemin teşkil etmiştir¹⁵¹.

Arnold'ın kültür kavramsallaştırması da Eliot üzerinde tesirli olmuştur. Arnold, toplumda dinin azalan rolünün büyük edebî eserlerle doldurulabileceğini ileri sürer¹⁵². Bu fikir, Eliot'ın edebiyatı ahlakî ve toplumsal bir rehber olarak görmesinde etkili olmuş olabilir¹⁵³. F. R. Leavis'le birlikte Eliot, Arnold'ın bu kültür kavramsallaştırmasını yirminci asrın kültür çalışmaları bağlamında geliştirmiş, genişletmiştir¹⁵⁴.

Dahası, Arnold'ın Eliot üzerindeki etkisi edebî eleştirinin de ötesine uzanır. Arnold'ın dinî eleştirileri, özellikle de “Literature and Dogma” (Edebiyat ve Dogma) başlıklı eseri, Eliot'ın dinî ve teolojik temleri kendi yazılarında işlemesine ilham olmuştur¹⁵⁵. Eliot'ın “Ash Wednesday” (Kutlu Çarşamba) başlıklı şiirinin de Arnold'ın fikirlerinden esinlendiği düşünülmektedir¹⁵⁶. Eliot'ın şiirlerinde dinî ve felsefî temlerle iştigal etmesi, Arnold'ın din, edebiyat, toplum üçgenindeki ilişkiyi irdelemesini andırır.

¹⁴⁹ Marius Hentea, “The Silence of the Last Poet: Matthew Arnold, T. S. Eliot, and the Value of the Classic”, *Modern Language Quarterly*, C. 71, S. 3 (2010), ss. 297-328, doi:10.1215/00267929-2010-013.

¹⁵⁰ Hentea, “The Silence of the Last Poet”, ss. 297-328.

¹⁵¹ Hentea, “The Silence of the Last Poet”, ss. 297-328.

¹⁵² James Walter Caufield, “Arnold, Matthew”, *The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory*, John Wiley & Sons, Ltd, 2010, doi:10.1002/9781444337839.wbelctv1a011.

¹⁵³ Caufield, “Arnold, Matthew”.

¹⁵⁴ Caufield, “Arnold, Matthew”.

¹⁵⁵ J. Jeffrey Franklin, “The Influences of Buddhism and Comparative Religion on Matthew Arnold”, *Literature Compass*, C. 9, S. 11 (2012), ss. 813-25, doi:10.1111/j.1741-4113.2012.00925.x.

¹⁵⁶ Stevenson, “‘Lancelot Andrewes on Ash Wednesday’ A Seventeenth-Century Case Study in How to Start Lent”, ss. 3-13.

Arnold'ın fikirlerinin yanında nesir üslubu da Eliot'ı etkilemiştir. Arnold'ın nesirleri Eliot'ın kendisi de dâhil olmak üzere çok sayıda eleştirmen ve yazar tarafından takdir edilmiştir¹⁵⁷. Eliot, Arnold'ın anlam ve üslup arasındaki ilişkiye dair tespitlerini okumuş, bu ilkelerin bazılarını kendi yazısına taşımıştır¹⁵⁸. Eliot'ın net, bilimsel nesir üslubunun Arnold'ın açıklık ve netlik üzerine vurgularından etkilenmiş olması muhtemeldir¹⁵⁹.

9) Charles Maurras

Charles Maurras, özellikle 1920'li yıllarda T. S. Eliot'ın siyasî – kültürel yaşantısı üzerinde tesirli olmuştur. Bir Fransız monarşisti ve anti-Romantik olan Maurras, Eliot'a, şiirinde aradığı “düzen” hissine ulaşmasında yardımcı olmuştur¹⁶⁰. Eliot, Maurras'ta şiirsel duyarlılığı kişisel duygusallıktan kurtaracak edebî kriteri bulmuştur¹⁶¹. Eliot, Maurras'ın seçim yapma yeterliliğiyle örtüşen bir etkilenme hevesini savunduğu eski bir makalesini bizzat çevirmiştir¹⁶². Dante hakkındaki makalesini yazarken de Maurras'ın benzer bir makalesinden etkilenmiş ve bu makaleyi ona ithaf etmiştir¹⁶³.

Maurras'ın Eliot üzerindeki etkisi, şiir ve dramaya yaklaşımında da görülebilir. Eliot, duygu ve hislerin yalnızca bir kişinin kendine has dilinde tam anlamıyla ifade

¹⁵⁷ John Campbell Major, “Matthew Arnold and Attic Prose Style”, *PMLA*, C. 59, S. 4-Part1 (1944), ss. 1086-1103, doi:10.2307/459328.

¹⁵⁸ Major, “Matthew Arnold and Attic Prose Style”, ss. 1086-1103.

¹⁵⁹ Timothy J. Ruback, “‘Let Me Tell the Story Straight On’: Middlemarch, Process-Tracing Methods and the Politics of Narrative”, *The British Journal of Politics and International Relations*, C. 12, S. 4 (2010), ss. 477-97, doi:10.1111/j.1467-856X.2010.00425.x.

¹⁶⁰ James Torrens, “Charles Maurras and Eliot's ‘New Life’”, *PMLA*, C. 89, S. 2 (1974), ss. 312-22, doi:10.2307/461454.

¹⁶¹ Torrens, “Charles Maurras and Eliot's ‘New Life’”, ss. 312-22.

¹⁶² Torrens, “Charles Maurras and Eliot's ‘New Life’”, ss. 312-22.

¹⁶³ Torrens, “Charles Maurras and Eliot's ‘New Life’”, ss. 312-22.

edilebileceğini savunmuş, manzum oyunlarında modern bir dilin kullanımının üstünde durmuştur¹⁶⁴. Bu da Maurras'ın sanatsal ifadede seçici olma ve dilin önemi konusundaki vurgusuyla benzeşir¹⁶⁵.

Maurras'ın Eliot üzerindeki etkisi Eliot'ın şiirinde düzen ve düzensizlik temalarında yaklaşımında görülebilir. Eliot'ın *Four Quartets*'in ilk kısmını teşkil eden "Burnt Norton"da hayat, zaman, ölüm ve ebediyet temlerini işlemesi, Maurras'ın düzen fikrini ve modern zamanda anlam arayışını andırır¹⁶⁶.

10) Georges Sorel

Fransız düşünür ve siyasî teorisyen Georges Sorel'in fikirleri, başta şiddet mefhumunu toplumsal değişimin bir aracı olarak mütalaa etmesi olmak üzere Eliot'ın dünya görüşünü etkilemiş ve edebî eserlerine yansımıştır. Sorel, şiddetin yalnızca fiziksel güç olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, esasında kolektif iradenin bir ifadesi olduğunu, müesses nizamın toplumsal ve siyasî yapılarına meydan okumak, bunları sarsmak için güçlü bir araç olduğunu iddia eder¹⁶⁷. Şiddetin sosyal değişimin bir aracı olması fikri, modern dünyanın durumundan ve ahlakî çürümeden rahatsız olan Eliot'ta karşılık bulmuştur. Eliot şiirlerinde çoğu kez parçalanan, eriyen bir toplumu, aşınan geleneksel değerleri ve inançları konu edinmiştir. Bu inhitat hâlini, radikal bir dönüşümün gerekliliğini en iyi anlatan şiirleri olarak *The Waste Land* (Çorak Ülke) ve "The Hollow Man" (İçi Oyuk Adamlar) gösterilebilir.

Bunun yanında Sorel'in mit kavramsallaştırması da Eliot üzerinde tesirli olmuş olabilir. Sorel, mitlerin insanlara ilham kaynağı olan, onları harekete geçiren güçlü

¹⁶⁴ Yahya Saleh Hasan Dahami, "Eliot's Treatment of the Chorus: A Steady Logical Structure (3) The Confidential Clerk and The Elder Statesman: Case in Point", 2020, <https://papers.ssrn.com/abstract=3973017>.

¹⁶⁵ Torrens, "Charles Maurras and Eliot's 'New Life'", ss. 312-22.

¹⁶⁶ Göçmen, "Let Us 'Bear Very Much Reality'", ss. 122-29.

¹⁶⁷ James H. Meisel, "Georges Sorel's Last Myth", *The Journal of Politics*, 1950, doi:10.2307/2126087.

anlatılar olduğunu söyler¹⁶⁸. Eliot ve başta Pound olmak üzere modernist şairlerde de mitleri modern dünyayı anlamlandırmak için yeniden yorumlamak, yeni mitolojiler yaratma arzusu vardır¹⁶⁹. Özellikle *The Waste Land*, “Camelot Mitleri” bölümünde de değerlendirdiğimiz üzere geleneksel mitlerin yeniden yorumlanması konusunda edebiyat dünyasında bir dönüm noktasını teşkil eder. Sorel’in mitin gücünü vurgulaması gibi Eliot da modern dünya hakkındaki görüşlerini mitik bir anlatımla güçlendirmeyi tercih eder.

Sorel, Eliot’ın entelektüel gelişimine de etki etmiştir. Hegel’i, Marx’ı, diyalektik karşıtlarını kapsayan geniş bir felsefî zemine sahip olan Sorel’in tarihi çizgisel ve teleolojik olarak değerlendirmeyi reddetmesi; miti ve sembolizmi öne çıkarması, modernitenin rasyonalist ve materyalist eğilimlerini eleştirmesi Eliot’ta karşılık bulur¹⁷⁰. Eliot da Sorel gibi sanayileşmiş, kapitalist toplumda tinsel ve ahlakî temellerin kaybından rahatsızdır. Şiirlerinde bu çoraklaşmış ortamdan uzaklaşıp daha anlamlı, sahibi bir varoluşa dönüş isteği göze çarpar.

Ç) Edebî Düşünceleri

1) Gelenek

Gelenek, T. S. Eliot’ın edebiyat teorisinin temelini oluşturan mefhumlardan biridir. Gelenek mefhumu Eliot’ın kendi sanat anlayışını, eserlerini de şekillendirmiş; Eliot sanat eserlerinin bir geleneğin sonucu olduğunu, sanatçının bu nedenle geçmişin mirasıyla ilgilenmesinin bir zorunluluk olduğunu vurgular.

¹⁶⁸ Georges Sorel, *Sorel: Reflections on Violence*, ed. Jeremy Jennings, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

¹⁶⁹ Alex Davis, Lee M. Jenkins (ed.), *A History of Modernist Poetry*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015. s. 42

¹⁷⁰ Eric Brandom, “Georges Sorel’s Diremption: Hegel, Marxism and Anti-Dialectics”, *History of European Ideas*, C. 42, S. 7 (2016), ss. 937-50, doi:10.1080/01916599.2016.1167101.

Eliot'ın gelenek hakkındaki düşünceleri en net olarak "Tradition and the Individual Talent" (Gelenek ve Bireysel Yetenek) başlıklı makalesinde görülebilir¹⁷¹. Burada şairin kesinlikle geçmişin mirasından soyutlanmaması gerektiğini, sanat eserinin kökünün gelenekte olması gerektiğini, geçmiş kuşakların kolektif irfanından ve sanatsal başarılarından beslenmesi gerektiğini söyler. Bu makaledeki iddiasına göre bireysel yetenek ancak daha büyük bir geleneğin bağlamında tam potansiyeline ulaşabilir ve anlaşılabilir. Üstelik gelenek, değişmeyen bir yapı da değildir. Gelenekten beslenen her şair bu geleneğe yeni şeyler ekler, böylece sonraki nesiller daha zengin bir geleneği devralırlar.

Öyleyse T. S. Eliot'ın gelenek – şair ilişkisi algısı diyalektiktir. Gelenek şairi besler, eserini zenginleştirir, anlamlandırır; buna karşılık şair de ortaya koyduğu eserler geleneği daha da zengin kılar, geleneğin sınırlarını yeniden çizer. Böylece T. S. Eliot'ın geleneğe önem vermesine karşın şiirinde çok yeni teknikler, temalar kullanması, edebiyatta modernizmin öncülerinden olması bir çelişki olmaktan çıkar.

Bunun yanında T. S. Eliot'ın gelenek vurgusu, "Objective Correlative" (nesnel karşılık) anlayışı ile de yakından alakalıdır. Eliot'a göre sembolistlerin de ileri sürdüğü gibi duygular ve tecrübeler kültürel bağlamda herkes için benzer şeyler ifade eden somut ve belirli imgelerle ya da sembollerle aktarılmalıdır. Edebî gelenekten gelen sembollere ve arketiplere dayanan bir şair, okurda arzu ettiği duygusal tepkiyi uyandırabilir. Edebî gelenekten gelen bu kültürel sembolleri kullanmak, kolektif bilince dayanmayı ve okurda daha derinden karşılık bulmayı sağlar.

Eliot'ın benzer bir şekilde mitlere verdiği önem de gelenek ile ilişki hâlinindedir. Eliot'a göre evrensel ve ortak hakikatleri ileten güçlü anlatılar olan mitler, modern dünyadaki ahlaki çürümeye karşılık bir aşkınlık ve anlam hissi verebilirdi. Bu nedenle Eliot, şiirlerinde geleneksel sembollerden ve mitlerden sıkça yararlanmış, böylece eserlerini çok daha geniş bir kültürel ve tinsel geleneğe bağlamıştır¹⁷².

¹⁷¹ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 3

¹⁷² Hao Li, "Dialectical Envisioning: Daniel Deronda and British Ethical Idealism", *Literature Compass*, C. 9, S. 11 (2012), ss. 774-85, doi:10.1111/j.1741-4113.2012.00918.x.

Eliot için gelenek, modern edebiyattaki “Dissociation of Sensibility” (Duyarlılığın ayrışması) sorununa da bir çözümdür. Eliot, modern edebiyatçıların duygusal tecrübeleri ile entelektüel düşünceleri arasındaki bağı koptuğunu, bu nedenle şiirin parçalandığını, şiirsel duyarlılığın zenginliğinde ve derinliğinde bir gerilemenin yaşandığı kanaatindedir. Ona göre eğer şairler gelenekten yeterince faydalanabilirlerse duygu ve düşünce dünyaları arasındaki bu yarığı kapatabilirler hem de duygusal hem de düşünsel yönden güçlü sanat eserleri üretebilirler ¹⁷³.

Eliot’ın gelenek anlayışı, başyapıtı sayılan *The Waste Land* şiirinde en mükemmel bir şekilde teşhis edilebilir. Bu şiirinde Eliot; Camelot efsanelerinden Eski Ahit’e, Dante’den Wagner’a, Budizm’den Yunan Mitolojisi’ne, Roma tarihinden on dokuzuncu yüzyıl Avusturya tarihine kadar birçok farklı mite, edebî geleneğe, tarihsel ve kültürel olaya gönderme yapar. Bu parçaları ustaca bir şekilde bir araya getirerek modern zamanın kaotik durumunu okura etkileyici bir şekilde anlatmayı başarır. Buradan Eliot’ın gelenek anlayışının kültür yazılarında yaptığı Avrupalılık ve Hristiyanlık vurgularına karşın yalnızca Hristiyan Avrupa geleneğinden, edebiyatından ibaret olmadığını; aksine çok daha geniş bir zamansallığa ve uzama sahip olduğunu söyleyebiliriz.

2) Objective Correlative (Nesnel Karşılık)

“Objective Correlative” ya da Türkçeye taşınmış şekliyle nesnel karşılık, nesnel bağlaşıklık, nesnel bağlaşıklık, T. S. Eliot’ın sembolist şiir geleneğini modernizme evirirken ortaya attığı mefhumlar arasında en önemli olanlardan biridir. Nesnel karşılık, okurda ya da dinleyicide belli bir duygusal tepkiyi uyandırma amacıyla kullanılan nesneler, olaylar ya da durumlar dizisidir. Eliot’a göre nesnel karşılık,

¹⁷³ Jacob Edmond, “The Elephant in the Room”, *Orbis Litterarum*, C. 73, S. 4 (2018), ss. 311-27, doi:10.1111/oli.12182.

şairin yahut sanatçının nesnel olarak gözlemlenebilecek dışsal ve somut imgeler kullanarak duyguları dolaylı yoldan aktarmasının yoludur¹⁷⁴.

Eliot'ın nesnel karşılık teorisi, Romantik geleneğe karşı bir itiraz olarak okunabilir. Romantik gelenek öznel duyguların ifadesini ön plana çıkarıyor, kişisel tecrübelerin ve hislerin şiirde yoğun bir şekilde kullanımına dayanır. Eliot'a göre ise duyguların şiirde doğrudan ifade edilmesi okurda yeterli etkiyi uyandırmada yetersiz kalır, genellikle de aşırı bir duygusallığa yol açar. Bunun yerine evrensel olarak anlaşılabilir, tecrübe edilmiş nesnel ve dışsal imgelerin vasıtasıyla duygular aktarılmalıdır¹⁷⁵. Metafor yahut teşbihi aşan bir kavram olan nesnel karşılık, bütün şiiri kapsar¹⁷⁶.

Nesnel karşılık, Eliot'ın kendi şiirlerinin de temelini oluşturur. *The Waste Land* (Çorak Ülke) ya da "The Love Song of J. Alfred Prufrock" (J. Alfred Prufrock'ın Aşk Şarkısı) gibi şiirler bu teorik çerçeve üstüne kuruludur. Bu şiirlerde Eliot somut imgeler ve semboller kullanarak kompleks duyguları, ruh hâllerini aktarır. Örneğin "The Waste Land" şiirinde umutsuzluk, tinsel boşluk hissini aktarmak için çorak, verimsizleşmiş bir ülke manzarasını kullanır¹⁷⁷. Buna benzer şekilde "The Love Song of J. Alfred Prufrock" şiirinde kahramanın endişesini ve yalnızlığını aktarmak için çöküş hâlindeki bir şehirden manzaralar kullanılır¹⁷⁸.

Eliot'ın nesnel karşılık teorisi edebiyat eleştirisi alanında büyük bir tesir yapmış, takip eden dönemdeki şairleri ve sanatçıları etkilemiştir. Özellikle de geleneksel

¹⁷⁴ Dominic Griffiths, "T. S. Eliot and Others: The (More or Less) Definitive History and Origin of the Term 'Objective Correlative'", *English Studies*, C. 99, S. 6 (2018), ss. 642-60, doi:10.1080/0013838X.2018.1497822.

¹⁷⁵ Hyonyung YOON, "T. S. Eliot's Objective Poetics and the Locus of Emotion", *T. S. Eliot soc of Korea*, C. 2, S. 32 (2023), ss. 147-71, doi:https://doi.org/10.14364/t.s.eliot.2023.32.2.147-71.

¹⁷⁶ Dilek Tunali, Ayşen OLUK Ersümer, "Şiirin Sineması: Edip Cansever Şiirinin Nesnel Bağlılaşım Yoluyla Filmsel İmgeye Yaklaşması", *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 11, S. 1 (2021), ss. 64-84.

¹⁷⁷ Alistair Brown, "How The Waste Land furthers an understanding of sustainable property management", *Property Management*, C. 38, S. 1 (2020), ss. 142-56, doi:10.1108/PM-06-2019-0033.

¹⁷⁸ Alistair Brown, "A metaphorical analysis of The Love Song of J. Alfred Prufrock by T. S. Eliot", *Accounting Forum*, C. 42, S. 1 (2018), ss. 153-65, doi:10.1016/j.accfor.2018.01.006.

şekilleri geride bırakarak duygu ve tecrübeleri aktarmanın yeni yollarını keşfetmeye çalışan modernist şairler bu mefhumdan çokça faydalanmışlardır. Nesnel karşılık, modernist şairlere bu hususta verimli bir çerçeve sunmuştur¹⁷⁹.

3) Kişilerüstülük

T. S. Eliot'ın "impersonality" yani kişilerüstülük teorisi eleştirel ve sanatsal eserlerinin önemli yanlarından biridir. Kişilerüstülük, şairin kendini kişisel duygularından, tecrübelerinden, desteklediği şeylerden soyutlayarak evrensel bir sanat eseri yaratmasıdır. T. S. Eliot, "Tradition and the Individual Talent" başlıklı makalesinde şairin şiir yazma sürecini kimyasal bir deneye benzetir. Nasıl ki kimyasal bir bileşiği ayıran katalist bu kimyasal sürecin sonucundan etkilenmiyorsa şair de aynı şekilde zihninde fikir ve duyguları yoğurmalı, sentezlemeli fakat kendisi bu süreçten etkilenmemeli, bu sürecin sonuna da kendisini katmamalıdır¹⁸⁰. T. S. Eliot'a göre bir şairin evrenselliğe ulaşması ancak kişisellikten tamamen arınması ile mümkün olabilir¹⁸¹.

Eliot'ın şiirde arzuladığı değerler de kişilerüstücü yaklaşımının nedenlerinden biridir. Örneğin William Butler Yeats'ı büyük bir şair olarak över ve emsal gösterirken onun şiirindeki açıklığı, dürüstlüğü ve zindeliği öne çıkarır. Bu değerlerle Yeats, ahlakî ve entelektüel mükemmelliğe erişmiştir. Bu değerlere ulaşmak içinse Eliot'a göre kişisel duygusalılıkları ve ön kabulleri aşmak gerekir¹⁸².

Bununla birlikte T. S. Eliot'ın kişilerüstücülüğü illaki bütün kişisel deneyimleri, duyguları dışlama anlamına gelmez. Eliot'ın eserlerinde kişisel hikâyelere, tecrübe-

¹⁷⁹ John Xiros Cooper, *The Cambridge Introduction to T. S. Eliot*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

¹⁸⁰ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s.3

¹⁸¹ Jonathan Goldberg, "Impersonal Eliot", *Being of Two Minds: Modernist Literary Criticism and Early Modern Texts*, ed. Jonathan Goldberg, Fordham University Press, 2022, s. 0, doi:10.5422/fordham/9781531501600.003.0002.

¹⁸² Dongyang University, 750-711 Korea., Cheolhee Lee, "Yeats and Eliot: How Do They Compare in Theory and Practice?", *The Yeats Journal of Korea*, C. 40, S. 0 (2012), ss. 231-51, doi:10.14354/yjk.2013.40.231.

lere rastlarız fakat bunlar kişiselliği aşmış, evrenselliğe ulaşmış bir şekilde karşımıza çıkar¹⁸³. Öyle ise Eliot'ın amaçladığı şeyin daha ziyade evrensellik düzeyine erişecek bir aşkınlık olduğunu söyleyebiliriz. T. S. Eliot'ın eserlerini okurken de onun hayatını ve dönemini bilmek, tecrübeleri bağlamında eserlerini değerlendirmek, daha derin bir kavrayışa ulaşmamızı sağlayacaktır¹⁸⁴.

4) Dramatik Monolog

Şiirde bir karakterin doğrudan okurla ya da orada olduğu varsayılan bir dinleyiciyle konuşması; düşüncelerini, duygularını, tecrübelerini doğrudan ona anlatması tekniği olan dramatik monolog, T. S. Eliot tarafından başta "The Love Song of J. Alfred Prufrock" ve *The Waste Land* olmak üzere çeşitli şiirlerde kullanılmıştır.

"The Love Song of J. Alfred Prufrock" şiirinin başkahramanı, modernist romanlarda karşılaşılan cinsten bir bilinç akışı ve iç monolog ile duygu ve düşüncelerini okura aktarır. Burada dikkat edilmesi gereken husus monoloğu seslendiren kişinin şair değil, şiirde yer alan bir karakter olması böylece Eliot'ın ısrarla üstünde durduğu kişilerüstülüğe zarar gelmemesi; okurun ya da dinleyicinin şairin konuşması yerine daha kolay özdeşleşebileceği bir karakterin duygu ve düşüncelerine muhatap olmasıdır¹⁸⁵. "The Love Song of Alfred Prufrock"ta tek bir karakterin dramatik monoloğuna şahit olurken *The Waste Land* şiirinde kim olduğu ancak bağlama bakarak, göndermeler değerlendirilerek anlaşılabilir, aradaki geçişler dil ve üsluptaki değişimlerden yola çıkarak fark edilebilecek çok sayıda anlatıcı bulunur. Bu durum, şiirin ilk tasarlanan başlığı olan "He do the Police in Different

¹⁸³ İmed Nsiri, "Narrating the Self: The Amalgamation of the Personal and the Impersonal in Eliot's and Adonis' Poetry", *Advances in Language and Literary Studies*, C. 9, S. 2 (2018), ss. 104-9, doi:10.7575/aiac.all.v.9n.2p.104.

¹⁸⁴ Jason Harding (ed.), *T. S. Eliot in Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

¹⁸⁵ Hasan Karo, "Dramatic Monologue in T. S. Eliot's The Love Song of J. Alfred Prufrock", *Humanities Journal of University of Zakho*, C. 10, S. 1 (2022), ss. 245-47, doi:10.26436/hjuoz.2022.10.1.831.

Voices”a da (Farklı seslerle polis taklidi yapan adam) yansımıştır¹⁸⁶. Dramatik monologlar sayesinde Eliot’ın şiiri lirik ve dramatik iki söyleyiş arasında ses zenginliği kazanır.

5) Kolaj ve Parçalı Anlatım

T. S. Eliot’ın şiirleri, makaleleri, oyunları okurdan derin bir art alan bilgisi isteyen göndermelerle, kültürel referanslarla örülüdür¹⁸⁷. Bu göndermeleri T. S. Eliot eserlerine kolaj tekniğini uygulayarak aktarır. Kolaj tekniği çeşitli unsurların parçalı ve çok boyutlu bir anlatı oluşturacak şekilde esere katılmasından oluşur.

Kolaj tekniği sayesinde eserine kattığı farklı unsurlarla T. S. Eliot, modern hayatın parçalanmış yapısını yansıtan bir fikir, imge, ses deseni oluşturmayı başarır. Bu teknik en baskın şekilde *The Waste Land*’de görülür. Kolaj tekniğinin şiirde en mükemmel uygulamalarından biri olan bu şiirde klasik mitoloji, Kitab-ı Mukaddes, Shakespeare, çağdaş müzik gibi birçok farklı alandan unsur zengin bir metinlerarasılık yaratacak şekilde bir arada kullanılmıştır. Bu kolaj, geleneksel yapıların parçalanıp inançların sarsıldığı modern dünyanın kaotik hâlini yansıtır¹⁸⁸.

Zirvesini *The Waste Land*’de gören bu tekniğin T. S. Eliot tarafından kullanımı bununla sınırlı kalmamıştır. *Four Quartets* gibi daha geç dönemdeki şiirlerinde de karmaşık temleri ve fikirleri ifade etmede kolaj tekniğinden yararlanır. Örneğin “Burnt Norton”da Eliot, felsefî arayışları, dinî imgeleri, kişisel düşünceleri bir araya getirerek düşüncelerden ve tecrübelerden bir kolaj yaratır¹⁸⁹. Bu kolaj, okuru kendi gerçeklik algısını sorgulamaya davet eder.

Kolaj tekniğinin kullanımı Eliot için yalnızca bir üslup sorunu değildir. Modernist hareketin önde gelen isimlerinden olan Eliot, geleneksel şekilleri geride bırakarak

¹⁸⁶ D. E. S. Maxwell, “He do the Police in Different Voices”, *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, C. 6, S. 1 (1972), ss. 167-80.

¹⁸⁷ Harding, *T. S. Eliot in Context*.

¹⁸⁸ Harding, *T. S. Eliot in Context*.

¹⁸⁹ Göçmen, “Let Us “Bear Very Much Reality”, ss. 122-29.

modern hayatın parçalı ve kaotik tabiatını sunan daha yeni şekillerin peşinde düşmüştür. Parçalı yapı ve dizilime verdiği önemle kolaj tekniği, Eliot'ın bu felsefî görüşüne de uygun düşmektedir¹⁹⁰.

Dahası, Eliot'ın kolaj tekniğini kullanması kendi zamanının kültürel ve entelektüel iklimine de bir karşılık olarak değerlendirilebilir. Yirminci asrın başları yıkıcı toplumsal, siyasal, teknolojik değişimlere sahne olmuş bu değişimler de insanlarda bir belirsizlik, yerini kaybetme duygusu yaratmıştır. Farklı bakış açılarını şiire katabilen kolaj tekniği, modern dünyanın karmaşası ile başa çıkmaya çalışan insanların durumunu yansıtır¹⁹¹.

6) Mit ve Sembolizm

T. S. Eliot, eserlerinde mitlerden ve sembollerden zengin bir biçimde yararlanmıştır. Mitler ve semboller, insanların kolektif bilinçdışındaki arketiplere seslenerek şairin mesajının okura daha derinden ulaşmasını sağlamıştır. Bunun yanında mitler ve semboller insanlığın ortak mirası olduğu için şiirin evrenselleşmesini de sağlamıştır.

T. S. Eliot'ın mitleri ve sembolleri kullanım yöntemlerinden biri modern hayatın keşmekeşini, modern insanın içinde bulunduğu durumu okura yansıtmaktır. *The Waste Land* şiirinde Eliot, başta Balıkçı Kral ve Tiresias olmak üzere çeşitli mitlere göndermeler yapar. Bu mitolojik göndermeler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında cemiyetin durumunu vurgulamaya yarar. Camelot efsanelerinden gelen Balıkçı Kral figürü, yaralanmış ve iktidarını kaybetmiş bir hükümdarın sembolize eder; bu yönüyle de modern dünyanın tinsel ve ahlakî gerilemesini yansıtır¹⁹². Bu mitlere

¹⁹⁰ Kathryn Brown, "Collage as Form and Idea in the Art Criticism of Tristan Tzara", *French Studies*, C. 73, S. 4 (2019), ss. 544-60, doi:10.1093/fs/knz180.

¹⁹¹ Kenneth Asher, *T. S. Eliot and Ideology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

¹⁹² Damaru Chandra Bhatta, "Water as a Symbol of 'Shāntih' in T. S. Eliot's *The Waste Land*: An Upanishadic Reading", *Theory and Practice in Language Studies*, C. 11, S. 7 (2021), ss. 821-28, doi:10.17507/tpls.1107.08.

yaptığı göndermelerle Eliot, içinde bulunulan durumun zamansızlığını ve evrensellliğini vurgular; şimdiki zamanla geçmiş bir araya getirip insan tecrübesinin döngüsel yanını ön plana çıkarır.

Dahası, Eliot'ın mit ve sembolizm kullanması soyut fikirleri ve duyguları somut imgeler ve nesnelerle anlatmasını sağlayarak şiirini derinleştirir. Örneğin *The Waste Land* şiirinde tekrar eden su motifi, temizlenmeyi, yenilenmeyi, tinsel yenisinden doğuşu sembolize eder¹⁹³. Burada su, *Upaṇiṣatlar*'daki ızdıraptan selamete ermeyi anlatan "Şanti" simgesi olarak kullanılmıştır¹⁹⁴. Bu sembolizm vasıtasıyla Eliot, dağılmış ve büyüsunü yitirmiş bir dünyada anlam ve bağışlanma arayışını anlatır.

Eliot'ın sembolizm kullanımı *Four Quartets* şiirlerinde de görülür. Burada da ateş, ışık, karanlık gibi sembolleri zaman, bellek, tinselliğin doğasını açıklamakta kullanılır¹⁹⁵. Bu semboller aşkınlık arayışındaki insanı anlatan metaforlardır. Örneğin ateş, aynı anda hem yok oluşu hem de yeniden doğuşu ifade eder; eski nizam yıkılır, yeni bir dünya kurulur¹⁹⁶. Böylelikle Eliot, bütün insanlar için ortak olan temel semboller üzerinden derin felsefî görüşleri aktarmayı başarır.

Mit ve sembol kullanımı, Eliot'ın çok çeşitli kültürlerle iştiğal etmesi sonucunda zenginleşmiştir. Yaşamöyküsünden ve etkilendiği şahıslardan da görüleceği üzere Eliot; Fransız reaksiyoner düşünürlerden Katolikliğe, Hint geleneğine kadar çok çeşitli köklerden beslenmiştir¹⁹⁷¹⁹⁸. Dolayısıyla bu kültürlerdeki mitik unsurları şiirine taşıyıp anlatımını zenginleştirmiştir. Bu tesirler hem dünya görüşünü hem de şiir anlayışını şekillendirmiştir. Örneğin *Four Quartets* şiirlerinde Hint felsefesine yaptığı göndermeler okurları şaşırtmış, ilgilerini cezbetmiştir. Bu da T. S. Eliot'ın farklı gelenekleri uyum içinde bir arada kullanma yeteneğinin en büyük

¹⁹³ Bhatta, "Water as a Symbol of 'Shāntih' in T. S. Eliot's *The Waste Land*", ss. 821-28.

¹⁹⁴ Bhatta, "Water as a Symbol of 'Shāntih' in T. S. Eliot's *The Waste Land*", ss. 821-28.

¹⁹⁵ Asciuto, "Light and Mystical Writing", ss. 47-69.

¹⁹⁶ Asciuto, "Light and Mystical Writing", ss. 47-69.

¹⁹⁷ Asher, *T. S. Eliot and Ideology*.

¹⁹⁸ Cleo McNelly Kearns, *T. S. Eliot and Indic Traditions: A Study in Poetry and Belief*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

delillerinden biridir¹⁹⁹. Eliot'ın şiiri, varlığın farklı veçhelerini farklı geleneklerden gelen farklı sembollerle anlatan zengin bir mozaik gibidir.

Eliot'a göre mitin edebiyat için önemi yalnızca tematik yönle kısıtlı değildir. "Ulysses, Order, and Myth" (Ulysses, Düzen ve Mit) başlıklı makalesinde James Joyce'un *Ulysses* adlı eserinden bahsederken bu eserin mitik yapısını över. Eliot'a göre roman türü on dokuzuncu yüzyılda son hâline ulaşmıştır, bundan sonra bu türde anlamlı bir değişiklik yapmak mümkün değildir. Gerçekten yeniliğin peşinde koşan yazarlar, tıpkı James Joyce'un yaptığı gibi "anlatı metodunu" bir kenara bırakıp "mitik metodu" kullanmalıdır²⁰⁰.

7) Dissociation of Sensibility (Duyarlılığın Ayrışması)

"Dissociation of Sensibility" (Duyarlılığın Ayrışması), T. S. Eliot'ın 1921 tarihli "The Metaphysical Poets" makalesinde ortaya attığı bir kavramdır²⁰¹. Eliot'a göre on yedinci yüzyılda şiir dünyasında düşünce ve duygu arasında bir kopuş yaşanmıştır²⁰². Bu zamandan sonra şiir, entelektüel olmaya odaklanmış, düşünce yönünü ön plana çıkarırken duygular ve hislerle olan bağını yitirmiştir²⁰³. Duyarlılık-taki bu ayrışma şiirsel ifadede de bir parçalanmaya yol açmış, düşünce ve his arasındaki bağlantı kopmuştur²⁰⁴.

¹⁹⁹ Kearns, T. S. *Eliot and Indic Traditions*.

²⁰⁰ T. S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, 1. b., İstanbul: Paradigma, 2007. s. 49

²⁰¹ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 234

²⁰² R. V. Young, "How drie a Cinder this world is': Dissociation of Sensibility Redux", *Ben Jonson Journal*, C. 24, S. 2 (2017), ss. 163-86, doi:10.3366/bjj.2017.0192.

²⁰³ Young, "How drie a Cinder this world is'", ss. 163-86.

²⁰⁴ Young, "How drie a Cinder this world is'", ss. 163-86.

T. S. Eliot, bu duyarlılık ayrışması konusunda endişelidir zira ona göre şiir, duygu ve düşüncenin birleşik bir ifadesi olmalıdır; hem düşünsel hem de duygusal duyarlılığa hitap edebilmelidir²⁰⁵. Bu ayrışmaya karşılık olarak Eliot, kendi şiirini yalnızca düşünsel duyarlılıkla zenginleştirmekle kalmaz, okurun duygularına da hitap eder²⁰⁶. En ünlü iki eseri, “The Love Song of J. Alfred Prufrock” ve “The Waste Land”, Eliot’ın şiirinde düşünce ve hissi nasıl bir araya getirdiğinin delilleridir²⁰⁷.

“The Love Song of J. Alfred Prufrock” şiirinde Eliot, şiire adını veren başkahramanın iç düşüncelerini, duygularını konu edinerek bir iç gözlem ve duygusal derinlik hissi yaratır. Aynı zamanda şiir, duygulara hitap eden canlı imgelerle ve okurda çok çeşitli hisler uyandıran duygusal ayrıntılarla doludur²⁰⁸. Benzer şekilde çok çeşitli seslere, bakış açılarına, felsefî düşüncelere yer veren *The Waste Land*’de de yoğun duyguların yaşandığı anlar vardır²⁰⁹. Bu eserler sayesinde Eliot, düşünce ve duygu arasındaki kopukluğu kapatıp daha birleşik, tesirli bir şiirsel ifadeyi amaçlamıştır.

Eliot’ın duyarlılığın ayrışması kuramı yalnızca edebî eserlerinde değil, eleştirmen kişiliğinde de kendini gösterir. “Dante” makalesinde Dante’nin Avrupa uygarlığının en büyük edebî ismi olduğunu iddia ederken bunu dayandığı noktalardan biri on üçüncü yüzyıl Avrupa’sında duygu ve düşünce dünyasındaki birlikteliktir²¹⁰. Buna karşın Shakespeare, kendi döneminde duygu ve düşünce dünyası parçalandığı için her ne kadar iyi bir edebiyatçı olsa da Dante seviyesine ulaşamayacaktır²¹¹. T. S. Eliot’ın duygu ve düşünce birliğine dair söyledikleri, ileride yeni nesil şairler için de rehber olmuştur²¹².

²⁰⁵ Alistair M. Brown, “The accounting meta-metaphor of the Hollow Men by T. S. Eliot”, *Qualitative Research in Accounting & Management*, C. 18, S. 1 (2020), ss. 26-52, doi:10.1108/QRAM-10-2019-0113.

²⁰⁶ Brown, “The accounting meta-metaphor of the Hollow Men by T. S. Eliot”, ss. 26-52.

²⁰⁷ Brown, “The accounting meta-metaphor of the Hollow Men by T. S. Eliot”, ss. 26-52.

²⁰⁸ Brown, “The accounting meta-metaphor of the Hollow Men by T. S. Eliot”, ss. 26-52.

²⁰⁹ Brown, “The accounting meta-metaphor of the Hollow Men by T. S. Eliot”, ss. 26-52.

²¹⁰ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. ss. 199-237.

²¹¹ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. ss. 107-121.

²¹² Brown, “The accounting meta-metaphor of the Hollow Men by T. S. Eliot”, ss. 26-52.

8) Eleştirinin İşlevi

T. S. Eliot'a göre eleştirinin işlevi çok yönlü, derin bir konudur. Eliot'ın eleştiriye yüklediği misyon, en net şekilde "The Function of Criticism" (Eleştirinin İşlevi) başlıklı makalesinde görülebilir²¹³. Eliot'ın eleştiri anlayışı, gelenek anlayışı ile çok yakından alakalıdır. Ona göre edebiyat; ister dünya edebiyatı olsun ister Avrupa edebiyatı isterse de tek bir ülkenin edebiyatı; tek tek bireylerin ürettiği eserlerin toplamı değil; bir düzen içindeki organik bir bütündür. Eliot bu noktada çok cüretkâr bir saptamada bulunur, ona göre büyük edebiyatçılar kendilerini bu kolektif bilince teslim ederlerken ikinci sınıf edebiyatçılar farklılaşmaya odaklananlardır²¹⁴.

T. S. Eliot'a göre eleştiriye sanattan ayıran şeyi sanatın var olmak için herhangi bir nedene ihtiyaç duymaması, eleştirinin ise "autotelic" olması yani işlevinin kendi içinde bulunmasıdır. Sanat yalnızca bizim keyfimiz için var olabilir. Eleştirisi ise zevklerimizi düzelterek, iyi eseri kötüden ayırarak kendi varlığını anlamlı kılmak zorundadır²¹⁵.

Eliot bu makalesinde, bir başka edebiyat eleştirmeni olan John Middleton Murry'nin Katolik ve Romantik ayrımından da bahseder. Murry'nin ayrımı oldukça basittir; kendinden başka daha yüce bir gücü kabul eden, ona boyun eğen yazarların eserleri Katolik (Burada "Katolik" sözcüğünden kasıt, Yunanca orijinal anlamıyla "Evrensel"dir); iç sesini dinleyen yazarların eserleri ise Romantik edebiyatı oluşturur. Eliot, sanatta kişilerüstücü bir yaklaşımı benimsediği için Romantik edebiyata ve bunun da beraberinde getirdiği öznel eleştiri metotlarına karşıdır. Eliot'a göre bunlar eleştiriye ilkesizleştirmektedir, sanat eserinin yaratım süreci büyük oranda eleştirel değerlendirmeye bağlı olduğu için bu durum sanatsal yaratıma da olumsuz yansımaktadır.

²¹³ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. ss 12-22.

²¹⁴ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s 13.

²¹⁵ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s 14.

Eliot'a göre eleştirinin toplumsal bir işlevi de vardır. "The Social Function of Poetry" (Edebiyatın Sosyal İşlevi) başlıklı makalesinde Eliot, şiirin belli bir grup insanın duygularını ve hislerini kaydetme, bunları ifade etme işlevi olduğundan bahseder²¹⁶. Dolayısıyla eleştirmen, bir edebî eserin değerini ölçerken bunu da göz önünde bulundurmalıdır.

9) Klasik Mefhumu

T. S. Eliot'ın edebiyat anlayışında klasik mefhumu büyük bir yer tutar. Eliot'a göre klasik, zamana ve mekâna bakmaksızın kalıcı bir değere sahip olan edebî eserdir²¹⁷. Zamana karşı kendini ispatlayan klasik eser, okurlarda karşılık bulmaya, insanlık hâli ve evrensel hakikatler hakkındaki görüşlerini okurlara anlatmaya devam eder. Klasik olma durumu yalnızca belli bir türe ya da şekle ait değildir, bütün şiiri, dramayı ve düzyazıyı kapsar²¹⁸.

Bu durumda T. S. Eliot, klasiği yalnızca bir edebî eserin ulaşacağı yüksek bir merteye olarak görmemekte, ona bir işlev de yüklemektedir. Klasik iki türlü diyalog aracıdır. Öncelikle insanlığın orta değerlerini öne çıkararak farklı gelenekler ve kültürler arasında bir bağ kurmayı sağlar. İkincil olaraksa farklı kuşakların aynı değerlerde uzlaşmasını sağlar.

Klasikler yalnızca değerlerin aktarımı ve diyalog aracı olmakla kalmazlar. İyi yazarlar, klasik eserlerle gelecek yazarlara rehber olurlar. Sanatsal yaratım için kıstasları belirleyip iyi edebiyat konusunda bu yazarlara fikir verirler. Böylelikle genç yazarlar klasiklere bakarak yaratıcı çabalarını şekillendirebilirler²¹⁹.

²¹⁶ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T. S. Eliot Volume 6: The War Years, 1940-1946*, ed. David E. Chinitz, Ronald Schuchard, Londra: John Hopkins University Press, 2017. s. 639.

²¹⁷ Hentea, "The Silence of the Last Poet", ss. 297-328.

²¹⁸ Hentea, "The Silence of the Last Poet", ss. 297-328.

²¹⁹ Hentea, "The Silence of the Last Poet", ss. 297-328.

10) New Criticism (Yeni Eleştiri)

New Criticism, Türkçede yaygın kullanılan karşılığı ile Yeni Eleştiri, yirminci asrın başlarında ortaya çıkan bir edebî tahlil metodudur. Yazarın niyetinden, tarihsel bağlamdan ziyade metnin kendisine odaklanmayı, yapı, dil, imgelem, sembolizm gibi unsurlar üzerinde çalışmayı amaçlar²²⁰. T. S. Eliot, bu eleştirel akımın gelişiminde ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Eliot'ın Yeni Eleştiri akımıyla olan ilişkisi eleştirel makalelerinde de şiirlerinde de görülebilir. "Tradition and the Individual Talent" makalesinde Eliot, metnin kendisinin ve şekilsel niteliklerinin önemini vurgular²²¹. Ona göre şairin kişisel duyguları ve tecrübeleri şiirin yorumuna karıştırılmamalı, şiir bağımsız ve kendi kendine yeten bir eser olarak değerlendirilmelidir²²². Bun da Yeni Eleştiri'nin ilkeleri ile paralellik sergilemektedir.

Eliot'ın şiiri, özellikle de başyapıtı olan *The Waste Land*, Yeni Eleştiri ilkelerini başarıyla yansıtır. Karmaşık, parçalı yapıdaki bu şiirlerin tam olarak anlaşılması için yakın okumaya tâbi tutulması şarttır. Göndermeler, çoklu anlatıcılar, metinlerarasılık ile dolu bu şiirler, okurları anlam katmanlarını aşabilmek için daha dikkatli bir şekilde metni okumaya sevk eder. Bu da Yeni Eleştiri'nin yapıtın yakın okumasına verdiği ehemmiyetle örtüşür²²³.

²²⁰ Jason Harding, "Unravelling Eliot", *The New Cambridge Companion to T. S. Eliot*, ed. Jason Harding, Cambridge Companions to Literature, Cambridge: Cambridge University Press, 2016, ss. 1-25, doi:10.1017/9781139583411.003.

²²¹ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s. 3-11

²²² Katrin Röder, "Reparative Reading, Post-Structuralist Hermeneutics and T. S. Eliot's Four Quartets", *Anglia*, C. 132, S. 1 (2014), ss. 58-77, doi:10.1515/anglia-2014-0004.

²²³ "Personal suffering and social criticism in T. S. Eliot's *The Waste Land* and A. Ginsberg's *Howl*: Implications for social psychiatry - Moritz E Wigand, Hauke F Wiegand, Nicolas Rüşch, Thomas Becker, 2016".

Eliot'ın ilk dönem makalelerinin toplandığı *The Sacred Wood* (Kutsal Koru) kitabı da onun kariyerinin başlarında bile Yeni Eleştiri ilkelerine sadık olduğunu gösterir²²⁴. Bu makalelerde Eliot nesnel eleştirinin öneminden, metnin titizlikle incelenmesi gerektiğinden bahseder. Öznel ve izlenimci eleştiriye karşı çıkarak disiplinli, sistematik bir tahlil metodunu savunur²²⁵.

Eliot'ın Yeni Eleştiri ile olan iştigali edebiyat araştırmaları alanında önemli bir tesirde bulunmuştur. Onun da katkılarıyla yirminci asrın ortalarında Yeni Eleştiri, hâkim eleştirel teori konumuna yükselmiştir. Yakın okuma ve şekil özelliklerinin tahliline yapılan vurgu daha sonraki kuşakları etkilemiştir.

11) Organic Unity (Organik Birlik)

T. S. Eliot'ın organik birlik düşüncesi, onun edebî eserlerinde de kullandığı temel teorilerinden biridir. Organik birlik düşüncesine göre, edebî eserlerde yahut sanat eserlerinde eser, eseri oluşturan unsurların toplamından fazlasını ifade eder. Bu demektir ki eseri oluşturan unsurlar, birbirleriyle olan uyumlarıyla, karşılıklarıyla, bağlantılarıyla daha büyük bir edebî ya da felsefî fikrin ifade edilmesini sağlarlar. Eserin her parçası diğer parçalarla uyum içinde olmalı, eseri genel anlamına, değerine katkıda bulunmalıdır.

Eliot'ın organik birlik fikri, parça güzelliğine odaklanan edebiyat anlayışlarını dışlar. Bütüne hizmet etmedikten sonra parçanın güzelliği bir şey ifade etmez. Bunun yerine edebî eseri oluşturan unsurların nasıl bir kompozisyon içinde yer alacağı daha büyük ehemmiyet taşır. Sözgelimi *The Waste Land*'in, T. S. Eliot tarafından şiiri ilk kaleme alındığı hâli ile Ezra Pound'ın önerileri doğrultusunda yeniden düzenlendiği hâli arasında büyük bir fark vardır²²⁶. Bunun nedeni, Ezra Po-

²²⁴ T. S. Eliot, *The Sacred Wood and Major Early Essays*, Mineola, N.Y: Dover Publications, 1997.

²²⁵ Harding, "Unravelling Eliot", ss. 1-25.

²²⁶ A. Walton Litz, "The Waste Land Fifty Years After", *Journal of Modern Literature*, C. 2, S. 4 (1972), s. 50.

und'ın direktifleri doğrultusunda T. S. Eliot'ın eserinde bütünselliğe hizmet etmeyen kısımları çıkarmasıdır. Yalnızca *The Waste Land*'de değil, Eliot'ın diğer eserlerinde de mitlerin, imgelerin, hissiyatların, tecrübelerin, edebî ve sanatsal göndermelerin bir bütünlük oluşturacak şekilde kompoze edildiği görülür.

D) Kültürel Düşünceleri

1) Kültür Tanımı

*Notes Toward to Definition of Culture*²²⁷ kitabında Eliot, kültürün organik ve bütüncül yapısının üstünde durarak kültür hakkındaki indirgemeci yaklaşımları reddeder. Eliot'a göre kültürün üç manası vardır: Bireyin kültürü, grubun kültürü ve bütün bunları kapsayan toplumun kültürü. Bir toplumun kültürü, o toplumun yaşama şeklinin tamamını kapsar.

Grup kültürü ise daha ziyade sosyo-ekonomik tabakalarla ilgilidir. Yüksek kültür ve popüler kültür arasındaki farkı irdeler. Burada yüksek kültürün önemini kabul eder, toplum içindeki seçkinlerin kültürel gelişimi yönlendirmesini ister. Matthew Arnold'ın kültürel gelişmeyi bireye bağlayan anlayışını eleştirir²²⁸. Bu duruşu, gelenekçi yapısı ile uyumludur.

Buna karşın T. S. Eliot'a göre edebî eserler arasında keskin bir şekilde yapılan yüksek zümre/aristokrat edebiyatı – proleter/halk edebiyatı gibi ayrımlar yanıltıcıdır, iyi edebiyat yaygın edebiyatın anti-tezi olmadığı gibi aksine onun rafine edilmiş hâlidir²²⁹. Yüksek modernist edebiyatın zirvelerinden biri olarak görülmesine karşın dedektif romanlarından hoşlandığı, vodvilleri ve komedi filmleri ile tanınan Marx Braderlerin filmlerini noksansız olarak takip ettiği, kendi döneminin popüler

²²⁷ T. S. Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*, Faber & Faber, 2010.

²²⁸ T. S. Eliot, *Christianity and Culture*, First Edition San Diego: Mariner Books, 1960. s.93

²²⁹ David Chinitz, "T. S. Eliot and the Cultural Divide", *PMLA*, C. 110, S. 2 (1995), ss. 236-47, doi:10.2307/462913.

müziğini dinlediği bilinmektedir²³⁰. Doğduğu yer olan St. Louis'nin ünlü "ragtime" müziği eserlerine de yansımıştır²³¹.

Eliot'a göre kültürün dört ana unsuru mevcuttur. Bunlar görgü ya da nezaket diye adlandırabileceğimiz toplum içindeki davranışların standartları, öğrenme olarak tanımladığı geçmişin irfanının ve bilgilerinin bilinmesi, sözcüğün en geniş anlamında felsefe ve sanatlardır. T. S. Eliot bunların birbiri ile olan ilişkisini şöyle açıklar:

We must conclude that no perfection in any one of them, to the exclusion of the others, can confer culture on anybody. We know that good manners, without education, intellect or sensibility to the arts, tends towards mere automatism; that learning without good manners or sensibility is pedantry; that intellectual ability without the more human attributes is admirable only in the same way as the brilliance of a child chess prodigy and that the arts without intellectual context are vanity.²³²

Öyleyse şu sonuca varmalıyız, bunlardan hiçbirinde mükemmeliyet bir değerinin dışlanması ile olamaz, bir kimseye kültür bahsedemez. Adab-ı muaşeretin eğitim, zekâ ya da sanat duyarlılığı olmayınca basit bir otomatlığa döndüğünü biliyoruz. Adab-ı muaşeret ve duyarlılık olmadan öğrenme de ukalalıkla sonuçlanır. İnsani nitelikler olmadan entelektüel yetenekler yalnızca satranç dâhisi bir çocuk gibi değerlidir ve entelektüel bağlam olmadan sanatlar kibirten ibaret kalır. (Çeviri bana aittir)

Bu durumda T. S. Eliot'ın kültür anlayışının çok yönlü olduğunu, toplumun bütün tabakalarını kapsadığını söyleyebiliriz. Daha çok yüksek zümre kültürü ile özdeşleşse de kültürün bütün toplumu ilgilendiren yönü üzerinde ısrarla durmuştur. Ona göre kültür, birbirini besleyen çok sayıda unsurdan, birbiri ile iletişim hâlinde olan bireylerden ve gruplardan oluşur.

²³⁰ Chinitz, "T. S. Eliot and the Cultural Divide", ss. 236-47.

²³¹ Gordon, *T.S. Eliot*. s.7

²³² Eliot, *Christianity and Culture*. s.95

2) Yaşayan Gelenek

Yirminci asrın en büyük edebiyat teorisyenlerinden biri olan T. S. Eliot, edebiyat alanındaki görüşlerinin yanında kültürel alandaki görüşleriyle de dikkat çekmiştir. “Tradition and the Individual Talent” başlıklı makalesinde kültürel geleneği sabit bir varlık olarak değil fakat sürekli evrimleşen, gelişen, büyüyen ve sanatçıların yaratım süreçlerini etkileyen organik bir varlık olarak tasavvur etmesi Eliot’ın kültür alanındaki önemli fikirlerinden biridir.

Eliot’a göre gelenek, sanatçının anlamlı bir eser yaratabileceği çerçeveyi sunar. Burada sanatçı gelenekle yalnızca tek yönlü, taklide dayalı bir ilişki kurmaz, aralarındaki ilişki bir diyalog hâlidir, şair de burada aktif bir katılımcıdır. Kendi sözleriyle bunu şöyle ifade eder: “No poet, no artist of any art, has his complete meaning alone. His significance, his appreciation is the appreciation of his relation to the dead poets and artists” (Hiçbir şair ya da herhangi bir sanat dalındaki sanatçı, tek başına bütün anlamını taşımaz. Öneminin, değerinin anlaşılmasının yolu ölü şairlerle ve sanatçılarla olan ilişkisinin anlaşılmasından geçer)²³³.

Eliot’ın geçmiş ve gelecek arasında kurduğu bu dinamik ilişki yalnızca sanatçı ve sanatsal gelenek arasında değil, birey ve kültür arasında da geçerlidir. “The Love Song of J. Alfred Prufrock” şiirinde faniliği karşısında nasıl davranacağını bilemeyen bireyi anlatırken kültürün insan varoluşunu nasıl şekillendirdiğini anlatmış olur²³⁴. Bu şiirde Eliot, kültürü evrimleşeni tıpkı yaşayan bir organizma gibi çeşitli koşullara adapte olan bir güç olarak sunar. Ona göre kültür statik değildir, toplumun değerlerindeki değişimlere ve değişen koşullara bağlı olarak süregelen bir dönüşüm hâlinedir. Bu bakış açısı, gündelik hayattaki değişimler ne denli güçlü olursa olsun kültürle olan bağın kopmayacağını vurgular²³⁵.

Eliot’ın dinamik kültür anlayışının görülebileceği bir başka eseri ise yetişkinliğinde basılan tek kısa hikâyesi olan “Eldrop and Appleplex”tir. T.S. Eliot’ı temsil ettiği

²³³ Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*. s.4

²³⁴ Sulmasy, “Advance Care Planning and ‘The Love Song of J. Alfred Prufrock’”, ss. 813-14.

²³⁵ Sulmasy, “Advance Care Planning and ‘The Love Song of J. Alfred Prufrock’”, ss. 813-14.

düşünülen Eldrop ve Ezra Pound'ı temsil ettiği varsayılan Appleplex karakterleri şehir yaşantısına ilişkin gözlemlerde bulunup bunları birbirleri ile paylaşırlar. Bu gözlemler bireyin şehir ile olan ilişkisini, kültürün dinamik bir güç olarak insanların yaşantısını nasıl etkilediğini gösterir²³⁶.

3) Kültürel ve Ahlakî Bozulma

T. S. Eliot'ın eserleri, toplumun içince bulunduğu vaziyet, tinsel değerlerin kaybı konusunda duyduğu kaygıyı yansıtır. Bir Amerikalı olmasına rağmen İngiliz kimliğini seçen Eliot'ın hızla değişen kültürel manzara karşısında önemli endişeleri vardır²³⁷. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yabancılaşma, tinsel çoraklaşma, modernitenin hızlı yükselişi karşısında ahlaki çapasından kopan, dejenere olan bir kültür görür.

The Waste Land bu kaygıların kâğıda dökülmüş hâli olarak değerlendirilebilir. Pek çok eleştirmene göre bu şiir, toplumun mevcut vaziyetinin çoraklaşmış, viran olmuş bir diyar olarak eleştirisidir²³⁸. Eliot'ın zamanı mitik bir şekilde bir şekilde değerlendirdiğinden bahsetmiştik, bu döngüsel tarih anlayışından hareketle yirminci yüzyıl başı insanının ve Avrupa uygarlığının “düşüş” döneminde olduğunu çıkarabiliriz. *The Waste Land* şiirinin üçüncü parçası olan “The Fire Sermon” (Ateş Vaazı) bölümünde, yirminci asrın ahlaksızlaşmış aşk anlayışının peşinde, anlamdan ve tinsel bağlantıdan kopup yalnızca içgüdüyle hareket eden insan konu edinilir²³⁹.

T. S. Eliot'ın ahlaki çöküş eleştirilerinin en önemli veçhelerinden biri de toplumda giderek artan sekülerleşmeden duyduğu rahatsızlıktır²⁴⁰. Dinî duyuştan kopan insanlar başta ahlaki olmak üzere değerlerini yitirip koflaşırlar. Eliot buna karşılık

²³⁶ Yang, “Revisiting the Flâneur in T. S. Eliot's ‘Eldrop and Appleplex – I’”, ss. 89-120.

²³⁷ James E. Miller, *T. S. Eliot: The Making of an American Poet, 1888–1922*, Penn State University Press, 2005.

²³⁸ T. S. Eliot, *The Waste Land: Authoritative Text, Contexts, Criticism*, W.W. Norton, 2001.

²³⁹ Craig Raine, *T. S. Eliot*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2011. s.79

²⁴⁰ Gregory S. Jay, *T.S. Eliot and the Poetics of Literary History*, Baton Rouge, 1983.

olarak “Ash Wednesday” şiirinde görüldüğü üzere bir inanç yenilenmesinden, toplumun yeniden dindarlaşmasından taraftır.

Eliot, dinin yanında sanatı da bu ahlaki ve kültürel yozlaşmaya karşı bir çare olarak değerlendirmiştir. Klasiklerin ve edebî kanonun üzerinde ısrarla durmasının nedenlerinden biri de bu sayede evrensel değerlerin korunacağına ve aktarılacağına dair inancıdır. Eliot’ın nezdinde klasik edebiyat, bu inhitat hâlinde bireylerin ve toplumların kendilerini koruyacağı güvenli limanlar gibidir.

4) Edebiyat – Kültür İlişkisi

T. S. Eliot’ın kültür hakkındaki fikirlerini değerlendirirken, edebiyatın kültürü besleyen, şekillendiren yönüne de değinmek gerekir. “Notes towards the Definition of Culture” (Kültürün Tanımına Doğru Notlar) başlıklı makalesinde kültürü şöyle tanımlar: “Culture is that which makes life worth living... it includes all the characteristic activities and interests of a people.” (Kültür hayatı yaşanır kılan şeydir. İnsanların bütün karakteristik eylemlerini ve ilgilerini kapsar)²⁴¹. Buradan yola çıkarak T. S. Eliot’ın edebiyatı, kültürün çekirdeğini oluşturan toplumsal değişimlerin, geleneklerin, önemli olayların, toplumsal ruh hâllerinin, felsefelerin yansıdığı bir ortam olarak gördüğünü düşünebiliriz.

Edebiyatın kültüre olan katkısına gelince, T. S. Eliot’ın gelenek kavramına dönmek gerekir. Eliot’ın bakış açısına göre şair yahut da edebiyatçı geleneği yeniden yorumlayıp geleceğe taşıyan kişidir. Meşhur “Tradition and the Individual Talent” başlıklı makalesinde şairin kronolojik zamandaki konumunun ve geçmişin devamı olmağının farkında olması gerektiğinden bahseder.

Öyle ise T. S. Eliot’a göre kültür – edebiyat ilişkisi çok yönlüdür. Öncelikle kültür, insanların yaşantısının bir ifadesi olarak edebiyatı etkiler. Edebiyat ise kültürün kuşaklar arası ya da uluslararası düzlemde taşınmasını sağlar. Bütün bunların

²⁴¹ Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*.

yanında büyük toplumsal gelişmelerden hem edebiyat hem de kültür benzeri şekillerde etkilenir. Böylelikle edebiyat ve kültür, hiçbir şekilde kopmayacak bağlarla iç içe geçmişlerdir.

5) Din ve Kültür İlişkisi

T. S. Eliot'ın din ve kültür hakkındaki görüşleri, şu sözleriyle özetlenmiştir: “The first important assertion is that no culture has appeared or developed except together with a religion: according to the point of view of the observer the culture will appear to be the product of the religion, or the religion the product of the culture.²⁴²” (İlk önemli savımız şudur ki hiçbir kültür, din ile birlikte olmadığı hâlde ortaya çıkmamış yahut teşekkül etmemiştir. Gözlemci bakış açısına göre kültür, dinin bir ürünü ya da din, kültürün bir ürünü gibidir.) (Çeviri bana aittir)

Eliot'a göre kültür ve din iç içe geçmiştir, birbirlerini zaman içinde şekillendiren, birbirlerine dayanan kavramlardır. Sağlıklı bir kültürün dinî bir çekirdeğinin olmasını şart sayarken aynı zamanda dinin ahlaki temellerinin ve tinsel öğretilerinin kültürde ifade bulduğunu düşünüyordu. Şöyle demiştir: “It is in Christianity that our arts have developed; it is in Christianity that the laws of Europe have—until recently—been rooted²⁴³” (Sanatlarımız Hristiyanlık içinde gelişmiştir, yakın zamana kadar Avrupa'nın yasaları Hristiyanlıktan neşet etmiştir). (Çeviri bana aittir)

Bununla bağlantılı olarak, Eliot'a göre dinî inanıştaki gerileme ile kültürel alandaki gerileme bağlantılıdır. Eliot'ın ahlaki ve toplumsal aşınma konusundaki korkusu 1934 tarihli *The Rock* oyununda barizdir. Şöyle der: “The world turns and the world changes, but one thing does not change. In all of my years, one thing does not change. The perpetual struggle of Good and Evil²⁴⁴” (Dünya dönüyor, dünya değişiyor yalnız bir yek şey var değişmeyen. Bütün ömrüm boyunca bir şey hiç değişmedi: İyi ve kötü arasındaki ezelî mücadele). (Çeviri bana aittir) Eliot'a göre

²⁴² Eliot, *Christianity and Culture*. s. 87

²⁴³ Eliot, *Christianity and Culture*. s. 200

²⁴⁴ T. S. Eliot, *The Rock*., First Edition Faber & Faber, 1934. (Prologue)

bu mücadele her şeyin temeliydi. Modern dünyada bu mücadelenin artık önemsenmemesi, dinden giderek uzaklaşılması, seküler tavırdaki artış, toplumun ahlaki yapılarının aşınmasına neden olmuştur.

“Notes Towards a Definition of Culture”²⁴⁵ başlıklı uzun makalesinde Eliot’ın bahsettiği ideal toplum da temeli derinde değerler ve geleneklere sahiptir. Bu değerleri ve gelenekleri yaşatıp aktaran ise dindir. Dindeki herhangi bir bozulma, aşınma bu nedenle doğrudan kültürü ve toplumu etkilemektedir.

6) Tartışmalı Fikirleri

Edebiyat ve kültür konusundaki fikirleriyle dünya çapında kalıcı bir iz bırakan T. S. Eliot’ın bazı fikirleri kendi zamanında ve daha sonrasında tartışmalar yaratmıştır. Bunların başında T. S. Eliot’ın elitizmi meselesi gelir. “Notes Towards a Definition of Culture” makalesinde yüksek kültürü ve kültürü elit bir grubun şekillendirerek kültüre ve topluma yön vermesi gerektiğini savunan Eliot bu nedenle elitizmle suçlanmıştır. Özellikle multiculturalism (çok kültürlülük) anlayışının benimsendiği altmışlı yıllardan sonra T. S. Eliot, kültürlerarası hiyerarşiyi kabul eden bu yönüyle fazla muhafazakâr ve elitist görülmüştür. Bunda Eliot’ın kültür tanımında dinin içerdiği ehemmiyet de etkilidir. Sekülerizmi eleştiren Eliot, dinin toplum üzerindeki etkisinin azaldığı yirminci asrın ikinci yarısında ana akıma muhalif bir konumda yer almıştır. T. S. Eliot’ın bu konulardaki fikri belli açılardan sabit kalmakla birlikte zaman içinde değişiklik göstermiştir. *After Strange Gods* (Yabancı Tanrıların Peşinde) başlıklı kitabında²⁴⁶ elitist görüşlerini daha sert bir şekilde vurgulayan Eliot, daha sonraki yazılarında kültür için daha bütüncül bir görüş benimsemiştir.

²⁴⁵ Eliot, *Christianity and Culture*. ss.79-202

²⁴⁶ Eliot, *After Strange Gods*.

Eliot için bir başka suçlama ise Anti-Semitizm konusundadır. Bu tartışmaların temeli, “Burbank with a Baedeker: Bleistein with a Cigar” (Burbank Elinde Bir Rehber: Bleistein Elinde Bir Puro)²⁴⁷ şiirinde Yahudi Bleistein karakterinin tasvirinden ve “Gerontion” şiirindeki “Yahudi” göndermelerinden kaynaklanır. Bleistein, dış görünüş olarak maymunu, köksüz, kozmopolit, paracı biridir ve kültürel – ahlaki gerileme ile özdeşleştirilir. Gerontion’da ise “jew” (Yahudi) sözcüğü küçük harfle yazılmıştır, buradaki Yahudi karakter bir insandan ziyade materyal zenginlikler ile büyüyen bir hastalıkmiş gibi tasvir edilmiştir²⁴⁸. Christopher Ricks gibi eleştirmenler bu nedenle Eliot’ı önyargılı davranmakla suçlamıştır²⁴⁹.

T. S. Eliot ile ilgili çok tartışılan bir başka mesele ise onun cinsel kimliği üzerinden yürüyen tartışmalardır. Gençlik döneminde yakın arkadaşı olan ve Çanakkale Savaşı’nda ölen Fransız askerî tabip Jack Verdenal ile arasında eşcinsel bir ilişki olduğu John Peter, James E. Miller gibi kimi eleştirmenler tarafından iddia edilir, hatta öyle ki “The Waste Land” başta olmak üzere T. S. Eliot’ın eserlerinin Jack Verdenal için bir ağıt niteliği taşıdığını iddia ederler²⁵⁰. Bununla birlikte bu iddialar nesnellikten ve somut değerlendirmelerden uzaktır²⁵¹.

E) T. S. Eliot’ın Dünya Edebiyatına ve Kültür Hayatına Tesiri

T. S. Eliot’ın dünya edebiyatına, edebiyat eleştirisine, kültür teorisine katkısı çok yönlüdür. Yirminci yüzyıl edebiyatını dönüştüren isimlerden biri olduğu iddia edilebilir. Şair, oyun yazarı, makale yazarı kimlikleriyle kendisinden sonra gelen çok sayıda ismi etkilemiştir.

²⁴⁷ T. S. Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, çev. Cem Yavuz, Everest Yayınları, 2023. ss 88-91.

²⁴⁸ George Bornstein, “T. S. Eliot and the Real World”, *Michigan Quarterly Review*, C. XXXVI, S. 3 (1997), <http://hdl.handle.net/2027/spo.act2080.0036.320>.

²⁴⁹ Christopher Ricks, *T S Eliot and Prejudice*, First Edition London: Faber Faber Inc, 1994.

²⁵⁰ Alpaslan, *T. S. Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*. s. 16 - 18

²⁵¹ Alpaslan, *T. S. Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*. s. 16

Eliot'ın belki de en önemli tesiri şiir sahasında olmuştur. Başta *The Waste Land* olmak üzere şiirleri göndermelerle yüklü içerikleri ve parçalı yapılarıyla geleneksel şiir kalıplarını kırmıştır. Ezra Pound, William Butler Yeats gibi isimlerle birlikte T. S. Eliot şiirde modernizmin öncüsü olmuş, kendinden sonra gelen kuşakları etkilemiştir.

Edebiyat eleştirisi, T. S. Eliot'ın en çok tesir ettiği alanlardan bir diğeridir. Kişilerüstücü yaklaşımı ile sanatçı ve sanatı ayırmış, edebiyat eleştirisinde odağın sanatçının duygu ve düşüncelerinden ziyade eserin kendisine kaymasını sağlamıştır. Aynı zamanda şairin tek başına şiir yazamayacağını, eserini geçmiş eserlerin üstüne kurduğunu belirtmiştir. Bu görüş, yapısalcığın ve metinlerarasılığın da öncüsü olarak değerlendirilebilir. T. S. Eliot'ın edebî eleştiri görüşleri, Yeni Eleştiri akımının doğuşunda ve popülerleşmesinde kilit rol oynamıştır.

Eliot'ın teorik katkıları edebiyatla kısıtlı değildir. Kültürü organik bir bütün olarak tanımlaması, kültür tartışmalarını şekillendirmiştir. Ortak bir din ve toplumsal sınıflar çerçevesinde gelişip değişen kültür anlayışı, toplumsal çalışmalar için yeni bir bakış açısı sunar. Bu bakış açısı günümüzdeki kültür sosyoloji çalışmalarını da etkilemeye devam etmektedir.

Eliot'ın drama alanındaki etkisinden de bahsetmemek olmaz. *Murder in Cathedral* (Katedral'de Cinayet) gibi oyunları ile şiir dilini dramatik şekille birleştirmiş, manzum tiyatro türüne yeniden bir canlılık getirmiştir. Bu eserlerinde koronun görevini yeniden ön plana çıkarmış, dinî ve ahlaki temler işlemiştir. İnsanlığın durumu ile ilgili derin düşüncelerini, izleyicileri etkileyen bir dille sunmayı başarmış, böylece modern drama için önemli mihenk noktalarından biri olmuştur.

T. S. Eliot'ın şiir, drama, eleştiri konularındaki genel tesirinin yanında dünya edebiyatının öne çıkan isimleri üzerinde daha spesifik etkileri de olmuştur. Bunların başında Ezra Pound gelir. Bu çalışma da daha önce belirttiğimiz üzere Ezra Pound, T. S. Eliot'ı en çok etkileyen isimlerin başında gelir fakat bu etki tek yönlü değildir. Pound'ın şiiri de Eliot'tan izler taşır. Özellikle de yarım yüzyılı aşkın bir

süre boyunca kaleme aldığı *Cantos* (Kantolar) şiirlerinde kullandığı parçalı anlatım tekniği, çok dillilik, mitolojilere ve dinî edebiyata yaptığı göndermeler T. S. Eliot'ın edebî tarzını anımsatır²⁵².

Yirminci asrın belki de en bilinen kadın şairi olan Sylvia Plath de T. S. Eliot'tan önemli ölçüde etkilenmiştir. Plath'ın eserlerindeki içe dönük melankoli, Eliot'ın "The Love Song of J. Alfred Prufrock"ını hatırlatır. Plath'ın öne çıkan şiirlerinden "Daddy" (Babacığım) da karmaşık, parçalı yapısı, göndermelerle örülü olması, rahatsız edici imgeselliği ile Eliot'a benzer²⁵³.

Britanya'nın eski "Poet Laureate"i (bir nevi şair-i azam) ve Sylvia Plath'ın kocası Ted Hughes de T. S. Eliot'tan etkilenen en önemli isimlerden biridir. "Capturing Animals" başlıklı makalesinde Eliot'ın "Four Quartets"ini imgelem ve ritim kullanımı nedeniyle över²⁵⁴. Şiirlerinde ise Hughes, hayal kırıklığı ve varoluşsal kaygı temlerini kullanması, insanî duyguları güçlü imgelerle resmetmesi bakımından Eliot'ı anımsatır²⁵⁵.

Karayıpli, Nobel ödüllü şair Derek Walcott, T. S. Eliot'ın tesir ettiği isimlerden bir diğeridir. "Omeros" şiiri, *The Waste Land*'in Karayıpli bir versiyonuna benzetilir²⁵⁶. Bu şiirinde Grek şiirini, Karayip halk hikâyeleri harmanlaması, Eliot'ın *The Waste Land*'de yaptığı mitolojiler arası kolajı anımsatır.

Eliot'ın belli görüşleri, özellikle de kültürel elitizmi 1970'li yıllardan sonra eleştirilere konu olsa da onun ortaya attığı kavramlar hâlâ edebî ve kültürel araştırmalara tesir etmeye devam etmektedir. Şairin şahsına yönelik eleştirilere karşın eserlerinin değerini ve anlamını koruması konusunda Jeroen Vanheste şöyle der:

The poem is about a culture in crisis, a waste land of hollow and directionless people, always ready to participate in the next fashion and to walk with the

²⁵² Ezra Pound, *The Cantos*, Main edition Faber & Faber, 2023.

²⁵³ Sylvia Plath, *Ariel: Faber Modern Classics*, Main-Faber Modern Classics edition London: Faber & Faber, 2015.

²⁵⁴ Ted Hughes, *Poetry In The Making*, Main edition London: Faber & Faber, 2008. ss. 15-32

²⁵⁵ Ted Hughes, *Collected Poems*, ed. Paul Keegan, First Edition Farrar, Straus and Giroux, 2005.

²⁵⁶ Michael Thurston, "Derek Walcott's Omeros", *The Underworld in Twentieth-Century Poetry: From Pound and Eliot to Heaney and Walcott*, ed. Michael Thurston, New York: Palgrave Macmillan US, 2009, ss. 123-46, doi:10.1057/9780230102149_6.

next charismatic leader, people who blindly belief in science, technology and the capitalist market and whose only goals and ambitions are material ones. Eliot himself may no longer be an icon, but poems like *The Waste Land* and *The Hollow Men* remain iconic portrayals of the European and Western culture.²⁵⁷

(Alıntının Türkçe çevirisi: “Şiir, buhran içindeki bir kültür; kof ve yönünü kaybetmiş, en son moda katılmak yahut sıradaki karizmatik liderle birlikte yürümek için tetikte duran, bilime, teknolojiye, serbest pazara körü körüne inanan, bütün amaçları ve hırsları maddî şeylerden ibaret insanların oluşturduğu çorak bir diyar hakkındadır. Eliot’ın şahsı artık bir ikon olmayabilir fakat *The Waste Land* ve “The Hollow Men” gibi şiirleri, Avrupa ve Batı kültürünün ikonik portreleri olarak kalmaya devam etmektedir.”)

²⁵⁷ Jeroen Vanheste, “The Waste Land 100 Years On: The Significance of T.S. Eliot Today”, *Secular Studies*, C. 4, S. 2 (2022), ss. 140-55, doi:10.1163/25892525-bja10034.

İKİNCİ BÖLÜM

II. T. S. ELIOT'IN ESERLERİ

A) Bibliyografya Çalışmaları

T. S. Eliot üzerine yapılan bibliyografik çalışmalardan en çok bilineni Yale Üniversitesi'nden bibliyografya profesörü Donald Gallup'a ait 1952 tarihli *T. S. Eliot: A Bibliography*'dir²⁵⁸. Her ne kadar daha sonra yapılan araştırmalarda Profesör Gallup'ın gözünden kaçan bazı eserler yahut çeviriler ortaya çıksa da²⁵⁹ ve T. S. Eliot'ın son dönem eserlerini içermese de bu çalışma Eliot'ın bibliyografyası konusunda hâlâ başvuru kaynağı olma hüviyetini korumaktadır.

Gallup çalışmasını beş ana başlığa ayırmıştır. İlk başlık "Books and Pamphlets By T. S. Eliot" şeklindedir. Doğrudan T. S. Eliot'ın kaleme aldığı ve müstakil olarak basılan eserleri içerir. 1917 başlıklı *Prufrock and Other Observations* ile başlayıp 1951 tarihli *Poetry and Drama* ile biten elli bir farklı kitap mevcuttur.

İkinci grup eserler "Books and Pamphlets Edited, or with Contributions, by T. S. Eliot" başlığını taşır. Bu grupta, T. S. Eliot'ın editörlüğünü yaptığı ya da katkıda bulunduğu müstakil olarak basılan eserler yer alır. 1910 Harvard Yıllığı ile başlayan bu liste 1951 tarihli *Murder in the Cathedral* senaryosuna kadar seksen altı ayrı eseri ihtiva eder.

Üçüncü grup, "Contributions to Periodicals" başlığını taşır. Burada T. S. Eliot'ın çeşitli süreli yayınlarda çıkan yazıları bulunur. Bu liste T. S. Eliot on beş yaşındayken, 1905 yılında, okul dergisi *Smith Academy Report*'ta çıkan şiiri "A Fable for the Feasters" ile başlar, 1951'de *Time and Tide*'da yayımlanan "World Tribute

²⁵⁸ Donald Gallup, *T. S. Eliot: A Bibliography - Including Contributions to Periodicals and Foreign Translations*, London: Faber & Faber, 1969.

²⁵⁹ Arthur Sherbo, "Eliotiana", *Studies in Bibliography*, C. 50 (1997), ss. 401-7.

to Bernard Shaw” ile sona erer. Bu başlık altında tam beş yüz altmış sekiz eser sıralanmıştır.

Dördüncü grup, “Translations into Foreign Languages of Books, Poems and Essays by T. S. Eliot” başlığını taşır. Burada T. S. Eliot’ın İngilizce dışındaki dillere çevrilen kitapları, şiirleri ve makaleleri listelenmiştir. Güney Afrika’daki Boer azınlık tarafından konuşulan Afrikaan dilinden Galler’de konuşulan Galce’ye kadar toplam yirmi iki dilde yapılan iki yüz altmış iki çeviri, tercümenin yapıldığı dillere göre gruplandırılmıştır. Dr. Nimet Alpaslan’ın çalışmasına göre T. S. Eliot’ın eserlerinin Türkçeye yapılan ilk çevirisi, “Rhetoric and Poetic Drama” makalesinin Yeditepe’nin 15 Mayıs 1952 tarihli 13. Sayısında yayımlanan “Hitabet ve Manzum” başlıklı Sevda Şener tercümesi olduğu için²⁶⁰ Türkçe tercümelerden burada bahsedilmemiştir.

Son grupta ise “Appendix: Miscelennia” başlığı altında bu gruplardan herhangi birine girmeyen çalışmalara yer verilir. Kendi içinde alt başlıklara ayrılan bu ek bölümde Eliot tarafından hazırlanan akademik okuma listelerinden Eliot’ın sesinden şiir kayıtlarına kadar çeşitli minör başlıklara yer verilmiştir.

T. S. Eliot hakkında yapılan bir başka önemli bibliyografik çalışma ise Caroline Behr tarafından 1983 yılında yayımlanan *T. S. Eliot: A Chronology of his Life and Works*’tür²⁶¹. Bu eserin ilk kısmında T. S. Eliot’ın hayatındaki önemli gelişmeler yıl yıl başlıklar hâlinde anlatılırken ikinci kısmında T. S. Eliot’ın eserleri listelenmiştir²⁶².

Behr, Eliot’ın eserlerini iki gruba ayırır. İlk grup “Books and Pamphlets” başlığını taşır, müstakil olarak basılan kitaplarını ve kitapçıklarını içerir. 1917’de Londra’da basılan *Prufrock and Other Observations* ile başlayıp 1965’te Londra’da basılan *To Criticize the Critic and Other Writings* ile biten bu grupta basım tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmış yetmiş üç eser vardır. Şiirler, tiyatrolar, nesirler ve çeviriler bir arada verilmiştir.

²⁶⁰ Alpaslan, T. S. Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri. s. 312

²⁶¹ Behr, T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works.

²⁶² Behr, T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works. ss.89-102

“Contributions to Periodicals” başlığını taşıyan ikinci grupta ise Eliot’ın süreli yayınlarda yayımlanan eserleri listelenmiştir. İlk gruptaki gibi bu gruptaki eserler de kronolojik olarak sıralanmıştır. Eliot’ın *Smith Academy Report*’ta çıkan şiiri “A Fable for the Feasters” ile başlayan bu liste Aldous Huxley için hazırlanan, 1965’te basılan anma kitabındaki ithaf yazısına kadar beş yüz kırk eseri kapsar.

T. S. Eliot, şiirleri konusunda titiz çalışan, az sayıda ama etkili eser üreten bir şair olsa da onun edebiyat eleştirmeni, kültür teorisyeni yönü bu çalışmada tek tek hepsine yer verilmeyecek kadar çok sayıda eser vücuda getirmesini sağlamıştır. O nedenle edebî ve kültürel düşüncelerini özetlediğimiz Eliot’ın belli başlı şiirlerini tanıtmakla yetineceğiz.

B) Toplu Nesirleri

T. S. Eliot’ın düzyazıları, kendisinin de seminerler vermiş olduğu John Hopkins University tarafından “Project Muse” çerçevesinde bir araya getirilmiştir²⁶³. *The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition* (T. S. Eliot’ın Bütün Nesirleri: Tahkikli Neşir) başlığını taşıyan bu çalışma, toplamda altı bin sayfayı aşan sekiz ciltten oluşur. Bu ciltlerin elektronik versiyonlarına <https://muse.jhu.edu/primary/eliot> bağlantısı üzerinden ulaşmak mümkündür.

Bu ciltler ve içerikleri şu şekildedir:

- 1) *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol 1: Apprentice Years, 1905-1918* (Çıraklık Yılları)²⁶⁴. Bu cilt, T. S. Eliot’ın 1905-1918 yılları arasında kaleme aldığı düzyazılardan günümüze ulaşanları kapsar. Bu dönem, T. S. Eliot’ın öğrenciliğinden tanınmış bir edebiyat adamı olmasına ulaşan, onun edebî kariyerinin şekillendiği dönemdir. Bu ciltte daha önce yayımlanmamış yirmi

²⁶³ “Project MUSE - The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition”, (28.09.2023), <https://muse.jhu.edu/primary/eliot>.

²⁶⁴ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T.S. Eliot: Apprentice Years, 1905-1918*, Johns Hopkins University Press, 2014.

altı; çeşitli yayınlarda olan fakat bir kitapta toplanmayan yüze yakın yazı yer alır.

2) *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol 2: The Perfect Critic, 1919-1926* (Mükemmel Eleştirmen)²⁶⁵. Bu cilt, T. S. Eliot'ın artık alanında otorite olarak görüldüğü dönemde kaleme aldığı yazılarını kapsar. *The Athenaeum*, *The Times Literary Supplement*, *La Nouvelle Revue française*, *The Dial*, *Vanity Fair* gibi dönemin önde gelen edebiyat yayınlarından alınan yüz otuz yazı arasında T. S. Eliot'ın en önemli edebiyat teorisi yazılarından olan "Tradition and the Individual Talent", "Hamlet", "The Metaphysical Poets" ve "Ulysses, Order, and Myth" yer alır.

3) *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol. 3: Literature, Politics, Belief, 1927-1929* (Edebiyat, Siyaset, İnanç)²⁶⁶. T. S. Eliot'ın Anglo-Katolik inancına döndüğü dönemi konu alan bu ciltte toplam 127 yazı yer alır. T. S. Eliot, bu dönemki yazılarında başlıkta da görüldüğü üzere sosyal meselelere daha çok eğilmiştir.

4) *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol. 4: English Lion, 1930-1933* (İngiliz Aslanı)²⁶⁷. T. S. Eliot'ın on yedi yıl sonra ilk kez ABD'ye geri döndüğü yılları kapsayan bu ciltte Eliot'ın Harvard Üniversitesi'nde verdiği Norton Seminerleri ile *The Use of Poetry and the Use of Criticism* (Şiirin İşlevi ve Eleştirinin İşlevi) ve *John Dryden: The Poet, The Dramatist, The Critic* (John Dryden: Şair, Drama Yazarı, Eleştirmen) başlıklı iki seminer yer alır.

5) *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol. 5: Tradition and Orthodoxy, 1934-1939* (Gelenek ve Ortodoksi)²⁶⁸. T. S. Eliot'ın bu ciltte toplanan yazıları,

²⁶⁵ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T.S. Eliot: The Perfect Critic, 1919-1926*, Johns Hopkins University Press, 2014.

²⁶⁶ Eliot, *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol. 3: Literature, Politics, Belief, 1927-1929*.

²⁶⁷ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T.S. Eliot: English Lion, 1930-1933*, Project Muse, 2015.

²⁶⁸ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition. Tradition and Orthodoxy, 1934-1939. Volume 5*, ed. Iman Javadi, Jayme Stayer, Ronald Schuchard, Project Muse, 2017.

İkinci Dünya Savaşı öncesinin kaygılı atmosferini yansıtır. İdeolojik çekişmenin had safhada olduğu bu yıllarda Eliot, faşizm ve komünizm düşüncelerine karşı olmakla birlikte liberal demokrasinin içinde düştüğü buhranın da farkındadır. Bu dönemki yazılarında gelenekçiliği ve Hristiyanlığı bir çıkış yolu olarak değerlendirir.

- 6) *The Complete Prose of T. S. Eliot Vol. 6: The War Years, 1940-1946* (Savaş Yılları)²⁶⁹. Eliot'ın İkinci Dünya Savaşı esnasında kaleme aldığı, yayımladığı nesirlerinden oluşan bu ciltte 129 yazı yer alır. 1939'da *Criterion* dergisinin kapanmasıyla düzenli olarak incelemeler yazma mecburiyetinden kurtulan Eliot, bu dönemde çok çeşitli konularda yazılar kaleme almıştır.
- 7) *The Complete Prose of T. S. Eliot Vol. 7: A European Society 1947- 1953* (Bir Avrupa Cemiyeti)²⁷⁰. T. S. Eliot'ın Nobel edebiyat ödülünü aldığı, tanınırlığının zirvesine ulaştığı savaş sonrası dönemdeki nesirlerini kapsayan bu ciltte tiyatro çalışmalarının, edebiyat teorisi yazılarının yanında savaş sonrasında Avrupa'yı yeniden canlandırmayı amaçlayan; din, eğitim, kültür ve aydınların ilişkisine değinen yazılar dikkat çeker.
- 8) *The Complete Prose of T. S. Eliot Vol 8: Still and Still Moving 1954 – 1965* (Durgun ve Hâlâ Hareket Hâlinde)²⁷¹. T. S. Eliot'ın ömrünün son on yılındaki nesirleri bu ciltte toplanmıştır. Bu dönemde sağlık sorunları nedeniyle üretkenliği geçmiş yıllara kıyasla düşse de tiyatro çalışmalarından, eleştiri ve önsöz yazılarından teorik makalelere kadar geniş bir yelpazede eser vermiştir.

²⁶⁹ Eliot, *The Complete Prose of T. S. Eliot Volume 6: The War Years, 1940-1946*.

²⁷⁰ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition: A European Society, 1947-1953*, ed. Iman Javadi, Ronald Schuchard, Faber & Faber, 2018.

²⁷¹ T. S. Eliot, *The Complete Prose of T. S. Eliot Vol. 8: Still and Still Moving*, ed. Jewel Spears Brooker, Ronald Schuchard, John Hopkins University Press, 2019.

C) Şiirleri

T. S. Eliot'ın edebiyat dünyasında ölümsüz bir şöhrete ulaşmasının en büyük nedeni şüphesiz ki onun şiirleridir. Sağlığında 1919'dan itibaren şiirleri toplu olarak basılmış²⁷², şiirlerinin sayısı arttıkça bu baskılar da güncellenmiştir. Eliot'ın şiirlerinin Türkçeye müstakil bir kitap olarak ilk çevirisi Osman Türkay tarafından yapılmıştır²⁷³. T. S. Eliot'ın şiirlerinin en eksiksiz ve yetkin çevirisi ise 2023 yılında Cem Yavuz tarafından yapılmıştır²⁷⁴. Çalışmamızda Cem Yavuz çevirisini temel alacağız. Cem Yavuz, çevirisinde T. S. Eliot'ın şiirlerini on bir başlık altında verir.

1) *Prufrock and Other Observations* (Prufrock ve Diğer Gözlemler)

“Prufrock ve Diğer Gözlemler”, T. S. Eliot tarafından yazılan on iki şiirden oluşan bir derlemedir, ilk olarak 1917'de edebiyatta modernizm akımı esnasında yayımlanmıştır. Bu derleme, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında birçok insanın hissettiği hayal kırıklığı ve umutsuzluğun keskin ve parçalı bir tasvirini sunar. Derlemede yer alan şiirlerde, serbest nazım, bilinç akışı ve yoğun edebi ve kültürel göndermeler de dâhil olmak üzere geniş bir edebi sanat ve yöntem yelpazesi kullanılmıştır.

Koleksiyondaki en tanınmış şiir, “J. Alfred Prufrock'un Aşk Şarkısı”dır. Bu dramatik monolog, okuru başlıktaki karakterin zihnine davet eder. Bu karakter, pişmanlık ve hayal kırıklığıyla dolu, güvensiz ve kararsız bir adamdır. Prufrock, etrafındaki dünyayla anlamlı bir şekilde etkileşim kuramayan, hareket edemeyen modernleşmiş insanı temsil eder.

²⁷² Behr, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*. s. 89

²⁷³ T. S. Eliot, *Şiirler*, çev. Türkay, Osman, Yeditepe Yayınevi, 1965.

²⁷⁴ Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*.

Tipik Romantik veya Viktorya dönemi şiirlerine kıyasla, Eliot'ın şiiri radikal bir şekilde farklıdır. Bu şiirler, Birinci Dünya Savaşı'nın dehşetleri ve endüstriyel modernitenin yükselişi sonrasında sıklıkla hissedilen kopukluk, alaycılık ve umutsuzluğu yansıtır. Şiirler, felç, yabancılaşma ve manevi eğitimin eksikliği gibi temaları işler. Parçalanmış insanlığın vaziyetini betimleme Modernist ruhun en önemli yönlerinden biridir²⁷⁵.

Bu eserin tesiri oldukça yüksek olmuştur, Modernist şiirin merkez eserlerinden biri olarak kabul edilir. Eliot'ın ele aldığı konuların iç dünyasını aktarabilme yeteneği çığır açıcıdır. Parçalanmış imgelerin, kültürel ve edebi göndermelerin kullanımı ve karmaşık duyguların ve deneyimlerin keşfi, gelecekteki şairler için yol çizmiştir.

Ayrıca, “Prufrock ve Diğer Gözlemler” boyunca kullanılan serbest nazmın yenilikçi tarzı, geleneksel şiir biçimine meydan okumuş; tür içinde kabul edilebilir ve mümkün olanı değiştirmeye katkıda bulunmuştur. Bu devrimci şiir yaklaşımı, edebiyat ortamının kurallarını sonsuza dek değiştirerek, İngiliz edebiyatının kanonunda derin bir öneme sahip olmuştur. Genel olarak, insan izolasyonunun dokunaklı bir şekilde tasvir edilmesi, kimlik parçalanmasının ve bireyin deneyimlerinin etkileyici bir şekilde betimlenmesi bu eseri kıymetlendirmiştir²⁷⁶.

2) Poems (Şiirler)

Bu grupta T. S. Eliot'ın *The Waste Land* öncesi yayımladığı fakat *Prufrock and Other Observations* derlemesinde yer almayan şiirleri bulunur. Bu on iki şiir arasında en önemliler olarak “Gerontion”, yarım kalan *Sweeney Agonistes* manzum oyununda başkahraman olacak olan Sweeney'yi konu edinen “Sweeney Erect”

²⁷⁵ Samet Güven, “A Modernist Approach to T.S Eliot's The Love Song of J. Alfred Prufrock”, *Journal of History Culture and Art Research*, C. 4, S. 2 (2015), ss. 80-87.

²⁷⁶ Iman Moshed Hammad, “The Journey from the Inferno to the Purgatory: Eliot's Religious Odyssey”, *Theory and Practice in Language Studies*, C. 6, S. 6 (2016), ss. 1149-56.

(Sweeney Dikilmiş) ve “Sweeney Among the Nightingales” (Sweeney Bülbüller Arasında) sayılabilir.

T.S. Eliot'ın “Gerontion” adlı Őiri, çürüyen bedeni ve zayıflayan zihinsel yetenekleri perspektifinden hayatın, tarihin ve ruhsallığın karmaşıklıklarını düşünen yaşı bir adam tarafından dile getirilen bir düşünsel monologdur. Şiir, anlatıcının "  r  m  Ő  bir evde" yaşıadığına, yaşıllık hastalıklarına odaklanarak başılar. Bu, solan bedeninin bir metaforudur. Ardından, bilinçaltındaki karmaşıık bir Şekilde beliren ancak canlı bir Şekilde tasvir edilen belirsiz bir cinsel deneyim gibi ge  miŐ  deneyimler ve insan   ilişkiler hakkında düşüncelere dalar.

Şiir, insanlığın düzensiz, parçalanmış bir dünyada anlam arayışına nasıl girmiŐ ğini anlatır. “Gerontion”ın "yaşı adamı", tarih ve kiŐ isel deneyimi tutarlı, anlamlı bir anlatıya yerleŐ tiremeyen, yabancılaşmış ve yönsüz modern insanın bir sembolüdür. Anlatıcı, "O tarihsel duygu" hakkında anılarını anlatırken, sürekli tarih bağlantısının kaybını ima eder ve böylece modernitenin kültürel köksüzlük duygu-sunu ve iletiŐ im sorununu yansıtır.

“Gerontion”, kahramanın bilincini tasvir etmek için dramatik monolog ve bilinç akışı tekniklerinin canlı bir Şekilde kullanılmasıyla ayırt edilir. EndiŐ e ve ıssızlıkla dolu bir i   dünyayı tasvir etmeye çalışan karmaşıık, katmanlı bir Şiirdir. Bu karmaşıık tekniklerin ve göndermelerin kullanımı, Eliot'ın metafizik Şiire olan büyük hayranlığını ve Modernist edebiyat için merkezi bir teknik olan "mitolojik yöntem"i yenilikçi bir Şekilde kullanmasını derinden yansıtır.

Şiirin edebiyat tarihi içindeki önemi, yenilikçi formu ve etkili temalarından ileri gelir. Eliot'ın Şiirsel tarzında önemli bir ge  iŐ  ve deneyimleme dönemini iŐ aret eder ki bu da onun baŐ yapıtı olan *The Waste Land* ile sonuçlanır. “Gerontion”, insan ruhunun anlam bulma konusundaki acizliğini, manevî boşluk ve kopukluk tarafından tanımlanan bir çağda sembolize eden bir temsilci figür olarak duran bir karakterin i   dünyasını önemli ölçüde ortaya koyar. Bu nedenle, hem tema hem de üslup bakımından Modernist eğilimi incelemek için dönüm noktası niteliğinde bir metin olarak hizmet eder.

3) *The Waste Land* (Çorak Ülke)

1922 yılında yayımlanan “The Waste Land”, T. S. Eliot’ın en bilinen şiiridir. Eliot’ın hayatının çok fırtınalı bir döneminde kaleme aldığı bu şiir, onun edebî kariyerinde önemli bir kırılma anıdır. Eliot’ın çok sesli, mitik söyleyişinin ve gelenekten beslenmesinin en büyük temsili olan şiir beş bölümden oluşur.

I. “The Burial of the Dead” (Defin Merasimi)

Bu bölüm, Anglikan cenaze töreninde okunan bir duadan adını alır. Başlıktan da anlaşılabilir gibi bu bölümün tamamına melankolik bir ton hükmeder. Umutsuzluk, ölüm ve kısırlık işlenen ana temalardır. Anlatıcı, Yunan mitolojisinden bir figür olan Cumae Sibyl’in bir kehanetini ve Marie adlı bir kadın ile arasında geçen anıları hatırlar. Birinci Dünya Savaşı sırası ve sonrası Londra portresi, Dante’nin Cehennem tasvirlerini hatırlatır.

II. “A Game of Chess” (Bir Parti Satranç)

Bu bölümde Shakespeare’in oyunu *Antony and Cleopatra*’ya göndermeler mevcuttur²⁷⁷. Hızla kaotik ve umutsuz bir duruma dönüşen iktisamlı, duygusal bir sahne betimlenir. İnsanlar arasındaki, özellikle de kadın-erkek ilişkilerinin bozulması, insanlar arasındaki anlamlı bağların buharlaşması fikri anlatılır.

III. “The Fire Sermon” (Ateş Vaazı)

Dünyevi arzulardan kurtulmayı savunan Buddha’nın vaazına atıfta bulunan bu bölüm, Thames Nehri’ni viran olmuş bir manzara olarak gösterir. Hem erkek hem de kadın cinsiyetlerini tecrübe etmiş olan Yunan mitolojisinden kâhin Tiresias figürü, burada sevgiden yoksun bir cinsel ilişkiyi tanıklık eden ana karakterdir ve ıssızlık temasını vurgular.

IV. “Death by Water” (Suda Ölüm)

²⁷⁷ Gayle Greene, “Shakespeare’s *Tempest* and Eliot’s *Waste Land*: ‘What the Thunder Said’”, *Orbis Litterarum*, C. 34, S. 4 (1979), ss. 287-300, doi:10.1111/j.1600-0730.1979.tb00547.x.

Burada, Eliot boğulmuş bir Fenikeli denizci olan Phlebas'ı, ölümün bir sembolü olarak tasvir eder. Phlebas'ın kalıntıları denizkızları ve deniz yaratıkları arasında pay edilmiştir. Ancak ölüm trajedi değil, bir tür özgürleşmedir. Ölüm aracılığıyla dönüşüm temasına ulaşılır.

V. "What the Thunder Said" (Aldı Gök Gürültüsü)

Bu son bölüm, temelini *Upaniṣatlar*'dan alır. Gök gürültüsü "Da!" sesini çıkararak üç ahlakî mesaj verir; "Datta, Dayadhvam, ve Damyata". Bu üç Sanskritçe sözcük, cömert olmak, şefkatli olmak, kendini kontrol etmek manalarını taşır. Yıldırım aynı zamanda yok oluşun ve arkasından gelen yeniden doğuşun simgesidir. Böylece T. S. Eliot, modern zamanın çoraklaşan dünyasında tinsel bir yeniden doğuş için bu üç ilkeyi öne sürmüştür.

Eliot'ın 1922 yılında yayımlanan *The Waste Land* adlı eseri, modern toplumda hissedilen Birinci Dünya Savaşı sonrası hayal kırıklığı ve umutsuzluğun güçlü bir tasvirini yapması nedeniyle yirminci asrın en önemli şiirlerinden biri olarak kabul edilir. Şiirin parçalı yapısı, geniş bir referans ve alıntı yelpazesıyla birleşerek, dönemde birçok kişinin hissettiği kültürel bütünlüğün çöküşünü özetler. *The Waste Land*, edebî ve kültürel malzemelerin yoğun bir şekilde kullanılması nedeniyle metinlerarası çalışmalar için bir başvuru noktasıdır. İçerdiği varoluşsal hayal kırıklığı, tinsel özlem gibi temalar günümüz şiirine hâlâ etki etmektedir.

4) *The Hollow Men* (Kof Adamlar)

T. S. Eliot'ın 1925 yılında yayımlanan "The Hollow Men" adlı şiiri, en etkili eserlerinden biri olarak kabul edilir. Birinci Dünya Savaşı sonrası hayal kırıklığı ve manevî umutsuzluğu özetleyen şiir, ruhsuz ve içeriği olmayan "kof adamlar" tarafından yaşanan karanlık, kıyamet sonrası manzaraları andıran bir evrene ait kopuk parçaları içeren beş bölümden oluşur. Eliot'ın yoğun, alıntılarla dolu tarzıyla ifade edilen şiirin ana teması, çorak bir dünyada insan varoluşunun boşluğudur.

Açılış dördlüğünde, "kof adamlar" olduğu kabul edilen konuşmacılar kendilerini kof, etkisiz varlıklar olarak sunarlar ve T. S. Eliot'ın "Çorak Ülke"sine "ölü ülke"

şeklinde atıfta bulunurlar. İkinci dörtlük, terkedilmiş bir evrene benzeyen manevî bir "Çorak Ülke" imgesini sunar. burada "Biçimsiz karaltı, soluk gölge"²⁷⁸ hüküm sürer. Eliot'ın kendi eseri "Çorak Ülke"nin yanında Dante'nin *Cehennem*'ine de atıflar vardır.

Şiirin merkez bölümünde sembolik "gözler" tanıtılır. Bilgi ve öz farkındalık için bir metafor olarak hizmet eden bu "gözler", Joseph Conrad'ın *Karanlığın Yüreği*'ndeki Kurtz'a²⁷⁹ doğrudan bir göndermedir. Bunlar hem kurtuluş potansiyelini hem de derin bir öz farkındalık tehdidini simgeler. Bu boş adamlar, kendi boşluğunun farkına varmanın getireceği şoktan korkarlar.

Sondan bir önceki dörtlükte, Eliot çocuk şarkısı "Here we go round the mulberry bush"u alıntılar, bu şarkı anlamsız, boş eylemleri vurgulayarak varoluşun boşluğunu pekiştiren çarpıcı bir yorumdur. Son dörtlük, umutsuz bir duayı çağırıştırır ve ünlü dizelerle biter: "Böyle gelir işte dünyanın sonu / Güm diye değil inleyerek inim inim"²⁸⁰.

"Hollow Men", anlamını, I. Dünya Savaşı'nın ardından ve Büyük Buhran'ın eşliğinde yazıldığı tarihsel bağlamdan kazanır. Şiir, savaşla harap olmuş bir dünya ve erozyona uğramış tinsel ve geleneksel değerlere karşı Eliot'ın hayal kırıklığını yansıtır, varoluşsal korkuyu inceler. Eliot'ın edebi referanslar, göndermeler ve geleneksel olmayan anlatı düzenlemeleri üzerindeki ustalığını yansıtan bu şiir, Modernist edebiyatın ruhunu yansıtan en müşahhas eserlerden biridir. Giderek parçalanmış insanlığın hâlini gözler önüne serer. Eliot'ın insanların içine düştüğü boşluğu dokunaklı bir şekilde tasvir etmesi, gerçek bir amacı veya sevinci olmayan toplumun boş çabalarını eleştiren bir yön de taşır.

²⁷⁸ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 207.

²⁷⁹ Joseph Conrad, *Karanlığın Yüreği*, çev. Bülent O. Doğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

²⁸⁰ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 213.

5) *Ash- Wednesday (Kül Çarşambası)*

“Ash Wednesday”, T. S. Eliot'ın en derin eserlerinden biridir ve onun şiir tarzında önemli bir değişimi işaret eder. 1930 yılında, Anglikanizme intisap etmesinden sonra yazılan bu şiir, resmen takdis edilmiş bir Anglo-Katolik olarak ürettiği ilk önemli şiirdir. Bu şiir, bir bireyin inanca ve tinsel yeniden doğuşa doğru mücadelesini sunar. Umutsuzluk ve inançsızlıktan umuda ve kurtuluş arayışına doğru ilerlemeyi anlatır. Altı bölümden oluşan bu şiirde Eliot, ruhsal çatışmasını, yeni bulduğu inancıyla barışmasını zaman, tövbe ve yeniden doğuş hakkında tefekkür ederek özetler.

“Ash Wednesday”in açılış bölümü, inançla mücadeleyi tasvir eder; tinsel tatmin arzusuyla alaycı bir şüphe arasında bölünmüş bir kişiyi gösterir. “Because I do not hope to turn again” (Bir daha dönmeyi ummadığım için) konuşmacının geçmiş bir yaşamdan istifa ettiğini duyurur. Bu mücadele, Eliot'ın yeni bulduğu dinî inançla yaptığı kişisel barışına paraleldir. Konuşmacı derin bir ruhsal sıkıntıyı ileterek, dünyevî ve tinsel varoluş arzusu arasındaki ızdırap verici çatışmayı ortaya koyar. Bu yoğun iç gözlem, daha anlamlı, kurtarılmış bir yaşamın oluşumunda kişisel inancın önemini vurgular.

Şiir ilerledikçe, Eliot'ın üslubu düşünceden duaya doğru kayar. Meryem Ana'ya safiyet ve merhamet sembolü olarak yakarır. Eliot, zaman kavramını ele alırken dünyevî endişeleri bırakmanın zorluğunu karmaşık bir dil kullanarak sunar. Eliot, Hristiyanlıktaki oruç ritüellerinin çağrışımlarını kullanarak, okuyucuyu kendi ölümlülüğüyle ve imanla olan yakınlığıyla yüzleşmeye meydan okur. Kurtuluşa derin bir özlem ifade eder, insan ruhunun dayanıklılığını ve ruhsal yenilenme potansiyelini örnekler.

Şiirin sonraki bölümleri, Eliot'ın imana doğru kişisel yolculuğunu yansıtan daha umut dolu bir ton sunar. Meryem Ana'yı sembolize eden gül ve Cennet'i ifade eden gül bahçesi gibi tekrarlanan motifler vardır. “Kule” ise insanın tamahkârlığını simgeleyen Kitab-ı Mukaddes'teki Babil Kulesi'ne işaret eder. Aynı zamanda, acı çekme temasını güçlendiren arınma imgeleri de şiiri sarmalar. Bu motifler, Eliot'ın umutsuzluk ve hayal kırıklığı ortamında bile tinsel yeniden doğuş potansiyelini

keşfetmesini kodlar. Kültür hakkındaki görüşlerinde de anlattığımız üzere, Eliot'ı zamanının pesimist kültür teorisyenlerinden ayıran taraf onun kültürel yenilenmeye olan inancıdır.

“Ash Wednesday”ın bağlamı ve önemi, Eliot'ın kişisel tinsel mücadelesinin içten bir açıklaması olmasında yatar. Şiir, Eliot'ın şairlik kariyerinde dönüm noktasını işaret eder. Bu dönüşümünden sonra, Eliot'ın şiirlerinde dinî inanç ana tema hâline gelir; daha önceki, daha şüpheli çalışmaları olan *The Waste Land*'den keskin bir dönüş yapar. “Ash Wednesday” aracılığıyla, Eliot yeni bulduğu inancını kullanarak Hristiyan kurtuluşuna olan inancını vurgular. Karmaşık sembolizmi ve içe dönük inanç arayışıyla, “Ash Wednesday” Eliot'ın en derin eserlerinden biridir; tinsel umutsuzluk, umut ve kurtuluşun karmaşıklıklarını açığa çıkarır.

6) Ariel Poems (Ariel Şiirleri)

T.S. Eliot'ın “Ariel Şiirleri”, 1927 ve 1931 yılları arasında broşür tarzında yayımlanan altı eserinin bir derlemesidir. “The Journey of the Magi” (Müneccimlerin Yolculuğu), “A Song for Simeon” (Şimon İçin Bir İlâhi), “Animula”, “Marina” ve “Triumphal March” (Zafer Yürüyüşü) başlıklı beş şiirden oluşan bu koleksiyona daha sonra “The Cultivation of Christmas Trees” (Noel Ağacı Yetiştirmek) başlıklı bu şiir de eklenmiştir²⁸¹. Bu tezde temel alınan, Everest Yayınları'ndan Cem Yavuz çevirisiyle çıkan 2023 tarihli *Bütün Şiirleri*'nde ise “Ariel Poems” başlığı altında “Triumphal March”a yer verilmemiş, bu şiir daha sonra “Unfinished Poems” (Yarım Kalmış Şiirler) başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu şiirler Eliot'ın tinsellik ve Hristiyan sembolizmi üzerine yoğunlaşmasını anlatmaktadır. “Ariel Şiirleri” adı, broşürlerin yayıncısı Faber and Gwyer'den (sonradan Faber and Faber) gelmektedir²⁸². Bu yayıncı, sınırlı olarak basılan şiirleri Noel hatıraları olarak yayımlamış ve illüstrasyonlarla süslemiştir.

²⁸¹ Russell Elliott Murphy, *Critical Companion to T. S. Eliot: A Literary Reference to His Life and Work*, 1st edition New York: Facts on File, 2007. s. 19

²⁸² Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*. s.269

“The Journey of the Magi”de Eliot, İsa’nın doğumuyla ilgili bir Magi’nin* bakış açısını yeniden hayal eder. Bu karakterin mücadele ve korkusuna ses vererek, Eliot dönüşüm ve inanç temelinde yatan derin ruhsal huzursuzluğa iner. Öte yandan, “A Song for Simeon”, Hristiyan temasını sürdürerek, kurtuluşa ve ilahi müdahaleye dair beklentiyi ve varoluşsal yorgunluğu nüanslı bir şekilde ele alır. Bu, İsa’yı bebek olarak görmüş yaşlı bir adamın gözünden anlatılır.

İlk şiirlerdeki doğrudan Kitab-ı Mukaddes’ten alınan temler yerine “Animula” ve “Marina” insan ruhu ve ilahi vahiy temalarını ele alır. “Animula”, bir çocuğun ruhunun karmaşıklığı ve masumiyetiyle ilgilenir, onun varoluşsal yolculuğunu yüzleştirmeli ve belirsiz bir dünyada keşfeder. Öte yandan, Eliot’ın Shakespeare’in “Pericles”ini okumasından esinlenen “Marina”²⁸³, sevgi, kayıp ve iyileşme temalarını işler. Başkarakterin uyanışını Tanrı’yla yahut aşkla karşılaşmanın sessiz kurtuluşuyla ilişkilendirir.

Serinin ilk baskıda son şiiri olan “Triumphal March”, temasını diğerleri kadar bariz bir biçimde belli etmez. Şiir, insanlık tarihinin gösterişi ve önemsizliği üzerine bir tefekkür gibidir. İlahi ve ölümsüz olanın ortaya çıkışıyla sonuçlanan şiirde insanların bütün gündelik çabalarının, gösteriş ve şaşaa yarışının arasında asıl olanı, Tanrısal hikâyeyi gözden kaçırdıkları ima edilir.

Seriye sonradan eklenen “The Cultivation of Christmas Trees” adlı şiiri, bellek kavramına ve Noel ruhuyla ilişkilendirilen çocukluk döneminin masumiyetine odaklanmaktadır. Şiir, yetişkinlerin Noel ağaçlarını yetiştirmelerini teşvik eder, bu da insanların yaşlandıkça solan Noel hevesinin beslenmesini simgeler. Noel ağacı yetiştirme, çocukken ilk Noel deneyimlerinde sahip olunan sihri ve hayranlığı hatırlamak içindir. Şiir, insanlara hayatın sıkıntılarına rağmen çocuksu sevinçimizi, masumiyetimizi ve hayranlığımızı korumalarını salık verir. Eliot, bu çocuksu hayranlığı sürdürmenin, Noel’in gerçek anlamının - yenilenme, kutlama ve Tanrısallık - yetişkin yıllarda bile kavranmasını sağladığını öne sürer.

* Magi esasında Latince Magus sözcüğünün çoğuludur. Yeni Ahit’e göre Doğu’dan gelen üç bilge adam bebek İsa’yı Yahudilerin Kralı olarak selamlar ve ona hediyeler getirir. “Mecusilik” kelimesinin de etimolojik kökeninde olan Magus yahut Magi, dilimize münecim olarak da çevrilmiştir.

²⁸³ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*. s. 273

“Ariel Şiirleri” oldukça önemlidir. Sadece Eliot’ın inanç ve ruhsallık konularındaki değişen perspektiflerini aydınlatmakla kalmaz, aynı zamanda yapı ve üslup denemeleri açısından öncü eserler olarak da işlev görür. Hristiyan sembolizmine dayanan şiirler, şairin dinî şiire ve Anglo-Katolik inancına doğru olan hareketini vurgular. Şiirler ayrıca Eliot’un daha ünlü eserleri olan *The Waste Land* ve *Four Quartets* gibi eserlerindeki ruhsal çöküş ve yeniden doğuş hikayelerine de derinlik, somutluk katar. Bu altı şiir, bu yüzden yirminci yüzyılın en etkili şairlerinden birinin yolculuğuna değerli bir bakış sunarak, küresel edebî mirasın ayrılmaz bir parçası haline gelir.

7) *Unfinished Poems (Yarım Kalmış Şiirler)*

T. S. Eliot’ın bu başlık altında toplanan şiirleri iki alt başlığa ayrılır, “Sweeney Agonistes” ve “Coriolan”. T. S. Eliot’ın “Sweeney Agonistes” adlı eseri, kısmen tamamlanmış olarak 1926 ve 1927 yıllarında ayrı ayrı yayımlanmıştır. Bu, Eliot’ın Anglo-Katolisizme intisabından evvel drama alanında yaptığı tek denemedir. Bu tamamlanmamış oyunun başlığındaki “agonistes” kelimesi Yunancadan gelir. “Agon” Yunan dramadaki mücadeleye işaret eder, “Agonistes” ise mücadele eden, savaşan anlamındadır. Buradaki mücadele modern bir adam olan Sweeney ile yaklaşan ölümünün hayaleti arasındadır. Günlük ve modern diyalogları, Yunan mitolojisi ve Kitab-ı Mukaddes atıflarıyla birleştirerek varoluşsal anksiyete ve modern insanın ıssızlığı temalarını işleyen Eliot, böylece Modernist edebiyatın karakteristik özelliklerinden olan yenilikçi dramatik tekniği yansıtır.

“Coriolan”, Eliot’ın tamamlanmamış eserlerinden biridir. Bu eserde Eliot, politika, kişilik ve dürüstlük temalarını işler. Shakespeare’in trajedisi *Coriolanus*’un yeniden tahayyülü olan Eliot’ın “Coriolan”ı, üç bölümlü bir çalışma olarak tasarlanmıştır, şiir ve drama unsurlarını birleştirir. Ne yazık ki, sadece ilk iki bölümün parçaları mevcuttur. Ancak bunlar Eliot’ın değişen dramatik tarzı ve gücün insan psikolojisi üzerindeki etkisi konusunda değerli bir kaynaktır.

Bu iki eserin önemini incelediğimizde, her ikisi de Eliot'ın daha popüler Hristiyan eserlerinden önce yazar olarak evrimini anlamak için önemlidir. Bu oyunlar, Yunan trajedilerinin etkisinin açıkça görüldüğü Eliot'ın edebî kariyerinde bir geçiş dönemini işaret eder. "Sweeney Agonistes"teki merkezî karakterin mücadelesi ve işlenen varoluşsal temalar sonraki Modernist yazarları etkilemiştir. Öte yandan, sınırlı bir malzeme sunmasına rağmen "Coriolan", Eliot'ın olgun dramatik yazarlığına dair bir bakış sunar ve vezindeki yenilikleri karmaşık temalarla birleştirme yeteneğini sergiler.

Bağlam açısından, "Sweeney Agonistes", Eliot'ın Birinci Dünya Savaşı sonrası modern dünyanın hayal kırıklığını algılamasını temsil eder. Buna karşılık, "Coriolan", 1930'lardaki Avrupa'daki siyasi huzursuzluğa eleştirel bir şekilde yaklaşarak demagojiye sert bir eleştiri sunar, bu da İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanacak facialara karşı bir uyarı mahiyetindedir. Bu nedenle, bu iki eser de savaşlar arası dönemin sosyo-politik ortamını yakalama açısından önemlidir, bu döneme ait edebiyat çalışmalarının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Sonuç olarak, "Sweeney Agonistes" ve "Coriolan", tamamlanmamış olsalar da, T. S. Eliot'ın klasik temaları ve çağdaş konuları dramatik edebiyat çerçevesinde ustalıkla harmanlama yeteneğini incelikli bir şekilde yansıtır. Baş karakterler aracılığıyla siyasî, varoluşsal ve toplumsal endişeler hakkında derinlemesine bir psikolojik tahlil yaparak Eliot'ın keskin gözlem yeteneğini ve derin psikolojik tahliller yapma eğilimini vurgular. Bu nedenle, bu eserler Eliot'ın Modernist hareketin önde gelen bir figürü olarak görülmesini haklı çıkarır, onun benzersiz dramatik tarzı ve ele aldığı temalar hakkında değerli veriler sunar.

8) *Minor Poems (Minör Şiirler)*

Bu derlemedeki şiirler, "Eyes that last I saw in tears" (Son Defa Yaşlarla Gördüğüm Gözler), "The wind sprang up at four o'clock" (Birden Rüzgâr Çıktı Saat Dörtte), "Five Finger Exercises" (Beş Parmak Alıştırmaları), "Landscapes" (Manzaralar), "Lines for an Old Man" (Yaşlı Bir Adam İçin Dizeler) başlıklarını taşır.

“Eyes that last I saw in tears” şiiri, kişisel duygularla ve edebî ustalığın iç içe geçtiği güzel bir Eliot şiiridir. Bu şiir, kısa olmasına rağmen, kaybolmuş bir sevgilinin son kez gözyaşları içinde görülen anlarını içeren derin duyguları ve özlemi aktarmayı başarır. Eliot, anıların genellikle bağlama bakılmaksızın uzun süreli olduğunu ifade eder. Aşk ve kaybı edebiyatın zamansız temaları olarak sunar, acı verici bir ayrılığın hüznünü ifade etmek için canlı imgeler ve metafor kullanır.

“The wind sprang up at four o’clock” adlı şiirde Eliot, zamanın olağan akışıyla hayattaki olaylarının öngörülemezliği arasındaki çelişkiye odaklanır. Şiirin anlamı, rüzgârın ani gelişle oluşan bir karışıklık metaforu etrafında şekillenir. Bu eserin, Eliot’ın edebi yolculuğundaki ehemmiyeti hayatın öngörülemeyen dalgalanmalarını ve tesadüflerini vurgulamasında yatar.

“Five Finger Exercises”, Eliot’ın mizah ve hicvi kendi modernist duyarlılığıyla nasıl harmanlayabildiğini gösteren ufak bir derlemedir. Şiirler genellikle hiciv, kelime oyunları ve derin varoluşsal düşüncelerin alt tonlarını içerir. Burada, eserin önemi, Eliot’ın edebî yelpazesinin genişliğini sergilemesinde yatar; sıradan görülen bir malzemeyi titiz ayrıntılarla işlemek, aynı zamanda insan doğası ve toplumsal âdetler üzerine buradan bir yorum çıkarmak.

Eliot’ın “Landscapes” serisi, farklı yerleri anlatan kısa şiirlerden oluşur. Her manzara, çeşitli duygusal durumları yansıtan bir arka plan işlevi görür. Bu yaklaşım, Eliot’ın sembolizm yeteneğini sunar, onun toplumsal ve doğal manzaralar içinde insan koşullarını nasıl betimlediğini görmek için önemli bir kaynak teşkil eder.

Son olarak, “Lines for an Old Man” Eliot’ın akan zamana, yaşlılığın insanın üstüne çökmesine ve yeteneklerin kaçınılmaz bir şekilde gerilemesine dair düşünce duyguları içerir. Dil ve biçim açısından ustalıkla kurgulanmış bu şiir, kişisel gözlem ve geniş bir felsefî perspektifin hüzünlü bir karışımıdır. Bu şiir, Eliot’ın basit, evrensel deneyimlerden derin anlamlar yaratma yeteneğini ortaya koyar.

T.S. Eliot’ın bu şiirleri, yoğun entelektüellik, felsefî derinlik ve olağanüstü ile sıradanın birleşimini kullanan benzersiz şiirsel tarzının örnekleridir. Bu şiirler, değişen manzaralar karşısında aşk, kaybediş, zaman ve insan doğasının unsurları gibi evrensel temaları işler ve böylece Eliot’ın şiirine evrensel bir değer katar.

9) Choruses From “The Rock” (“Sarpkaya”dan Korolar)

T.S. Eliot'ın "The Rock" oyunundaki Koro bölümleri, oyunun genel yapısı ve içeriği açısından mühim bir yere sahiptir. Koro, oyun boyunca aralıklarla ortaya çıkar ve bir Yunan korosu gibi hareket ederek oyunun akışını, temalarını yorumlar ve izleyiciye açıklar. Koro, Eliot'ın toplum, inanç ve tinsellik konularındaki bakış açılarını yansıtır. Modern dünyada Hristiyan inancının çürümesi hakkında şiirsel bir yorum olarak değerlendirilebilecek Koro bölümleri, Eliot'ın dünyasının, ruhsal pusulanın kaybının acıklı bir manzarasını sunar.

İlk Koro bölümü, inancın kaybı üzerine bir umutsuzluk havası verir, bu umutsuz ton eserin geri kalanına da sirayet eder. Eliot, insanların Tanrı'dan uzaklaşmasının toplumun bozulmasına neden olduğunu dile getirir. Daha sonraki korolar, modern şehirlerin çürümesini tasvir ederek, yıkım temasını yansıtır.

10) Four Quartets (Dört Kuartet)

T.S. Eliot'ın *Four Quartets*'i, 1935 ile 1942 yılları arasında yazılmış derin ve kompleks şiirlerden oluşan bir derlemedir. Bu eser, Eliot'ın zaman, ilahiyat ve insan doğası hakkında düşüncelerini temsil eder. Dört tane birbirine bağlı şiirden ("Burnt Norton", "East Coker", "The Dry Salvages" ve "Little Gidding") oluşan bu dörtlü, kişisel düşünceleri daha geniş felsefi soruşturmalar ve şiirsel ifadelerle birleştirerek varoluşun dönüştürücü bir keşfini oluşturur.

"Burnt Norton", kuartetlere giriş yaparak izleyicileri zaman ve sonsuzluk üzerine düşünmeye davet eder. Eliot, zamanın temel kavramlarını (geçmiş, şimdi ve gelecek) ve bunların birbirlerine bağımlı ilişkilerini tanımlayarak, tüm zamanı "daima mevcut" olarak tanımlar. Şiir, insanların genellikle gerçekliği yanlış anlamalarına neden olan geçmişe ve geleceğe takılı kalma eğilimini sorgular.

İkinci kuartet olan "East Coker", Eliot'ın zaman konusundaki mülâhazalarını daha da ileri götürerek, döngüsel zaman kavramına odaklanır. Hayatın kaçınılmaz düşüşlerini ve yenilenmelerini ele alır. Şiir, Eliot'ın kökenlerinin yattığı Somerset'teki köyden başlığını alır, böylece "eve dönüş" temasını vurgular. Bozulmayı ve yeniden doğuşu ele alır; hayatın ve ölümün döngüsü aracılığıyla insanlığın da her daim tabiata tâbi olduğunu vurgular.

Üçüncü bölüm olan "The Dry Salvages"da Eliot, tinsellik ve din unsurlarına yönelir, bu unsurları hayatın yolculuğunu simgeleyen denizcilik motifleriyle iç içe geçirir. Anglo-Katolisizme intisabından ve Hint felsefesinin unsurlarından büyük ölçüde yararlanarak, insanın zaman ve doğanın güçleriyle mücadelesine değinir. Bu çalkantılı yolculuğu yönlendirmek için dua ve adanmışlığa işaret eder.

"Little Gidding," dörtlüklerin sonuncusu, öncülünün dinî söyleyişini yükseltir; özellikle günah, tövbe, kurtuluş ve ilahi sevgi gibi Hristiyan temalarına odaklanır. Eliot ayrıca zaman konusundaki mülâhazalarına da geri döner, düşünce, tövbe ve kabul aracılığıyla zamanın bölünmelerinin aşılabileceğini, birlik ve bütünlük perspektifine ulaşabileceğini ifade eder.

T.S. Eliot'ın *Four Quartets*'i, yirminci yüzyıl edebiyatında tinsel ve felsefî bir yolculuk olarak öncelikli bir yere sahiptir. Bu eserdeki derin düşünceler, teknik ustalık ve sembolik derinlik, okuyucuları zamanın karmaşık paradokslarını, varoluşun döngüsel doğasını ve tinsel kurtuluş ümidini araştırmaya cesaretlendirir. Kuartetler, edebî, felsefî ve yahut tinsel bir perspektiften incelenirse, insan varoluşunun zengin bir şekilde dokunmuş bir desenini sunar. Şiirler, Eliot'ın kendi yaşamıyla ve zamanının toplumsal-tarihsel bağlamıyla uyumlu bir şekilde bağlantı kurar. Bu şiirlerin önemi, sadece ustalıklı şiirsel yapılarda değil, aynı zamanda içe dönüş ve aşkınlık çağrılarında da yatar.

11) Occasional Verses (Vesileli Mısralar)

Bu derlemede, T. S. Eliot'ın çeşitli vesilelerle kaleme aldığı "Defence of the Islands" (Adaların Müdafası), "A Note on War Poetry" (Savaş Şiirine Dair Birkaç

Söz), “To the Indians who Died in Africa” (Afrika’da Ölen Hintlilere), “To Walter de la Mare” (Walter de Mare’ye), “A Dedication to my Wife” (Karıma bir İthaf) başlıklı şiirleri bulunur.

“Defence of the Islands” adlı şiiri, İngiliz ulusun kimliği ve vatan savunmanın erdemini konu alan etkileyici bir şiirdir. Britanya’nın zengin geçmişini yansıtan imgelerle tarihsel bir duygu yaratır, şiirin kaleme alındığı anla geçmiş yüzyıllar arasında bir bağlantı kurar. Bu, II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere için motivasyon sağlama kaygısını güden, aynı zamanda da İngiliz tarihini öven bir şiirdir.

“A Note on War Poetry”, geleneksel savaş zamanı şiirlerinden ayrılır, bunun yerine savaş sırasında insan duygularının karmaşıklığına odaklanır. Savaşlarda kahramanlık ve zaferi övmek yerine, Eliot’ın çıplak insan travması, korku, kayıp duygusu ve yıkımı ele alması bu şiiri farklı kılar. Savaşın yüceltilmesinden uzaklaşır; savaşın bireysel, toplumsal ve küresel düzeydeki zararına vurgu yapar.

“To the Indians who Died in Africa”, II. Dünya Savaşı sırasında Afrika’da savaşan ve ölen Hint askerlerine yönelik bir övgüdür. Bu askerlerin evlerinden uzakta, vatanlarını Afrika ve Avrupa savaşlarıyla bağlayan bir amaç için savaşırken yaşadıkları kültürel kopukluğu başarılı bir şekilde tasvir eder. Şiir, fedakârlık ve kimlik temalarını işler ve tarihin sayfalarında unutulmuş askerlere odaklanır.

Walter de la Mare, Eliot’ın çağdaşı olan İngiliz şairdir. “To Walter de la Mare”, onun edebî dehasına yönelik bir övgüdür. Bu dokunaklı övgü, iki şair arasındaki güçlü bağı vurgulayarak Eliot’ın ona duyduğu meslekî saygı ve kişisel sevgiyi açığa çıkarır. Burada Eliot, şiirin kaleme alındığı savaş zamanı ortamı, huzurlu ve sevimli bir atmosferle değiştirilir.

“A Dedication to my Wife”, şairin özel hayatıyla ilgilidir; eşi Valerie Eliot’a duyduğu derin sevgi ve şefkati gösterir. Bu şiir, Eliot’ın derin, felsefî dizeleri arasında romantik ve derinden kişisel temaları da güzel bir şekilde ele alabileceğinin bir delilidir. Bu, onun bir şair olarak çok yönlülüğüne ve duygusal derinliğine işaret eder.

Özetle bu şiirler Eliot’ın tematik odak, tarz ve duygusal derinliğini vurgular. “Defence of the Islands” ve “A Note on War Poetry”, savaş kavramına farklı perspektiflerden nasıl bakabildiğini gösterir. “To the Indians who Died in Africa”, kültürel

duyarlılığını ve vatanının sınırlarının ötesindeki fedakarlıkları kabul etmesini yansıtır. Bu aynı zamanda hakkında ileri sürülen bazı ithamlara da bir yanıt niteliğindedir. Öte yandan, "To Walter de la Mare" ve "A Dedication to my Wife", onun insanlığını ve kişisel hayatını algılamamızı sağlar. Tarihsel olaylardan kişisel olaylara, savaştan barışa kadar farklı temaları saygılı bir şekilde ele alma yeteneği, onun edebî dehasının en güzel kanıtlarından biridir; dünya edebiyatındaki yerini ne kadar hak ettiğini de gösterir.

Ç) Oyunları

1) *Sweeney Agonistes*

"Sweeney Agonistes," T. S. Eliot'ın yarım kalan trajedilerinden biridir. 1926 ve 1927'de *New Criterion* dergisinde yayımlanan²⁸⁴ ve modernist drama için önemli bir emsal teşkil eden bu oyun, iki kısa sahneden oluşur: "Fragment of a Prologue" ve "Fragment of an Agon." Oyun, Eliot'ın modernitenin getirdiği sorunlara karşı poetik bakışını yansıtır. Oyunun hikâyesi Sweeney adlı karakterin etrafında gelişir; onun modern dünyadaki yabancılaşmış, umutsuz varoluşunu anlatır. Sweeney, şiirler bölümünde de anlatıldığı üzere Eliot'ın diğer eserlerinde de görülen bir figürdür; genellikle sıradan, anlamsız bir hayat süren, derin düşünceleri olan bir anti-kahraman olarak betimlenir.

Oyun, Sweeney'in arkadaşlarıyla olan diyalogları üzerinden modern dünyanın ahlaki ve manevi çöküşünü işler. Eliot, oyun boyunca mizah, trajedi ve şiirsel ifadeleri harmanlayarak okuyucuya ve izleyiciye modern hayatın boşluğunu ve anlamsızlığını hissettirir. "Sweeney Agonistes," modernizmin getirdiği varoluşsal krizleri ve insanın içsel çatışmalarını ele alırken, aynı zamanda tiyatrodaki şiirsel

²⁸⁴ CAROL H. SMITH, "SWEENEY AGONISTES", *T.S. Eliot's Dramatic Theory and Practice*, From Sweeney Agonistes to the Elder Statesman, Princeton University Press, 1963, ss. 32-75, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt183q1f5.5>.

diyalogların gücünü de gösterir. Oyun, Eliot'ın dramatik yeteneğini sergileyen ve modern edebiyatın önemli temalarını irdeleyen etkileyici bir eserdir.

2) *The Rock (Sarpkaya)*

1934 yılında T. S. Eliot tarafından yazılan *The Rock*, geleneksel bir oyundan ziyade farklı bir gösteri olarak tasarlanmıştır. Bu oyunun topluluk tiyatrolarına benzer şekilde belli mekânlarda sahnelenmesi amaçlanmıştır. İçerisinde müzikal ve koro aralıklarıyla birlikte vaazlar yahut da konuşmalar bulunmaktadır. Bu eser, Londra banliyölerinde yeni kiliseler inşa etmek için para kaynağı oluşturmak amacıyla kaleme alınmıştır, bu nedenle eser boyunca baskın bir dinî ton hissedilir. Hristiyanlık öncesi dönemden günümüze uzanan on farklı dönemde geçen on farklı sahneyi içerir.

The Rock, kültürel çöküş, manevî hayal kırıklığı, modern insanın tinsel manada yolunu kaybetmesi gibi temaları işler. Tüm bunlar Eliot'ın toplum içinde bir manevi uyanış çağrısı yapmasının işaretidir. Ayrıca, Hristiyanlık olmadan toplumun keşmekeş içinde kalacağı fikrini de taşır; bu Eliot'ın kültürel ve toplumsal yazılarında da üstünde durduğu bir konudur.

The Rock'ın en önemli özelliklerinden biri, daha sonra Eliot'ın ünlü şiir derlemesi "Four Quartets"e dahil edilen koro bölümlerinin bulunmasıdır. Bu bölümleri, hem ele alınan bölümleri birleştiren bir unsur olarak hem de manevi özlemi daha toplumsal bir sesle ifade etmek için bir araç olarak iş görür.

Eliot'ın *The Rock* adlı eserindeki dil kullanımı dikkat çekicidir. Eliot burada dil konusundaki esnekliğini gösterir. Dramatik bölümdeki konuşma diline yakınsayan söyleyiş, koro bölümlerindeki şiir diline çok rahat bir şekilde geçer.

The Rock, Eliot'ın özel hayatında dinin çok daha fazla alan kaplamaya başladığı bir dönemde yazılmıştır. Bu dönem ayrıca, Büyük Buhran'ın etkisi ve yeni bir dünya savaşının büyüyen tehdidiyle birlikte çalkantılı bir toplumsal değişim dönemi hâline gelmiştir. Eliot'ın toplumda ruhsal boşluk konusundaki endişesi bu eserde çeşitli zamanlardan gelen çok sayıda insanda yankı bulur.

Oyunun bir başka özelliği de Eliot'ın daha önceki çalışmalarıyla sonraki çalışmaları arasında bir köprü vazifesi görmesidir. Hayal kırıklığını ifade eden ilk popüler eserlerinden (*The Waste Land*) derin bir dinî tona sahip olan eserlere (örneğin *Four Quartets*) geçişine işaret eder. Böylece, *The Rock*, Eliot'ın eserlerinde artık mevcut durumu yalnızca eleştirmekten ziyade Hristiyanlık üzerinden bir reçete sunduğu dönemin öncüsü olur.

3) *Murder in the Cathedral (Katedralde Cinayet)*

Murder in the Cathedral, 1935 yılında ilk kez sahnelenen, T.S. Eliot tarafından yazılan bir manzum-nesir karışık bir tiyatrodur. 1170 yılında Canterbury Katedrali'nde Başpiskopos Thomas Becket'in öldürülmesi konu alınır.

Hikâye iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, Thomas Becket'in Fransa'da yedi yıl süren sürgünden sonra İngiltere'ye dönüşü anlatılır. İngiltere'ye döndüğünde onu çeşitli vaatlerle yoldan çıkarmaya çıkaran şahıslarla ve durumlarla karşılaşır. Bu sınamaların hepsine karşı dirayetini koruyan Başpiskopos, nihayetinde bu dik duruşu nedeniyle kral tarafından öldürtüleceğinin farkına varır.

İkinci bölümde, bir kadın korusu vaziyet hakkında yorumlar yapar. Olaylar geliştikçe, Becket, Kral II. Henry'nin temsilcisi olan dört şövalye tarafından ziyaret edilir. Şövalyeler, Becket'i eylemleri hakkında sorgular; tartışma çıkar ve sonunda Becket, katedralinde katledilir.

Oyun, şiir dilinin felsefî gözlemlerle çok iyi harmanlanması bakımından önemlidir. Eliot, "Bir grup Canterburyli kadın" olarak Yunan trajik koro formunu kullanır, bu gruba halkın ortak korku ve endişelerini ifade etme rolü verir. Koro kullanımı, tiyatrodaki şiirin gücünü artırır²⁸⁵. Güç, otorite ve ahlaki bütünlük konuları merkezî öneme sahiptir. Bir diğer işlenen konu ise şehitlik ve dinî selamet fikridir.

²⁸⁵ Ayfer Onan, "On 'The Chorus' in *Murder in Cathedral*", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 8 (2010), ss. 314-23.

İki Dünya Savaşı arasında yazılan *Murder in the Cathedral*, Avrupa'daki siyasi istikrarsızlık ortamı, totaliter rejimlerin büyüyen tehdidi düşünülürse bir başka anlam daha kazanır. Bireyin siyasî otoritelerin ölüm tehditlerine rağmen doğru bildiğinden vazgeçmemesi, yazıldığı dönemin atmosferinde hem endişelerin bir yansıması hem de ahlaki bir mesajdır.

Oyun aynı zamanda tiyatro tarihi bağlamında da saygın bir yere sahiptir. Eliot'ın Shakespeare döneminden bu yana büyük ölçüde popülerlikten düşmüş olan manzum tiyatro türünü yeniden canlandırması, savaş sonrası İngiliz tiyatrosu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Becket'ı cinayete götüren olayların tasviri, izleyicilerin mutlak otoriteyi, tiranlığı sorgulamasını sağlar. Bireysel vicdanın bütünlüğünü ve insan haysiyetini vurgular. Bu yönden oyun, tarihsel bağlamının ötesinde kalıcı bir öneme sahiptir. *Murder in the Cathedral* açıkça Hristiyan bir çerçeveye sahip olsa da işlediği temalar bakımından evrenselliği yakalar.

4) *The Family Reunion* (Aile Toplantısı)

T. S. Eliot'ın bir diğer oyunu olan *The Family Reunion*, 1939 yılında sahnelenmiştir. Modernist edebiyatın örneklerinden biri olarak değerlendirilebilecek bu eser, Yunan trajedisinin unsurlarını kullanırken Hristiyan temaları ve çağdaş konuları da içermektedir.

Oyun, İngiltere'deki bir kır evinde, evin annesi Amy'nin doğum gününü kutlamak amacıyla toplanan bir aile toplantısı ortamında açılır. Oğlu Harry, eşi öldükten sonra hızla ayrıldıktan sonra sekiz yıl sonra ilk kez eve dönmüştür ve birçok kişi eşinin ölümünden onu sorumlu tutmaktadır.

Suçluluk duygusunu temsil eden antik Yunan ilahları olan *Furyler* tarafından takip edilen Harry, ailesine eşinin ölümünün nedeninin kendisi olmadığını, ancak eşinin ölümünü dilediğini açıklar. Bu *Furyler* yalnızca Harry ve birkaç kişi tarafından görülebilmektedir. Sonunda, Harry, kurtuluş ve *Furylerin* tasallutundan kaçış yolunun eski hayatına dönmek, bunun yerine tinsel hizmet ve fedakârlık yolunu

benimsemek olduğunu anlar. Bu noktada Eliot'ın bir önceki tiyatro eserindeki gibi bir Hristiyan şehitlik idealinin olduğu söylenebilir.

Eliot, esere *Furylerin* varlığını dâhil ederek klasik Yunan unsurlarından yararlanır. Ancak bu klasik unsurları çağdaş bir ortamla, çağdaş konularla yan yana getirir. Böylece suçluluk, kurtuluş ve tinsel kurtuluş gibi Hristiyanlığa ait varoluşsal temalarla harmanlar.

Oyunda T. S. Eliot'ın önceki oyunlarına benzer şekilde, şiirsel diyaloglar, sembolik karakter kullanımı, modern ve geleneksel unsurların birleşimi barizdir. Suçluluk duygusunun psikolojik açıdan tahlil edilmesi, modern bireyin tinsel kurtuluş yolunun araştırılması da öne çıkan temalarından bazılarıdır.

İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde yazılan *The Family Reunion*, dönemine hâkim olan suçluluk, yolunu kaybetmişlik duygularının ve kurtuluş arayışı çabalarının ışığında ele alınabilir. Eliot, Anglo-Katolisizme intisabından gelen derin tesirle bu oyunu günah, suçluluk ve selamet temaları üzerine kurmuştur.

Çağdaş bir ortamda Yunan mitolojisinden yararlanması, geçmişin aynasıyla modern temaların keşfinin giderek popüler hale geldiği dönem edebiyatına önemli bir katkıdır. Harry'nin selamet arayışı olarak tecessüm eden varoluşsal fikirler, savaşın ve toplumsal değişimin eşiğindeki bir dünyanın ruhunu yansıtır. Bu nedenle oyun, Hristiyan ve klasik Yunan paradigmaları bağlamında çağdaş konuları işlemesi bakımından ehemmiyet arz eder.

5) *The Cocktail Party* (Kokteyl Partisi)

T.S. Eliot tarafından yazılan *The Cocktail Party*, varoluşsal çaresizlik, kendini aldatma ve kişisel kurtuluş temalarını ele psikolojik ve felsefi olarak derinlikli bir oyundur. İlk olarak 1949'da sahnelenen bu eser, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin genel ruh hâlini yansıtır.

Oyun başta, Londra'daki yüksek sosyeteden bir çift olan Edward ve Lavinia Chamberlayne'nin verdiği bir kokteyl partisi etrafında yer alır. Lavinia, Edward'ı

terk edince dışarıya karşı verilen mükemmel görüntü parçalanmaya başlar. İlk önce esrarengiz bir konuk olarak tanımlanan, daha sonra ise psikiyatrist Sir Henry Harcourt-Reilly olduğu keşfedilen gizemli bir yalancı oyunun katalizörü olur.

Eliot'ın *The Cocktail Party* oyunu, ciddî ve hafif konuları, komedi ve trajediyi, düzyazı ve şiiri bir araya getirir. Bu oyun, karakter komedisi olarak tanımlanır²⁸⁶. Hikâye, Harcourt-Reilly'nin esrarı, onun müşterilerine uyguladığı sıradışı yöntemler ortaya çıktıkça derinleşir. Müşterilerini en derin korku ve fantezileriyle yüzleştiren Harcourt-Reilly, böylece onların bir dönüşüm yaşamalarını sağlamaktadır.

Lavinia, çöldeki bir manastıra yolculuk eder, orada sorunlarından kaçtığını fark eder ve kocasına geri döner. Edward da benzer bir deneyim yaşayıp aynı sonuca ulaşır. Harcourt-Reilly, “daha gerçekçi bir hayat” arayan başka bir karakter olan Celia'yı da tedavi eder. Ancak Celia'daki derin bir şehitlik arzusu, onun ismi belirtilmemiş bir yabancı ülkedeki ölümüne yol açar.

Oyunun kültürel ve edebî değeri birkaç nedenden ileri gelir: Öncelikle, Eliot'ın selamet ve insan ruhunun mücadeleleri konularıyla sürekli iştigalini yansıtır; bu da Anglo-Katolisizme intisabından beslenir. İkincisi, Eliot'ın varoluşsal çaresizlik ve insana özgü yalnızlık temalarına eğilmesi, savaş sonrası Avrupa'daki toplumsal huzursuzluğun bir yansımasıdır. Eliot, bu eserinde de diğer eserlerinde olduğu gibi farklı dil kullanımlarını, gelenekleri başarıyla harmanlamıştır. Oyunda toplumun yüzeysel değerlerine, materyalizme karşı bireysel dinî mücadele öne çıkarılır. Bu temalar hâlâ geçerliliğini korumakta ve oyunun evrenselliğe ulaşmasını sağlamaktadır. Oyun dramatik yönden ustaca kurgulanmıştır. Felsefî ağırlığına rağmen bir komedi oyunu olması yönünü muhafaza eder, akış kesintiye uğramaz.

Özetle *The Cocktail Party*, Eliot'ın en meşhur eserlerinden biridir. Bunu da Eliot'ın düşünsel derinliği ile dramatik ustalığını bir arada başarıyla sunmasına borçludur. Komedi türünün sınırları içinde kalmasına rağmen varoluşsal sorunları, kurtuluş arayışlarını, sahtelik ve samimiyyetin çatışmasını mükemmel bir şekilde sunar.

²⁸⁶ W. K. Wimsatt, “Eliot's Comedy”, *The Sewanee Review*, ed. T. S. Eliot, *Sherek Players*, E. Martin Browne, C. 58, S. 4 (1950), ss. 666-78.

6) *The Confidential Clerk* (Gizli Kâtip)

İlk kez 1953 yılında sahnelenen *The Confidential Clerk*; kimlik, gizlilik ve toplumsal rollerin arka planında kişiler arasındaki ilişkilerin nasıl karmaşık bir şekilde cereyan ettiğini ele alır.

Oyun, Sir Claude Mulhammer için gizli kâtip olarak atanan Colby Simpkins'in etrafında döner. Sir Claude, Colby'nin gayrimeşru oğlu olduğuna inanır, ancak tesadüf eseri Colby'nin öyle olmadığı ortaya çıkar. Oyun yanlış kimlikler, yanlış anlamalar ve açığa çıkmalar serisi halinde ilerler. Sir Claude'nin asıl gayrimeşru oğlu, Colby'nin yerine geçtiği eski kâtip Eggerson'dır. Oyun, Colby'nin biyolojik annesi olan Mrs. Guzzard'ı bulmasıyla sona erer, ancak sonunda Lady Elizabeth'in aslında gerçek annesi olabileceği de ima edilir.

Oyun, Eliot'ın tarzı açısından oldukça karakteristiktir. Anlam katmanları ekleyen karmaşık dil oyunları ve edebi göndermeler içeren vezinli şiir kullanımıyla dikkat çeker. Eliot, klasik Yunan tiyatrosunu çağdaş bir ortamla birleştirerek çeşitli kaynaklardan yararlanır; duygusal ve sosyal çatışmaları farklı bir şekilde tasvir eder.

Tarihsel bağlam açısından, Eliot'ın *The Confidential Clerk*'ü, yazıldığı II. Dünya Savaşı sonrası dönem, kimlik sorunları, toplumsal değişim ve savaş öncesi İngiliz toplumunun hatıralarıyla süslenmiştir. Eliot, bu toplumsal değişimleri ve gerilimleri ustaca yansıtarak anne-babalık, miras ve iş hayatının bütünlüğünü sorgular.

The Confidential Clerk'ün önemi, sadece bu zamansız temaların incelenmesinde değil, aynı zamanda dramatik şekilde katkısında da yatar. Dünya çapında tanınmış bir şair ve eleştirmen olan Eliot, bu oyununda dramatik yapı ve diyalogla deneyler yapmıştır²⁸⁷. İlk görünüşte komedi ağırlıklı olan eser, esasında bağlılık, amaç ve kimlik gibi derin temaları keşfetmek için derin bir yolculuğu ele alır. Bu temalar Eliot'ın eserlerinin çoğunda merkezi yer tutar. İlk gösteriminde çok olumlu

²⁸⁷ Robert A. Colby, "Orpheus in the Counting House: The Confidential Clerk", *PMLA*, C. 72, S. 4-Part-1 (1957), ss. 791-802, doi:10.2307/460184.

tepkiler almayan bu oyun ilerleyen zamanlarda T. S. Eliot'ın eserleri içinde ayrı bir noktada durmasıyla inceleme konusu olmuştur.

7) *The Elder Statesman* (Yaşlı Devlet Adamı)

T. S. Eliot tarafından yazılan son oyun olan *The Elder Statesman*'in, ilk gösterimini 1958 yılında yapmıştır. Oyun üç perdeden oluşur, Eliot'ın hayatının son döneminde Hristiyan ontolojisi üzerine okumalarıyla derinliklerine daldığı kendini kandırma, kendini keşfetme, bağışlanma, bağışlama gibi temaları işler.

The Elder Statesman, emekliliğinin eşiğinde saygın bir siyasi figür olan Lord Claverton'ın hikayesini anlatır. Ancak oyunun ilerleyen sürecinde Claverton, unutmak istediği geçmişinden gelen figürlerle yüzleşmek zorunda kalır. Bunlar, Claverton'ın hayatının önceki dönemlerindeki dürüst ve ahlakî olmayan eylemlerini temsil eden Bayan Carghill ve Federico Gomez'dir. Oyun, Claverton'ın geçmiş eylemlerinin ağırlığını ve kamuya karşı verdiği imajın yanlışlığını fark ettiği noktada doruğa ulaşır. Sonunda, kızı ve oğlunun da yardımıyla kendisini affetmeyi başarak selamete erer.

The Elder Statesman, artık Eliot ile özdeşleşmiş olan dil kullanım becerisi ve sembolizmin bir başka ürünüdür. Oyunun karakterlerin duygusal yolculuğu anlatılırken nazım ve nesir birlikte kullanılır. Oyunda, karakterlerin psikolojik iç gözlemi önem taşır, bu da Eliot'ın geç dönem oyunlarının karakteristik bir özelliğidir. Eliot, Hristiyan sembolizmini kullanarak dini ve tinsel temaların esere nüfuz etmesini sağlar, selamet ve bağışlanma temalarını pekiştirir.

Oyunun önemi insanın kusurlu bir varlık olmasının, öz farkındalığın ve kişisel kurtuluş fikrinin derinlemesine ele alınmasıyla ilgilidir. Böylelikle Eliot, ilerleyen yıllarda Hristiyan teolojisi ile okumalarından edindiği bilgi ve fikirleri yansıtacağı bir ortam bulur. Eliot'ın geç dönem oyunlarından biri olarak, *The Elder Statesman*, kendi kişisel yolculuğunu da belirli bir derecede yansıtır. Lord Claverton gibi, ünlü bir şair ve edebî figür olarak Eliot da kamuoyu imajı ve kişisel geçmişiyle kendi mücadelelerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşam, yaşlanma, suçluluk ve kurtuluş

üzerine temalar ve düşünceler, Eliot'ın yaşlanma çağına yönelik kaygılarını da yansıtır. II. Dünya Savaşı sonrası toplumun nükleer savaş korkusu ve ahlakî çözümlmesiyle doyurulmuş bir arka plan karşısında Hristiyan ideallerine yeniden dönüş fikri, Eliot'ın oyunlarını çağdaş okur ve izleyici için daha anlamlı kılmıştır.

D) Türkçeye Çevirileri

T. S. Eliot'ın Türkçeye çevirileri konusunda Dr. Nimet Alpaslan'ın *T. S. Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri* başlığıyla kapsamlı ve nitelikli bir çalışması mevcuttur²⁸⁸. Dr. Alpaslan'ın çalışmasına göre T. S. Eliot'ın Türkçeye ilk çevirisi *Yeditepe*'nin 15 Mayıs 1952 tarihli 13. sayısında Sevda Şener'in çevirisiyle "Hitabet ve Manzum Dram" olarak çıkan "Rhetoric ve Poetic Drama" makalesidir²⁸⁹. Müstakil bir kitap olarak ilk kez Akşit Göktürk'ün çevirisiyle *Denemeler* başlığı altında T. S. Eliot'ın makale seçkisi yayımlanır²⁹⁰. Daha sonra Sevim Kantarcıoğlu tarafından Eliot'ın edebî²⁹¹ ve kültürel²⁹² makaleleri iki ayrı kitapta toplanır.

Şiir çevirileri konusunda ise Dr. Alpaslan şöyle yazar:

Sanat hayatı boyunca çok sayıda eser veren Eliot'ın yayımlanan şiirlerinin tamamı Türkçeye muhtelif zamanlarda çevrilir. Ancak bazı eserlerinin çevirisi sıkça yapılır. Bu çevirilerin genel olarak *The Love Song of J. Alfred Prufrock*, *Waste Land* ve *Four Quartets* gibi şiirleri etrafında toplandığı görülür. Osman Türkay'ın *T. S. Eliot: Seçme Şiirler* (1960), Yüksel Peker'in *Çorak Ülke* (1988), Suphi Aytimur'un *Çorak Ülke Dört Kuartet ve Başka Şiirler* (1990), Cevat Çapan'ın *Çorak Ülke* (1995), Yaşar Günenç'in *Çorak Ülke* (2000), Samet Köse'nin *T.S. Eliot: Bütün Şiirleri* (2018), Osman Tuğlu'nun *Çorak Ülke* (2020) isimli çevirileri kitap olarak yayımlanan çeviriler arasındadır.

Ayrıca 1950 - 1980 arasında yayımlanan dergilerde çeviri faaliyetleri yoğun bir şekilde görülür. Bu dergiler arasında *Varlık*, *Hisar*, *Yenilik*, *Yelken*, *Türk*

²⁸⁸ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*.

²⁸⁹ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 312.

²⁹⁰ T. S. Eliot, *Denemeler*, çev. Akşit GÖKTÜRK, De Yayınevi, 1961.

²⁹¹ T. S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.

²⁹² T. S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981.

Dili, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Dost, İstanbul, Edebiyat ve Yeni Düşün önemli bir yer tutar. Bunun yanı sıra dijitalleşmenin arttığı 2000'lerden sonra internet ortamında yayımlanan çevirilerde ciddi bir artış gözlenir.²⁹³

Bu çalışmada T. S. Eliot'ın şiirleri konusunda temel aldığımız Cem Yavuz çevirisi *T. S. Eliot Bütün Şiirleri* ise ilk baskısını Ocak 2023'te yapmıştır²⁹⁴.

E) Türkiye'de T. S. Eliot Üzerine Yapılmış Tezler

Türkiye'de ve Türk dilinde T. S. Eliot hakkında yapılan ilk tez çalışması, Gana asıllı Mark Sey tarafından Temmuz 1975 tarihinde İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bünyesinde savunulan, *T. S. Eliot'un Şiir'inde Zaman Kavramı* başlıklı doktora tezidir²⁹⁵. Danışmanı hakkında üzerinde bilgi bulunmayan bu tezde Sey, Eliot'ın şiirinin *The Waste Land* öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmasının yanlış olduğunu savunur. Bu tezini de Eliot'ın zaman felsefesinin şiir kariyerinin başlangıcını teşkil eden *The Love Song of J. Alfred Prufrock*'tan *Four Quartets*'e kadar aynı doğrultuda olmasıyla temellendirir.

Türkçede T. S. Eliot üzerine yapılmış ilk müstakil basılı çalışma, edebiyat ve kültür makalelerini de çevirmiş olan Sevim Kantarcıoğlu'nun doçentlik tezi olarak hazırladığı, *T.S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması*'dır²⁹⁶. 1981 yılında Kültür Bakanlığı Yayınlarından çıkan bu çalışmada Kantarcıoğlu, Eliot'ın hayatını ve eserlerini kısaca özetledikten sonra onun dünya görüşünü ve poetikasını değerlendirir. Çalışmanın gövdesini ise *The Love Song of J. Alfred Prufrock*, *Gerontion* ve *Four Quartets*'te kendini gerçekleştirme temasının işlenişinin incelenmesi oluşturur. Kantarcıoğlu'na göre Eliot her ne kadar romantizmi

²⁹³ Alpaslan, *T. S. Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*. s. 501

²⁹⁴ Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*.

²⁹⁵ Mark Sey, *T. S. Eliot'un Şiir'inde Zaman Kavramı*, (Doktora Tezi Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1975.

²⁹⁶ Sevim Kantarcıoğlu, *T.S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981.

ve hümanizmi reddetse de onun dünya görüşünde ve sanat görüşünde klasisizm ile romantizmin sentezi başat bir rol oynamaktadır.

1992 yılında Prof. Dr. Fehmi Efe danışmanlığında Atatürk Üniversitesi'nde yaptığı *T.S.Eliot'un Murder in the Cathedral Oyununda Koşuk Dil Kullanımı* başlıklı yüksek lisans tezinde Şevki Kömür, İngiliz tiyatrosunda manzum dil kullanımının kısa bir tarihini verdikten sonra Eliot'ın manzum dil kullanımının önemini tartışır. Kömür'e göre Eliot'ın bu oyunda ulaştığı temel sonuç, insanın Tanrı'ya teslimiyetle saadeti bulacağına ilişkin Hristiyan doktrini, Eliot'ın dünya görüşünün nihaî hâlini teşkil etmiştir²⁹⁷.

1994 yılında Bilkent Üniversitesi'nde Sam Baskett danışmanlığında yaptığı *Failure of love in T.S. Eliot's poems: "Love Song of J. Alfred Prufrock", "Portrait of a Lady", "La Figlia Che Piange" The Waste Land* (T.S. Eliot'ın "Love Song of J. Alfred Prufrock", "Portrait of a Lady", "La Figlia Che Piange" ve "The Waste Land" şiirlerinde aşkın başarısızlığı) başlıklı yüksek lisans tezinde Mine Özyurt, T. S. Eliot'ın mezkur şiirlerini karakterler bakımından inceler. Özyurt'a göre T. S. Eliot'ın bu şiirlerindeki kahramanlar, kendi iç dünyalarına hapsolmuş, konuşma ve iletişim kurma yeteneklerini yitirmiş, artık var olmayan aşkı sessizce ve umutsuzlukla arayıp duran karakterlerdir²⁹⁸.

Hacettepe Üniversitesi'nden Nurten Birlik ise Prof. Dr. Serpil Opperman danışmanlığında 2000 yılında savunduğu doktora tezinde Eliot'ın şiir kariyerinin dönüm noktaları olan *The Love Song of J. Alfred Prufrock*, *The Waste Land* ve *Four Quartets*'i tematik olarak inceler. *T. S. Eliot's quest: A thematic study of "The Love of J. Alfred Prufrock" "The Waste Land" and the "Four Quartets"* (T. S. Eliot'un tinsel arayışı: "The Love song of J. Alfred Prufrock" "The Waste Land" ve "Four Quartets" üzerine tematik bir çalışma) başlıklı tezinde bu eserlerin T. S. Eliot'ın

²⁹⁷ Şevki Kömür, *T.S.Eliot'un Murder in the Cathedral Oyununda Koşuk Dil Kullanımı*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1992.

²⁹⁸ Mine Özyurt, *Failure of love in T.S. Eliot's poems: "Love Song of J. Alfred Prufrock", "Portrait of a Lady", "La Figlia Che Piange" The Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 1994.

tinsel yolculuğunun bir tezahürü olduğunu; onun karmaşadan düzene, parçalanmışlıktan huzura ulaşmasını yansıttığı sonucuna ulaşır²⁹⁹.

Hacettepe Üniversitesi'nden Fatma Aykanat, 2007 yılında savunduğu yüksek lisans tezinde Eliot'ın mit kullanımını değerlendirir. Prof. Dr. Huriye Reis'in danışmanlığında tamamlanan *Re-Forming Reality: T.S. Eliot's Use of Myths and Legends in the Waste Land* (Gerçekliği Yeniden Oluşturma: T. S. Eliot'ın The Waste Land (Çorak Ülke)'inde Mit ve Efsaneleri Kullanımı) başlıklı tezde Aykanat, Eliot'ın *The Waste Land*'de mitleri kullanarak savaş sonrasının kaotik Avrupa'sına yeniden bir nizam vermeye çalıştığı sonucuna varır³⁰⁰.

Fatih Üniversitesi'nden İdris Çakmak, Prof. Dr. Ali Murat Yel'in danışmanlığında 2008 yılında savunduğu yüksek lisans tezinde Ahmet Hamdi Tanpınar ile T. S. Eliot arasında bir mukayese kurar. *The Portraits of the Artists as Critics in the Recreation of the Modern with Tradition: Tanpınar and Eliot* (Modernin Gelenekle Yeniden Yaratılmasında Sanatçıların Eleştirmen Olarak Portreleri: Tanpınar ve Eliot) başlıklı çalışmada iki sanatçının eleştirel – teorik yazılarından yola çıkar ve iki ismin geleneği modernizm bünyesinde nasıl yeniden yorumladığını karşılaştırır³⁰¹.

2013 yılında Fatih Üniversitesi'nde Dr. Vassil Anastassov danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinde Kadriye Şanlı, T. S. Eliot'ın erken dönem şiirlerinden *The Love Song of J. Alfred Prufrock* ve *The Waste Land*'i ele alır. *Positive Personality Transformation in T.S. Eliot's "Prufrock" and The Waste Land* (Eliot'ın "Prufrock" ve Çorak Ülke şiirinde pozitif benlik gelişimi) başlığını taşıyan çalışmada söz konusu iki şiirin kahramanlarının kişilik gelişimlerinin akim kaldığı, Eliot'ın da okuru bilinç akışı tekniğiyle bu kahramanlarla empati kurmaya davet ettiği sonucuna ulaşılır³⁰².

²⁹⁹ Nurten Birlik, *T. S. Eliot's quest: A thematic study of "The Love of J. Alfred Prufrock" "The Waste Land" and the "Four Quartets"*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2000.

³⁰⁰ Fatma Aykanat, *Re-Forming Reality: T.S. Eliot's Use of Myths and Legends in the Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2007.

³⁰¹ İdris Çakmak, *The Portraits of the Artists as Critics in the Recreation of the Modern with Tradition: Tanpınar and Eliot*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi, 2008.

³⁰² Kadriye Şanlı, *Positive Personality Transformation in T.S. Eliot's "Prufrock" and The Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi, 2013.

İstanbul Üniversitesi'nde Doç. Dr. Murat Seçkin danışmanlığındaki yüksek lisans tez çalışmasını 2014 yılında tamamlayan Brahim Seddik, ünlü edebiyat eleştirmeni Harold Bloom'un *Anxiety of Influence*³⁰³ eserini kullanarak Eliot'ın *The Waste Land*'inde metinlerarasılığına izini sürer. *An Explanation and Exposition of the Use of Intertextuality in T.S.Eliot's The Waste Land According to Harold Bloom's The Anxiety of Influence* (Harold Bloom' un Etkileme Endişesi'ne göre T.S.Eliot' un Çorak Ülkesi'nin Metinlerarası Açıklanması ve Yorumlanması) başlığını taşıyan tezde, Bloom tarafından kategorize edilen, yazarın geçmiş edebî figürlere karşı geliştirdiği altı çeşit savunma mekanizması şablonu üzerinden *The Waste Land*'de Eliot'ın Shakespeare, Baudelaire, John Milton gibi edebiyatçılara karşı geliştirdiği tavır değerlendirilmiştir³⁰⁴.

Prof. Dr. Huriye Reis'in danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi'nde yapılan, T. S. Eliot konulu bir diğer tez çalışması ise Merve Senemtaş'ına ait *The Creation of Hope as a Spiritual Solution in T.S. Eliot's Four Quartets* (T.S. Eliot'ın Dört Kuartet eserinde spiritüel çözüm olarak umut unsurunun yaratılması) başlıklı, 2017 tarihli yüksek lisans tezidir. Eliot'ın son büyük şiirsel eseri olan *Four Quartets*'in incelendiği bu eserde çeşitli dinî tesirlerden beslenen Eliot'ın modern insan için ortaya koyduğu çözüme odaklanılır³⁰⁵.

Rabia Nesrin Er Bağyapan ise Ankara Üniversitesi'nde Prof. Dr. Emsal Sema Ege danışmanlığında 2017 yılında *Oscar Wilde, T.S.Eliot, ve Sylvia Plath'ın eserlerinin T.S.Eliot'ın "Waste Land" felsefesi bağlamında karşılaştırmalı incelenmesi* başlıklı doktora tezini savunmuştur. Öncelikle Eliot'ın *The Waste Land*'inden yola çıkılarak bir "yitirme felsefesi" ortaya konmuş, sonra da Oscar Wilde ve Sylvia Plath'ın eserlerinde bu felsefe ile paralelliklerin ve farklılıkların izi sürülmüştür³⁰⁶.

³⁰³ Harold Bloom, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*, 2 edition New York: Oxford University Press, 1997.

³⁰⁴ Seddik Brahim, *An Explanation and Exposition of the Use of Intertextuality in T.S.Eliot's The Waste Land According to Harold Bloom's The Anxiety of Influence*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2014.

³⁰⁵ Merve Senemtaş, *The Creation of Hope as a Spiritual Solution in T.S. Eliot's Four Quartets*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017.

³⁰⁶ Rabia Nesrin Er Bağyapan, *Oscar Wilde, T.S.Eliot, ve Sylvia Plath'ın eserlerinin T.S.Eliot'ın "Waste Land" felsefesi bağlamında karşılaştırmalı incelenmesi*, (Doktora Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2017.

Gül Ülker Gül'ün, Boğaziçi Üniversitesi'nde 2017 yılında savunduğu yüksek lisans tezinde ilk kez Eliot, Türkçeye taşınmasıyla, çeviribilim yönüyle ele alınır. *The Transfer of Religious Themes and Allusions in the Turkish Retranslations of The Waste Land* (Çorak Ülke şiirinin Türkçe yeniden çevirilerinde dinî temaların ve göndermelerin aktarımı) başlığını taşıyan çalışma, Dr. Arzu Akbatur'un danışmanlığında tamamlanmıştır³⁰⁷.

T. S. Eliot ile bir Türk şairi karşılaştıran ilk tez çalışması ise Fatıma Nur Erboğa'nın 2018 yılında İstanbul Şehir Üniversitesi'nde savunduğu yüksek lisans tezi *Tradition and Poetry: A Comparative Study of T.S. Eliot and Sezai Karakoç* (Gelenek ve şiir: T. S. Eliot ve Sezai Karakoç üzerine karşılaştırmalı bir çalışma)'dır. Doç. Dr. Fatih Altuğ'un danışmanlığında tamamlanan tezde T. S. Eliot ve Sezai Karakoç, geleneği modernizm içinde kullanma yönleriyle mukayese edilmiştir³⁰⁸.

Atılım Üniversitesi'nden Seda Şen Alta'nın 2018 yılında savunduğu doktora tezinde ise T. S. Eliot, "Daha usta bir sanatkar" olarak gördüğü Ezra Pound³⁰⁹ ile kıyas edilir. *Constructing Modernist Poetics: Transnational Representations of London in the Poetry of Ezra Pound and T.S. Eliot* (Modernist şiiri inşa etmek: Ezra Pound'un ve T. S. Eliot'ın şiirlerinde Londra'nın ulusaşırı temsilleri) başlığını taşıyan çalışmanın danışmanlığını Prof. Dr. Nüket Belgin Elbir yapmıştır³¹⁰.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde Nimet Alpaslan'ın 2022 yılında tamamladığı, *T.S. Eliot'tan yapılan Türkçe çeviriler ve Türk edebiyatındaki Etkileri* başlıklı doktora tez çalışması, bugüne kadar T. S. Eliot'ın Türk edebiyatına tesiri konusunda yapılmış en kapsamlı tez sayılabilir. İlk örneklerinden 2022 yılına kadar T. S. Eliot'tan Türkçeye yapılan çevirilerin ayrıntılı bir şekilde ele alındığı çalışmada Eliot'tın Türk şairlere tesirinden de genel bir şekilde bahsedilir. Tezin danışmanlığını Doç. Dr. Ramis Karabulut yürütmüştür³¹¹.

³⁰⁷ Gül Ülker Gül, *The Transfer of Religious Themes and Allusions in the Turkish Retranslations of The Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2017.

³⁰⁸ Fatıma Nur Erboğa, *Tradition and Poetry: A Comparative Study of T.S. Eliot and Sezai Karakoç*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi, 2018.

³⁰⁹ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*. s. 174

³¹⁰ Seda Şen Alta, *Constructing Modernist Poetics: Transnational Representations of London in the Poetry of Ezra Pound and T.S. Eliot*, (Doktora Tezi Tezi), Ankara: Atılım Üniversitesi, 2018.

³¹¹ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*.

Zehra Gündar'ın Doç. Dr. Melih Karakuzu danışmanlığında tamamladığı *Re-reading Modernist Verse: a Poststructural Feminist Approach to Selected Poems by Marianne Moore, H.D., Ezra Pound and T.S. Eliot* (Modernist şiiri yeniden okumak: Marianne Moore, H.D., Ezra Pound ve T.S. Eliot'un seçili şiirlerine postyapısalcı feminist bir yaklaşım) başlıklı doktora tez çalışması, Eliot'ın feminist okumaya tâbi tutulması açısından Türkiye'deki tez çalışmaları arasında bir ilke imza atar. Erciyes Üniversitesi'nde yapılan bu tez 2022 tarihli'dir³¹².

Suliman Nasır İbrahim Abdallah'ın Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nde 2023 yılında tamamladığı doktora tezi ise Türk, İngiliz, Sudan edebiyatlarına ait üç şairi mukayese etmesi bakımından diğer tezlerden ayrılır. Prof. Dr. Hasan Akay'ın danışmanlığını yaptığı tezin başlığı *Sezai Karakoç, Abdullah et-Tayyib ve T.S. Eliot'ın Şiir ve Nesirlerinde Medeniyet Algısı*'dır³¹³.

Bugüne kadar Türkiye'de T. S. Eliot üzerine yapılan tezler incelediğinde bunların büyük kısmının Türk Dili ve Edebiyatı alanı dışındaki alanlarda yapıldığı görülür. Ağırlıklı Batı Dilleri ve Edebiyatları, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Amerikan Kültür ve Edebiyatı, Çeviribilim alanlarında yapılan tezlerden on tanesi İngilizce, beş tanesi Türkçe yazılmıştır. 2008 yılından başlanarak T. S. Eliot, Türk edebiyatı bağlamında da incelenmeye başlanmıştır. Yapılan çalışmaların tarihlerine bakıldığında 2010'lu yıllardan sonra T. S. Eliot konusuna ilgini arttığı görülebilir. Bununla birlikte Nimet Alpaslan'ın çalışması haricinde, Eliot'ın doğrudan tesirini ele alan bir tez çalışması 2023 yılı itibarıyla henüz yapılmamıştır.

³¹² Zehra Gündar, *Re-reading Modernist Verse: a Poststructural Feminist Approach to Selected Poems by Marianne Moore, H.D., Ezra Pound and T.S. Eliot*, (Doktora Tezi Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2022.

³¹³ Suliman Nasır İbrahim Abdallah, *Sezai Karakoç, Abdullah et-Tayyib ve T.S. Eliot'ın Şiir ve Nesirlerinde Medeniyet Algısı*, (Doktora Tezi Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2023.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. ÜLKÜ TAMER'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELİOT TE- SİRİ

A) Hayatı ve Eserleri

Ülkü Tamer 1937'de Gaziantep'te doğar. Babası Millî Mücadele döneminde Antep direnişinin önderlerindendir³¹⁴. Ülkü Tamer'in çocukluğuna, ailesi ile ilişkisine dair üç ana nokta söylenebilir; ticaretle geçinen zengin bir aileye mensup olması, anne ve babasının aşk evliliği yapması, babasının her daim günceli, moderni yalamaya yönelik kültürel tavrı³¹⁵. Yine çocukluk yıllarında yurtiçinde ve yurtdışında çıktığı gezilerin Ülkü Tamer'in imgelem dünyasını genişletmiş olması da gayetle mümkündür³¹⁶. Bunun yanında Antep'in kendine özgü kültürel atmosferi, bir sınır ili olması nedeniyle Suriye ve Arap dünyasına olan yakınlığı, Ülkü Tamer'in zihin ve duygu dünyasını besleyen kaynaklardan olmuştur.

İlkokuldan sonra eğitimini Robert Kolej'de tamamlayan Ülkü Tamer, burada iyi bir eğitim alır. Behçet Kemal Çağlar gibi hocaların yanında Genco Erkal, Çiğdem Talu gibi okul arkadaşları vardır³¹⁷. Behçet Kemal Çağlar'dan edebiyat derslerinde pek bir şey öğrenemese de ilk şairlik denemelerini onun sayesinde yapar, hatta şiirleri ağır bir biçimde değiştirilip vezne – kafiye uydurulmuş hâliyle Behçet Kemal'in *Yirminci Asır* dergisindeki köşesinde yayımlanır³¹⁸. Üstelik burada ünlü klasikçi Edith Hamilton'ın eserlerini İngilizceden okuyacak düzeyde yabancı

³¹⁴ Ülkü Tamer, "Harbe oturanların öyküsü", *Sabah*, (13.12.2023), https://www.sabah.com.tr/yazarlar/tamer/2010/01/25/harbe_oturanlarin_oykusu.

³¹⁵ Emine Selcen Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2019. s. 7.

³¹⁶ Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 8-9

³¹⁷ Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 13

³¹⁸ Sıddık Akbayır, *Ülkü Tamer: Söz Denizinde Sakin Bir Dere*, İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları, 2021. s. 33

dil de öğrenmiştir³¹⁹. T. S. Eliot ile ilk tanışıklığı da buradan gelir: “Edebiyat olarak şiiri seçip yazmaya başladığım zaman, kolejde, okuduğum birtakım şairlerin etkisindeydim. Mesela E. E. Cummings, mesela Ezra Pound, T. S. Eliot.³²⁰” 1965 yılında ise Hamilton’dan yaptığı *Mitologya* çevirisi ile TDK Çeviri Ödülü’nü alır³²¹.

Robert Kolej’in Ülkü Tamer’e en büyük katkılarından biri de tiyatro alanındadır. Robert Kolej’de bir öğrenim yılı boyunca Shakespeare’e adanmış bir ders okurlar, ortaokul öğrencileri her yıl *Venedik Taciri*’ni İngilizce aslından oynar³²². Lise bölümüne geçtiğinde ise tanınmış dünya yazarlarının, Türk yazarların, Kolej öğrencilerinin yazdığı oyunlarda rol alır Ülkü Tamer³²³. Lisans öğrenimine önce İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde başlayan Ülkü Tamer daha sonra Gazetecilik Enstitüsü’ne geçer, burayı da yarım bırakır. Murat Belge’ye göre bunun nedeni Ülkü Tamer’in gayretsizliğinden ziyade bu kurumdaki eğitimin kalitesizliğidir³²⁴. Fakülte yıllarında T. S. Eliot ve Ezra Pound çevirileri yapmıştır³²⁵.

Askerlik görevini yedek subay – öğretmen olarak yapan Ülkü Tamer, öğrencileriyle son derece güçlü bağlar kurmayı başarır. Cüneyt Arkin, Yılmaz Güney, Cem Karaca, Münir Özkul gibi devrin önemli sanatçıları onun teşvikiyle okulu ziyaret eder, yoksul öğrencilere hediyeler verirler³²⁶. Belki de bu tecrübe, onun hayatının ilerleyen dönemlerinde çocuk edebiyatına özel bir ilgi duymasını sağlamıştır.

Ülkü Tamer, Murat Belge’nin deyişiyle bir “Man of Letters”tır (Edebiyat Adamı); ilk oyununu on iki yaşında yazıp on yedi yaşında yayımlatır ve bu çağlardan itibaren ana uğraşı her daim edebiyat olmuştur³²⁷. Ülkü Tamer’in edebiyatçılığı çok yönlüdür. Tiyatro ile yazar ve oyuncu olarak iştigal eder. Hem bir geçim kaynağı olarak hem de kendi edebiyat zevkinin neticesi olarak çevirmenlik yapar. Hikâye yazarlığı, çocuk kitabı yazarlığı, şairlik, gazetelerde köşe yazarlığı yapar. Yayıncı

³¹⁹ Bekmezci, *Ülkü Tamer’in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 13

³²⁰ Aslıhan Tüylüoğlu, *Ülkü Tamer Şiiri: “Göle Giden Panter”*, Klaros Yayınları, 2019. s. 29

³²¹ Bekmezci, *Ülkü Tamer’in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 13

³²² Bekmezci, *Ülkü Tamer’in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 14

³²³ Bekmezci, *Ülkü Tamer’in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 14

³²⁴ Murat Belge, *Şairaneden Şiirle: Türkiye’de Modern Şiir*, 2. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2018. s. 569

³²⁵ Bekmezci, *Ülkü Tamer’in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 18

³²⁶ Akbayır, *Ülkü Tamer: Söz Denizinde Sakın Bir Dere*. s. 110-115

³²⁷ Belge, *Şairaneden Şiirle: Türkiye’de Modern Şiir*. s. 570

olarak da Türk edebiyatına, çocuk edebiyatına katkıda bulunur. 1950'li yıllardan 2018'de vefatına kadar edebiyatla, sinemayla, tiyatro ile uğraşmaya, bu konularda yazmaya devam eder.

Ülkü Tamer'in edebiyat anlayışı, çocukluk yıllarından itibaren şekillenmeye başlar. Annesinin edebiyata düşkünlüğü sayesinde çocukluk yıllarında Anatole France, Sabahattin Ali, O'Henry gibi yazarlarla tanışır; henüz okuma yazma bilmediği yaşlarda bile annesi ona Grimm Masalları, şiirler okur; Antep savunması, 23 Nisan, kış mevsimi gibi konularda yazdığı şiirleri babasından destek görür³²⁸.

Daha profesyonel olarak edebiyat hayatına atılması ise 1954 yılında Yaşar Nabi ile karşılaşmasından sonradır. Kolej'de gördüğü Yaşar Nabi'ye şiir yazdığını söyleyince aldığı tek yanı "Bırakın" olsa da Ülkü Tamer vazgeçmez; önce çevirilerini sonra da kendi şiirlerini *Varlık*'ta yayımlattırmayı başarır³²⁹. Daha sonra *Yeditepe* dergisinde şiirleri yayımlanır. De Yayınevi'ne ait *Yeni Dergi*'de de şiirleri basılır, daha sonra ilk kitapları bu yayınevinden çıkar³³⁰.

Ülkü Tamer, 50'li yılların sonunda İkinci Yeni çevresi içinde değerlendirilir. Kolej'de, fakültede ve başka vesilelerle edindiği edebiyatçı, tiyatrocu arkadaşları sayesinde canlı, sürekli bir sanat çevresinin içinde yer alır. Ülkü Tamer'in İkinci Yeni'ye yakın durduğu bu ilk döneminde şiirlerinde ölüm ve umutsuzluk temlerinin baskın olduğu söylenebilir³³¹. Bunun yanında çevirmenlik kariyeri göz önüne alındığında başta Ezra Pound ve T. S. Eliot olmak üzere yabancı şairlerden de etkilendiği ileri sürülebilir.

1960'lı yıllarda ise Ülkü Tamer'in şiiri bir dönüşüme uğrar. Bunda 50'li yıllardaki moderniteden ve şehirden kaçış düşüncesinin Ülkü Tamer'in Gaziantep'e dönüşüyle tamamlanması gibi kişisel bir gelişmenin yanında köyden kente göçle hızlanan sosyolojik değişim, siyasî gelişmelerin gündelik hayatı gitgide daha etkiler

³²⁸ Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 43-44

³²⁹ Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 44

³³⁰ Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 45

³³¹ Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 50

olması gibi toplumsal bir dönüşümün de payı vardır³³². Bundan sonra Ülkü Tamer'in edebiyatına umut, sevgi gibi daha aydınlık temler egemen olur³³³.

Ülkü Tamer'in şiir kitapları şu şekildedir:

1. *Soğuk Otların Altında* (1959)
2. *Gök Onları Yanıltmaz* (1960)
3. *Ezra ile Gary* (1962)
4. *Virgülün Başından Geçenler* (1965)
5. *İçime Çektiğim Hava Değil Gökyüzüdür* (1966)
6. *Sıragöller* (1974)
7. *Ben Sana Teşekkür Ederim (Seçme Şiirler)* (1981)
8. *Yanardağın Üstündeki Kuş (Toplu Şiirler)* (1986)
9. *Kırağı Gemisi (Seçme Şiirler)* (1991)
10. *Bir Adın Yolculuktu* (2010)
11. *Güneş Topla Benim İçin (Toplu Şiirler)* (2014)

B) T. S. Eliot Çevirileri

Robert Kolej'de İngilizce öğrenen Ülkü Tamer, lise yıllarında T. S. Eliot ve Ezra Pound çevirileri ile çevirmenlik kariyerine başlamış, çeviri faaliyetlerini de ömrü boyunca sürdürmüştür³³⁴. Ülkü Tamer'in T. S. Eliot'tan çevirdiği üç eser bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Mecusîlerin Yolculuğu" başlığını uygun gördüğü, "Ariel Şiirleri" grubunda yer alan "Journey of the Magi", ikincisi ise Eliot'ın yarım kalan tiyatrosu *Sweeney Agonistes*'tir. Ayrıca Ülkü Tamer'in edebî hayatının erken dönemlerinde yine "Ariel Şiirleri" bünyesinde yer alan "Marina" başlıklı şiiri çevirdiği, bu şiiri *Pazar Postası*'nda yayımlanması için Muzaffer Erdost'a gönderdiği, şiiri

³³² Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 51

³³³ Bekmezci, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. s. 51

³³⁴ Ahmet İhsan Kaya, *İkinci Yeni'nin Son Yolcusu Ülkü Tamer: Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Fenomen Yayıncılık, 2016, s. 18.

telif sanan Erdost'un önce heyecanlanıp sonra hayal kırıklığına uğradığı bilinmektedir:

Daha sonra Muzaffer Erdost'a, Pazar Postası'na gönderdim yazdıklarımı. İlk yolladığım, bir çeviriydi: T.S. Eliot'ın Marina şiiri. Muzaffer, şiirin ilk dizelerini okuyunca, "Bir şair keşfettim!" diye çığlığı basmış. Sonra altında bilinmedik bir Türk şairinin değil de, T.S. Eliot'ın adını görünce düş kırıklığına uğramış biraz. Çevirimi hemen yayınladı. Arkasından kendi şiirlerimi yolladım, Pazar Postası takımına katıldım. Yeditepe'yi deneyebilirdim artık³³⁵.

Dr. Nimet Alpaslan, T. S. Eliot'ın Türkçe çevirileri üzerine yaptığı tezinde *Türk Dili*'nin 1 Şubat 1961 tarihli 113. Yayımlanan "Mecusîlerin Yolculuğu" çevirisini değerlendirir. Çeviride Ülkü Tamer, iki dizeye orijinal metinde yer almayan "Bili-yorduk" ifadesini ekler; yine şiirin anlamını bozmayacak şekilde "biz çıkarken" ifadesi eklenir. "Such a long journey" (Böylesi uzun bir sergüzeşt) ifadesi, "Yolculukların en uzununu" şeklinde taşınır³³⁶. Çeviride orijinal metinde olmayan buna benzer birkaç değişiklik yapılsa da ana metinden kopmadan, anlamlı, şiirsel dili muhafaza eden bir çeviri olmuştur.

Ülkü Tamer'in 1961 tarihli *Sweeney Agonistes* çevirisi, T. S. Eliot'ın Türkçedeki ilk tiyatro çevirisi ve müstakil olarak basılan ilk eseridir³³⁷. Bu çeviri, eserin orijinaline uygun şekilde manzum olarak yapılmıştır. Ülkü Tamer, söyleyişte yine ufak tefek oynayışlar yapar. Bunlardan en çok göze çarpanı, orijinal metinde geçen ve Türk okurunda tam olarak karşılık egzotik meyvelerin (*breadfruit* yani ekmek meyvesi gibi) Türk okurunun daha kolay tahayyül edebileceği ceviz gibi meyvelerle değiştirilmesidir³³⁸. Bu yaklaşım, Ülkü Tamer'in çevirisine çok hafif bir adaptasyon havası da katar. Ülkü Tamer çevirisindeki bir ilginç nokta ise orijinal metinde "I knew a man once did a girl in / Any man might do a girl in / Any man has to, needs to, wants to / Once in a lifetime, do a girl in." dördlüğünde geçen; "zorunda olmak, ihtiyaç duymak, istemek" kısmının "Herhangi bir adam da ister öldürmeyi" diyerek

³³⁵ Ülkü Tamer, *Yaşamak Hatırlamaktır: Anılar Kitabı*, 2. b., İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005. s. 135

³³⁶ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*. s. 94

³³⁷ T. S. Eliot, *Sweeney Agonistes*, çev. Ülkü Tamer, İstanbul: De Yayınevi, 1961.

³³⁸ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*. s. 264

sadeleştirilmesidir³³⁹. Ülkü Tamer, her adamın bir kızı öldürmek zorunda olduğu, buna ihtiyacı olduğu, bunu istediği kısmını yalnızca “ister öldürmeyi” diye çevirerek eserin orijinalindeki vahşeti, kana susamışlığı törpüler.

C) Ülkü Tamer’in Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri

Ülkü Tamer’in sanat ve edebiyat yazıları üç kitapta toplanmıştır: *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*³⁴⁰, *Sanat Yolculukları: Bütün Yazıları 2*³⁴¹, *Kediler ve Kitaplar: Bütün Yazıları 3*³⁴². Bu kitaplarında edebiyat ve sanat hakkındaki düşüncelerini gündelik bir dilde, kısaca, kolay okunur bir şekilde ifade eder. Bunların dışında sanatçılarla ilgili anekdotlara da yer verir. Ülkü Tamer bu yazılarında poetikasıdan çok az bahseder, zira şiir üzerine yazı yazmaktan yahut konuşmaktan hoşlanmamaktadır³⁴³.

Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği kitabının girişinde Ülkü Tamer’in mizahî bir dille güncel kültür atmosferi hakkında kaleme aldığı yazılar vardır. Bu kısımlarda Ülkü Tamer’in kültür hakkındaki düşünceleri doğrudan ifade edilmez fakat burada yazılanlardan yola çıkılarak bazı sonuçlara ulaşılabilir. Ülkü Tamer, tıpkı T. S. Eliot gibi katmanlı bir kültür ortamına inanmaktadır. “Sanat” kelimesinden pop ve arabesk şarkıcılarının anlaşılmasından rahatsızdır. Hakikî sanatçılar olarak Orhan Pamuk, Yaşar Kemal, Fazıl Hüsni Dağlarca gibi edebiyatçıları görür³⁴⁴. Ülkü Tamer’in bir kültür elitisti olduğunu düşünmek ise yerinde olmayacaktır. T. S. Eliot’a benzer şekilde, Ülkü Tamer de toplumu şekillendirmede üst kültürün rolüne odaklanmakla birlikte alt kültürü tamamıyla dışlamaz, gereksiz yahut zararlı görmez. Bunun en büyük delili *Harry Potter* meselesidir. Çıktığı dönemde kâr amaçlı, edebiyat dışı bir yapıt olarak görülen *Harry Potter* serisinin ilk kitabını

³³⁹ Alpaslan, T. S. Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri. s.265

³⁴⁰ Ülkü Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.

³⁴¹ Ülkü Tamer, *Sanat Yolculukları: Bütün Yazıları 2*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.

³⁴² Ülkü Tamer, *Kediler ve Kitaplar: Bütün Yazıları 3*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.

³⁴³ Cevat Akkanat, *Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri*, 1. b., Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2002, s. 174.

³⁴⁴ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*. s. 17-18

çeviren³⁴⁵ Ülkü Tamer, bu kararının arkasında durup *Harry Potter*'ın masal unsurlarını bünyesinde taşıdığını, örnek bir çocuk kitabı olduğunu söyler³⁴⁶.

Mevzubahis kitabın “Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği” başlıklı üçüncü kısmında Ülkü Tamer, dünyaca ünlü edebiyatçıların hayatlarından anekdotlara, fıkralara yer verir. T. S. Eliot, Bernard Shaw ve Oscar Wilde gibi renkli kişisel hayatlarıyla, hazırcevaplıklarıyla öne çıkan edebiyatçılarla birlikte en çok adı geçen isimdir. Burada T. S. Eliot ile ilgili olarak paylaşılan anekdotlardan ilki, savaş sonrasında Ezra Pound'ın mahkûm edilmesine karşı olarak örgütlenen edebiyatçılarla ilgilidir. Çalışmanın daha önceki kısımlarında görüldüğü üzere Ezra Pound, T. S. Eliot'un hem edebiyat hayatında yol göstericisi hem de yakın arkadaşı olmuştur. Savaş sonrasında Pound'ı özgürlüğüne kavuşturmak isteyen bu harekette T. S. Eliot da aktif bir şekilde rol almıştır:

“Ne Söyledin?”

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ezra Pound, faşistlerle işbirliği ettiği için tutuklanmış, önce bir cezaevine, sonra da bir akıl hastanesine kapatılmıştı.

ABD'li sanatçılar, Pound'un salıverilmesi için bir kampanya başlattılar; Başsavcıyla görüşmesi için Robert Frost'u Washington'a gönderdiler.

Kısa süre sonra Pound serbest bırakıldı.

Arkadaşları, “Washington'da ne dedin de sağladın bunu?” diye sordular Frost'a.

“Ne diyeceğim?” diye güldü Frost. “İçerideyken herkesin onunla ilgilendiğini söyledim. ‘Bırakırsanız gündemden düşer, kimse yüzüne bile bakmaz, unutulur gider.’ dedim.”³⁴⁷

Daha sonraki altı anekdotta ise T. S. Eliot doğrudan başkahramandır:

³⁴⁵ J. K. Rowling, *Harry Potter ve Felsefe Taşı*, çev. Ülkü Tamer, 1. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

³⁴⁶ Tamer, *Kediler ve Kitaplar: Bütün Yazıları* 3. s. 101

³⁴⁷ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları* 1.

Etkileyen Öğrenci

Bertrand Russel, T. S. Eliot'u şöyle anlatıyor:

Harvard'da ders verdiğim dönemde, T. S. Eliot da öğrencimdi. Şiir yazdığını bilmiyordum. Son derece sessiz bir öğrenciydi. Bir gün, Heraklitos'dan söz ediyordum. Elini kaldırdı. "Heraklitos" dedi, "bana hep Villon'u hatırlatıyor." Çok etkilendim bundan. Arada bir böyle sözler söylemesini bekledim hep.³⁴⁸

Heraklitos, Sokrates öncesi Yunan felsefesinin en bilinen, önde gelen isimlerinden biridir. Geride bıraktığı müstakil bir kitabı olmamakla birlikte *Fragmanlar*³⁴⁹ adı ile anılan, bilmece niteliğinde kısa ve öz söylemleri günümüze kadar uzanmıştır. Eliot'ın onu, Orta Çağ sonunda Fransız lirik şiirinin kurucusu olarak görülen Villon'la benzeştirmesi çok yönlülüğünün, felsefe ve şiir bilgisini kaynaştırmasının delillerinden biridir. Bir sonraki anekdot ise T. S. Eliot'ın edebiyat kariyerinin başlarında çektiği geçim sıkıntısını ve onun nüktedan tarafını sergiler:

Yükselen İtibar

Üç Ahbap Çavuşlar'ın *Arşak Palabıyıkyan'ı* olarak tanıdığımız *Gro-
ucho Marx*, T. S. Eliot'un büyük hayranıydı. Onunla tanışabilmek için
İngiltere'ye gitmek istiyordu.

Eliot hemen bir mektup yazdı ona:

*"Beni görmek için Londra'ya gelmek istediğinizi gazetelerde okudum.
Teşekkür ederim. Bu mahalledeki itibarımı büyük ölçüde yükseltti.
Özellikle evimin karşısındaki manavın gözünde..."*³⁵⁰

Bir başka anekdot ise T. S. Eliot'ın acımasız eleştirmenliği hakkındadır:

³⁴⁸ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*. s. 137

³⁴⁹ Herakleitos, *Fragmanlar*, çev. Arzu Akgün, Kabalcı Yayınları, 2016.

³⁵⁰ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*. s. 137

Haftada Bir Şiir

T. S. Eliot'a sordular:

“Bir şairin haftada en az bir yazması gerektiğini söylemişsiniz. Bu, gerçekten gerekli mi?”

“Onu söylerken Ezra Pound'u düşünüyordum.” dedi Eliot.

“Ama şimdi aklıma öyle şairler geliyor ki, mümkün olduğu kadar az yazsalar daha iyi olurdu...”³⁵¹

T. S. Eliot'ın banka memuriyeti ile şairliği arasındaki tezat bir başka anekdotun konusu olur:

Bankacı Şair

I. A. Richards, T. S. Eliot'un çalıştığı bankada ziyarete gitmişti.

Masada oturan memurlardan birine, Eliot'un nerede olduğunu sordu.

“Üst katta.” dedi memur. Bir an durakladı. Sordu:

“Eliot'un şair olduğu söyleniyor; doğru mu?”

“Doğru.” Dedi Richards.

“Peki, nasıl bir şairdir?”

“Çok yetenekli.”

“Evet...” dedi memur. “Çok yetenekli biri. Bu gidişle Şube Müdürü olursa hiç şaşırmam.”³⁵²

Bir diğer anekdot ise T. S. Eliot'ın sanat dünyasındaki üstat rolü ile, diğer edebiyatçılara yardım eli uzatmasıyla ilgilidir:

Başpiskopos

Roy Campbell ile Dylan Thomas, işsiz ve beş parasız kalmışlardı. Hali vakti yerinde olan arkadaşlarından borç almak isteler... boşuna! Kimse onlara beş para vermedi.

³⁵¹ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*. s. 138

³⁵² Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*. s. 138

Sonunda, “Bir de Başpiskopos’a gidelim.” dedi Campbell.

“Olamaz!” dedi Thomas. “Her şeye cesaret ederim de buna edemem.”

Campbell üsteleyince Başpiskopos dedikleri T. S. Eliot’a gitmeyi kabullendi.

Eliot büyük bir yakınlıkla karşıladı onları. İstediklerinden çok para verdi; radyoda iş bulmalarına da yardımcı oldu.³⁵³

Son olarak T. S. Eliot’un hazırcevaplığı ile ilgili oldukça kısa bir anekdota daha yer verilir:

Eleştirmenler – Sanatçılar

Şair T. S. Eliot’un bir yazar arkadaşı, “Eleştirmenler başarısız sanatçılardır.” demiş.

Eliot’un yanıtı: “Sanatçıların çoğu da öyle değil mi?”³⁵⁴

Bunların dışında T. S. Eliot’un doğrudan kahramanı olmadığı ama hikâye için önemli bir rol üstlendiği iki anekdot daha vardır. Bunların ilki T. S. Eliot’un edebî üne ulaştığı 1922 öncesi dönemle ilgilidir:

Beş Yazar

ABD’li şair, romancı, eleştirmen Richard Aldington’a 1919’da bir soru sorulmuş, kendisinden “gelecekte dünyaca ünlü olacak beş yazar” adı vermesi istenmişti.

Aldington, bunu isteyen dergiye bir yazı yazdı ve beş yazar adı verdi:

“James Joyce, T. S. Eliot, D. H. Lawrence, Aldous Huxley ve Marcel Proust.”

Derginin yönetmeni yazıyı yayımlamadı. Bir mektup gönderdi Aldington’a:

“Tanrı aşkına, Richard, adı duyulmamış, duyulma olasılığı da olmayan bu kişileri nereden çıkardın?”³⁵⁵

³⁵³ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları* 1. s. 139

³⁵⁴ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları* 1. s. 139

³⁵⁵ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları* 1. s. 141

Son olarak ise bir edebiyat kritiği olarak T. S. Eliot'un ileri görüşlülüğünü ispatlayan bir anekdota yer verilir:

Kitabın Ahı

Robert Graves, Beyaz Tanrıça adlı kitabını bir yayıncıya önerdi.

Yayıncı kitabı reddetti. Bir ay sonra kalp krizinden öldü.

Kitabı reddeden ikinci yayıncı kısa süre sonra kendini astı.

Graves'in yapıtının “ne olursa olsun” yayımlanması gerektiğini savunan ve basılmasına yol açan T. S. Eliot ise Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.³⁵⁶

Ülkü Tamer'in T. S. Eliot ile ilgili olarak naklettiği bu anekdotlar ilgi çekicidir. Zira bunların tamamında Eliot, pozitif bir şekilde resmedilmiştir. Eliot kendi zamanında üne ve saygınlığa ulaşmış bir isim olmasına rağmen akranlarının onun hakkındaki yargıları karışıktır. Sözgelimi Virginia Woolf, Eliot'ın kendini Amerikalılıktan arındırıp İngiliz kimliğini benimseme konusunda çok aşırıya gittiğini, derinlerde hoşgörüsüz ve mütereddit olduğunu söyler³⁵⁷. Modernist şiirin öncülerinden William Butler Yeats, Eliot'ın hayata karşı menfi tavrından memnun değildir ve onu “sadece bir hicivci” olarak görür³⁵⁸. D. H. Lawrence ile karşılıklı olarak edebî güçlerini takdir etseler de kişilikleri ve işledikleri edebî temalar nedeniyle yıldızları barışmamıştır; Lawrence, Eliot'ı duygusuzlukla suçlamıştır³⁵⁹.

Bu karşıt örneklerle rağmen T. S. Eliot hakkında çağdaşlarının kanaatinin ağırlıklı olarak olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Ülkü Tamer'in de T. S. Eliot ile

³⁵⁶ Tamer, *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*. s. 143

³⁵⁷ Lyndall Gordon, “How Virginia Woolf Shunned—and Then Embraced—T.S. Eliot”, *Literary Hub*, 23.11.2022, <https://lithub.com/how-virginia-woolf-shunned-and-then-embraced-t-s-eliot/>.

³⁵⁸ “Three Presences: Yeats, Eliot, Pound | The Hudson Review”, (25.12.2023), <https://hudsonreview.com/2013/03/three-presences-yeats-eliot-pound-2/>.

³⁵⁹ Minoru Iida, “T. S. Eliot and D. H. Lawrence: A Conflict”, *Shinshu University Institutional Repository*, 1976, https://soar-ir.repo.nii.ac.jp/record/17661/files/Liberal_arts_H11-06.pdf.

ilgili anekdotlarda tamamen müspet şeylerden bahsetmesi; onun muzip ve hazır-
cevap tarafını, yardımseverliğini, edebiyat eleştirmeni olarak hassasiyetini ve ön-
görüsünü ön plana çıkarması Ülkü Tamer'in gözünde T. S. Eliot'ın hangi merte-
bede olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ülkü Tamer lise yıllarında şiir-
leriyle tanıştığı T. S. Eliot'ı yalnızca edebî olarak takip etmemiş, onu her yönüyle
bir model olarak da görmüştür. Belki Eliot'ın aristokratik kökenlerden gelmesi, ha-
yatını edebiyatla kazanması, üretkenliği, edebiyatçılığın yanında yayıncılıkla işti-
gal etmesi gibi biyografik unsurlar da Ülkü Tamer'in kendini T. S. Eliot ile özdeş-
leştirmesini kolaylaştırmış olabilir.

Ülkü Tamer'in kültür hakkındaki görüşlerinin T. S. Eliot ile benzerliği, onun başka
bir şahsın kültürel düşünceleri hakkındaki değerlendirmesinde görülebilir. Ken
Baynes'in 1970 tarihli, orijinal adı *Art in Society*³⁶⁰ olan ve dilimize Yusuf Atılgan
tarafından *Toplumda Sanat*³⁶¹ başlığıyla kazandırılan kitabını inceleyen Ülkü Ta-
mer, burada yazarın kültürün organikliği hakkındaki tespitlerine katıldığını şöyle
ifade eder:

Baynes kitabının girişinde sanat-kültür-toplum ilişkilerini irdeliyor.
Özellikle kültür konusunda yeniden düşünmemizi sağlıyor.

"Kültür, belli bir zamanda var olan tümel bir şeydir, bir soyutlama de-
ğildir." Diyor. "Bir topluluğun ürünleri için 'Bu bölümü kültür, şu bölümü değil.'
denilemez. Bu yolla reddedilen bölüm, seçilen bölümle organik olarak ilgilidir;
varoluşçu deyişle, seçilen bölüm öteki olmadan orada olamaz. Kölelik kül-
türü, Amerika'nın güneyinin incelmış kültürünün bir bölümü olduğu gibi, Lan-
cashire fabrika işçisinin kültürü de İngiliz sanayi devriminin ayrılmaz bir par-
çası olmuştur. (...) Dünyanın büyük müzelerinde toplanmış örnekler (nesne-
ler), çok büyük bir buzdağının tepesidir, bunun dibi 'kültürel' diye düşünülen
tutumların, etkinliklerin sınırlı alanının yüzeyi altında kalır."³⁶²

Tamer'in Baynes'ten aktardığı ve katıldığını ima ettiği bu görüşler, T. S. Eliot'ın
alt ve üst kültürleri bağlantılı gören, kültürü organik bir bütün olarak değerlendiren

³⁶⁰ Ken Baynes, *Work: Art & Society*, 2, Lund Humphries, 1970.

³⁶¹ Ken Baynes, *Toplumda Sanat*, çev. Yusuf Atılgan, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

³⁶² Tamer, *Kediler ve Kitaplar: Bütün Yazıları* 3, s. 136.

kültür teorisiyle paralellik arz eder. Ülkü Tamer'in şiir ve kültür anlayışının gelişiminde özellikle lise yıllarında okuduğu T. S. Eliot'ın tesiri yadsınamaz:

Lise Yılları. Bir yandan Necatigil'in "Hani bir sevgilin vardı"sını, Külebi'nin "Dön beri bak"ını ezber ediyoruz, bir yandan da Pound'un Kantolar'ına, Eliot'ın Çorak Ülke'sine akıl erdirmeye çalışıyoruz³⁶³.

Ülkü Tamer, sanat anlayışı olarak Eliot ve Pound'dan beslenmiş olup onlara yakın dursa da hayat görüşü ve ideolojik açıdan bu isimlerden uzak bir noktada yer alır. Pound ve Eliot antisemitizmle suçlanan, sağ dünya görüşüne sahip şairlerdir. Pound, İkinci Dünya Savaşı'nda Mussolini için propaganda yapacak kadar faşist bir dünya görüşüne sahiptir, Eliot ise kral ve kilise temelleri üzerine kurulmuş bir toplumsal düzeni amaçlayan muhafazakâr biridir. Ülkü Tamer ise Marksist dünya görüşüne sahiptir, hatta 70'li yıllarda Mehmet Kaplan tarafından Dev-Genç örgütünün sempatizanı olmakla itham edilmiştir³⁶⁴. Bütün bu temel farklılığa karşın Tamer'in bu iki şairden nasıl beslendiğini anlamak için onun şu satırlarına bakılabilir:

Ortaklamacılığa inanmadığını hâlde Nazım Hikmet'in şiirlerini seviyorsanız ya da İsmet Özel'i toplumsalcı olduğu günlerdeki gibi, bugün de seyerek okuyorsanız, bunun nedeni yalnızca onların çok usta şairler olmaları, biçimsel başarılarıyla sizi kavramaları değildir, belki daha çok beğendiğiniz o şairlere sinmiş olan evrensel insanlık değerleridir, o büyük ülküdür³⁶⁵.

Öyle ise Ülkü Tamer'in de T. S. Eliot ve Ezra Pound'dan etkilenmesi yalnızca bu şairlerin getirdiği biçimsel yenilikler, edebiyatta modernizm bağlamında okunmalıdır. Her ne kadar siyasî yelpazenin zıt uçlarında yer alsalar da bu büyük ede-

³⁶³ Tamer, *Kediler ve Kitaplar: Bütün Yazıları* 3, s. 203.

³⁶⁴ Ülkü Tamer, "Yaz değil, meğer Prof. bitmişti...", *Sabah*, (02.04.2007), <https://arsiv.sabah.com.tr/2007/04/02/yaz1602-10-103.html>.

³⁶⁵ Tamer, *Kediler ve Kitaplar: Bütün Yazıları* 3, s. 350.

biyatçıların ortak olduğu ölkösel değler vardır. Ölkö Tamer'in şiirleri ele alındığında toplumun makineleşmesinden duyulan kaygı gibi ortak noktalar açığa çıkacaktır.

Ölkö Tamer ile T. S. Eliot'ın benzeştiğı bir diğler nokta gelenek üzerine düşünceleridir. "Önce Araçlarınızı Tanıyın" başlıklı yazısında şiire hevesli gençlerin öncelikle kendi şiir geleneklerini tanımalarını salık verir:

Gençler arasında şiir geleneğimizi, eski şairlerimizi, vezni, kafiyei bilenler var elbet. Yazdıklarından da belli oluyor bu. Ama çok kişı, birçok konuda olduğı gibi, yaptığı işi kendisiyle başlatıyor. / İmzalarını ilk gördüğüm bazı şairlere bakıyorum. Pırıltılar taşıyorlar, kişilik belirtileri var. Ama orada kalacakları belli. Çünkü şiirimizi bilmiyorlar. Şiirin temel araçlarını bilmiyorlar. Kimi vezinle yazmaya özenir, vezin nedir bilmiyor. Kimi kafiye tuturmaya özenmiş, kafiyenin temel ilkelerinden habersiz, "geliyorum" ile "gidiyorum"u kafiye sanıyor.³⁶⁶

Son olarak Ölkö Tamer'in Kediler ve Kitaplar kitabında kediler üzerine yirmi dört yazı bulunur. T. S. Eliot'ın da kediler üstüne yazdığı, dilimize *İhtiyar Farenin Kediler Kılavuzu*³⁶⁷ olarak çevrilen, *Old Possum's Book Of Practical Cats*³⁶⁸ adında bir çocuk kitabı bulunmaktadır. Buna karşın Ölkö Tamer, yazılarında T. S. Eliot ile bu ortak noktasına değinmemiştir.

Ç) Ölkö Tamer'in Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri

Ölkö Tamer'in sekiz ayrı kitaptan oluşan şiir külliyatı, *Yanardağın Üstündeki Kuş*³⁶⁹ başlığı altında bir araya getirilmiştir. 1959 – 2014 yılları arasında kitapla-

³⁶⁶ Akkanat, *Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri*, s. 175.

³⁶⁷ T. S. Eliot, *İhtiyar Farenin Kediler Kılavuzu*, çev. Ayberk Erkay, Yapı Kredi Yayınları, 2017.

³⁶⁸ T. S. Eliot, Edward Gorey, *Old Possum's Book Of Practical Cats, Illustrated Edition*, New York: Ecco, 1982.

³⁶⁹ Ölkö Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, 1. b., İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

şan şiirleri, bu kitapta kronolojik olarak dizilmiştir. Altmış yıla yakın bir süre zarfında şiirler yazan Tamer'in şiir anlayışı, bireysel, toplumsal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak bir değişim sergilemiştir.

Ülkü Tamer, İkinci Yeni hareketiyle başladığı şiir hayatında, hareketin öncülük ettiği yenilikçi ve deneysel yaklaşımları benimsemiştir. Bu dönemdeki şiirleri, geleneksel anlatımdan uzaklaşarak, dilin ve imgenin yeni olanaklarını keşfetmeye yönelmiştir. İkinci Yeni'nin belirsizlik, soyutlama ve imgeler aracılığıyla ifade edilen duygusal yoğunluğu, Tamer'in erken dönem şiirlerinde görülür.

Zamanla Tamer, İkinci Yeni'nin deneysel ve soyut yaklaşımını sürdürmekle birlikte, daha kişisel ve evrensel temalara yönelmiş, şiirlerinde bireyin iç dünyası, insan ilişkileri, doğa ve varoluşsal sorgulamalar gibi konulara daha fazla yer vermeye başlamıştır. Bu değişimin, şiirlerinin erişilebilirliğini artırdığı ve okurların onun eserleriyle daha sağlam bir bağ kurmasını sağladığı iddia edilebilir.

İkinci Yeni'nin başlangıcında kapalı ve yoğun imgelerle dolu bir dil kullanımını benimseyen Tamer, zaman içinde daha yalın ve anlaşılır bir üsluba yönelmiştir. Bu da şiirlerinin daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasına olanak tanıyan etmenlerden biridir.

Kariyerinin ilerleyen dönemlerinde Tamer, Türkiye ve dünya gündemindeki sosyal ve politik meseleleri şiirlerine daha fazla yansıtmıştır. Bu durum, şairin sadece estetik bir arayış içinde olmadığını, aynı zamanda toplumsal sorunlara duyarlı bir sanatçı olduğunu gösterdiği gibi dünyadaki ve ülkedeki siyasî gelişmelerin bir bütün olarak sanatçıların gündemine daha fazla dâhil olduğunu, İkinci Yeni'nin bireyselliğinin toplumsallığa doğru evrildiğini gösterir.

Ülkü Tamer'in şiir anlayışındaki bu evrim, şairin sanatını sürekli olarak yeniden değerlendirme ve geliştirme arzusunun bir göstergesidir. Tamer, kariyeri boyunca şiirin sınırlarını zorlamış, ancak aynı zamanda eserlerinde insan deneyiminin evrensel yönlerine ulaşacak şekilde dilin ve imgenin gücünden yararlanmıştır. Bu değişime karşın Ülkü Tamer'in şiirinde bazı temalar ortak kalmıştır.

1) Tematik Açıdan

Diğer İkinci Yeni şairlerine benzer şekilde Ülkü Tamer şiirinde öne çıkan temalardan biri bireyin topluma yabancılaşmasıdır. Tamer, şiirlerinde modernleşme sürecinde bireyin geleneksel değerlerden ve toplumsal bağlardan kopuşunu ve bu kopuşun yarattığı yabancılaşma hissini işler. Bu tema, Tamer'in şiirlerinde, modern dünyanın getirdiği değişimlerin birey üzerindeki etkileri, kültürel yozlaşma, ve kişisel kimlik arayışı gibi konularla iç içe geçmiş şekilde irdelenir.

Tamer, şiirlerinde bireylerin doğal çevrelerinden ve toplumsal köklerinden uzaklaşmasını sıklıkla işler. Modernleşme ve kentleşme süreçleri, bireylerin doğayla olan bağlarını zayıflatırken, aynı zamanda geleneksel toplum yapısından da kopmalarına neden olur. Bu kopuş, bireylerin kendilerini yabancı ve izole hissetmelerine yol açar.

Tamer'in şiirlerinde bireylerin toplumla olan ilişkilerinin bozulduğu ve giderek artan bir yalnızlık hissi yaşamaları, modern toplumların bireyci ve yüzeysel oluşlarıyla ilişkilidir. Şiirlerinde, bireylerin toplumsal bağlamdan soyutlanmaları ve kendilerini toplumun dışında hissetmeleri sıklıkla ele alınır.

Tamer'e göre modernleşme, aynı zamanda mekanikleştirici bir süreçtir³⁷⁰. Derin yapılardan koparılan insanî bağlar artık maddiyat ekseninde hareket eden bir makine hüviyetini almıştır. Kültürel yozlaşma ile bireyler özgün kimliklerini kaybedip birer tüketim unsuruna indirgenirler. Bu süreç, bireyin hem kendi iç dünyasına hem de topluma yabancılaşmasını derinleştirir. Birey toplumdan izole olmuş, kendi içine kapanmış, iç çatışmaları ile baş başa kalmıştır.

Ülkü Tamer'in şiirinde işlenen bu modernleşme karşısında yalnızlaşan birey teması, küresel bağlamda da ulusal bağlamda da okunabilir. Küresel olarak bakılırsa on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Fransız sembolist şiirinde başlayan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında T. S. Eliot, Ezra Pound ve edebiyatta modernizm ile

³⁷⁰ Okan Özkara, *Ülkü Tamer Şiirlerinde İzleksel Yapı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ardahan: Ardahan Üniversitesi, 2014, s. 17.

zirveye ulaşan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise varoluşçular tarafından işlenen bir izleğin devamıdır. Ulusal bağlamda ise Milli Mücadele sonrası popülerleşen memleket edebiyatının heyecanının sönümlenmesi³⁷¹, iktisadî zorluklar, köyden kente göçün artması, komünizmle mücadele çerçevesinde fikir ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması, Menderes istibdadı gibi nedenler şairlerin odağını birey – toplum ilişkilerine çevirmiştir. Bu şartların değiştiği 60 sonrası dönemde Ülkü Tamer’in de dönemin diğer şairleriyle birlikte şiirinde işlediği temalarda değişikliğe gittiği görülecektir.

Modernleşme sürecinde toplumsal yapıların aşınması ve nihayetinde bireyin yalnızlaşması, T. S. Eliot’ın şiirinde, özellikle de Anglikanizme intisabından önceki dönemde en göze çarpan temaların başında gelir. Eliot’ın şiirinde topluma yabancılaşma, izolasyon teması modern varoluşun en başat karakteristiklerinden biridir. Eliot’ın şiirlerinde karakterler genellikle çevrelerine karşı yabancılaşmış, içsel çelişkilere düşmüşlerdir. Örneğin “The Love Song of J. Alfred Prufrock” şiirine adını veren başkahraman, çevresindeki toplumsal hayattan derinden bir kopuş yaşadığını hisseder. Bu toplumsal hayat onun nazarında yüzeyseldir, ruhsuzdur. Prufrock’ın yalnızlığı yalnızca toplumsal da değildir. Kendine güveni olmayan, kısıtlı varlığının farkındaki Prufrock aynı zamanda varoluşsal bir yalnızlığa da mahkumdur.

Eliot’ın belki de en meşhur şiiri olan *The Waste Land* ise anlamını kaybetmiş, makineleşmiş ve kopuk imgelerle doldurulmuş bir dünyanın çok canlı bir tasvirini yapar. Bu şiirdeki derbeder olmuş Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz toplumu anlatısı, Eliot’ın medeniyeti inhitat hâlinde gören fikirlerini yansıtır. Şiire adını veren “çorak” manzara, tıpkı bir makine gibi verimli çalışan fakat anlamdan yoksun olan ruhsuz modern toplumu yansıtır.

Gerek T. S. Eliot şiirinde gerekse de Ülkü Tamer şiirinde modernizasyon ile gelen yozlaşma hem maddî hem de manevî boyutu ile ele alınır. Örneğin Ülkü Tamer’in ilk şiirlerinin derlendiği *Soğuk Otların Altında* kitabının ilk şiiri olan “O Eski Bir

³⁷¹ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 15. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s. 71.

Güvercindi”de “O eski bir güvercindi, çünkü tenhaydı şehirler”³⁷² dizeleriyle ellili yıllarda köyden kente göç sonucu kalabalıklaşan şehirlere değinir³⁷³. Ülkü Tamer’in ilk dönem şiirlerinde bir doğa – şehir ikilemi vardır. Şehir, kötücül bir iktidar odağıdır³⁷⁴. Doğa ise şehre egemen olan mekanizasyona karşın bireyin kendi özgürlüğünü muhafaza edebileceği yer olarak değerlendirilir. Bu durum, akıllara T. S. Eliot’ın *The Waste Land*’inin başlarında geçen “In the mountains, there you feel free”³⁷⁵ (Dağlarda, işte orada özgür hissediyorsun kendini)” dizesini getirir. Eliot’ta da şehrin manevî yozlaşmışlığının yanında maddî kirliliği kendine yer bulur:

The river bears no empty bottles, sandwich papers,
Silk handkerchiefs, cardboard boxes, cigarette ends”³⁷⁶
(Ne boş şişelerle sandviç kâğıtları var artık nehirde
Ne ipek mendiller, mukavva kutular, kotikler)

İki şairin şiirlerinde şehir teması işlemleri yönündeki en büyük fark ise Ülkü Tamer’in şehrinin çoklukla isimsiz bir “Şehir” olmasıdır. Bazı şiirlerinde İstanbul’un adının geçmesine, Antep üzerine müstakil bir şiir kitabının olmasına, Kartaca gibi kadim şehirlerden bahsetmesine karşın Ülkü Tamer şiirinde genellikle “şehir” isimsizdir. Bu isimsiz şehir, düşsel tarafla bütün şehirleri simgeler. Reel olarak herhangi mekâna atıf ise yoktur. Buna karşın T. S. Eliot’ın *The Waste Land*’inde Londra şehri doğrudan kendi adıyla, Thames Irmağı gibi coğrafi özellikleriyle, St. Mary Woolnoth Kilisesi gibi yapılarıyla, Queen Victoria Caddesi gibi bölümleriyle yer alır. Yine de bu durum, Eliot’ın şehri daha az düşsel yapmaz; *The Waste Land*’in Londra’sı, bütün diğer “unreal city”lerle (düşsel şehirler) birlikte (Kudüs,

³⁷² Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, s. 13.

³⁷³ Özlem Sayar, *A Historical Reading of the Imagist Poems of Ülkü Tamer and William Carlos Williams*, (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2022, s. 97.

³⁷⁴ Orhan Sarıkaya, “Ülkü Tamer’in ‘Soğuk Otların Altında’ Adli Kitabında Kent Algisi”, *Electronic Turkish Studies*, C. 9, S. 6 (2014), ss. 933-42, doi:10.7827/TurkishStudies.6591.

³⁷⁵ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 140.

³⁷⁶ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 152.

Atina, İskenderiye, Viyana, Londra) maddî çehresinin ötesinde metafizik bir derinliğe de işaret eder. Dolayısıyla Tamer'in şehrinin daha ziyade yirminci yüzyılda şehirlileşen bir ulusun zihnindeki şehir algısına denk düştüğü, Eliot'ın şehrinin ise tarih boyunca zirve yapmış ve sonra çürümeye başlamış medeniyetlerin bir simgesi olduğu, apokaliptik bir hava taşıdığı³⁷⁷ söylenebilir.

İki büyük şairin tematik olarak kesiştiği bir başka nokta ise ölümdür. Ülkü Tamer'in ilk dönem şiirlerinde ölüm teması çok sık geçer. Öyle ki *Soğuk Otların Altında* ve *Gök Onları Yanıltmaz*'da ölüm ile ilgili bir sözcüğün geçmediği, ölüm temasının işlenmediği şiirler azınlıktadır. Ülkü Tamer'in şiirlerinde ölüm teması, varoluşsal sorgulamaların ve insanın kendi iç dünyası ile evren arasındaki ilişkinin derinlemesine bir eleştirisini sunar. Şair, ölümü yalnızca bir son olarak değil, aynı zamanda yaşamın anlamını ve bireyin varoluşsal yalnızlığını sorgulama fırsatı olarak ele alır. Tamer, ölüm temasını işlerken, bireyin ölümle olan içsel mücadelesini, ölümün kaçınılmazlığını ve bu gerçeklik karşısında insanın yaşadığı duygusal ve felsefi çatışmaları vurgular. Şiirlerinde sıkça kullandığı çocuk teması da ölüm ile bir tezat oluşturur³⁷⁸.

Ülkü Tamer şiirlerinde ölüm temasını, varoluş sorgulamaları ve bireysel dönüşümün bir aracı olarak ele alır. Şair, ölümü yalnızca biyolojik bir son olarak değil, aynı zamanda yaşamın anlamını ve insanın kendi iç dünyası ile evren arasındaki ilişkiyi sorgulama fırsatı olarak görür. Tamer, ölümün kaçınılmazlığını ve bu gerçeklik karşısında insanın yaşadığı duygusal ve felsefi çatışmaları vurgular, ölümü bir dönüşüm ve yeniden doğuş metaforu olarak işler.

Tamer'in şiirlerinde ölüm, toplumsal ve kültürel normlar çerçevesinde de ele alınır, ölümün toplum içindeki tabularını ve kültürel ritüellerini eleştirir ve sorgular. Ayrıca, doğanın bir parçası ve evrensel bir gerçeklik olarak ölüm, doğanın döngüsü içindeki yerini ve bu döngünün insan hayatındaki yansımalarını işler.

³⁷⁷ Ketevan Jmukhadze, "Mythopoeic Image of the City in T. S. Eliot's *The Waste Land*", *Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies*, C. 33, S. 1 (2023), ss. 1-21, doi:10.26650/LITERA2022-1099679.

³⁷⁸ Okan Özkara, "Ülkü Tamer'in Şiirlerinde Yeni Bir Dünyanın Oluşumundaki Rolüyle Çocuk", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 36, S. 36 (2017), ss. 164-75, doi:10.17498/kdeniz.364569.

Ölüm teması, aynı zamanda bireyin ruhsal gelişimi ve kendini gerçekleştirme yolculuğu ile de ilişkilendirilir. Tamer, ölümü, bireyin kendi içsel derinliklerine yolculuk yapmasını sağlayan bir araç olarak görür ve ölümün şiirsel ifadesini, estetik bir boyutta ele alarak, bu kavramın dil üzerindeki etkilerini keşfeder. Şair ölüm kavramıyla bir nevi oynamış olur. Bu şekilde, Tamer'in şiirlerinde ölüm hem felsefi hem de estetik bir derinlik kazanır.

Ülkü Tamer'de iç içe geçen ölüm ve çocuk temaları, T. S. Eliot'ın en bilinen tematik yönlerinden biri olan döngüsel tarih, ölüm ve yeniden doğuş anlatıları ile kesişir. T. S. Eliot, modernite eleştirisi yaparken ölüm ve yaşam temalarını derinlemesine ve karmaşık bir biçimde işlemiştir. Bu temaları, bireysel ve toplumsal dönüşümün veçheleri olarak görüp modern dünyanın yarattığı yabancılaşma, ruhsal boşluk ve kültürel çoraklığı yansıtır. Ülkü Tamer de ölüme karşı birey olarak insanı öne çıkarır³⁷⁹. Ölümün karşısına konumlanan çocuk ise Eliot'a benzer şekilde nostaljik bir özlemi yansıtır³⁸⁰.

The Waste Land adlı başyapıtında Eliot, farklı geleneklerden kültürel ve dinî metinlerden alıntılar yapıp bu metinleri modern bir bağlamda yeniden yorumlayarak, modern yaşamın çoraklığını ve anlamsızlığını ortaya koyar. Bu şiirde ölüm, hem fiziksel hem de ruhsal bir boşluğu ifade eder; şehirler, harap olmuş topraklar ve kurumuş nehirler üzerinden bu temayı işler. Ancak, bu ölümcül çoraklık aynı zamanda bir yeniden doğuş ve dönüşüm imkânı olarak da görülür. Örneğin, şiirin sonunda "Shantih shantih shantih"³⁸¹ ifadesiyle bitmesi, bir barış, huzur ve yenilenme umudu sunar. Bu, Hint kültüründen alınan bir ifade olup, onun aynı zamanda yeni bir başlangıcı simgelediğini vurgular³⁸².

Four Quartets ise zamanın ve varoluşun doğasını daha felsefi bir çerçevede ele alır. Gençlik buhranlarını geride bırakarak tinsel bir dönüşüm geçirdiği, felsefî açıdan olgunlaştığı bir dönemde kaleme aldığı bu şiirinde Eliot, zamanın döngüsel

³⁷⁹ Meltem Bakır, "Ülkü Tamer'in Şiir Dünyası ve İnsan", *Hars Akademi*, C. 3, S. 5 (2020), s. 7.

³⁸⁰ Hasan Sakın, *İkinci Yeni Hareketi İçinde Ülkü Tamer'in Poetikası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016, s. 28.

³⁸¹ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 171.

³⁸² Damaru Chandra Bhatta, "Upanishadic Vision in T. S. Eliot's Poems and Plays", *DMC Research Journal*, C. 4, S. 1 (2018), ss. 41-47, doi:10.3126/dmcrj.v4i1.44226.

doğasını ve geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkileri felsefî bir dil ile tartışır. Yaşam ve ölüm arasındaki geçişler, bu şiirde zamanın katmanları olarak sunulur ve bireysel yaşam deneyimlerinin ötesinde bir anlam taşır. Eliot, ölümü sadece bir son olarak değil, aynı zamanda sürekli bir yenilenme ve dönüşüm sürecinin bir parçası olarak görür. "East Coker"da ise tarımla ilgili imgelemler aracılığıyla bu tema işlenir; tohumun toprağa ekilmesi, ölümü ve kışın bitişi yeni bir yaşamın başlangıcını müjdeleyen baharla sonuçlanır.

Eliot'ın eserlerinde ölüm ve yaşam temaları, Batı ve Doğu düşüncelerinin senteziyle zenginleştirilmiş, zamanın ve varoluşun döngüsel doğasını tanımlamak için bir araç olarak kullanılır. Bu çaba, modern insanın tinsel arayışını ve ancak böylece zorlu bir arayışın sonucunda ulaşılabilecek zaman üstü bir anlayışa işaret eder. Eliot bu şekilde, ölüm ve yaşamın birbirine geçiş yaptığı, bir yıkım ve aynı zamanda umut mesajı veren bir yapı sunar. Bu yapı, okuyucuya yaşamın kendisinin hem geçici hem de sürekli yenilenen bir döngü olduğunu hatırlatır. Böylelikle Eliot, güncelden mitik olana ulaşır. Evrensel olmasındaki belki de en önemli unsurlardan biri budur. Tamer ve Eliot'ın ideolojileri zıt olsa da iki şair de modernitenin getirdiği çoraklıktan ve bu çoraklığın bir gün tekrar yaşama dönüşeceğiinden emindir. Bu umut Tamer'in geç dönem şiirlerinde daha bariz bir şekilde belli olur. Örneğin "Ağıt" şiirinde geçen, "Bu toprakta kalır adın / Tohumların arasında / Yeşilinde tarlaların / Başakların sarısında"³⁸³ dizeleri; Eliot'ın "East Coker"ına benzer şekilde tarımsal imgelemenin kullanıldığı, ölümün yeniden başlangıç anlamıyla ele alındığı dizelerdir.

Ülkü Tamer ve T. S. Eliot'ın şiirlerindeki bir başka tematik benzerlik ise gelenek ile kurdukları bağıdır. Ülkü Tamer'in modern Türk şiiri içindeki yeri ve poetik arayışları, gelenek ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Şair, geleneksel Türk şiirinin tematik ve şekilsel öğelerini modernist bir bakış açısıyla ele alıp yeniden yorumlar. Bu süreçte, geleneksel şiirin bazı estetik değerlerini korur fakat bunları modern bir dille harmanlar. Böylece hem geçmişle bağını sürdürür hem de yeni şekiller ve ifadeler geliştirir.

³⁸³ Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, s. 216.

Tamer'in şiirlerinde gelenek, özellikle dil ve imge kullanımıyla kendini gösterir. Geleneksel Türk şiiri ve halk edebiyatından alınan imgeleri, modern ve yenilikçi bir çerçevede işler. Bu, Tamer'in hem geçmişle bir diyaloga girmesini sağlar hem de modern şiirin evrensel ve yenilikçi yönlerini keşfetmesine olanak tanır. Şair, bu sayede Türk şiiri geleneğinin modernleşme sürecindeki evrimine katkıda bulunur ve geleneksel ile modern arasında bir köprü kurar.

Ülkü Tamer, aynı zamanda, geleneksel konuları ve temaları modern yaşamın problemleriyle ilişkilendirerek ele alır. Aşk, doğa, ölüm gibi evrensel ve geleneksel temalar modern bireyin deneyimleriyle yeniden şekillendirilir. Bu süreçte, geleneksel temalar yeni bağlamlarda işlenir ve güncellenir, bu da Tamer'in eserlerinin hem geleneksel hem de çağdaş okurlara hitap edebilmesini sağlar.

Ülkü Tamer'in gelenekle ilişkisi, onun eserlerinde geleneksel formların ve temaların yeniden canlandırılması ve modernist bir perspektifle yeniden yorumlanması şeklinde kendini gösterir. Tamer bu yaklaşımıyla, Türk şiirinin zengin geleneğini modern bir sesle ifade ederken, geleneksel ve modern arasında estetik ve anlamsal bir bağ kurar. Bu, Tamer'in eserlerinin hem derinliğini artırır hem de geniş çapta yankı bulmasını sağlar.

Ülkü Tamer'in beslendiği gelenek, T. S. Eliot'ın beslendiği gelenek gibi evrensel-dir. 1962 tarihli *Ezra ile Gary* başlıklı şiir kitabında modernist şiirin öncü ismi Ezra Pound için on şiir, Western filmlerinin unutulmaz aktörlerinden Gary Cooper için de beş şiir yer alır. Bu durum, Ülkü Tamer'in geleneği yalnızca tek yönüyle değil, yüksek edebiyatı da popüler kültürü de kapsar biçimde bir arada ele aldığını gösterir. 1966 tarihli *İçime Çektiğim Hava Değil Gökyüzüdür* kitabına adını veren dizinin geçtiği şiir ise Bruegel başlığını taşır³⁸⁴. Bu başlık, on altıncı asrın en büyük Flaman ressamı³⁸⁵ olarak görülen Pieter Bruegel'e bir atıf işlevindedir. 1986 yılında çıkan *Antep Neresi* ile Ülkü Tamer, köklerine döner. Bu kitabı oluşturan şiirler gerek tema gerekse de şekil özellikleri ile başta koşma, mani olmak üzere

³⁸⁴ Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, s. 135.

³⁸⁵ "Pieter Bruegel, the Elder | Flemish Renaissance Painter & Engraver | Britannica", (26.04.2024), <https://www.britannica.com/biography/Pieter-Bruegel-the-Elder>.

halk edebiyatı ürünlerine benzerler. Yine bu kitap bünyesinde Yunus Emre'ye ithaf edilen "Selam Olsun"³⁸⁶ ve Karacaoğlan'a ithaf edilen "Güneş Topla Benim İçin"³⁸⁷ şiirleri bulunur. Ülkü Tamer'in şiir ithafları yalnızca kökleşmiş şairlerle de sınırlı değildir, Muzaffer İlhan Erdost, Yaşar Kemal, Cemal Süreya gibi akranı olduğu edebiyat adamlarını da unutmamıştır³⁸⁸.

Bu durum Ülkü Tamer'de gelenek algısının hem çok boyutlu hem de çok yönlü olduğunu gösterir. Ülkü Tamer şiirinde resim, sinema gibi farklı sanat alanlarından, yüksek kültürden ve popüler kültürden, klasik şiir kalıplardan ve modernist şekilden, geçmişten ve güncelden; yerelden, ulusaldan ve evrenselden izlere, göndermelere, öykünmelere rastlanır. Buna bakarak Ülkü Tamer şiirinde gelenek anlayışının T. S. Eliot gibi yerel renklerin kimliklerini korumasına izin veren ama aynı ölçüde evrensel, devingen, organik ve bütüncül bir gelenek olduğu söylenebilir. Tamer'in Cemal Süreya şiirinde, mezkur şair için yaptığı evrensellik övgüsü kendisi için de geçerlidir: "Atlas Okyanusu'nda Fırat'ın Salı / Zap suyunda Alp çiçeği"³⁸⁹.

2) Şekil Açısından

İkinci Yeni geleneğine bağlı bir şekilde şiir yazmaya başlayan, daha sonra kendine has bir söyleyiş geliştiren ve çok çeşitli kaynaklardan beslenen Ülkü Tamer şiirinin şekilsel olarak öne çıkan özellikleri; serbest veynin kullanımı, yoğun imgelem, dilin yenilikçi bir kullanımı, anlamda kapalılık ve soyutluk, parçalı yapı olarak gösterilebilir. Tamer'in şiirinde kullandığı şekilsel özellikler, tematik açıdan da mensubu olduğu şiirde modernizm akımının etkilerini yansıtır.

Ülkü Tamer'in şiirlerinde serbest vezin kullanımı, modern Türk şiirinin dönüşüm sürecine ve İkinci Yeni hareketinin estetik anlayışına uygundur. Serbest vezin,

³⁸⁶ Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, s. 250.

³⁸⁷ Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, s. 251.

³⁸⁸ Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, ss. 260, 270, 331.

³⁸⁹ Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, s. 331.

Tamer'e geleneksel şiir kalıplarını aşan bir anlatım serbestliği sağlar. Böylelikle şair, dili daha yaratıcı ve esnek kullanabilir. Bu yaklaşım, şiirin doğal bir şekilde akmasını sağlar; şair düşünce ve duygularını daha akıcı bir biçimde ifade eder.

Tamer'in serbest vezni tercih etmesi, şiirlerindeki anlamın çok katmanlı ve çok yönlü olmasını sağlar. Bu yapısal özgürlük, okuyucunun metni çeşitli yollarla yorumlamasına olanak tanır şiirdeki imgelerin ve temalar daha derinlemesine işlenmesine işlenir. Ayrıca, serbest vezin, şiirdeki ritmik yapıyı da etkiler; Tamer, kelimeleri ve dizeleri özgürce dizerek, şiirin melodisini ve tonunu duygusal yoğunluğuna göre şekillendirir.

Ülkü Tamer'in serbest vezin kullanımı, onun modernist yaklaşımının bir emaresidir. Bu biçimsel tercihiyle şair, dilin ve şiirin sınırlarını zorlama niyetini belli eder. Böylece Türk şiiri içinde yeni ifade biçimleri ve estetik değerler arayışını destekler. Tamer, serbest vezinle, şiirlerine hem biçimsel hem de içeriksel bir yenilik ve özgünlük katmış, bu sayede eserlerinin daha geniş bir duygu ve düşünce yelpazesini ifade edebilmiştir.

Bütün bunlara karşın Ülkü Tamer şiirini tamamen serbest vezin ile değerlendirmek yanlış olacaktır. Şiirde modernizme ve mitik anlatıya uygun şekilde Ülkü Tamer de zaman zaman farklı şekillerden faydalanır. Çocuklara hitap eden 1965 tarihli *Virgülün Başından Geçenler* kitabında yer alan şiirlerde zaman zaman 7'li, 8'li, 11'li, 13'lü hece ölçüleri kullanıp şiirlere bir tekerleme havası vermiştir. 1986 tarihli *Antep Neresi* kitabındaki şiirlerde ise türkü ve mâni başlıklı şiirlere yer verir. Bu şiirleri gerek hece gerekse de uyak düzeniyle bu edebi şekillere uygun şekilde kaleme almıştır.

Ülkü Tamer'in şiirinde öne çıkan bir başka unsur da imge kullanımıdır. Ülkü Tamer'in şiirlerinde imge kullanımı, tıpkı döneminin diğer şairleri gibi onun eserlerinin de en belirgin ve etkileyici yönlerinden biridir. Şair, imgeleri şiirlerinde derinlemesine bir anlatım aracı olarak kullanarak, soyut temaları somut ve hissedilir hale getirir. Bu imgeler, genellikle modern yaşamın karmaşıklıklarını ve çelişkilerini yansıtan, duygusal ve düşünsel yoğunluğu artıran araçlar olarak işlev görür.

Tamer, doğadan alınan imgelerle zenginleştirilmiş bir dil kullanır; bu imgeler aracılığıyla insanın iç dünyasını, doğa ve evrenle olan ilişkisini işler. Örneğin, ağaçlar, su, taşlar, dağlar gibi doğal unsurlar, Tamer'in şiirlerinde bireyin yaşamındaki dönüşüm ve geçişleri sembolize eder. Aynı zamanda, şehir hayatının getirdiği yabancılaşma ve yalnızlık gibi modern problemleri ele alırken de kentle ilişkili imgeleri; binaları, sokakları, kalabalıkları kullanır.

Tamer'in imge kullanımı, okuyucuyu duygusal bir yolculuğa çıkarmak için de önemli bir araçtır. İmgeler üzerinden duygularını dolaylı yoldan ifade eder, bu da şiirlerinin çok katmanlı ve yorumlanabilir olmasını sağlar. İmgeler, Tamer'in şiirlerinde sadece görsel değil, aynı zamanda işitsel ve dokunsal (*tactile*) bir boyut da taşır; seslerin, renklerin ve dokuların betimlemesiyle zenginleştirilmiştir.

Ülkü Tamer, imgeleri aynı zamanda toplumsal ve kültürel eleştirilerini dile getirmek için kullanır. Modern toplumun değişimleri, çatışmaları ve çözümleri, Tamer'in seçtiği imgeler aracılığıyla ele alınır. Bu imgeler, şiirlerindeki tematik derinliği ve estetik değeri artırırken, okuyucunun eserle etkileşimde bulunmasını ve metni çeşitli yollarla yorumlamasını teşvik eder. Ülkü Tamer şiirinde imge kullanımı, poetikanın temel taşlarından birini teşkil eder. Eserlerinin anlamını zenginleştiren, duygusal ve düşünsel düzeyde okuyucuya ulaşmasını sağlayan bir özelliktir. Tamer'in imgeleri, hem bireysel hem de evrensel deneyimleri kapsayacak şekilde kurgulanmış ve İkinci Yeni deneyimiyle birlikte Türk şiirine modern bir soluk getirmiştir.

İmge kullanımına paralel olarak Ülkü Tamer, şiirlerinde soyut ve kapalı bir anlatımı tercih etmiştir. Şiirlerindeki kapalılık, okuyucuya birden fazla yorum yapma olanağı tanırken, soyut ifadeler şiirini evrenselleştirip zamandan azade kılar. Tamer, dilin ve imgenin sınırlarını zorlayıp, anlamın daha geniş bir spektrumda ele alınmasını sağlar; bu da şiirin derinliğini artırır.

Tamer'in şiirlerinde anlamın kapalılığı, genellikle dilin geleneksel kullanımından sapmalarla ve beklenmedik kelime seçimleriyle sağlanır. Bu teknik, okuyucunun metni yalnızca yüzeydeki anlamıyla değil, daha derin, çok katmanlı anlamlarla okumasını teşvik eder. Şairin yoğun ve özgün imgeler kullanması, bu imgelerin

gündelik hayattan alıntılanmış olmasına rağmen, onları alışılmadık veya çarpıcı bir biçimde sunması, metnin anlamını daha da kapalı hale getirir.

Soyut ifade, Tamer'in şiirlerinde özellikle bireyin iç dünyası ve varoluşsal teması etrafında yoğunlaşır. Şair, somut olaylar ve nesneler yerine duygular, düşünceler ve felsefi kavramlar üzerinden şiirlerini kurgular. Bu soyutlama, okurun şiirin anlamını kişisel deneyimleri ve düşünceleri üzerinden keşfetmesini sağlar. Ayrıca, Tamer'in kullanımındaki soyut ifadeler, onun şiirlerini zamana ve mekâna bağlı kalmaktan uzaklaştırarak, evrensel ve zamansız bir nitelik kazandırır.

Bu anlam kapalılığı ve soyut ifade, Ülkü Tamer'in şiirlerini, okurların sürekli olarak yeni yorumlar yapmalarını gerektiren bir yapıya dönüştürür. Her okuma deneyiminde farklı anlamların ve katmanların ortaya çıkması, Tamer'in eserlerinin edebî değerini artırır; böylece şiirlerinin her dönemde yeniden değerlendirilmesine olanak tanır. Bu özellikler, Tamer'in İkinci Yeni hareketi içindeki yerini sağlamlaştırırken, Türk şiirinde yenilikçi bir yazar olarak konumunu pekiştirir.

Ülkü Tamer'in şiirlerinde yenilikçi bir dil kullanması, onun en önemli şekilsel özelliklerinden biridir. Dilin yenilikçi kullanımı, İkinci Yeni geleneğinde³⁹⁰, Turgut Uyar ve Cemal Süreya gibi şairlerde rastlanan bir özelliktir buna karşın Ülkü Tamer kendi sesini oluşturmayı başarmıştır. Geleneksel dil yapılarını kırıp kelime seçimlerinde yenilikçi yaklaşımlar benimseyen şair, Türk şiirinde yeni bir ses ve tarz oluşturmuştur. Bu yenilikçi dil kullanımı, şiirlerinin hem şekil hem de içerik açısından zenginleşmesine olanak tanır.

Tamer'in dili deneyseldir; kelimeleri sıradan kullanımlarının ötesinde, yeni ve beklenmedik bağlamlarda yerleştirir. Bu, okurun sözcükler ve ifadeler üzerinde yeniden düşünmesini sağlayıp dilin ifade edebileceği anlamın sınırlarını genişletir. Şiirlerindeki metaforlar ve simgeler, dilin günlük kullanımından sıyrılır, böylece çok ağır bir şekilde olmasa bile şiir dili ile konuşma dilinin ayrışması sağlanır. Bu durum, modernist şiirin temel unsurlarındandır zira yirminci asrın şairleri, yeni bir

³⁹⁰ Hüseyin Kaya, *Ülkü Tamer Şiirinde Yapı ve İzlek*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2016, s. 83.

içerikle karşı karşıya oldukları için bunu yansıtmak maksadıyla yeni bir dil yaratmak zorunluluğunu duymuşlardır³⁹¹.

Tamer'in dil kullanımındaki yenilikçilik, aynı zamanda ses ve ritim ile de ilgilidir. Şair, seslerin ritmik düzenini, ahenk unsurlarını geleneksel şekil özelliklerinden farklı kurgular. Bu yaklaşım, şiiri müziğe yaklaştırır, metnin okunma biçimini etkiler. Serbest vezin kullanımıyla uyumlu olarak, dilin ritmik ve müzikal özellikleri, okuyucunun şiiri algılama biçimini derinlemesine etkiler.

Dilin yenilikçi kullanımı da tıpkı imge kullanımı gibi Tamer'in şiirlerinde anlamın çok katmanlı olmasını sağlayan unsurlardandır. Dilin alışlagelmiş anlamından sapmalar, okuyucuya metni farklı yollarla yorumlama olanağı tanır. Bu, Tamer'in şiirlerindeki kapalılık ve çok anlamlılık özelliklerini de destekler, böylece her okuma deneyiminde yeni katmanlar ve anlamlar keşfedilebilir.

Ülkü Tamer, dilin yenilikçi kullanımını, şiirlerindeki temalarla bütünleşik bir şekilde ele alır. Modern yaşamın karmaşıklıkları, yabancılaşma, kimlik arayışı gibi temalar, dilin yenilikçi kullanımı sayesinde daha etkileyici ve anlamlı bir şekilde işlenir. Bu da Tamer'in şiirlerinin hem biçimsel hem de içeriksel olarak Türk şiirinde yenilikçi bir yere sahip olmasını sağlar. Dilin bu şekilde işlenmesi, Tamer'in eserlerine derin bir estetik ve düşünsel zenginlik katarken, Türk şiirinin modernist dönüşümüne katkıda bulunur.

Ülkü Tamer'in şiirlerindeki bir diğer öne çıkan özellik ise parçalı yapı kullanımıdır. Bu da modernist estetiğin bir yansıması olarak görülebilir. Bu yapı, şiirlerindeki anlamın katmanlılığını ve çok yönlülüğünü artırma işlevi görür. Tamer, parçalı yapının sağladığı kesintili anlatım tarzını benimseyerek, modern hayatın karmaşıklığını ve bölünmüş doğasını yansıtır. Bu teknik, şiirde bir bütünlük hissi yerine, okuyucunun dikkatini çeşitli imgeler, sesler ve düşünceler arasında bölerek, onları aktif bir şekilde metinle etkileşim kurmaya teşvik eder.

Tamer'in parçalı yapı kullanımı, şiirlerindeki anlatıları doğrusal olmayan bir biçimde sunar. Şiirdeki dizeler arasında geleneksel bağlantılar azaltılır, böylece her

³⁹¹ Cevat Çapan, "Modern Batı Şiiri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, C. 25, S. 102 (t.y.), s. 12.

bir dize veya bölüm kendi başına bir anlam taşır; bir araya geldiklerinde ise farklı anlam katmanları oluşturur. Bu da okurların metni her okuduğunda yeni bağlamlar ve anlamlar keşfetmesine olanak tanır, böylece şiirin yeniden okunabilirliği ve çok yönlülüğü artar. Ayrıca, parçalı yapı, Tamer'in şiirlerinde dilin ve imgelerin daha serbestçe kullanılmasını sağlar. Şair, geleneksel anlam yapılarını yıkarak, kelimeleri ve imgeleri yeni ve beklenmedik şekillerde bir araya getirebilir. Bu durum, şiirin genel yapısını daha dinamik ve canlı kılar ve okuyucuya geniş bir yorum alanı sunar.

Parçalı yapının kullanımı, Tamer'in İkinci Yeni'nin estetik ilkelerine olan bağlılığını da gösterir. Modern dünyanın bölünmüş ve parçalanmış karakterini yansıtan bu yapı, şiirin modern deneyimi daha doğru bir şekilde ifade etmesine olanak tanır. Şair, bu teknikle, bireyin yaşadığı içsel ve dışsal çatışmaları, yabancılaşma duygularını ve çevresel kesintileri etkili bir şekilde aktarır.

Ülkü Tamer'in şiirlerinde kullandığı biçim özellikleri bütüncül olarak bakıldığında şiirde modernizmin yansımalarıdır. Buradan hareketle, Ülkü Tamer şiirinde biçim bakımından T. S. Eliot tesirinin bariz olduğu söylenebilir. Tamer'in şiir anlayışı, Eliot'un ortaya attığı "objective correlate" (nesnel karşılık) görüşü üzerine temellendirilmiştir. Yine Tamer'in şiirindeki parçalı yapı, T. S. Eliot'tan izler taşır. Benzer şekilde Tamer'in şiirlerinde de dramatik monolog tekniğine rastlanır.

Burada iki konunun üstünde durmak gerekir. İlki Ülkü Tamer'in şiirinde T. S. Eliot etkisinin en bariz olduğu dönemin onun şairliğinin ilk evresi olmasıdır. Gerek şiirin T. S. Eliot ile tanıştığı lise dönemine yakın olması, gerekse de o sıralar etkin olan İkinci Yeni akımının T. S. Eliot'un poetik ilkeleriyle uyumluluğu nedeniyle bu durum normaldir. 60'lı yıllardan sonra Ülkü Tamer, yeni sentezler peşine düşerek şiirinde daha özgün bir söyleyiş kazanmıştır³⁹². İkinci olarak ise şiirde modernizmin Ülkü Tamer'e daha ziyade Ezra Pound aracılığıyla temas ettiğinin belirtilmesi gerekir. Ülkü Tamer, yazılarında Ezra Pound'dan sıkça bahseder, bir şiir kitabına

³⁹² Bakır, "Ülkü Tamer'in Şiir Dünyası ve İnsan", ss. 1-17.

onun adını vermiştir. Dolayısıyla Ülkü Tamer’de Ezra Pound’ın şiir tekniği ve imge dünyasını inceleyecek bir çalışma müspet sonuçlara ulaşacaktır.

3) Ülkü Tamer Şiirinde T. S. Eliot ile Parça Benzerlikleri

Ülkü Tamer’in özellikle 1959 tarihli *Soğuk Otların Altında* ve 1960 tarihli *Gök On-ları Yanılmaz* kitaplarında yer alan şiirlerinde T. S. Eliot’tan doğrudan alınmış olması muhtemel imgelere, söyleyişlere rastlamak mümkündür. Örneğin *Soğuk Otların Altında*’nın ilk şiiri olan “O Eski Bir Güvercindi”³⁹³, Eliot’ın “Ash Wednesday” şiirinde geçen “I no longer strive to strive towards such things / (Why should the aged eagle stretch its wings?)³⁹⁴” (Didinip durmuyorum artık bunlara erişeyim diye / (Neden gersin ki kanatlarını kartaloz kartal?)³⁹⁵” dizelerinde yer alan “ihtiyar kartal” imgesi ile paralellik gösterir. İki şiirde de toplumsal yaşantıdan, beklentilerden, bu beklentiler için çalışmaktan bıkmış hâli vardır. Eliot burada imgeyi savaşın simgesi olan kartal ile kurarken Tamer onun zıddı olan güvercin ile kurar. Etkilenen şairin, etkilendiği şairin eserine bir anti-tez geliştirmesi, Harold Bloom’un “Tessera” diye diye adlandırdığı bir etkilenme şeklidir³⁹⁶.

Ülkü Tamer ve T. S. Eliot arasındaki bir başka doğrudan benzerlik olarak ikisinin de “katabasis” arketipini şiirlerinde kullanması gösterilebilir. Jungcu psikanalizde *Katabasis*, bireyin yeraltına doğru çıktığı yolculuğu; bu yolculukta bilinçdışı ile karşı karşıya gelişini, bu karşılaşma sonucunda bilincinin erginleşmesini ifade eder³⁹⁷. Homeros’un *Odyseia*’sında destanın kahramanı Odysseus’un ölümler ülkesine inmesiyle³⁹⁸ batı edebiyatlarında ilk örneğini görebileceğimiz bu arketipe

³⁹³ Tamer, *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, s. 13.

³⁹⁴ Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 220.

³⁹⁵ Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 221.

³⁹⁶ Bloom, *The Anxiety of Influence*, ss. 49-73.

³⁹⁷ Pedro Henrique Costa de Resende, Mateus Donia Martinez, “C. G. Jung’s katabasis: from ancient myths to modern visionary experiences”, *Junguiana: Revista Latino-Americana Da Sociedade Brasileira De Psicologia Analítica*, C. 38, S. 1 (2020), ss. 87-100.

³⁹⁸ Homeros, Azra Erhat-A. Kadir (çev), *Odyseia*, 21. b., Can Yayınları, 2008, s. 375.

Orfeus mitinde rastlanır, Yunan edebiyatı üzerinden Latin edebiyatına geçmiş-tir³⁹⁹. Orfeus mitinde kahraman, yeraltına, ölümler diyarına inerek ölümlerle, evreni yöneten yasalarla, kaderle karşı karşıya gelir. *Katabasis*'in belki de en meşhur örneği ise Dante'nin *İlahi Komedi*'sıdır. İlahi Komedi'nin ilk bölümü, Dante'nin Virgilius'un rehberliğinde cehennemin katlarını birer birer inerek günahla, ölümlerle hesaplaşmasını ve bilgeleşmesini anlatır⁴⁰⁰.

T. S. Eliot, *katabasis* arketipini en büyük edebiyatçı olarak gördüğü Dante'den almıştır. Modern dönemde yaşayan şair, Dante'nin klasik Orta Çağ dünya görüşünü, Floransa siyasetini temel alan görüşlerini ters yüz eder. T. S. Eliot'ın *katabasis* literal anlamda yeraltına yahut cehenneme inmeyi içermez; Eliot büyük savaşın toplumsal morali, modernitenin tinsel güzellikleri, endüstriyelleşmenin doğal güzellikleri yağmaladığı Londra'da bir yolculuğa çıkar *The Waste Land*'de. Burada iç içe geçmiş çağlarla, mitlerle, zihinlerle karşılaşır. Yolculuğunun sonunda katarsis yaşar, mitsel döngüyü kavrayıp şiirini Sanskritçede "huzur" anlamına gelen "shantih" sözcüğünü üç kez yineleyerek bitirir.

Ülkü Tamer ise Eliot'tan devraldığı bu modernize edilmiş *katabasis* arketipini "Çünkü Çarşılardan Geçtim" şiirinde kullanır. Tıpkı Eliot gibi Ülkü Tamer'in de yeraltı yolculuğu, modern şehirde geçer. Ülkü Tamer şiirine adını veren çarşılar, toplumsal konvansiyonlara uygun yaşayan, kendilerini rahatlatacak kadar maneviyat sahibi, hayatını maddî kâr ve zarar üzerinden değerlendiren insanlarla karşılaşır. Bu insanlarla anlaşamaz, mutabık olamaz ve nihayetinde ölür. Ülkü Tamer'in ilk döneminde baskın olan ölüm ve umutsuzluk temalarının öne çıktığı şiir, T. S. Eliot'ın *The Waste Land*'inden daha karamsar bir şekilde nihayetlenir. Fakat bütün *katabasis* anlatılarında olduğu gibi bu ölüm, bilgeliğe ulaşmanın bir aşamasıdır.

³⁹⁹ Charles Segal, *Orpheus: The Myth of the Poet*, Johns Hopkins University Press, 1989.

⁴⁰⁰ Dante, John Freccero, *The Inferno of Dante: A New Verse Translation, Bilingual Edition*, çev. Robert Pinsky, Bilingual edition New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, 1996.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. EDİP CANSEVER'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELİOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri

Modern Türk şiirinin en büyük isimlerinden biri olan Edip Cansever, 8 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul'da, Beyoğlu semtinin Soğanağa Mahallesinde dünyaya gelir. Sonrasında ailesi Haseki'ye taşınır. Haseki'de geçen çocukluğu, şair üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Özellikle *Ben Ruhi Bey Nasılım*⁴⁰¹ kitabında bu çocukluğun izlerini görmek mümkündür. İstanbul'da yaşadığı yerlerin kültürü, tarihi, canlı sosyal yaşantısı Cansever üstünde izler bırakmıştır.

Edip Cansever'in babası Fazlı Cansever ile annesi Pembe Cansever, Çankırı'nın kuzeybatısında, Çerkeş ve Kurşunlu arasında yer alan Atkaracalar beldesinden gelmişlerdir. Fazlı Cansever, İstanbul'a askerlik vazifesi nedeniyle gelir, burada ticarete atılır ve Kapalıçarşı'da bir dükkân açar. Pembe Cansever'in de İstanbul'a gelmesiyle bir yuva kurarlar.

Edip Cansever'in iki de kız kardeşi bulunmaktadır. Haseki'ye taşınmalarının ardından aile, çocuklarının eğitimine odaklanır. Edip Cansever, ailesinin de büyük desteğiyle eğitim hayatına başlar. Daha ilk yıllarında edebiyata ilgi duymaya başlamıştır. Haseki'de renkli bir çocukluk yaşar; bu döneme ait anılarında Şehzade Camii, bisiklet gezileri, arkadaşlarıyla erik hırsızlıkları, yaz günleri düzenlenen eğlenceler, cambaz gösterileri yer alır. Edip Cansever'in çocukluk ortamı, bir şair olarak formasyonuna da müspet şekilde etki etmiştir. Komşuları Nigâr Hanım, çok sayıda kedisi, iki erkek kardeşi ve kocasıyla yaşayan bir kadındır. Kardeşlerinden birisi Kenan Bey, diğeri ise büyük edebiyat tarihçisi, roman yazarı ve şair Ahmet

⁴⁰¹ Edip Cansever, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Hamdi Tanpınar'dır. Kenan Bey, Edip Cansever'in Kumkapı Ortaokulu'nda okuduğu yıllarda velilik görevini üstlenir. Tanpınar ise Cansever'in ilk şiirlerini okumuş, ona yol göstermiştir.

Çocukluğunda ve ilk gençliğinde yaşadığı ortamın Cansever'in edebî gelişimine katkısı bununla da sınırlı değildir. Millet Kütüphanesi'ne giderek eski edebiyat dergilerini okuyan Cansever, bu dönemde tiyatro ve sinemaya da ilgi duymaya başlar. İstanbul Erkek Lisesi'ndeki talebeliği döneminde bu ilgi alanlarını daha da geliştirir. Bu dönemde yeni şiir akımlarını takip eder. Milli Eğitim Bakanlığı yayınları vasıtasıyla Yunan ve Latin Klasikleri ile, On Dokuzuncu Yüzyıl Rus Edebiyatı ile tanışır. Çehov ve Dostoyevski bu dönemde en beğendiği yazarlar olurlar.

Cansever, liseden mezun olduktan sonra Yüksek Ticaret Okulu'na kaydolur. Burada öğrenimini tamamlamaz fakat bu yüksek öğretim zamanlarında da okumaya, kendini geliştirmeye devam eder. Edebiyat dışı okumalar da yapar, felsefî ve siyasî görüşleri olgunlaşır. Döneme hâkim olan otoriter atmosferden uzak, özgür bir dünya hayali duyar. Cansever, okulunu yarıda bırakıp ticarete atılmayı tercih eder. Evlenir ve bir çocuk babası olur.

Edip Cansever, 1947 yılında Salah Birsell'in yüreklendirmesiyle askere gitmeye karar verir. Salah Birsell'in niyeti ikisinin de denizci olmasıdır fakat askerde Cansever'in karacı olmasıyla ayrı düşerler. Gelibolu'daki kıta hazırlık eğitiminde görece rahat bir ortam bulan Edip Cansever, Orhan Veli ve arkadaşlarının çıkardığı *Yaprak* dergisini takip eder. Ankara'daki yedek subay okulunda ise disiplin sıkıdır, ancak hafta sonları kitap okuyabilir. Askerlikten sonra Kapalıçarşı'daki dükkanına geri dönen Edip Cansever, ömrünün önemli bir kısmını burada geçirecektir.

Edip Cansever, şairlik kariyerine henüz ortaokul sıralarındayken başlar. İlk şiirleri *İstanbul* dergisinde yayımlanır. Şiire nasıl başladığını *Yeditepe*'de 1954'te yayımlanan bir mülakatta şöyle anlatır:

- İlk şiir hevesi nasıl doğdu?
- Ortaokulun ikinci sınıfında idim. On üç yaşlarımda vardım. Annem Bursa'ya gitmişti, bir gurbet şiiri yazdım...

- Okulda iken öğretmenlerden, edebiyata karşı bir istek uyandıranlar oldu mu?
- Olmadı. Hayatımda ne okudumsa, ne yaptımsa hep kendim aradım, buldum ve yaptım. İlk karşıma çıkan kitabı okuyor, o kitapta adı geçen başka kitapları bulup okumaya çalışıyordum. Her kitap bende, bir başka kitabı okumak isteği ve ihtiyacını doğuruyordu. Yalnız lisedeki öğretmenlerden Salim Rıza Kırkpınar'ı burada teşekkürle anacağım. Sınıfta hep güzel şiirleri güzel bir şekilde okur, bizi bunlara bağlamasını bilirdi. O bakımdan üzerimde iyi bir tesiri vardır⁴⁰².

İlk şiir kitabı 1947 yılında çıkar; *İkinci Üstü*. Bu kitap her ne kadar o dönemde edebî çevrelerde geniş bir yankı uyandırmasa da Cansever'in şairlik kariyerindeki en önemli somut göstergelerden biri olur. 1950'li yıllar, Cansever'in şairlik kariyerinin yükselişe geçtiği dönemdir. Bu yıllarda arkadaşlarıyla birlikte *Nokta* dergisini çıkarır. Naim Tiralı'nın *Yenilik* dergisinde şiirleri yer alır. Ona asıl ününü kazandıran ise *Yeditepe* dergisinde yayımlanan şiirleri olur. 1954 yılında Kapalıçarşı'da yaşanan bir yangında dükkanını kaybeder. Sigortadan gelen bir para yeni bir dükkan açmaya yetmediği için kendine bir ortak arar. İmdadına Mösyö Jak yahut Jak Salhoşfili yetişir. Üstelik Mösyö Jak, Edip Cansever'e kendisinin dükkânı çekip çevirebileceğini, Edip Cansever'in de dükkânın asma katında şiirle meşgul olabileceğini müjdeler⁴⁰³.

Cansever'in şairlik kariyerindeki en büyük dönüm noktası, 1957 yılında yayımlanan *Yerçekimli Karanfil*'dir. Cansever'in poetikasının, şiir dilinin tam olarak olgunlaştığı bu eser sayesinde Cansever, İkinci Yeni'nin önde gelen şairlerinden biri olarak anılmaya başladı. Cansever, İkinci Yeni akımına uygun bir şekilde soyut ve bireysel temaları işler, kendine özgü bir şiir dili kullanır. Bunların yanında kendisinin "düşüncenin şiiri" olarak adlandırdığı özgün bir şiir anlayışına sahiptir; şiirlerinde diyalog, monolog gibi tiyatral teknikleri kullanır böylece birden fazla bakış açısına sahip, çok sesli bir şiir yaratır⁴⁰⁴.

⁴⁰² Edip Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, Yapı Kredi Yayınları, 2022, s. 203.

⁴⁰³ Muhsin Kızılkaya, "Bir yangından çıkan şair!", *Habertürk*, 24.03.2021, <https://www.haberturk.com/yazarlar/muhsin-kizilkaya-2291/3016040-bir-yangindan-cikan-sair>.

⁴⁰⁴ Semra Yaman, "Edip Cansever'in Yazılarında Diyalektik Kavrayış: Modernist Şiirin Dramatik ve Düşünce Boyutları", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15 (2024), ss. 414-27, doi:10.51531/korkutataturkiyat.1446140.

Edip Cansever, siyasetle de yakından ilgilidir. Marksist, diyalektik materyalist bir dünya görüşünü benimseyen şair, Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşunda da rol alır, buradaki sanat şubesinin bir mensubu olur. Buna karşın 1964 yılında partinin ilk kongresinde partiden ihraç edilir. Bu kararın nedeni müphem olsa da Murat Belge'nin anlatımına göre parti içindeki emekçi – aydın dengesini korumaya yönelik bir tüzükten kaynaklıdır⁴⁰⁵.

Edip Cansever, şairlik kariyerinde çok sayıda kitap yayımlamıştır. Bunların en önemlileri olarak *Yerçekimli Karanfil* (1957), *Umutsuzlar Parkı* (1958), *Tragedyalar* (1964), *Kirli Ağustos* (1970), *Ben Ruhi Bey Nasılım* (1976) ve *Sonrası Kalır* (1984) sayılabilir. Şairin belki de en meşhur eseri olan *Ben Ruhi Bey Nasılım*, onun şiire aktardığı tiyatral tekniklerin ustalıkla kullanımına en güzel örneklerden biridir; bu teknikler vasıtasıyla modern insanın içsel yolculuğunu ve varoluşsal sorgulamalarını anlatır. Bu eser aynı zamanda Edip Cansever'in şiir anlayışında çok önemli bir yer tutan, T. S. Eliot'ın nesnel karşılık kuramının kullanımına ilişkin somut örnekler sunar⁴⁰⁶.

Kışları İstanbul'da, yazları Bodrum'da yaşayan Edip Cansever, hayatı boyunca şiirle uğraşmayı sürdürmüştür. Hem İkinci Yeni akımının hem de ondan sonra gelişen Türk şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olarak görülür. 1958'de *Yerçekimli Karanfil* ile Yeditepe Şiir Armağanı'na, 1977'de *Ben Ruhi Bey Nasılım* ile Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'ne, 1981 yılında ise *Yeniden* ile Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'ne layık görülen şair⁴⁰⁷ 28 Mayıs 1986 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Prof. Dr. Oğuz Öcal'ın çalışmasına göre Edip Cansever'in bibliyografyası şu şekildedir⁴⁰⁸:

⁴⁰⁵ Oğuz Öcal, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antagonist Tavır*, Akçağ Yayınları, 2013, ss. 58-59.

⁴⁰⁶ Dilek Tunalı, Ayşen Oluk Ersümer, "Şiirin Sineması: Edip Cansever Şiirinin Nesnel Bağlılaşım Yoluyla Filmsel İmgeye Yaklaşması", *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 11, S. 1 (2021), ss. 64-84.

⁴⁰⁷ "Kendine özgü bir şiir dünyası kuran anlatıcı şair: Edip Cansever", (20.06.2024), <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kendine-ozgu-bir-siir-dunyasi-kuran-anlatici-sair-edip-cansever/2255788>.

⁴⁰⁸ Öcal, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antagonist Tavır*, ss. 75-77.

Şiir Kitapları ve Eserleri

1. *İkindi Üstü* (İstanbul 1947)
2. *Dirlik Düzenlik* (İstanbul 1954)
3. *Yerçekimli Karanfil* (İstanbul 1957) (Bu kitapla 1957 Yeditepe Şiir Armağanı'nı kazanır)
4. *Umutsuzlar Parkı* (İstanbul 1958)
5. *Petrol* (İstanbul 1959)
6. *Nerde Antigone* (İstanbul 1961)
7. *Tragedyalar* (İstanbul 1964)
8. *Çağrılmayan Yakup* (İstanbul 1966)
9. *Kirli Ağustos* (İstanbul 1970)
10. *Sonrası Kalır* (İstanbul 1974)
11. *Ben Ruhi Bey Nasılım* (1976) (Bu kitapla Türk Dil Kurumu 1977 Şiir Ödülü'nü kazanır)
12. *Sevda ile Sevgi* (İstanbul 1977)
13. *Şairin Seyir Defteri* (İstanbul 1980)
14. *Eylülün Sesiyle* (İstanbul 1981) (Bütün şiirlerini topladığı Yeniden'in içinde bir bölüm olarak yayımlanmıştır, ayrı bir kitap olarak basılmamıştır)
15. *Yeniden* (İstanbul 1981) (Bütün şiirlerinin toplu basımı, bu kitapla 1981 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü alır)
16. *Bezik Oynayan Kadınlar* (İstanbul 1982)
17. *İlkyaz Şikâyetçileri* (İstanbul 1984)
18. *Oteller Kenti* (İstanbul 1985)

Ölümünden sonra yayımlanan eserleri:

1. *Gül Dönüyor Avucumda* (İstanbul, 1988)
2. *Sonrası Kalır I-II* (İstanbul 2005) (Bütün şiirlerinin toplu basımı)
3. *Öncesi De Kalır* (İstanbul 2009) (Kitaplarına Girmeyen Şiirler) *Gelmiş Bulundum* (İstanbul 2008) (Seçme Şiirleri)

Düzyazı

1. *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*. (İstanbul 2009)
2. *İki Satır, İki Satırdır – Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976* (İstanbul 2021)

B) Edip Cansever'in Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri

1) T. S. Eliot'a Doğrudan Yapılan Atıflar

Edip Cansever, şiirleri ölçüsünde olmasa da düzyazı konusunda da üretken sayılabilecek bir edebiyat adamıdır. Çeşitli dergilerde hayatı ve sanatı hakkında kaleme aldığı yazılar, edebî meselelerin işlendiği bazı mektupları, soruşturma ve söyleşilerde söyledikleri, Dr. Devrim Dirlikyapan tarafından *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar* başlığı altında bir araya getirilmiş. Bu tezde adı geçen kitabın genişletilmiş dördüncü baskısı⁴⁰⁹ kullanılmıştır. Bunun yanında şairin uzun bir süre “karşılıklı platonik aşk” yaşadığı, arkadaşı seramik sanatçısı Alev Ebüzziya'ya gönderdiği mektuplar da Habil Sağlam tarafından, *İki Satır, İki Satırdır: Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976* başlığıyla derlenmiştir⁴¹⁰. Bu mektuplar daha ziyade şairin kişisel hayatına ait ayrıntılar içermekle birlikte yer yer onun ne okuduğuna, kimlerden etkilendiğine, hangi sanat görüşlerini takip ettiğine yönelik ipuçları da sunar.

Edip Cansever'in düzyazıları dikkate alındığında, onun kendini aydın olarak konumlandıran çok yönlü yapısı göze çarpar. Edebiyat dışında sinema, müzik gibi

⁴⁰⁹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*.

⁴¹⁰ Edip Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, ed. Habil Sağlam, Yapı Kredi Yayınları, 2021.

sanat dallarıyla da ilgilenen; Kapalıçarşı'daki yaşantısı, akşamları gezdiği meyhaneler sayesinde çok çeşitli sosyal tabakalardan, etnisitelerden insanı gözlemleme şansı bulan şair o yıllarda çevrilen birçok felsefe, bilim, siyaset kitabını da okumuştur. Cansever'in yazılarında en çok zikrettiği isimler arasında T. S. Eliot yer alır. Şairin Eliot hakkındaki yargıları istisnasız bir şekilde olumludur. Onun gerek şiirlerinden, gerek denemelerinden ve şiir görüşlerinden sıkça alıntılar yapılır.

Cansever, Alev Ebüzziya'ya yazdığı 7 Şubat 1966 tarihli mektupta, T. S. Eliot'ın "J. Alfred. Prufrock'un Aşk Şarkısı" şiirinden bir alıntı yapar:

"Hayatımı ölçtüm ben kahve kaşıklarıyla" diyor Eliot. Bir de diyor ki bu uysal şair,

"Durgun denizlerin tabanlarında seğirten

Bir çift keskin kısıkaç olmalıydım ben."

İyi mi?⁴¹¹

Hüzün ve hayatın güzellikleri arasında gidip gelen şairin, T. S. Eliot'ın ilk dönemindeki karamsar şiirlerinden birinden alıntı yapması tesadüf değildir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise Cansever'in, Eliot'ı, "Bu uysal şair" diye nitelemesidir. T. S. Eliot, hayatı boyunca vakur bir tavır takınmasına rağmen sert polemiklere de girmiş isimdir. Başında olduğu *Criterion* dergisinde başta klasisizm – romantizm tartışması olmak üzere çok sayıda edebî tartışmaya öncülük etmesinin⁴¹² yanında kültürel/siyasal⁴¹³ ve dinî polemiklerde⁴¹⁴ kalem oynatmış, genel kabullere zıt fikirler ileri sürmüş, sert yazılar yazmıştır. Bu nedenle Edip Cansever'in T. S. Eliot'a bakışının kişisel bir sempati ile de beslendiğini öne sürmek mümkündür.

⁴¹¹ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 133.

⁴¹² Dominic Charles Edward Rowland, *T.S. Eliot, "The Criterion", and literary controversy, 1922-1939*, (Ph.D. Tezi), (23.07.2024).

⁴¹³ Martyn Hampton, "T. S. E. and the TES : Eliot and Educationalism", *Modernist Cultures*, C. 11, S. 2 (2016), ss. 206-24, doi:10.3366/mod.2016.0135.

⁴¹⁴ Paul Murray, *T. S. Eliot and Mysticism*, London: Palgrave Macmillan UK, 1991.

Edip Cansever'in T. S. Eliot'tan alıntıladiğı bir başka dize ise *The Waste Land* şiirinin son bölümündendir:

Nasıl da mektuplaşmaz olduk. Ya da yazdığımız mektupların zaman ayarı bozuldu: "Quando fiam uti cehlidon."⁴¹⁵

Edip Cansever'in alıntıladiğı bu Latince dize, "Ne zaman bir kırlangıç olacağım?" anlamı taşır. T. S. Eliot da bu dizeyi Geç Antik Dönem'den anonim bir eser olan *Pervigilium Veneris*'ten ⁴¹⁶ almıştır. "Venüs Ayini" olarak Türkçeye çevrilebilecek bu eserde aşk, güzellik, baharın gelişi temaları işlenir. Mevzubahis dize de anonim şair baharın gelişiyle bir kırlangıç gibi şakımayı arzular. Bu dizenin T. S. Eliot tarafından *The Waste Land*'in sonlarına yerleştirilmesi de Edip Cansever tarafından alıntılanması da manidardır. İki şair de kişisel bunalımlarından, dünyanın girdiğı krizin yarattığı o çorak atmosferden kurtulup yeniden bahara kavuşmanın arzusunu taşırlar. Aynı hissiyatı taşıyan iki şairin çözüm reçeteleri ise taban tabana zıttır. T. S. Eliot kurtuluşu köklerine dönmede, Hristiyanlıkta bulurken Edip Cansever bilimsel ilerlemeyi reçete olarak sunar:

Sevgili Alevci, elindeki kitapları oku. Bilim Ahlâkı'nı hemen oku, olmaz mı? Burada her gün yeni bir şey çıkıyor. Ben yetişemiyorum. Bizler başka insanlar olacağız ve Türkiye çökmekten kurtulacak.⁴¹⁷

Her şey açık, her şey aydınlık, her zorluğun bilimsel kurtuluş çareleri hazır. Ama gel gör ki, iktidar, anlayamadığım bir cesaretle gemi azıya almış gidiyor.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 170.

⁴¹⁶ William M. Barton, *The Pervigilium Veneris*, London New York Oxford New Delhi Sydney, 2019.

⁴¹⁷ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 139.

⁴¹⁸ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 148.

T. S. Eliot'ın mistisizmine karşın Edip Cansever rasyonalist bir tavır içerisindedir, her şeyi akla dayandırmak ister:

Düşünür değilsek düşünmeyi, sanatçı değilsek sevmeyi ve coşku duymayı öğrenmemiz gerek. Bundan kaçınamayız da. Ben seni anamdan öğrendiklerimle değil, kitaplardan ve hayattan edindiklerimle seviyorum. Diyalektiğin en yüce, en yoğun durağı olan “akıl”la seviyorum.⁴¹⁹

T. S. Eliot'ın gençlik yıllarında yaşadığı büyük buhrandan Hristiyanlığa dönerek kurtulmasına benzer bir biçimde Edip Cansever de sosyalizme olan inancıyla buhran anlarında kendini teselli etmektedir. Üstelik o da bu buhranını T. S. Eliot'ın “Çorak Ülkesi” gibi geniş bir düzlük olarak somutlaştırır:

Kocaman bir düzlüğün ortasında olur, bak bak bak, sonra da sık kurşunu beynine, olsun bitsin diyorum bazan. Ama yapamam bunu. Öğrendiğim bilgilerden, insana (bu arada kendime de) duyduğum saygıdan ötürü yapamam. Bir sosyalist anlamsızlıkla kurşunlayamaz kendini.⁴²⁰

Edip Cansever, tanrıya inanmadığını da mektuplarında belirtir: “Bir zamanlar tanrıya inanmaya kalktım, bir türlü tutmadı”⁴²¹. Bütün bu diyalektik materyalist tutumuna karşın Cansever'in Eliot'ın dünya görüşünü andırır, mitik düşünceleri de vardır:

Şimdi de üzöldüğümü düşünmene üzülüyorum. Yok Alevci, yok böyle bir şey! Acı da, keder de mutluluğu pekiştiriyor aslında. Ve ben, duyduğu mutluluğu hak etmiş insanların erincini taşıyorum içimde. Kuşkular, yıkıntılar, acaba'lar... Bir de bakıyorsun, her şey daha yakın, daha güzel ve daha etkili. Bir isyan, mitolojik bir gözleme dönüşüyor sanki. Bir söz, binlerce masalın yükünü taşıyor. Trajedi? O zaten var.

⁴¹⁹ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 179.

⁴²⁰ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 225.

⁴²¹ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 165.

Düşünüyorum da, salt bir mutluluk yok yeryüzünde. Çünkü saltık (mutlak) hiçbir şey yok. Olsa olsa aranması var mutluluğun, aranırken de kendini ele vermesi var biraz, hepsi o kadar. Ve biz içinde yaşadığımız trajediden ne denli acı duyuyorsak, onu değiştirmeye çalışmaktan da aynı oranda bir sevinç payı ayırıyoruz kendimize. Ve yaşamak da bu kadarcık bir şey, değil mi, Alevci?⁴²²

Çağrılmayan Yakup'tan da görüldüğü üzere Edip Cansever, dinî anlatılardan bütünü bihaber değildir. Hristiyanlığa olan ilgisi konusunda, "İsevî olduğumu sanma, yirminci yüzyılın suçlusuyum ben"⁴²³ der. T. S. Eliot gibi Edip Cansever de Eski Ahit'i inceleyip edebî eserlerine taşımıştır:

İnsan ki kadından doğmuştur
Günleri kısıdır ve sıkıntıya doyar
Çiçek gibi çıkar ve solar
Ve gölge gibi kaçar ve durmaz (Eyup, Bap: 14)

Yeni bir aşk lezzeti buluyorum yukarıdaki satırlarda. Tevrat'a değil de, düşündüklerime bırakır gibiyim kendimi ve senden doğma bir "ben"leşme içinde olduğumu gizliyemem artık. "Günlerim kısıdır" ve yedi ay günlerle doludur. Sıkıntıya doydum ve seni istiyorum.⁴²⁴

Bunların dışında Edip Cansever'in mektuplarında T. S. Eliot'ın şahsına ve eserlerine yönelik başka anıştırmalar da mevcuttur:

Gün olur, ölüm ölüme bile benzemez. Daha basiti, su içmek su içmeye, sigara sigaraya benzemez. Oda, Dante'nin cehennemi; perde Eliot'un sıkıntısı; bir demet gül, Giritli keşişin kirli saçları gibi izlenimler bırakır geçer. Ve insan adını, adının çağrışımını unuttur. Turuncu-kızıl arası bir bakırlık çöker içimize; içine ne atarsak atalım zehirleşir de, köpüklü bir yeşil olup çıkar⁴²⁵.

⁴²² Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 98.

⁴²³ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 253.

⁴²⁴ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 85.

⁴²⁵ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 184.

Öyleyse Edip Cansever'in zihin ve imgelem dünyasında Eliot'ın en çok sıkıntı ve buhranla özdeşleştiği söylenebilir. Cansever, kendi yaşadığı bu sıkıntılar için Eliot'ı bir hemdert olarak görmüş olmalıdır. Cansever'in İstanbul'daki şehir izlenimleri de Eliot'ın Çorak Ülkesi'ni andırır:

Hiçbir anlama gelmiyor bazı sabahlar. Ve hiçbir şey düşünmeden yürüyorum Nişantaşı'na kadar. Amerikan eşyaları satan bir dükkân, yabancı dergiler dolu bir köşe, yeni inşaatlardan birinin önündeki tahta perde, postacı, fotoğrafçı... Hiçbir şey düşünmüyorum ya da düşündürmüyorlar... Dolmuşları görünce afallıyorum önce. Sonra bir korkudur alıyor içimi. Korkuyorum bir arabaya binmeye ve altı kişi yarım saat yolculuk etmeye ve Kapalıçarşı'nın tarih kokan lekeli soğuğuna dalmaya ve... Tiksiniyorum da...⁴²⁶

Gittikçe sıkılmaktır ülkesi sıkıntının

Bana öyle geliyor ki, biz buyuz işte... Sıkılan adamlarız. Her şeye, ama her şeye bu açıdan bakmayı benimsedik. Olsun, sakınmak gerekli değil. Yaşayalım, deneyelim, yorumlayalım da ne olursa olsun.⁴²⁷

Buradan anlaşıldığı üzere Edip Cansever, modernitenin yarattığı şehir kavramından, Amerikan kültürünün geleneksel kültüre galebe çalmasından, artık kişiliksizleşip gri bir yığın hâlini alan şehir insanını garipsemekte hatta bunlardan tiksinimektedir. Modern finans-kapitalist dünya düzenin maddî ve manevî yönlerine karşı bu tavır, Eliot ve Cansever'de ortaktır. Bu ortaklık yalnızca şehrin, ülkenin durumu hususunda değil, bu durumun edebiyata yansımada da ortaktır:

Denebilir ki insanın değeri hiçe indirilmiş, Camus'nün deyimiyle "İnsan hayatı soyutlaştırılmıştır". Tarihimiz, yalnızlığımızın tarihi olmuştur sanki. Jules Romains'in üç kişiyi bir araya getirmekle yarattığı "Beraberlik Tanrısı" çoktan ölmüştür. Gerçekten de durumumuz, Eliot'ın dediği gibi "Üstüne düşecek olursak hayal kırıklığına bile bir hayal gibi sarılırız" diyen insanların durumuysa, bunun edebiyata yansımada niye şaşmalı? İşte

⁴²⁶ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 191.

⁴²⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 46.

şiiirimiz!.. Hiçbir zaman bu kadar içe yığılmanın, doğa-ötesi zorlamaların ürünü olmamıştır o...⁴²⁸

Bununla birlikte Cansever'in Eliot ile ilişkisi salt can sıkıcı mevzulara has değildir. *The Waste Land*'in ikinci bölümü olan "A Game of Chess"ın son mısralarını da oyunbaz bir edayla mektuplarında kullanır: "İy'geceler Bil. İy'geceler Lou. İy'geceler May. İy'geceler Ta ta. İy'geceler. İy'geceler."⁴²⁹ Aynı dizeleri daha sonra, kısaltılmış hâliyle yeniden kullanır⁴³⁰.

Edip Cansever'in şiir üzerine yazdığı yazılarda da Eliot'ın gerek doğrudan adına gerekse de düşüncelerine sıkça yer verilir. Örneğin düzyazılarının toplandığı kitaba da adını veren "Şiiri Şiirle Ölçmek" yazısında Eliot'tan bir alıntı vardır:

Şiirin somutluğunu güzelliğiyle değil de, salt kendi günlük gerçekleriyle bir tutanlara, Eliot'ın bir sözünü duyurmak isterim. Eliot şunları söylüyor: "Ben Norveç şiirlerini okuyamam, ama artık Norveç dilinde şiir yazılmadığını söyleyecek olsalar, bir acımadan çok bir korku, bir yıkım duyardım. Orayı bütün Avrupa'ya yayılabilecek bir hastalık alanı olarak düşünürdüm." Bu sözlerden de anlaşılabilirceği gibi şiirin -ama her çeşit şiirin- bunca etkin olabilmesi, onun insan yaşamında ne denli somut bir yer tuttuğunu göstermeye yetiyor.⁴³¹

1960'lı yıllarda, Edip Cansever'e göre yeterli atılımı yapamayan, bir çizgi tutturamayan, çeşitli deneylerin alanı olarak kalan Türk şiiri, Eliot'ın meşhur "Çorak Ülkesi"ni andırmaktadır:

Fethi Naci'nin deyimiyle, tümdengelimle tümevarımın çakıştığı nokta, bir iki ozan ayrı tutulursa, hiç denenmemiş, bir "Çorak Ülke" gibi cansız, yaşamsız kalakalmıştır.⁴³²

⁴²⁸ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 402.

⁴²⁹ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 190.

⁴³⁰ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 234.

⁴³¹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 133.

⁴³² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 155.

Yine Edip Cansever, şiirdeki atılımların nasıl doğduğunun tahlilini yaparken T. S. Eliot'ı tanık gösterir. Şiirdeki yeni akımlar ona göre bir tıkanmışlığı aşma isteğinin sonucudur:

T. S. Eliot'ın şöyle bir sözü vardır: “Güçlü bir ozanın ya da birkaçının başlattığı her yeni akım tekdüzeliğe düştüğü an şiirde bir devrim kaçınılmaz olur.” Garip akımı içindeki ozanlar da, İkinci Yeni de böylesi bir devrimi gerçekleştirmiştir.⁴³³

Edip Cansever, dünya görüşündeki farklılıklara rağmen, şiirin salt bir eğlence ya da sanat dalı olmadığı, daha yüce bir şeye işaret ettiği konusunda Eliot ile fikir birliğindedir. Dünya görüşleri farklı olan sanatçıların değerlendirilmesi konusunda ise Asım Bezirci ile bir mülakatında şöyle konuşur:

Asım Bezirci: Ben, bir yapıtın özelliklerinin ortaya çıkarılabileceğine ve eleştirel yöntemlerle nesnel olarak çözümlenebileceğine inanıyorum. Giderek, ideolojisi kendi ideolojisine uymayan bir sanatçıyı eleştirmenin anlayıp değerlendirmesi mümkündür, diyorum. Öyle olmasaydı, eleştiri diye bir şey de olmazdı. Sözgelimi (mesela) T. S. Eliot ile Aragon'un karşıt kümelerde bulunanlarca hiç anlaşılması gerekirdi. Oysa bu sanatçılar anlaşılmalı ve değerlendirilmelidir. Sanatçı söylemek istediğini güzel söyleyebilmiş mi? Buna da bakmak gerek. Bu ise eleştirel yöntemlerle pekâlâ ortaya çıkarılabilir. Çıkarılmıştır da.

Edip Cansever: Benim dediğim başka. Eleştirmen elbette kendi kişiliğine yabancı düşen yapıtları büsbütün yadsıyamaz. Ne var ki onlara da büsbütün uygulanamaz. Değerlerini kabul eder ama benimseyemez. Sonra Asım Bezirci “Sanatçı söylemek istediğini iyi söyleyebilmiş mi? Buna bakmak lazım” diyor. Acaba sanatçının sadece iyi söyleyebilmesi yeterli midir? Onun ne söylediğine bakmak gerekmez mi? Hele günümüzde böylesi bir davranışa yer var mı? Hatta geçmiş yüzyılları da hesaba katarsak, salt iyi söylemekle tutunmuş, günümüze ulaşmış bir sanatçı örneği bulabilir miyiz? Ayrıca bir sanat yapıtını, örneğin T. S. Eliot'ın, Aragon'un yapıtlarını nesnel olarak incelemek, çözümlemek başka; onları

⁴³³ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 257.

sevmek, onlara yaklaşıp olmak, değerlendirmek gene başkadır. Ben nesnel eleştirmeye karşı değilim ama, bir sanat yapıtını değerlendirmek bakımından yeterli olduğuna inanmıyorum.⁴³⁴

Buradan anlaşılıyor ki Edip Cansever için bir sanatçıyı değerlendirirken salt biçim özelliklerine bakmak, onun düşüncelerini ve dünya görüşünü dışarıda bırakarak “nesnel” bir değerlendirme yapmak tercih edilen bir yol değildir. Öyleyse ideolojik zıtlığa karşın Cansever’in T. S. Eliot’ın dünya görüşünde kendisine yakın bir şeyler bulduğu öne sürülebilir. Üstelik Cansever, mülakatın ilerleyen kısmında dünya görüşünü tasvip etmediği bir sanatçıyı sevemeyeceğini ilan eder:

Edip Cansever: Sanatçı elbette politika ile uğraşmayabilir de... Bu bakımdan bile olsa, katılacağımız ya da katılamayacağımız, seveceğimiz ya da sevemeyeceğimiz düşünce yüklerini taşıyan sanat yapıtları yok mudur? Örneğin ben Yahya Kemal'i seviyorsam onun Osmanlılığı savunduğuna inanmıyorum da ondan. O, olsa olsa imparatorluğu şiirine fon yapmak istemiş, o kadar.⁴³⁵

Şiirler ve şairler değerlendirilirken salt metne bağlı kalmamayı, bağlamı da bilmenin önemine değinen Cansever, yine Eliot’tan örnek verir:

-Başka dilden bir şiiri, o şiirin yazıldığı ülkenin koşullarından sıyrarak anladıklarını sanıp, buradan birtakım gerilimler elde ediyorlar; kendi gerçeklerine zorla alıştırdıkları birtakım özler, imgeler, biçim oyunları düzenliyorlar. Kısacası, o şiirlerde gerçekten var olanı kapsayamıyorlar pek. Böylece, kişilikten, yerellikten yoksun; çevresiyle, toplumuyla bağdaşmaz, melez bir şiir türü çıkarıyorlar ortaya. Bu olumsuz davranış ne kendilerine, ne de yazınımıza bir yarar sağlayamadığı gibi, ayrıca Eliot’ın deyiimiyle, “Pasaportları çıkmadan, biletleri alınmadan, şiirle, başka bir ülkenin şiirine nüfuz edemiyorlar”.⁴³⁶

⁴³⁴ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 226.

⁴³⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 227.

⁴³⁶ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 244.

Edip Cansever, T. S. Eliot'ın edebiyat üzerine makalelerini okuduğunu birkaç kez belirtir. Bunlardan biri, *Yeditepe'nin* 1961 yılındaki soruşturmasında hangi kitabı okuduğu sorusuna verdiği, "T. S. Eliot'ın *Denemeler*"ini okuyorum."⁴³⁷ yanıtıdır. Bu yanıt, 1961 yılında verildiğinde göre mevzubahis kitap, Akşit Göktürk'ün Türkçedeki ilk müstakil T. S. Eliot düzyazıları çevirisi olan ve 1961 yılında de Yayınevi'nden çıkan çevirisi⁴³⁸ olmalıdır. Bu çeviriyi çıkar çıkmaz okuduğuna göre Cansever'in Eliot'ı, Eliot ile neşriyatı yakından takip ettiği sonucuna ulaşılabilir. Cansever'in bu kitaptan ne denli etkilendiği ise 1983 yılında *Varlık*'taki bir söyleşide şöyle ifade eder:

Edip Cansever: Benim de değinmek istediğim bir nokta var. Bütün dünya kültürlerini ve edebiyatlarını yakından-uzaktan izleyebilme olanağımız yok. Öncelikle, dilimiz yaygın bir dil değil. Ama ülkemizde bir, bazen birkaç yaygın yabancı dil bilen, eleştirmen ya da incelemeci olmayan okurlardan da bir T. S. Eliot çapında denemeci çapında deneme yazabilen çıkmadı şimdiye kadar. Diyelim bir Lukacs gibi tezler öne süren bir incelemeci çıkmadı. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Ben de şöyle düşünmüştüm bir zamanlar: Böylesine kapsamlı yazılamayacaksa, yazıdan vazgeçmeli dedim ve en iyi bildiğim -eğer becerebiliyorsam- şiirin daha iyisini yazmayı seçtim.⁴³⁹

Eliot'ın edebiyat üzerine makalelerini okuyan Cansever, bu makaleleri şiirine tatbik ettiğini de belirtir. Örneğin "objective correlative" yahut "nesnel karşılık" kuramını benimsediğini şöyle anlatır:

-Fethi Naci'yle bir konuşmada; şiirin işi soyutu somutlamaktır, diyor-dun. Biraz açsana şu sözü.

-Eliot'ın, duygulara, düşüncelere, heyecanlara "nesnel eşdeğer bulma" kuramıyla da bağdaşabilir bu söz.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 405.

⁴³⁸ Eliot, *Denemeler*.

⁴³⁹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 369.

⁴⁴⁰ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 247.

Öteden beri Eliot'ın "nesnel karşılık" kuramına çok önem verdim. Yani duyguların, düşüncelerin, coşkuların vb. nesnel bir karşılığı olması kuramına. Böylece şiirsel bir dekor hazırlanması söz konusu. Şiirlerinin küçük insandan, küçük durumsal anlardan çok, insan dramını, yani bir çelişkiler, karşıtlıklar bütünlüğünü içermeye yönelik olduğundan, bu dekorun nesneleri de, insanları da daha bir hareket halinde görünüyorlar sanırım.⁴⁴¹

Cansever'in nesnel karşılık kuramına olan bağlılığı çok üst düzeydedir. Öyle ki bu kuramı, şairlik kariyeri boyunca bozmadığı tek kuram olarak niteler:

Edip Cansever: Yanıt vermek için belli bir kuramdan yola çıkayım ama, biliyorsun, kuramlar şiirde pek o kadar geçerli değildir. Bir şairin işi, bir yerde kuramı da bozmaktır. Fakat bugüne kadar bozmadığım, bozmak istemediğim T. S. Eliot'ın bir "nesnel karşılık" kuramı var. Şiire bir çeşit dekor hazırlamak bu. Benim burada anlatacağım şeylerin dekorunu kurmam gerek. Garsonuyla, bardaklarıyla, masasıyla, insanlarıyla tümünü anlatmam gerek. Yoksa niye karşıdaki ağacın gölgesi ölü bir kuş olsun? Her şeyi birtakım nesnelerle vermeyi her zaman yeğlerim. Vazgeçmediğim bir şeydir bu. Eliot'un nesnel karşılık kuramından yola çıkıyorsak coşkularımız, duygularımız, düşüncelerimiz şiire aktarıldığı zaman oradaki nesnel karşılıklarını bulmalı. Bir şiir içindeki nesnelerle, içindeki yaşam biçimleriyle, ilişkilerle ve daha bir sürü ögeyle oluşturulur. Ve ben buna çok inanıyorum. Bu şiirde gereksiz ayrıntı sayılabilecek şeyler aslında bir fon gibi gerekli olan öğelerdir.⁴⁴²

Cansever, yalnızca Eliot'ın denemelerini değil, onun özellikle dramatik, uzun şiirlerini de çok beğendiğini belirtir. Öyle ki, Eliot'ı Homeros ve Shakespeare gibi isimlerle birlikte zikreder:

Yoksa bir Homeros, Bir Shakespeare , T. S. Eliot'ın "manzum" oyunları ve uzun şiirleri, Mezmurlar, bunca destanlar ve niceleri nasıl okunabilirdi?⁴⁴³

⁴⁴¹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, ss. 280-81.

⁴⁴² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, ss. 304-5.

⁴⁴³ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 184.

Doğrudan Eliot'ın adından söz etmediği durumlarda da Edip Cansever'in üzerinde Eliot'ın tesiri net olarak görülür. Bunlar genellikle poetik konulardadır. Objective Correlative (Cansever'in çevirisi ile Nesnel Bağlılık ya da Nesnel Karşılık), şair – gelenek ilişkisi, impersonality yahut şiirin şahsiyetin üstünde olması ve romantizm karşıtlığı, Cansever'in Eliot'tan etkilendiği belli başlı konulardır.

2) Nesnel Karşılık

Edip Cansever'in şiirlerini yazarken riayet ettiği kuramlar arasında en çok ön plana çıkanı, T. S. Eliot'ın "objective correlative" diye tanımladığı, Edip Cansever'in "Nesnel Karşılık" diye Türkçesini kullandığı düşüncedir. Buna göre şiirde nesneler belli bir kompozisyon dâhilinde dizilmeli, bu sayede okurda istenen hisler uyandırılmalıdır. Edip Cansever şiirlerinde, nesnel karşılık sayesinde belli bir kompozisyon içinde sözcükler kullanarak⁴⁴⁴ okurun anlatılan trajedideki ruh hâline girmesini sağlar. Öyle ki Cansever, yakın arkadaşı Oktay Rifat'ı nesnel karşılığa riayet etmeden, imgeleri düzensiz bir şekilde sıralamakla eleştirir:

Bence O. Rifat kelimelerini rasgele kullanıyor. Hatta sadece bulduğu "image"ları dizmekle yetiniyor, o kadar. Bir duyguyu bildirmek, bir olayı canlamak, iç dünyamızın gizlerini açıklamak, daha doğrusu toplumla bir alışverişi yapma amacıyla yazmıyor. Bu neden böyle? Ozan şiirinin bir görüntü sanatı olduğuna inanmış bir kere. Oysa biz yapılan bir işe şiir diyorsak, o şiiri kuran kelimelerden ayrı bir dünya yaratıldığı için böyle duyuyoruz. Bu da okuyucunun görüntüden görüntüye sıçramasından değil, ozanın yapıtını kurarkenki ustalığından çıkıyor.⁴⁴⁵

Nesnel karşılık kuramına uymayanları eleştirdiği gibi, kendi değerlendirmesine göre bu kurama sadık olanları yüceltmekten çekinmez Cansever. Bunu Turgut Uyar'ın dizeleri ile örnekendirir. Cansever'e göre Uyar, tam da nesnel karşılık

⁴⁴⁴ Devrim Dirlikyapan, *Ölümü Gömdüm, Geliyorum Edip Cansever Şiirinde Varolma Biçimleri*, Metis Yayınları, 2023, s. 53.

⁴⁴⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 102.

kuramında öngörüldüğü gibi imgeleri yerli yerinde kullanarak okurda istenen duygunun oluşacağı bir fon hazırlamıştır:

Bir de Turgut Uyar'ın şu dizelerine bakalım:

Çok üşürdük hep üşürdük üşümekti bütün yaşadığımız

Üşürdü ellerimiz, aşkımız, sonsuz uzun sakallarımız

Buradaki “üşümek” sözcüğünün ezilmekle, sıkılmakla, mutsuz olmakla, ne bileyim buna benzer herhangi bir sözcükle değiştirmeye şiir bozulur ama Turgut Uyar'ın düşünce dünyası bozulmaz. Çünkü şairin söylediği her söz, onun düşüncelerinin şiirsel bir formülü hâline gelmiştir. Bu dizelerin anlamına, aynı zamanda, karşıt bir anlam yakıştıramazsınız. Çünkü Turgut Uyar en önce düşünüyor. Edindiği ya da yeniden kurduğu bu düşüncelere yaslıyor şiirini. Yapıtlarındaki güç, salt yaşantılarından, bu yaşantıların da şiire aktarılmasından ileri gelmiyor. Kısaca diyebiliriz ki, Turgut Uyar'ın düşünceleri, yaşamasının dışında değil. O, düşüncelerini daha canlı kılacak ortamlar arıyor kendine, o kadar.⁴⁴⁶

Nesnel karşılık, aynı zamanda Edip Cansever'in şiirde anlam anlayışına da yansır. İkinci Yeni olayı sonrası şiirde anlam kapalılığı tartışmaları başlamıştır. Cansever, şiirde anlam kapalılığı ithamlarına karşıdır. Ona göre dönemin usta şairleri, imgelerin mahirâne bir kompozisyonuyla şiirin anlamını açık ederler:

Şiiri açık-kapalı diye ikilendirmek yanlış. Kapalı şiir yoktur; olsa olsa şiire kapalı kişiler vardır. Tıpkı bilimde olduğu gibi; en yeni kanunların kapalılık, eskilerinin de açık seçiklik sanısını uyandırması gibi. Şunu da unutmamalı ki, bize her zaman (“her zaman”ı geniş anlamda kullanıyorum) kapalı olan bir şiire, “şiir” sözcüğünü uygulamak da yanlış olur kanımca. En yeni duygular, iletilmesi en güç düşünceler bile, şairin elinde, açık seçik bir anlatıma kavuşurlar. Demek oluyor ki, gerçek şiir aydınlıktır; ne var ki bizim ona yaklaşmamız oranında aydınlıktır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 120.

⁴⁴⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 122.

Edip Cansever için şiirdeki asıl ustalık, şiiri açık bir şekilde yazabilmektir. Anlam kapallılığı, imgeleri yeterli ustalıkta kullanamayanların ürünüdür. Gerçek şiir açıktır, onu yazmak zordur:

Gene de, Memet Fuat'ın son cümlesine katılıyorum: "Çünkü büyük şiir, bunca kolaylığın ortasında da güç olan şiir" diyor Memet Fuat. Doğru. Kolaylık (öz bakımından) kapalılıktır diye düşünüldüğüne göre, zor olan aydınlığa varmak; duygular, düşünceler ne denli olursa olsun, onları açık seçikliğe ulaştırmak olmalı. Yeni şair böyle bir tutumla ortaya çıktığına göre, eleştirmene düşen iş de, şiire açık olmayı denemektir sanıyorum.⁴⁴⁸

Edip Cansever, nesnel karşılık için yalnızca imgeleri kompoze etmekle kalmaz. Dili, hatta imlayı da nesnel karşılık yaratmak için bir araç olarak görür. Özellikle trajedi edasıyla yazdığı uzun şiirlerinde bu görülür. Böylece anlatılan trajik hikâyeye uygun bir duygusal fon yaratılır:

Sennur Sezer: Yeniden adıyla topladığın bütün kitaplarından sonra yayımlanan *Bezik Oynayan Kadınlar* dizisinden üç şiirinde dikkati çekecek kadar çok tire ve parantez var. Bu işaretleri kullanmadaki amacın neydi?

Edip Cansever: Bunun birkaç nedeni var. Başlıcaları şunlar:

- 1- Bir durumun nesnel karşılığını güçlendirmek.
- 2- Anlamı genişletip zenginleştirmek.
- 3- Dize sayısını en aza indirmek.
- 4- Şiirin içeriğine uygun bir tempo ve deyiş elde etmek.⁴⁴⁹ – Nesnel karşılığı kurmak için izlediği yöntemler

Edip Cansever: Bir şey daha var. Çok değişik bir şeye inanıyorum diye söylemiyorum. Şiir elbette bir soyutlama işidir ama eninde sonunda somutlama işidir. Somutlamadan, şiirde hiçbir şey elde edebileceğimize inanmıyorum ben. Bu somutlama kaygısından ötürü burada dekor dediğimiz, nesnel karşılık dediğimiz birtakım öğeler yer alıyor.

Adnan Benk: Bu nesnel karşılık kaygısı, Eliot'da da var. Orada da gelip gidiyorlar, kadınlar, konuşuyorlar...

Edip Cansever: Tabii, tabii.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 124.

⁴⁴⁹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 292.

⁴⁵⁰ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 316.

3) Gelenek

Edip Cansever'in "Gelenek" ile olan ilişkisi çok yönlüdür. Şiir yazılarına bakıldığı zaman onun gelenek anlayışında T. S. Eliot'ın önemli bir rol oynadığı görülür. Cansever, Eliot'ın zamanı yekpâre bir an gibi değerlendirmesi ve Londra'ya baktığı zaman Kelt dönemlerinden günümüze uzanan nice miti bir yekun olarak görmesi gibi, Kapalıçarşı'ya baktığına yalnızca o anı değil; çağlar ötesini görür:

Peki nasıl kokardı Kapalıçarşı? Sanırım kumaş kokusuyla kösele koku, halı kokusuyla mobilya cilası kokusu, bakırla altın kokusu arasındaki gelgit, bizi pek ırgalamaz. Gerçekte Osmanlı kokar Kapalıçarşı. Bizans kokar. Diyeceğim, kokusunu duyduğumuz ülkelerdir, çağlardır asıl. Gürültüsünü değil de, sesini bilmek ister misiniz? Ben Kemal Tahir'in *Yol Ayırımı*'ndaki Kapalıçarşı'yı az da olsa tanıdım. *Üç İstanbul*'daki antikaları gördüm, yaşadım.⁴⁵¹

Edip Cansever, T. S. Eliot'ın "Gelenek ve Bireysel Yetenek" anlayışına benzer şekilde bütün şiirsel eserleri bir geleneğin ürünü olarak görür. Öyle ki, gelenek yıkmayı amaçlayan, putları devirme azminde olanlar bile bu geleneğe bir şeyler borçludur. Hatta bu çatışma, geleneği yıkmaz, aksine daha da büyümesini sağlar:

Bizden önceki kuşağın bir önceki kuşakla nasıl çatıştığını, yazdıklarını tutturmak, güzel bellediklerini yaymak uğruna ne savaşlara giriştiklerini hep biliriz. Bu yüzden güncelerde, karikatürlerde, güldürü yazılarında eğleni konusu olmuşlardı bir zamanlar. Düşünüyorum da, özellikle şiir için hor görülecek türden bir uğraş değildi bu. Nedenini yanıtlamak güç değil; onlar alışılmış bir şiir geleneğini yıktılar; bizlere nereden başlamamız gerektiğini sezdirdiler en önce. 1950'den bu yana sesini duyuran ozanlar, o kuşağın yapıtlarını bir kalemde silip atamadılar. Çıkış noktalarıyla, karşıt oldukları akıma bağlıydılar da ondan.⁴⁵²

⁴⁵¹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, ss. 29-30.

⁴⁵² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 99.

Edip Cansever'e göre hiçbir şiir, diğer şiirlerden azade düşünülemez. Bütün şiirler, büyük bir bütünselliğin parçasıdır. Bu bütünselliğe, T. S. Eliot'tan mülhem "örgensel (organik) bütünsellik" der. T. S. Eliot, bu kavramı bir edebî eser içinde, unsurların uyum içinde olup birbirini desteklemesi anlamında kullanmışken⁴⁵³ Edip Cansever organik bütünsellik kavramını genişleterek bütün bir şiir geleneğine uyarlar. Bu durum, yıkıcılık iddiasında olanlar için de geçerlidir:

İlkin şöyle bir soru soralım kendimize: Şiiri şiirden soyutlamak mümkün müdür? Yani ilk günden bugüne dek yazılmış şiirlerle ortak bir düzen kurulmuştur da, bu düzenin dışında kalabilen şiirler olmuş mudur? Olmuşsa, bunlar canlılıklarını, etkinliklerini, işlevlerini sürdürebilmişler midir? Hiç sanmıyorum. Yıkıcı bir şiir akımı bile yıkıcı değerlerle beslenmek, geride bıraktığı dil, biçim, yapı özelliklerini kaynak yaparak güçlenmek zordur. Bırakalım dünya şiirini, kendi ozanlarımızı, örneğin bir A. Hâşim'i, Y. Kemal'i yadsıyarak, onlarla ilgilerimizi büsbütün keserek ozanlık katına erişebilir miyiz? Şiir tarihi içinde yer alan, çağdan çağa uygulanabilen, kendi öz gerçeğini yitirmeden değişebilen bütün şiirler, canlı, yaşamaya olan örgensel (organik) bir bütünsellik kurarlar. Şiirin somutluğu da, önce bu örgensel bütünlüğü bağılılığıyla oranlıdır. İşte şiirin şiirden soyutlanması, ozanın bu bütünlüğe boş vermesi; şaşırtıcılıkla, bulguya dayalı bir gösteriyle yetinmesi demektir.⁴⁵⁴

"Örgensel bütünlük" diye betimlediğimiz bu şiir ortamı, dural bir ortam da değildir. Çünkü sürekli olarak şiirler arası bir savaştan söz açılabilir; tıpkı canlı varlıklarda olduğu gibi, şiirler de zamanla ya birbirlerini yok ederler, ya da düzeltip değerlendirirler. Başka şiirlerin hışmına uğramış bir şiir ya tükenip yerini boşaltır, ya da yıllar sonra ötekilere baskın çıkabilir. Bu aynı zamanda bir somutlaşma savaşıdır – kimi dönemlerde soyut diye nitelendirdiğimiz şiirlerin, sonradan somut bir nitelik kazanması gibi -. Bu işlem, bu arınma bir ozanın kendi şiirleri arasında da olabilir.⁴⁵⁵

Edip Cansever, T. S. Eliot'ın organik bütünsellik kuramını orijinal hâliyle de kullanır. Ona göre Divan şiiri her ne kadar mistisizme dayanması ve dar çevreye hitap etmesi nedeniyle kusurlu olsa da fikir ve söyleyiş olarak uyum içindedir:

⁴⁵³ Charles Moorman, "Myth and Organic Unity in The Waste Land", *The South Atlantic Quarterly*, C. 57, S. 2 (1958), ss. 194-203.

⁴⁵⁴ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 134.

⁴⁵⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 135.

Halk şiiri, halk gerçekleriyle beslenen, ama bu gerçeklere toplumsal-çağdaş bir anlam katamayan, çoğu kez şiirsel gerilimden yoksun, ilkel ve ortaklaşa diyebileceğimiz bir şiir biçimidir. Ne var ki, bu şiirlerde kullanılan dil, o şiirlerin yapılarına, konularına ve temalarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bakımdan toplumsal isterlerle oranlı, ilkel bir gereksinmeye cevap veren halk ozanları, dayandıkları gerçeklerin özüyle başat bir dili de inceltebilmişlerdir.

Divan şiirine gelince, genel olarak mistisizmden doğan, dar çevre fantezilerini aşamayan, düşünsel olandan çok, duygusal ve görütsel olana ayarlı bir şiirdir. Ama Divan şiiri de, tıpkı halk şiiri gibi, kullandığı dille iç özellikleri bakımından bir çelişkiye düşmez. Ayrıca bu uygunluk, yani Divan ozanlarının kendi oyunsal gösterilerini Arap-Fars kırmaları bir dille gerçekleştirilmeleri, saray çevrelerince ve çağların soylu katlarıncı istenen görkemli havayı yaratabilmiştir. Kısacası Divan şiiri, birtakım soyut durumları soyut bir dille şiir sahnesine aktarmış, böylece dili özünün, özüyle dilinin gerçek bir izdüşümü olmuştur.

Batılılaşma hareketlerinden günümüze gelinceye dek bu böyledir. Doğanın ve somut insanın şiire girmesiyle birlikte, bu yeni durumun karşılığı olan dil de şiire yerleşmiş, ozanlarca benimsenmiştir.⁴⁵⁶

Edip Cansever için geleneğin önemi, yalnızca mevcut şiirlerin değerlendirilmesi için geçerli değildir. Deterministik bir tarih anlayışı ile geçmişin geleceği şekillendirdiğine inanır Cansever. Öyleyse şiirin geleceğini hazırlayacak olanlar da gelenekle bağını yitirmemelidir:

Sözümüzü toplamak için şöyle demek gerekiyor: Her şiir, aynı zamanda bir şiir tarihidir. Şiirde gerekircilik (déterminisme), yalnız özel söz biçimleri için değil; daha çok, şiire şiir sezgisi, şiir ekini ile bakıp da görebileceğimiz değerler için geçerlidir. Öyleyse kapalı sözcüğünü sık sık kullanmaktan kaçınmayanlar, ya şiirde alttan alta işleyen “détermination”u ayırt edemeyenler, ya da, kötü örneklerle iyi niyetle bakan kimselerdir.

Gelelim İanus’un öteki yüzüne, geleceğe çevrik yüzüne.

Ne var ki, yazının bu bölümünü fazla uzatamayacağız... Çünkü sizi, bütün gelenek ve göreneklerinizden sıyırmaya gücümüz yetmez de ondan. Eskiye bağlılıklarını yitirmemekle birlikte daha çok gelecekle yükümlü olan şiirler, bizlerin, o şiirlerin dil, duygu, düşünce ortamından yaratılmış-çasına işe başlamamızı gerektiriyor. Kolay iş değil doğrusu: Hatta imkânsız. Üstelik daha önceki şiir kalıpları olsun, şiirin gerçek ve ölümsüz bölgeleri olsun, bu çeşit şiirleri anlamamızda yetersiz kalınca...⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, ss. 151-52.

⁴⁵⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 137.

Cansever'e göre gelenekten bağlarını tamamen koparmış bir şiir düşünülemez. Böylesi bir iddia içinde olanlar kalıcı olamaz:

- Kimi yenici ozanlarımız, ulusal şiir geleneğinden kopuk tutumlarını, Batılı anlamda ozanlıklarına yorup, kendilerini böyle savunuyorlar. Sen ne anlıyorsun bu Batılı ozan deyiminden?

-Kendi şiir geleneğini yadsıyan bir ozanın, ozanlığı nasıl ve nereden edindiğini, nereye kadar sürdürebileceğini kestiremem. Bu gibi kimseler geniş bir ün de yapmış olsalar, önemi yok, bence. Bulguya (icat) aktarmaya dayanan bütün ünler gibi geçicidir bu da. Şiirleriyse, genel çizgide bir şiir ortamının dışında kalan cansız, renksiz şiirler olmalıdır, diyeceğim.⁴⁵⁸

Cansever, kalıcı olmak isteyen şairlerin gelenekten beslenmesini gerektiğini söyler. Ancak bu şekilde şiir kalıcılaştır. Kalıcılaştıran şiir de kendinden sonrakiler için bir temel teşkil eder. Böylece gelenek genişletilmiş olur. Gelenek ve gelecek arasında, T. S. Eliot'ın da işaret ettiği bir çift yönlülük vardır⁴⁵⁹, gelenek şairi, şair de geleneği dönüştürür:

Şiirin eytişimsel evrimine temel olabilecek bir ön çalışma, günümüz ozanlarının karşısına bir zorunluluk olarak çıkmaktadır. Buysa hem toplumsal başkalaşmayı (istihale) kavrayıp değerlendirmek, hem de gelecekteki yeni nitelenmeleri sezerek, bu nitelenmelere uygun düşecek, onu zenginleştirecek şiiri düşünüp başlatmak demektir. Ancak bu yoldadır ki, bugünün toplumsal gelişimine ayak uydurduğumuz gibi, gelecek kuşakların da yeniden ele alıp değerlendirebilecekleri bir şiir geleneği yaratmış olacağız.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 242.

⁴⁵⁹ Jakob Stougaard-Nielsen, "The Author in Literary Theory and Theories of Literature", *The Cambridge Handbook of Literary Authorship*, ed. Gert Buelens, Ingo Berensmeyer, Marysa De-moor, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, ss. 270-87, doi:10.1017/9781316717516.017.

⁴⁶⁰ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 143.

Ruhunu kavramadan yapılan gelenekçilik ise taklitçilikten ibaret kalır. Bu taklitçilik kalıcı olmaz. Cansever, bu konuda Ahmet Hâşim, Yahya Kemal gibi modern Türk şiirinin abidevî şahsiyetlerini de eleştirmekten kaçınmaz:

Ahmet Hâşim, deyince, Yahya Kemal'i de hatırlamadan edemiyoruz. İmparatorluk özlemini, eskiye olan düşkünlüğünü saklayamayan bu sahici şairin doğası, nasıl bir doğadır acaba? Mistisizmle saltanat karışımı bir duygululuğun heybetli bir izdüşümü mü? "İnsan aklının, organik maddenin en yüksek ürünü" olduğu düşüncesini kızgınlıkla karşılayan inatçı bir gururluluk mu? Bence her ikisi de... Ne var ki gerçek doğa kandırdı onu gene de. Yurduna, yaşadığı şehre olan bağlılığını sağlam motiflerle süslemek istedi. Ne yazık ki, ölüm, özlem, yalnızlık vb. gibi genel temaları işleyişinin dışında bu motifler, bir minyatür boyutsuzluğunu, bir estamp solgunluğunu aşamadılar. Biraz önce söylediğimiz bir sözü değiştirerek tekrarlırsak, eskiyen "şey" eskimeyenı barındıramazdı. Yahya Kemal doğayla oynadı sanki; ona, geçmişı duyup anladığı gibi aşılamaı istedi. Bence bu aşı tutmadı; yok olan değerler, varoluşa ayak uyduramadılar çünkü⁴⁶¹.

Edip Cansever için gelenek yalnızca taklit edilebilecek yahut yalnızca belli şekilsel özelliklerinden faydalanılabilecek kalıntılardan ibaret değildir. Yalnızca şiirdeki gelişmelerle değil, sosyal ve kültürel gelişmelerle de değişir gelenek. Sözelimi tragedya yalnızca Sofokles'in eserlerinde olduğuyla kalmaz; Vietnam Savaşı'nda da tragedya vardır. Şair bu tragedyayı görüp modern okura ulaştırır:

Evet, bir eylemdir tragedya, tikelden tümele doğru bir kargaşanın en çağdaş bağırısıdır; bireysel iç çatışmalarının metafiziksel bir yönelimi değildir. Hiçbir zaman. Artık haberciler, soyca üstün kimselerin uğradığı yıkımları duyuran kişiler değil, örneğin "Korkunç Yenge" Nhu'nun buyruğunda, kendilerini Amerikan yardımı petrole yakan Budist rahiplerinin, o korkunç ölümünü bildiren kişilerdir. Ve koro, barışla savaşın, insan dışı ölümle doğal ölümün, atom korkusuyla insanca yaşamının arasına yerleştirilmiş, sinemalardan radyo haberlerine, yemek sofralarından miting alanlarına dek uzanan ortaklaşa bir sestir. Episode Cezayir'de geçer, zencilerin siyah – beyaz ayırımına son verilmesi için başkaldırdığı ülkelerde geçer.⁴⁶²

⁴⁶¹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 169.

⁴⁶² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 150.

Cansever için gelenekte aslolan geriye dönüş değildir. Hiçbir şey geriye doğru etmez. Ölmek için ilerlemek şarttır, bundan gelenek de azade değildir:

“Edip Cansever: “Dönüş” fikrine katılamıyorum. Yazın alanında böyle bir harekettir olmamıştır şimdiye dek. Şiirimizin nereye varacağına gelince, bunu ben kestiremem. Ayrıca yönü-yöntemi ayrı şiirler yazılması gerektiğine inanıyorum. Belki de “İkinci Yeni”nin tek anlamı bu: Bir değil, birçok şiir ortamları kurmak.”⁴⁶³

Cansever’e göre zamanla gelenek de değişir. Hiçbir şiir, yazıldığı hâliyle kalmaz. Zaman ilerledikçe, bağlam değiştikçe bu şiirlerin değeri de değişir. Kimileri kalıcılaşır, kimileri ise silinir:

Edip Cansever: Biraz öyle. Benim için bir şiirde birçok şiir vardır. İnsanda da böyledir bu. Bir insan yüzünde birçok insan yüzü vardır. Bu insan yüzü şunun yüzüdür diyemem kolaylıkla, kimse diyemez sanırım. Hem zaman sorunu nedeniyle diyemeyiz, hem güncel olarak diyemeyiz: yüzümüz çok değişkendir, tek yüzümüz yoktur. Şiirde de bu böyle. Ayrıca şiirin devingenliği var. Şiir yazılıp bittikten sonra sürekli biçimde devinir, değişir. Bazı şeylerini yitirir, kendine birtakım eklentiler alır. Bu, zaman içinde en azından, böyledir. Bununla da kalmaz, şiir giderek aynı şairin yazdığı öteki şiirlerle de bir savaşıma girer. Bu arada kimi şiirler tümüyle yenilgiye uğrar, kimileri ayakta kalır, kimileri de öne çıkar.”⁴⁶⁴

Edip Cansever, kendi şiirini savunurken de gelenekten faydalanır. Döneminde aldığı bazı eleştirilere karşı geleneği tanık gösterir. Öyle ki yaptığı deneysel işlerde bile gelenekten kendine örnekler bulur:

Sözgelimi uzun şiiri yadırgayanlar var. Ama bu yadırgayış hangi ölçülere göre biçimleniyor pek belli değil. Şiir dışı olanaklarla beslendiğim, düzyazıyla anlaşma eğiliminde olduğum, gereksiz uzatmalarla şiiri güç anlaşılır duruma getirdiğim öne sürülüyor. – Ayrıca söylenenlerin hepsi bu kadar değil ya, her neyse – Benden önce uzun şiirler yazmış olan ozanlar yok mu? Var elbette. Bunlardan en önemlilerden biri de Nâzım Hikmet.

⁴⁶³ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 216.

⁴⁶⁴ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 301.

Başkaca, O. Veli'nin "Destan Gibi", Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Çakırın Destanı" ilk akla gelenlerden. Ama artık o şiirlerin ölçüsü bulunmuş, iyi kötü bir ilişki kurmuş okuyucu onlarla. Yadırganmaları da bu yüzden; yoksa özlerinin, anlamlarının kendilerini kolayca ele verişinden ötürü değil.⁴⁶⁵

Edip Cansever'in kendi döneminde en çok tartışılan konulardan biri, yazdığı uzun şiirlerin şiir türü içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Edip Cansever, tragedya olarak gördüğü bu eserlerini şiir de melez bir tür olarak değerlendiren Cemal Süreya'ya karşı yine gelenekten destek alır. Üstelik bu kez başvurduğu gelenek, Divan yahut Halk şiiri değildir. Modern Türk şiirinin de bir geleneği vardır Cansever'e göre:

Her şeye karşın bir iki noktaya değinmekte yarar var sanıyorum. Bir yerde şöyle diyor Cemal Süreya uzun şiir için: "Şiirden koparak büyüyecek yeni bir sanat türünün ilkeli gibi." Bu sözü dünya şiirini de, Türk şiirini de iyi bilen bir şair söylüyor. Üstelik yüzyıllar boyu nice uzun şiirler yazıldığından habersizmiş gibi. Öyle uzaklara gitmeye de gerek yok. Nâzım Hikmet'i hatırlasın Cemal Süreya, yeter. Uzun şiirler coşkunluk ürünü değilse, Nâzım Hikmet de coşkun bir şair değil. Gene uzun şiirler "yeni bir sanat türünün ilkeliyse", Nâzım Hikmet de bu sanat türünün ilkelerini yazmış, başaramamış olacak!..⁴⁶⁶

Bir başka yazısında 1950 sonrası Türk şiirine gelen yeni, akımları savunurken Oktay Rifat'tan alıntı yaparak gelenekten örnekler verir. Tıpkı 1950 sonrası Türk şairlerinin yeni deneylere girişmesi gibi geçmişte de tıkanıklık durumlarında Divan şairleri yeni açılımlar denemişlerdir:

(Ayrıca Divan şairleri de aynı sıkıntıyı duymuşlar ki, birtakım anlam sanatları bulmuşlar. Akis, cem, hüsn-i tâlil, idmaç, leff-ü neşir, mübalağa, müşakele, rücu, tefrik, tevcih bunlardan birkaçı. Bana kalırsa, yine de en iyisi çok şiir okumak)⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 160.

⁴⁶⁶ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 193.

⁴⁶⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 192.

Yalnızca Divan şiirinden değil, Halk şiirinden de faydalanılabileceğini belirtir Cansever. Ona göre Halk şiirinden faydalanmak illa da folklorik bir dünya görüşüne bağlı kalmayı gerektirmez. Halk şiiri geleneği içinden çeşitli öğeler modern şiiri zenginleştirmede kullanılabilir:

Edip Cansever: Bir bakıma doğru. Ozan, kelimelerin olanaklarını zorlamalı. Hatta yeni kelimeler yaratmalı, diyorum. Ama bunu, şiire yeni anlamlar, bilinmedik hazlar getirmek için yapmalı. Cemal Süreya o yazısında^{468*469} şiirin folklordan aşılmasına tutuluyor. Bence korkulacak taraf da bu olmasa gerek. Halk ağzını, halk deyimlerini yenileyerek de şiire yeni alanlar hazırlanabilir. Hem günümüz ozanlarının çoğu bu anlayıştan kaçınmıyorlar zaten.⁴⁷⁰

Edip Cansever'in gelenek anlayışı, Divan, Halk, Modern Türk şiiri geleneklerini de aşar. Ona göre gelenek, çok daha geniştir. İçine felsefi, bilimsel mirası da alır:

-Ben bugünkü şiirle bilgisiz, kültürsüz olarak başa çıkılacağına inanmıyorum. Romanın, hikâyenin, resmin, felsefenin hatta matematiğin bile şiire bambaşka etkileri oluyor. Ayrıca halk şiirinden, folklor denemelerinden, konuşma dilinden kulağa hoş gelen her türlü kelime ve sözden faydalanıyorum. Nesir olsun, şiir olsun iyi bir örnek bende daime yeni biçimler uyandırıyor.⁴⁷¹

T. S. Eliot'ın geleneğinin katmanlardan oluştuğunu söyleyebiliriz. İngiliz ulusal mirası, Hristiyanlık, kadim Hint-Avrupa kökleri Eliot'ın zihin dünyasında kendine yer bulur. Edip Cansever ise kendini Anadolu'ya ve kadim Akdeniz uygarlıklarına dayandırır. Bu hususta Mavi Anadolu akımının teorisyenlerini de zikreder:

* Burada mevzubahis edilen yazı "Folklor Şiire Düşman"dır

⁴⁶⁹ Cemal Süreya, *Folklor Şiire Düşman*, Can Yayınları, 1992, ss. 23-27.

⁴⁷⁰ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 208.

⁴⁷¹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 205.

- Ayrıca ben o şairlerin öykünmek istediklerini de sanmıyorum. Batı'nın şairlerinden birtakım şiir öğeleri almak, sonra bunu gerçekliğimize dönüştürmek şiir için doğal bir kaynaktır. Öykünme olmuyor bu, etkilenme oluyor. Oysa ben Türk şiirinin Batı'ya kaynaklık edebilecek bir çizgiye ulaşmasını istiyorum. Gerçek yenilik bu olacak işte. Sözgelimi oyunlarımıza, nakışlarımıza, türkülerimize, masallarımıza, konuşma dilimize kadar sinmiş bir Anadolu uygarlığı var. Bu ise bizim gerçek uygarlığımızdır. Atatürk, Anadolu'dan gelmiş geçmiş bütün uygarlıklar bizimdir, diyordu. Sabahattin Eyuboğlu, Melih Cevdet Anday, Azra Erhat ve daha başka birtakım aydınlarımız da aynı anlayışla yazılar yazıyorlar. Yunan-Latin uygarlıklarının dışında Lidya- Friky, Hitit Uygarlıkları...Uygarlıklar hep Anadolu'dan gelip geçmişler. Batının felsefesinin, sanatının, ekinin kökenlerine indiğimiz zaman karşımıza ilkçağ Yunan-Latin uygarlıkları çıkıyor. Biz hep bu gelişimin son noktasına dikmişiz gözlerimizi. Gene bunun dışına çıkalım demiyorum, ama kendi sanat laboratuvarımızla niçin hiç ilgilenmiyoruz? Oysa burada başlayarak yeni bir bileşime varılabilir sanıyorum. Örneğin Yüksel Arslan'ın resimleri antik çağın izlenimlerini taşıyor; bu da resmine çok şey katıyor.⁴⁷²

Bunlara karşın Edip Cansever'in geleneğe bakışı büsbütün müspet değildir. O, Divan ve Halk şiirlerinde bazı temel eksikler görür. Bu noksanlar, bu iki büyük geleneğin kadük kalmasına, günümüze yalnızca belli başlı şekil ve dil özellikleri aktarabilmelerine neden olmuştur. Bunların başında da insan ve doğa ile ilişkilerinin zayıflığı gelir:

Şiirimizin doğadan yoksun kalışı ya da "var olduğu için var gibi"liği bir giz değildir. İmparatorluk düzeninin entelektüel ağırlığını taşıyan Divan şiiri, teolojik bir silkinişle insanı doğadan koparır. Böylece şairi de... Bilimin gelişmemiş olması, dinin geleneksel baskısı ve düzeniyle bağdaşık durumu, düşünceyi maddeden çözer. Kısacası Divan şiiri için doğa, Tanrıdır, ölümsüz ruhtur, ölümden sonraki dirilişin balta girmemiş değil de, gerçekte balta giremeyecek ormanlarıdır.⁴⁷³

-Bizim bir şiir geleneğimiz var mı?

-Olmaz olur mu, var elbette... Daha çok biçimci bir şiir geleneğimiz var bizim. Örneğin Divan şiiri... Bu ozanlar belli bir dünya görüşünden, özel bir düşünce ve duygu biçiminden yoksun oldukları halde, dil özenleri, dilin

⁴⁷² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 232.

⁴⁷³ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 167.

bütün olanaklarını kullanmaları, mazmunlara düşkünlükleriyle şiiri bir marifet durumuna getirmeleri, bugün bile şiirimizin belli bir özelliği olarak yaşamaktadır.

-Ama halk şiiri salt biçimci değil ki... Daha çok yaşama bağlı bir gereksinme ürünü.

-Halk şiirinin, halkın diline daha bir yaklaşıp olmaktan başka bir niteliği ya da ayrıcalığı yok bence. Bu durum, yani öz dile bağlılık, Halk şiirinin yaşama da daha bir bağlı olduğu sanrısını uyandırıyor. Değil öyle! Hatta Halk ozanlarının, Divan ozanlarının etkisinde kaldıkları bile söylenebilir: Bugünkü iyimser yorumlar, aşırı hayranlıklar bir yana bırakılırsa, halkla Halk ozanı öylesine kaynaşmışlardır ki şiir kolektif bir iş oluvermiş; yani yaşama bağlılık pek de ozanca aktarılmamış günümüze. Bu bakımdan Halk şiirinin, Divan şiirinden daha fazla bir etkisi olmuştur, denemez.

-Yani Şeyh Galip'le Dadaloğlu şu gelenek zincirinin benzer halkaları mı sence?

- Genel olarak Divan şiiri, daha bir şiir, daha bir şiir niteliği taşıyor, diyeceğim ben. Ama Halk şiirinin de birtakım etkileri olmuştur bizlere. İstesek de, istemesek de bu etkileri silmeye gücümüz yetmez.

-“Şiir niteliği”nin özellikleri ne?

-Biçim, yapı, dil inceliği, vb...⁴⁷⁴

Özellikle Divan şiiri, Edip Cansever'e göre ölü hükmünde olduğu için onun tahayyülündeki organik, diyalektik şiir geleneğinin bir parçası olamaz. Divan şiirinde sahici bir duygu, düşünce, doğa, insan yer almaz. Şiir orada güzel söz söylemeye indirgenmiştir. Böylelikle bir sanattan çok zanaat hüviyetinde kalır:

Kimi şairlerimizin zaman zaman Divan şiirinin biçim özelliklerinden yararlandıklarını biliyoruz. Divan'lar, Divançe'ler bunun açık kanıtlarıdır. Ama biçimi aşan bir öz yaklaşımı olmadı, olamazdı da.

Ben kendi adıma Divan şiirine yaşamımda ve şiirlerimde yakın bir ilgi duyduğumu söyleyemem. Nedeni, öz bakımından yapay, durağan, gerçek yaşamdan uzak bir şiirdir de ondan. Ne doğası doğa, ne aşkı inandırıcı bir aşk, ne de insanı etiyile kanıyla somut bir insandır. Mazmunlar, deyişler, edalar yarışmasıdır daha çok. Sanat değil, zanaattır kısacası. Onca yüzyıl egemenliğini sürdürmüş bu şiirden bir tek “Osmanlı İnsanı” bile çıkaramayız. Öyleyse? İnsanın olmadığı yerde şiir aramak çabası boş bir çaba değilse nedir? Yaşamazlığın getireceği tek şey ölü şiir hücreleri,

⁴⁷⁴ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 246.

ölü bir doku olmaktan öteye geçemez. Bu bakımdan biçimsel ya da özsel hiçbir etkisi olmadı bana Divan şiirinin.

“Geleneklerimizden yararlanmıyoruz” diye tutturanların unuttukları bir nokta var: Dünyada (geçmişte ve günümüzde) sanat adına yapılmış ve yapılmakta olan ne varsa, bunlar, Türk sanatçısının da yararlanacağı en doğal, en hak edilmiş birer mirastır. Geçmişimizi biraz da bu gözle değerlendirmemiz, özellikle Divan şiirinin durduğu gerçek yeri saptamamız bakımından oldukça önemlidir sanırım.⁴⁷⁵

Doğrudan kendi yazılarında yer almasa da Edip Cansever’in Halk şiiri hakkındaki menfi görüşlerini, Fethi Naci aracılığıyla da görürüz:

Halk Şiirinden yararlanmak olanağı var mı? Bodrum dönüşü, bu konuyu şair dostum Edip Cansever’le konuştum. Edip, kısaca, “Olanaksız” diyordu⁴⁷⁶

Tragedyalar’da birkaç ara başlıkta “ağıt” terimini kullansa⁴⁷⁷ da bunlar Halk şiiri ile devamlılık arz etmez, yalnızca duygusal yük nedeniyle böyle adlandırılmıştır⁴⁷⁸. Bütün bu eleştirilerine karşın, Edip Cansever kendi şiirinde geçmiş bütün şairlerin katkısı olduğunu belirtir:

Adnan Benk: Peki, sen kime baktın?

Edip Cansever: Ben benden önceki şairlerin hepsine, usta şairlerin hepsine baktım.⁴⁷⁹

T. S. Eliot da bu meseleyle ilgili meşhur yazısında şöyle der:

⁴⁷⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 429.

⁴⁷⁶ Fethi Naci, *Şiir Yazıları*, İstanbul: İyi Şeyler Yayınları, 1997, s. 51; aktaran: Akkanat, *Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri* ss. 147-148.

⁴⁷⁷ Edip Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, 23. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023, s. 303.

⁴⁷⁸ Cevat Akkanat, “İkinci Yeni Şiirinde Türkü Tadı”, *Türk Dili*, S. 611 (2002), ss. 942-43.

⁴⁷⁹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 323.

No poet, no artist of any art, has his complete meaning alone. His significance, his appreciation is the appreciation of his relation to the dead poets and artists. You cannot value him alone; you must set him, for contrast and comparison, among the dead. I mean this as a principle of aesthetic, not merely historical, criticism.⁴⁸⁰

*Hiçbir şair yahut herhangi bir sanat dalının sanatçısı, bütün manasını tek başına taşımaz. Onun önemi, takdiri, ölü ozanlarla olan ilişkisinin takdiri-
dir. Tek başına değerlendiremezsiniz; ölülerin arasına koyup mukayese-
sini ve tezadını yapmanız gerekir. Bunu bir estetik düsturu olarak söylü-
yorum, yalnızca tarihselci eleştiri olarak değil. (yazarın çevirisi)*

4) Impersonality yahut Anti-Romantizm ve Düşünce Şiiri

Edip Cansever, kendi şiirine, "Düşünce Şiiri" adını verir. Cansever için şiir bir duygulanım, duygu ifadesi değil; aksine düşüncenin egemen olduğu, bilimsel ve nesnel denebilecek bir yaratım sürecidir. Cansever'in sanatsal yaratımda duyguyu dışlayan bu yaklaşımı; T. S. Eliot'ın "Impersonality" (Kişilerüstücülük) ve anti-romantizm düşünceleri ile paralellik arz eder. Cansever, "Düşüncenin Şiiri" başlıklı makalesinde, poetikasını şöyle özetler:

Valéry şiirin fikirlerle yapılamayacağını savunur. "Şiirin içinde fikir, elmanın içindeki gıda kadar saklı olmalıdır" sözü de oldukça ün kazanmıştır. John Ciardi'nin de bir sözü varmış, yeni öğrendim: "Şiir fikirlerden söz açmaz, onları bir aktör gibi temsil eder," diyor. Ben bu yargılardan şunu çıkarıyorum: Demek oluyor ki şair, en önce bir özümleyici; kendinde var olan bir şiir ortamına, ya da bir şair duygusallığına bazı düşünceler katmadan edemiyor; onlarsız yürütemiyor şiirini. Ayrıca, önce edindiği, sonra da şiirine ulaştırdığı bu düşünceler yok mu, onları gizleyip belli belirsiz bir hale getirmeyi de ustalık sayıyor. Okuyucuya gelince, onun durumu başka: O şairin düşüncelerinden çok, bu düşünceleri saklayan duygularla oyalanıyor. Şiir diye yüzeyde kalan bir görünüşü benimsiyor. Böylece duygulandırma dediğimiz, şiirin herhangi bir niteliği değil de, şartı olup çıkıyor.

Burada şöyle bir soru geliyor insanın aklına: İyi ama şair için düşünce bu kadar gerekliyse onu duygular haline getirmenin, daha doğrusu düşünceyi duygularla sindirmenin ne gereği var? Şair böylesi bir davranışla neyi savunmuş oluyor? Şiiri mi yoksa bir başka şiir türünü mü? Yani

⁴⁸⁰ T. S. Eliot, *Selected Essays*, First Edition London: Faber & Faber, 1999, s. 15.

düşünceyi bunca gizlemek, şiir yazmanın ilkelerinden mi? Ya da şair ister istemez alışkanlıklarını mı sürdürüyor; belli bir şiir geleneğinin tutsağı olmaktan kurtulamıyor mu?

Bu soruları öyle bir iki cümleyle yanıtlamak kolay değil. Değil ya, gene de bir çıkar yol bulmak elimizde. O da şu: düşünceyi örtmek alışkanlığı yerine, onu açığa çıkarıp, şiirsel mutluluğa bu yoldan varmayı denemek. Yani düpedüz "düşüncenin şiiri" ni bulmak, onu yaratmak...

Bakıyoruz da, şiir ilkin düşünmekle başlıyor. Hatta şiir denen olayı, ancak bazı düşünce yöntemlerinin yardımıyla ortaya çıkarabiliyoruz. Üstelik bilimin, felsefenin sanatla bunca kaynaştığı günümüzde, düşünceyi eski bir şiir alışkanlığıyla örtmek elimizden gelmiyor. Yani "düşüncenin şiiri" önce bir zorunluluğun şiiri oluyor.⁴⁸¹

Cansever'e göre eğer şiirin arkasında sağlam bir düşünce olmazsa, şair bu düşünceyi okura aksettirmeyi başaramazsa, parça güzelliğinin bir hükmü kalmaz. Şiirde her şeyden evvel realitede yansıması görülecek bir fikir lazımdır. Arkasında sistematik bir düşünce olmadığı için Yahya Kemal'in eserlerini bile kusurlu bulur:

Sonuç olarak diyebilirim ki şiirde fazlalık deyince sözcük düzenini aşan bir yaşam düzeninin fazlalıklarını anlarım ben; yani söz -sonrası, zenginleştirici bir yaşam- düşünce düzeyi üstünde oluşan estetik bir düzenin fazlalıklarını. Örneğin Yahya Kemal birbirinden güzel mısralar dizer ama, aynı mısralar bir duvar gibi de dikilir karşımıza. "Mohaç Türküsü"nü okuruz da, savaş denen olayı göremeyiz bir türlü. Çünkü Yahya Kemal, kendini kurmak yerine şiirini kurmaya bakar. "Duydumsa da zevk almadım İslav kederinden" derken, kendi kederini aramaz, geleneksel şiire ters düşmeyen bir keder arar, onu bulur. Bence fazlalık budur işte, belki de bütün bir şiirin fazlalığı.⁴⁸²

Kalıcı olmayı başaran şairler de bunu düşüncelerine borçludurlar. Hakikî bir ağırlık taşıyan fikirlere haiz şairler, gelecek nesilleri daha çok etkilemeyi başarmışlardır:

⁴⁸¹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, ss. 114-15.

⁴⁸² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 163.

Bir de şu var: Şiirleri dışında, eyleme geçişleriyle de başarı sağlamış, ün yapmış kişiler hemen tanrılaştırılırlar... Dönem dönem nice büyük ozanlarımız olmuş böyle! İşte T. Fikret! Neden o “büyük” bir ozandır da, A. Hâşim yalnızca “iyi”? Y. Kemal, neden yıllarca küçültüldüğü halde sapa-sağlam ayakta durabiliyor? Biz ozanları değerlerinden çok, ele aldıkları konulara bakarak ölçmeye alışmışız galiba. Kısacası, ozanlık katına ermiş kişiler, ancak kendi anlayışları içinde, bu anlayışa uygun düşecek ölçülerle değerlendirilebilirler. Bu böyle olunca da oranlamaydı, bölümlendirmeydi, kendiliğinden kalkar ortadan.⁴⁸³

Cansever’e göre şiirde duygunun olması tabiidir. Buna karşın şiirde her daim duygular, düşüncelere tâbi olmalıdır. Şiirdeki anlamı okurlara ulaştıracak anlam açıklığı ancak düşüncenin egemenliğindeki bir kompozisyon ile sağlanabilir:

Edip Cansever: Düşünce ürünleri duygusallığa yer vermez. Şiirse sağduyu, bir ölçüde denetimi elden bırakmamak koşuluyla duygusaldır. Düşünce dediğimiz (yani aklın işlevi) eninde sonunda şiire dönüşmelidir.⁴⁸⁴

– Önemli olan düşünce, şiir de düşünceni ürünü. Şairin her şeyden önce iyi bir düşünür olması gerekir.

- Bir zamanlar “duygu” şiiri pek önemsemiyordu. Bunu nasıl açıklıyorsun?

- Duyguların düşünce ile bir düzene konması, şiirin belirleyici ögesinin düşünce olduğunu gösterir. O önemseme, masallardaki düşünce yoksunluğunun, ilkeliliğin sürüp gitmesinden başka bir şey değil.⁴⁸⁵

Şiiri bir düşünce eseri olarak gören Cansever, parçaya verilen aşırı ehemmiyete de şiddetle karşı çıkar. Artık mısra şairliğinin sonu gelmiştir. Şiir, bir bütün olarak değerlendirilmeli, bu bütünün taşıdığı düşünceye bakılmalıdır. Bir anlamda şiir, romana ve tragedyalara yaklaşmıştır:

Mısra işlevini yitirdi; şiiri şiir yapan bir birim olarak yürürlükten kalktı. Eski rahatlığını, o sessiz, kıpırtısız düzenindeki rahatlığını boşuna aranı-

⁴⁸³ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 245.

⁴⁸⁴ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 293.

⁴⁸⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 230.

yor şimdi. Öfkelerin, bunlukların, başkaldırmaların dışında kendini yineliyor daha çok. Ne denli güçlü görünürse görünsün, duygularımızı, gerilimlerimizi, düşünce coşkularımızı başlatıcı bir öge, bir ölçü olmaktan çoktan çıktı. İnsanı, insanla gelen en çağdaş sorunları karşılayamaz oldu. Öylesine durallaştı ki, onca bir sözcük yılı da uzak kaldı bize.

Öyleyse usla okumalı, şiiri, usla biriktirmeli artık; mısra ile değil. Diyeceğim, ille de bir ölçü gerekliyse, bu, düşünsel-ussal bir ölçü olmalı. Tek sesli şiirden, çok sesli bir şiire yönelişteki en kapsamlı ölçü de budur sanırım.⁴⁸⁶

“Bir sözcüğünü bile yerinden oynatsanız, şiir şiirlikten çıkar” mantığından kurtulmak gerekir. Değil bir sözcüğünü, bir paragrafını, bir sayfasını atsanız roman romanlıktan çıkmıyor. Roman başka, şiir başka denilecektir. Ben de bu başka başkalığı gözden uzak tutmaksızın diyorum ki şiirle roman arasında, salt öze bağlılıkları bakımından bir kader birliği vardır.⁴⁸⁷

Eliot’ın kişilerüstücülüğüne benzer şekilde Edip Cansever de şair/yazar ile eser arasına mesafe koymaktan yanadır. Eliot’ın acı çeken zihinle yaratan zihni ayırması⁴⁸⁸ gibi Cansever de şiirlerinin biyografik açıdan değerlendirilmesine karşı çıkar:

Edip Cansever: Kuşkusuz. Sonra şu yanlış da yapılıyor: Anlattığı şey, savunduğu şey değildir şairin. Sergilemektir yaptığı. Bu durumu, bir kişiyi, bir tavrı, bir yaşama biçimini sergilemek. Çağrılmayan Yakup’u düşün. Yabancılaşmayı sergiledin diye yabancılaşmış olmuyorsun ki kendin! Savunuyor da değilsin yabancılaşmayı.⁴⁸⁹

Bunlara karşın Cansever, Eliot’ın erken dönemlerinde olduğu (Eliot’ın da “impersonality” düşüncesi zaman içinde değişmiş, esnemiştir⁴⁹⁰) gibi eser ve yaratıcısını kesinkes ayırmaya da taraftar değildir. 60’lı yıllarda Robert Lowell, Anne Sexton

⁴⁸⁶ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 154.

⁴⁸⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 162.

⁴⁸⁸ Kevin Dettmar, “A Hundred Years of T. S. Eliot’s ‘Tradition and the Individual Talent’”, *The New Yorker*, (27.10.2019), <https://www.newyorker.com/books/page-turner/a-hundred-years-of-t-s-eliot-tradition-and-the-individual-talent>.

⁴⁸⁹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 274.

⁴⁹⁰ René Wellek, “The Criticism of T. S. Eliot”, *The Sewanee Review*, C. 64, S. 3 (1956), ss. 398-443.

ve Sylvia Plath gibi şairlerin başını çektiği “confessional poetry” (itiraf şiiri) akımının⁴⁹¹ modernist şiirde yarattığı dönüşümün bir yansıması olarak şiir ile şair arasındaki ilişkiyi koparmanın imkânsızlığını da görür:

Şöyle bir örnek verelim: “Tanrı güzeldir” diye bir mısra düşünelim. Bu mısra Tanrıya inanan biri tarafından yazılmışsa, o kişi Tanrıyı övüyor, Tanrıyı yüceltiyor der geçeriz. Yok eğer aynı mısrayı, Tanrı inancı taşımayan biri söylemişse, en azından Tanrıyla eğlenildiği sonucunu çıkarmamız gerekir. Görülüyor ki şiirin anlamını, şairin kişiliğinden ayırmak kolay değil.⁴⁹²

5) Şairlere Düşen Görev, Dünya Görüşü

Şiirini düşünce üzerine kuran Edip Cansever, bunun bir yansıması olarak şaire toplumsal bir misyon atfeder. Cansever için sanatçı, bir mücadelenin tarafıdır. Bunun için sistematik bir dünya görüşüne sahip olması da elzemdir. T. S. Eliot da şairleri, geleneği yaşatıp geliştirecek, toplumların tecrübelerini kalıcı eserlere dönüştürecek kimseler olarak görür, yeni bir sanatçı eliti kadrosu yetiştirmek ister⁴⁹³. Bu açılardan iki şair birbirine çok benzese de T. S. Eliot’ın Kralcı – Hristiyan dünya görüşü ile Cansever’in Marksist – Diyalektik Materyalist dünya görüşleri bir tezat teşkil eder.

Cansever, sanatçının yüce bir vasfı olduğu konusunda Eliot ile hemfikirdir. Sanatçı, insanlığı güzelliğe ulaştırmakla mükelleftir:

Şairin davranışı da Yunanlıların davranışından farklı değil. O da düşüncelerinin, varmak istediği güzelliğin savaşını yapıyor bir yandan. Yapıyor ama hoşgöründen ayrılmayarak, düşmanlığa boş vererek yapıyor. Bu da arada insanlığından en ufak bir şey olsun yitirmiyor; acılarını, mutsuzluklarını, korkularını, kısacası insansı zayıflıklarını saklamadan yürüyor

⁴⁹¹ Steven K. Hoffman, “Impersonal Personalism: The Making of a Confessional Poetic”, *ELH*, C. 45, S. 4 (1978), ss. 687-709, doi:10.2307/2872583.

⁴⁹² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 109.

⁴⁹³ Robert Archambeau, “The Fall and Rise of Poetry: T. S. Eliot and the Place of Poetry in the Modern World”, *South Atlantic Review*, C. 77, S. 1/2 (2012), ss. 153-70.

yolunca. Karşısındakini düşman bellemeyerekten savaşmanın erdemini düşünün! Öyle sanıyorum ki, bizi savaşızlığa, gerçek güzelliğe götürecek olan tek yol da budur.⁴⁹⁴

Eliot'ın işaret ettiği gibi sanatçı, kolektif tecrübeleri kayda döken kişidir. Dolayısıyla susup oturamaz, kabuğuna çekilemez. Bu görevden kaçınan bir sanatçı, sanatını yerine getiremez:

Toplumun her kesiminde sürekli değişmelere tanık olduğumuz bir dönemde, sanatçının görevi yalnızca susmak, bir köşeye mi çekilmek olacaktır? Ve bu durum nereye götürür sanatçıyı? Kendi kendinin tutsağı olmaya değil mi? İşte bütün yanlışlık burada başlıyor, burada bitiyor. Edebiyatımızın neden bir çıkmaza gelip dayandığı kolayca anlaşılıyor.⁴⁹⁵

Eliot, Birinci Dünya Savaşı döneminden itibaren medeniyetin bir inhitat hâli içerisinde olduğu düşüncesindedir. Bu inhitat hâli, bireylerde de can sıkıntısı ve bunalım olarak kendini gösterir. Geleneksel bağlarından kopan birey, moderniteden yabancılaşmıştır. Edip Cansever'in de modern finans kapital toplumunda yaşadığı durum bunun bir benzeridir:

Geçirdiğimiz toplumsal evreler arasında yapıcı, tamamlayıcı bir ilişki olmadığı gibi, buna bağlı olarak ileri bir atılımdan da yoksunuz. Günlük edimlerimiz bizi öylesine yoğuruyor, öylesine kılıktan kılığa sokuyor ki, bir yığın çıkmazın buyruğunda, direnmekle çevreye uymak arasında şaşkına dönüveriyoruz.⁴⁹⁶

Eliot'ın çöküş dönemini anlatırken esasında çöküşü güzellememesi, bu çöküşe dikkat çekmek istemesi gibi Edip Cansever de şiirlerinde resmettiği çöküş portreleri ile esasında bu düzene karşı bir tavır içine girmiştir:

⁴⁹⁴ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 127.

⁴⁹⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 144.

⁴⁹⁶ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 146.

Öyleyse neden hep umutsuzlukla suçlandırılıyor? Bunu anlamak oldukça güç. Çünkü biz, bir çöküşü, bir yıkılışı, değerler kargaşası içindeki insanı dile aktarırken, aynı zamanda bu kokuşmuş düzenin savunuculuğunu yapmıyoruz ki. Tersine, bilinçli bir karşı çıkmayla temellendirip nitelendirmek istiyoruz yazdıklarımızı.⁴⁹⁷

Edip Cansever'in, modern toplum hakkındaki teşhisleri T. S. Eliot ile büyük ölçüde benzerlik gösterir. Buna karşın ikisinin gelecek hakkındaki görüşleri, bu durum için geliştirdikleri reçeteler farklıdır. Edip Cansever, moderniteye karşı mistisizme başvurulmasına kesinkes karşıdır:

İşlevini tamamlamış bir gizemciliğin yerine, gene toplumun üst katlarında yer alan toplumsal – ekonomik bazı güçler, bu güçlere bağlı kurullar, sinen ya da başkaldıran; sayan ya da değerlendirmeye doğru atılan; tut-saklığı ya da yok olmayı kabullenen bir yığın varoluş biçimi yaratıyor. Çoğu zaman da olumluyla olumsuz birlikte ya da çelişe çelişe yaşıyor insanoglunda. İşte biz bu durumu çağımızın, toptan yaşamamızın bir niteliği sayıyorsak, o denli büyütüp yoğunlaştırabiliyorsak, aynı zamanda gerçek bir tragedyanın içindeyiz demektir. Şu farkla ki, klasik tragedya ile bağdaşmadığımız yan, yazgıya boyun eğmeksizin, hiçlenmeyi karşı koymakla çatıştırmamız, soylu kişilerin töresel davranışlarına öykünmek yerine, bilimsel düşünceli karşıtlarına egemen kılmamız olacaktır.⁴⁹⁸

Görülüyor ki, ölüm de kurtarmıyor bizi. Öyleyse? Yaşamakla, yaşama gücüyle bir geçerlik kazanmak zorundayız. Ama gözü kapalı bağlılıklara, yani bir çeşit gizemciliğe (mistisizme) de düşmek istemiyoruz bu ara. Geleneklere gelince; isterseniz gene Beckett'e başvuralım:

(...)

Evet, hep böyle yapıldı; kendimizi alışılmışla, bizim olmayan inançlarla oranladık durduk. Artık yeni bir varlık olduğumuzu anlıyoruz. Çağımızın tek ve gerçek anlamı da bu. Kısacası birey olarak (kişisel davranışlar bir yana) bu varlığı değerlendirmek, kendimizi yeni bir topluma kazandırılmış görmek istiyoruz.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 158.

⁴⁹⁸ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 147.

⁴⁹⁹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, ss. 212-13.

Edip Cansever, insanların gündelik sıkıntılarının şiirlerinden dışlanmasına, şiirin salt bir büyük anlatı aracına dönüşmesine karşıdır. Şair, hiçbir sıkıntıyı ehemmiyetsiz göremez. Dar tartışmalara saplanıp kalmadan ama gündelik hayattan bütünle de kopmadan yazılmalıdır şiir:

- Sıkıntının, yaşamınızdaki ve şiirinizdeki yerini anlatabilir misiniz?

- İlk şunu sormak gerekir: Sıkıntı nedir? Öyle sanıyorum ki buna verilecek en kestirme yanıt, sıkıntının kendisinin de bir soru olduğunu söylemektir. Ne günlük olaylara inmek, ne de günlük olayların dar sınırından kurtulup, ölümsüz bir öze yönelmek!.. İkisi de sıkıntıyı kaldıramıyor ortadan. Nedenlerine gelince, ayrı bir yazı konusu bu; toplumsal çıkmazlardan tutun da, en kişisel bunalımlara kadar bir yığın sorunu kurcalamak gerekiyor. Şimdilik şunu diyebilirim: Şiirlerime yerleşen her sözcük, ancak bir sıkıntıya bulandıktan sonra eyleme geçebiliyor.⁵⁰⁰

Cansever'in belki de Eliot ile en zıt olduğu nokta ise maddî uygarlığın ilerlemesine karşı takındığı iyimser tutumdur. Makineleşmeye karşı olan Eliot'ın ya da Ülkü Tamer'in aksine Edip Cansever makineleri sempatik bulur. Bu açıdan, diyalektik materyalist dünya görüşü ile uyum içindedir:

Ama ben bu makine dünyası karşısında iyimserim. Makinenin insan zekâsını sınırlayacağına, onu güdümlü bir robot haline getireceğine inanmıyorum. Üstelik tüplere, kıl borulara, çeliklere, vidalara tutkunum. Benim mutluluğumu sağlayacak olan o cansızları insan insan seviyorum. Elimden gelse boş zamanlarımı laboratuarlarda geçirirdim.⁵⁰¹

Zıt görüşlerine rağmen Cansever ve Eliot'ı bir araya getiren bir konu ise mittir. İki şair de modern edebiyatın en büyük gayelerinden biri olarak mit oluşturmaya işaret ederler. Mitleşen edebiyat kalıcı olacaktır:

⁵⁰⁰ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 236.

⁵⁰¹ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 211.

Çürümeyle canlanmanın dramını barındıran doğa, mitosa gebe dir. İşte bu gebe doğa insan eliyle doğurur. Biz, 1940-45 arası üç el görüyoruz bu doğumu hazırlayan: Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet. Ne var ki, bu üç şairden hiçbir i bir mit yaratamamıştır ama, hümanizmin gerçek temsilcileri olmayı rahatça başarmışlardır

(...)

Çünkü ölümsüzlük insanda değil, şiirdeki insandadır. Şairse ölünce su, bitki, kum da olabilir ama, gerçekte yeniden insan olur, durmadan yenileyerekten kendini.⁵⁰²

T. S. Eliot'ın başyapıtı *The Waste Land*'de yaptığı gibi, Edip Cansever de yaşam ve ölüm döngülerini, mevsimleri mitik bir bütünlük içinde alır. Şairin bu mitik tavrı, diyalektik materyalist ve ilerlemeci çizgiden ayrıldığı nadir durumlardan biridir:

Edip Cansever: Ölüm yalnızca anladığımız anlamda kullanılsa, şiirlerde belki de ölümün üstüne bu kadar düşmek doğru olmaz. Burada ölüm sözcükleri geçiyor, ölüm yaşamla özdeşleşiyor. Öyle olunca artık ölüm sözcüğü geçmiş, geçmemiş, önemini yitiriyor.

Nuran Kutlu: Yaşamla özdeşleşmesi önemli, birçok şairde var.

Edip Cansever: Bunu Rilke de söyler ya, insan ölümünü içinde taşır, der. Yaşlandıkça bu belki daha da artıyor, daha bir ölümü düşünüyoruz.⁵⁰³

-Bilindiği gibi ilkyaz bir dirim mevsimidir. Adı geçen şiirlerde ise dirimin simgesi olarak düşünülmüştür. İlkyaz Şikâyetçileri iç ve dış dünyalarında değişiklik yapmak yerine, edilgenliği seçenlerin birbirinden farklı yaşamlarını sergilemektedir.⁵⁰⁴

C) Edip Cansever'in Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri

Edip Cansever'in 1940'ların ortalarında başlayıp 1986'daki vefatına kadar süren şairlik kariyerinin gayetle velut olduğu söylenebilir. Şairin ölümünden sonra yayımlanan *Gül Dönüyor Avucumda* ve kitaplarına girmeyen şiirlerinden yapılan

⁵⁰² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, ss. 172-73.

⁵⁰³ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 310.

⁵⁰⁴ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 364.

Öncesi de Kalır derlemesi dâhil edilirse toplamda on dokuz şiir kitabı mevcuttur. Bu kitaplar ilk kez 1981 yılında, şair henüz hayattayken Cem Yayınevi tarafından *Yeniden* başlığıyla bir araya getirilmiştir. Fakat bu kitap, şairin kendi isteğiyle yaptığı elemeler nedeniyle Cansever'in özellikle ilk dönem şiirlerinin büyük bir kısmını dışarıda bırakmıştır. Örneğin şairin ilk şiir kitabı olan *İkindi Üstü*'nden hiçbir şiire yer verilmezken, ikinci kitabı *Dirlik Düzenlik*'teki yirmi beş şiirden⁵⁰⁵ yalnızca dördü *Yeniden*'e⁵⁰⁶ alınmıştır. Şairin eserleri daha sonra Adam Yayınları tarafından *Yerçekimli Karanfil* ve *Şairin Seyir Defteri* adlarıyla yeniden bir araya getirilmişse de bu baskılar da benzer şekilde şairin bütün külliyyatını sunmaktan uzaktır⁵⁰⁷. Bu nedenle bu çalışmada Edip Cansever'in şiir kariyerinin tam anlamıyla takdir edilebilmesi için Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan *Sonrası Kalır I*⁵⁰⁸ ve *Sonrası Kalır II*⁵⁰⁹ baskıları esas alınmıştır.

Edip Cansever'in şiirlik kariyerinin başlangıcını teşkil eden *İkindi Üstü*'ndeki eserleri tamamen I. Yeni – Garip akımının etkisinde kaleme alınmış, olabildiğince az söz sanatı içeren, günlük meseleleri konu edinen, duru bir Türkçeyle yazılmış kısa şiirlerdir. Edip Cansever'in kitaplarına dâhil etmediği *Öncesi de Kalır*'da yer alan erken dönem şiirlerine bakılırsa bilhassa lise yıllarına denk gelen yıllarda Cansever'in "Yayla Gezintisi"⁵¹⁰ gibi halk şiirine öykünen yahut "Yayla Düğünü"⁵¹¹ gibi halk yaşantısını milliyetçi bir gözle anlatan denemeler yaptığı görülebilir.

Edip Cansever, ilk şiirlerinden itibaren edebiyat dünyasında tanınan bir şair olmuştur. Adının geniş kitlelerce duyulması ise, "Masa da Masaymış Ha..." ile olur. Edip Cansever'in I. Yeni dairesinden çıkıp II. Yeni hareketinin sembol isimlerinden biri hâline gelmesinde bu şiirdeki gerçeküstü imgelem bir mihenk taşı niteliğindedir. Buna karşın Cansever, İkinci Yeni adı altında Cemal Süreya, Turgut

⁵⁰⁵ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, ss. 51-90.

⁵⁰⁶ Edip Cansever, *Yeniden*, 1. b., İstanbul: Cem Yayınevi, 1981, ss. 7-10.

⁵⁰⁷ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, s. 10.

⁵⁰⁸ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*.

⁵⁰⁹ Edip Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (2. Cilt)*, 19. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.

⁵¹⁰ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (2. Cilt)*, s. 523.

⁵¹¹ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (2. Cilt)*, s. 527.

Uyar, Ece Ayhan, Sezai Karakoç gibi şairlerle bir arada değerlendirilmeyi de İkinci Yeni şiiri hakkındaki soyutluk, kapalılık gibi genel geçer yargıları da reddeder:

Edip Cansever: Şunu hemen açıklamak istiyorum. Ta başından beri, o Pazar Postası yıllarından, 1957'den beri, İkinci Yeni diye bir ad koydular üç beş şairin çıkışına ya da değişmesine. Gene başından beri kimse İkinci Yeni'ni bir akım olduğunu kabul etmedi. Bir İlhan Berk çıktı, İkinci Yeni'nin bir akım olduğunu savunan. İlhan Berk çok ayrı bir şair, söylediği sözler de kendi şiiri üzerinedir, kimseyi ilgilendirmez. Yani biz zaten birlikte çıkış yapmış değiliz.⁵¹²

Edip Cansever, ellili yılların ortalarından altmışlı yılların ortalarına kadar İkinci Yeni'nin önde gelen şairlerinden biri olarak görülür. Bu dönemki şiirlerinde imgeci yaklaşım geniş bir yer tutar. Bununla birlikte ilk dönemindeki lirikliği de büsbütün bırakmış değildir. 1958 tarihli *Umutsuzlar Parkı*'yla birlikte daha uzun, konuşma diline yakınsayan, hacimli şiirler yazmaya başlar. Bu, Edip Cansever'deki dramatik monolog tekniğinin ilk habercilerindendir.

1961 tarihli *Nerde Antigone* ile Edip Cansever, dünya görüşü ile ilgili önemli bir ipucu verir. Antigone, Yunan tragedyalarında önemli bir karakterdir. Kral Oedipus, korkunç hakikati öğrenip kendini kör ettikten ve gönüllü sürgüne gittikten⁵¹³ sonra kızı ve kızkardeşi olan Antigone ona eşlik eder⁵¹⁴. Babasının ölümünden sonra Thebai'ye dönen Antigone, şehrin bir iç savaşıyla sarsıldığını görür. Oedipus'un oğulları ve Antigone'un kardeşleri olan Eteocles ve Polynices taht uğruna birbirleri ile savaşmış, nihayetinde ikisi de ölmüştür. Kardeşlerin ölümünden sonra tahta geçen Creon, Eteocles'in şehri için savaştığına hükmedip onun onurlu bir biçimde gömülmesine izin verir fakat Polynices kendi şehrine karşı dışarıdan müttefikler bulduğu için bir hain olarak görülür ve gömülmesi ölüm tehdidiyle yasaklanır. Antigone, kutsal yasanın fâni yasaklardan daha üstün olduğunu söyleyerek

⁵¹² Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 318.

⁵¹³ Sophokles, *Kral Oidipus (Ciltli)*, çev. Bedrettin Tuncel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

⁵¹⁴ Sophokles, *Oidipus Kolonos'ta (Karton Kapak)*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

ölüm cezasını pahasına kardeşini toprağa verir⁵¹⁵. İşte bu yönüyle Antigone, Edip Cansever için bütün zorluklara, ödenmesi gereken bedellere rağmen doğru olanı yapmakla yükümlü olan aydın/şairin bir tecessümü olur. Prof. Dr. Oğuz Öcal, bu nedenle Edip Cansever'in şiir anlayışını incelediği kitabına *Edip Cansever Bir Şair, Bir Antigonist Tavrı*⁵¹⁶ başlığını koyar.

Edip Cansever'de Kadim Yunan tragedyalarının tesiri, 1964 tarihli *Tragedyalar* ile zirve yapar. *Tragedyalar*'ı oluşturan beş parça, Yunan tragedyalarının evrimini yansıtır. İlk parçada tamamen koro hâkimken eser ilerledikçe karakterlerin yeri artıp koronun yeri azalır. Tragedyanın kahramanları eski Yunan tragedyalarının kahramanları gibi aynı aileye mensuplardır. Yine Atinalı Sophocles'in Thebaili, İngiliz Shakespeare'in Danimarkalı karakterleri anlatması gibi Edip Cansever de *Tragedyalar*'da gayrimüslim bir aileyi konu alır.

Umutsuzlar Parkı ve özellikle *Tragedyalar*'dan sonra Edip Cansever'in şiirleri iki ayrı yol üzerinden devam eder. Bunlar Cemal Süreya tarafından tiyatro ile şiir arasında melez bir türün habercisi olarak görülen⁵¹⁷ uzun şiirler ve şairin İkinci Yeni dönemini devam ettiren kısa şiirleridir. *Çağrılmayan Yakup*, *Ben Ruhi Bey Nasılım* ve *Bezik Oynayan Kadınlar* diğer uzun şiirlerdir. Bu şiirlerin ortak noktası, T. S. Eliot'ın nesnel karşılık kuramı çerçevesinde duygu ve düşüncelere karşılık nesnelerle bulunan fonlar, topluma yabancılaşan ve çeşitli psikolojik sorunlardan mustarip kahramanlar, şahıs kadrosunda sıklıkla yer verilen etnik ve cinsel azınlıklardır.

1) Tematik Açıdan

Edip Cansever hakkında yaptığı geniş çaplı araştırmada, Prof. Dr. Oğuz Öcal, Edip Cansever'in şiirlerinde işlediği temaları iki ana başlık altında inceler. Bunlar

⁵¹⁵ Sophokles, *Antigone (Karton Kapak)*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

⁵¹⁶ Öcal, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antigonist Tavrı*.

⁵¹⁷ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 193.

umut ve yabancılaşma (umutsuzluk)tur⁵¹⁸. Birbirine zıt olan bu iki tema, Edip Cansever'in düalist yönünü gösterir. Onun şiiri bir sarkaç gibi umutla umutsuzluk arasında gidip gelmektedir.

Umudunu küresel kapitalist sistemin değişeceğine olan inancından, diyalektik materyalist düşünceden alan Edip Cansever için Prof. Dr. Oğuz Öcal şöyle der:

Umut, Cansever için temel sonuçları kapitalizmle küreselleşme, sanayileşmeyle silahlanma olan siyasal ve ekonomik moderniteye karşı olmaktadır zamanda. Söz konusu karşı oluş, teknikle medeniyetin reddi değil, onların kapitalizme birleşerek ortaya çıkardığı sonuçlara karşı oluşturm; kapitalizmle birlikte araçsallaşan akla karşı aklın bütünlüğünü savunmaktır.⁵¹⁹

Öyle ise Cansever'in umudu bir noktada sürece olan inancından kaynaklıdır. T. S. Eliot gibi ilerlemeyi, makineleşmeyi, sekülerleşmeyi büsbütün kötü bir şey olarak görmez. İnsanları yabancılaştıran, ruhsuzlaştıran bu finans kapitalist düzen, insanlığın ilerleyişinde doğal bir sonuç değil bir sapmadır. Bu sapma düzeltilince insanlık daha iyi günler görecektir.

T. S. Eliot'ın şiirlerinde umut teması farklı bir şekilde de olsa yer alır. En pesimist eserlerinden biri olarak görülen *The Waste Land* bile Sanskritçede barış, iç huzuru manasına gelen "Shantih" sözcüğünün üç kez tekrarlanması ile sona erer⁵²⁰. Dinî dönüşümü sonrasında kaleme aldığı "Ash Wednesday" ve sonrasındaki şiirlerinde ise daha iyimser bir portre çizer. Öyle ise umut temasında T. S. Eliot ve Edip Cansever arasında hem bir benzerlik hem de bir farklılık vardır. İki şair de mevcut durumun kötülüğünü kabul etmekle birlikte geleceğe dair umutlar taşır. Edip Cansever bu umudunu insanlığın materyal ilerlemesine, T. S. Eliot ise bütün bu materyal dünyayı aşan, asla değişmeyen tinsel gerçekliğe bağlar.

⁵¹⁸ Öcal, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antagonist Tavır*, ss. 115-420.

⁵¹⁹ Öcal, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antagonist Tavır*, s. 119.

⁵²⁰ K. Narayana Chandran, "'Shantih' in The Waste Land", *American Literature*, C. 61, S. 4 (1989), ss. 681-83, doi:10.2307/2927003.

Edip Cansever’de umut teması, direnen öznelerle hayat bulur. Kendi sanat görüşünü anlattığı yazılarda da şaire olanı resmetme yahut duygularını yansıtmaya gibi pasif bir duruşta olsa insanlığı ileriye taşıyacak bilinçli bir ajan olma rolünü biçer. Prof. Dr. Oğuz Öcal’a göre bu direnişin iki veçhesi vardır. Öncelikle Edip Cansever’in karakterleri modern dünyaya, kapitalist sisteme karşı direnirler. Kapitalizm ve tüketim kültürü, bireyin özgünlüğünü, insanlık değerlerini çürüten bir yapıdır. İnsanı özne konumundan alırlar, araçsallaştırırlar. İnsana dair her şeyi de, akli, çalışmayı, üretimi de benzer şekilden asıl amacından sıyrarak tümörleştirirler. Kapitalizm, başka bir deyişle kapalı bir sistem, bir fasit daire kurar. Burada insan Hegel’in deyişiyle *für sich* olmaktan çıkarak *an sich* olur⁵²¹, kapitalizmin kullandığı iradesiz bir araca indirgenir.

Bu genel vaziyetin yanı sıra Edip Cansever’de bireyin direnmesi gereken güncel politik gelişmeler de vardır. Edip Cansever’in hayatı, İkinci Dünya Savaşı, Demokrat Parti iktidarı, 6-7 Eylül olayları, 12 Mart Muhtırası, 12 Eylül Askerî Darbesi gibi talihsiz siyasî olaylarla doludur. Edip Cansever şiirlerinde özellikle baskıcı yönetimlere karşı, toplumdaki adaletsizliklere karşı direniş temasını işler. Bunu, imgeler aracılığıyla yapar. Böylece şairin görevi olarak gördüğü direnişin bayraktarlığı vazifesini de yerine getirir.

Bu iki konuda da T. S. Eliot ile Edip Cansever uyuşur. Eliot’ın özellikle “Ash Wednesday” sonrasındaki şiirlerinde kaotik, değersizleşmiş bir ortamda iç huzurunu bulan karakterler yer alır. Fakat bu karakterler dünyayı değiştirme azminde olmaktan çok dünyanın düzenine karşı çok daha kadim, ezoterik bir kuvvetin emniyeti ile huzuru bulmuşlardır. T. S. Eliot’ın politika ile ilgisi de bilinmektedir. Bilhassa makalelerinde sıklıkla politik-kültürel konulara değinir. Şiirlerinde de Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı gibi büyük facialara yer vermiştir.

⁵²¹ Hegel’in ortaya attığı, daha sonra varoluşçu filozof Jean Paul Sartre’in de kullandığı bu ayırmada *für sich* kendi varlığının, potansiyelinin bilincinde olan varlıklardır, *an sich* ise yeni doğmuş bir bebek gibi henüz potansiyelinin farkında değildir.

Prof. Dr. Oğuz Öcal'a göre Edip Cansever'in kısa şiirlerinde umut işlenirken uzun ve dramatik şiirlerinde yabancılaşma, umutsuzluk temaları ön plana çıkar⁵²². Yabancılaşma Marksist literatürde dört farklı yönüyle görülür. Evvela emekçi, ürettiği ürüne yabancılaşır. Sözelimi bir inşaat işçisinin inşa ettiği ev üzerinde emek sarfetmek dışında bir tasarrufu yoktur. Bu evi satamaz yahut satın alamaz. Buna benzer şekilde üretim sürecinden de yabancılaşmıştır. Bir marangoz, bir masaya istediği şekli verebilir yahut tercih ettiği saatlerde çalışabilirken mobilya fabrikasındaki bir işçi kendi iradesi dışında, önceden belirlenmiş bir üretim sürecinde, herhangi bir yaratıcılığa yer bırakmayan şekilde çalışır. Bunlara bağlı olarak kapitalist üretim süreçlerinde işçi, yaratıcılığı ile diğer varlıklardan ayrılan insan türüne mensup olduğunu adeta unuttur, türüne yabancılaşır. Üstelik kapitalizmin getirdiği vahşi rekabet ortamı, insanın diğer insanlardan da yabancılaşmasına, onları bir düşman olarak görmesine neden olur. Dolayısıyla yabancılaşma kavramı; ekonomik, politik, varoluşsal ve sanatsal yönleri sahiptir⁵²³.

Edip Cansever'in trajik eserlerinde kahramanlar bütün bu yabancılaşma emarelerini taşırlar. *Tragedyalar*'da, *Ben Ruhi Bey Nasılım*'da, *Bezik Oynayan Kadınlar*'da kahramanların hayatlarını hangi meslekle idame ettikleri, ne ürettikleri, topluma faydaları konusunda bir bilgi verilmez. *Ben Ruhi Bey Nasılım* ve *Bezik Oynayan Kadınlar*'da verilen ayrıntılara bakarak (sözelimi Ruhi Bey'in babasına ait konak ve şiirde tek tek sayılan bu konaktaki pahalı eşyalar yahut *Bezik Oynayan Kadınlar*'da ailenin yatılı bir mürebbiyesinin olması) bu kahramanların aristokratik kökenlere sahip oldukları görülebilir. Toplumsal ilerleme neticesinde işlevini yitirmiş, diğer insanlara herhangi bir şey katmayan, herhangi bir fayda sağlamayan, üretim ilişkilerinin dışında kalmış bu kimseler tam bir çöküntü içindedirler. Emeğe, kendine, topluma yabancılaşmanın sonucunda çareyi alkol tüketiminde, cinsel aşırılıklarda, yalnızlıkta, yıkıcı eylemlerde, hayatı oyunlaştırmada bulurlar.

Yabancılaşma, T. S. Eliot'ın eserlerinde de merkezî bir yer tutar. T. S. Eliot'unda kahramanları, modern kapitalist toplum karşısında yabancılaşan kimselerdir. İlk

⁵²² Öcal, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antigonist Tavrı*, s. 241.

⁵²³ Yabancılaşma kavramının temellerini ve yönlerini anlatan bütüncül bir çalışma için bkz: I. Mészáros, *Marx's Theory of Alienation*, Merlin, 1970.

büyük eseri sayılabilecek olan “The Love Song of J. Alfred Prufrock”, şiire adını veren J. Alfred Prufrock’ın sosyal çevresine yabancılaşmasını, bunun sonucunda kimseyle iletişim kuramamasını ve varoluşunu anlamlandıramamasını anlatır. “Do I dare disturb the Universe?”⁵²⁴ (Kâinatı rahatsız etmeye cüret edebilir miyim?” diye sorar kendi kendine Alfred Prufrock. Onun yabancılaşması, kendi içine kapanmakla ve nihayetine herhangi bir aksiyona karar vermekten çekinmekle sonuçlanmıştır.

The Waste Land ise anlattığı parçalanmış, kurak atmosferle belki de yabancılaşmayı en iyi betimleyen eserlerden biridir. Bu Çorak Ülke’de bireyler başka bireylere, kökenlerine, kâinatın işleyişine, kültürlerine, kendilerine yabancılaşmışlardır. Bu nedenle kişiliksiz, boz bir kalabalık gibi hareket ederler, Dante’nin Cehennem tasvirlerindeki umutsuz ruhları andırırlar.

Bir başka şiiri olan “The Hollow Men”de ise Eliot bu yabancılaşmış bireylerden oluşan toplumu içine saman doldurulmuş insan maketlerine benzetir. Bu insanlar bireysellikten de dayanışmadan da yoksundur. Bir arada dururlar ve rüzgâr ne-reye eserse oraya hareket ederler.

Yabancılaşma temasının iki şair de için de büyük ölçüde ortak olduğu rahatlıkla görülebilir. Modernist şiirin moderniteye karşı bir tavrın sonucu olduğunu, modernitenin getirdiği yıkımdan esinlendiğini göz önüne alırsak⁵²⁵ bu durum şaşırtıcı değildir. Aralarında kırk yıllık bir zaman farkı olsa da farklı coğrafyalarda doğup yaşasalar, farklı arka planlara sahip olsalar da iki şairin de karşılaştığı manzara birbirine benzer. Geleneksel yapısından kopmuş, politik çalkantı hâlinde, hızla değişen metropollerde yaşayan insanların dramı iki şairin de şiirlerine kaynak oluşturmuştur. Bununla birlikte daha önce değindiğimiz gibi, bu sorunun nedenleri ve çözümleri hakkında şairler görüş ayrılığı hâlinindedir. Edip Cansever bu sorunu kapitalist bir sapmaya bağlayıp çözüm olarak sosyalizmi işaret ederken T. S. Eliot

⁵²⁴ Poetry Foundation, “The Love Song of J. Alfred Prufrock by T. S. Eliot”, text/html, *Poetry Magazine*, Poetry Magazine, 01.08.2024, <https://www.poetryfoundation.org/poetrymagazine/poems/44212/the-love-song-of-j-alfred-prufrock>.

⁵²⁵ Peter Howarth, *The Cambridge Introduction to Modernist Poetry (Cambridge Introductions to Literature)*, Cambridge University Press, 2011, s. 10.

demokratizasyon, endüstriyelleşme ve sekülerleşmeyi sorumlu görerek dinî bir varoluşu reçete olarak görür.

İki şair arasındaki en önemli tematik benzerliklerden biri de şehir yaşantısıdır. Edip Cansever'in şiirlerinde şehir teması, modern hayatın karmaşası ve bireyin bu karmaşa içindeki yalnızlığı ve varoluşsal sorgulamaları bağlamında derinlemesine işlenir. Şehir, Cansever'in şiirlerinde sadece bir arka plan değil, aynı zamanda poetik ve felsefi bir mekân olarak da işlev görür. Bu tema, Cansever'in şiirlerindeki semboller, imgeler ve dramatik monologlar aracılığıyla zenginleştirilir.

Edip Cansever'in şiirlerinde şehir, modern hayatın karmaşasını ve bireyin bu karmaşa içindeki varoluşunu yansıtan bir mekandır. Modern şehir, hem olanaklar hem de sınırlamalar sunan bir yer olarak tasvir edilir. Cansever, şehirde yaşayan bireyin, modernitenin getirdiği yenilikler ve sorunlar karşısındaki duruşunu ele alır. Şehir, bireyin toplumsal ve bireysel kimliklerini sorguladığı, içsel çatışmalar yaşadığı bir mekân olarak öne çıkar.

Şehir, Cansever'in şiirlerinde bireyin yalnızlığını derinleştiren bir mekandır. Kalabalıklar içinde yalnızlık, modern şehir hayatının getirdiği bir paradoks olarak işlenir. Bu yalnızlık ve iç sıkıntısı, Cansever'in kendi yaşantısında baskın bir temadır, hatta öyle ki Cansever zaman zaman bundan keyif alır hâle gelmiştir⁵²⁶. Şair, şehirde yaşayan bireyin, kalabalıklar arasında kendini izole hissetmesini ve bu izolasyonun yarattığı varoluşsal kaygıları betimler. Şehir, bireyin içsel dünyası ile dış dünyası arasındaki kopukluğu yansıtan bir sahne olarak kullanılır.

Cansever, şiirlerinde şehrin mekân algısını ve bu mekânın birey üzerindeki etkilerini derinlemesine işler. Şehirdeki sokaklar, binalar, meydanlar ve diğer yapılar, bireyin içsel dünyasını yansıtan semboller olarak kullanılır. Mekânın daralması veya genişlemesi, bireyin duygusal ve psikolojik durumunu betimlemek için sıkça başvurulan bir tekniktir. Cansever, mekânsal imgeler aracılığıyla bireyin şehre ve kendine yabancılaşmasını dile getirir.

⁵²⁶ Mehmet Akif Çetin, "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Sıkılan Özneler ve Sıkıntı Tipolojileri", *Edebi Eleştiri Dergisi*, C. 9, S. 1 (2025), ss. 170-87, doi:10.31465/eeder.1597514.

Edip Cansever'in şehir teması, toplumsal eleştirilerle iç içe geçer. Şehir, toplumsal adaletsizliklerin, ekonomik eşitsizliklerin ve sosyal çelişkilerin yoğunlaştığı bir mekân olarak betimlenir. Cansever, şehrin birey üzerindeki baskıcı etkilerini ve bu baskılara karşı bireyin direnişini işler. Şehir, aynı zamanda modern finans kapital sisteminin sembolü olarak ele alınır. Cansever, bu modernitenin bireyi nasıl yabancılaştırdığını eleştirir.

Cansever'in şiirlerinde şehir, dramatik monologlar aracılığıyla derinlemesine işlenir. Şiirlerinde sıkça yer verdiği karakterler, şehir hayatının getirdiği zorluklar ve bu zorluklar karşısındaki içsel çatışmaları aracılığıyla şehri deneyimlerler. Dramatik monologlar, bireyin şehirle olan ilişkisini ve bu ilişkideki çelişkileri ve karmaşıklıkları ortaya koyar. Şehir, bu monologlarda hem bir dış mekân hem de bir içsel yolculuğun yansıması olarak işlev görür.

Cansever'in şiirlerinde şehir, zamanla ilişkilendirilerek işlenir. Şehir, zamanın akışını ve bu akışın birey üzerindeki etkilerini yansıtan bir mekandır. Cansever, şehrin zamanla nasıl değiştiğini ve bu değişimin birey üzerindeki izlerini betimler. Şehirdeki eski ve yeni yapılar, zamanın geçişini ve bireyin bu geçiş karşısındaki varoluşsal sorgulamalarını simgeler. Zamanın akışı, şehrin sürekli değişen ve yenilenen yapısıyla paralel olarak işlenir.

Edip Cansever, şehir temasıyla doğa teması arasında tezat kurarak şiirlerinde derinlik yaratır. Şehir, doğanın yok edildiği, beton ve çelikten oluşan bir mekân olarak ele alınırken, doğa bireyin huzur bulduğu, kaçış yeri olarak resmedilir. Bu zıtlık, bireyin şehirdeki varoluşsal kaygılarını ve doğaya duyduğu özlemi vurgular. Cansever, şehri ve doğayı karşılaştırarak modern hayatın getirdiği sorunları ve bireyin bu sorunlar karşısındaki özlemlerini dile getirir.

Edip Cansever'in şiirlerinde şehir teması, modern hayatın karmaşasını, bireyin yalnızlığını, toplumsal adaletsizlikleri ve varoluşsal sorgulamaları derinlemesine işleyen zengin, çok yönlü bir mevzudur. Şehir, Cansever'in şiirlerinde sadece bir mekân değil, aynı zamanda bireyin içsel dünyasını ve toplumsal eleştirilerini yansıtan güçlü bir araç olarak işlev görür.

Edip Cansever'e benzer şekilde T. S. Eliot'ın şiirlerinde şehir yalnızca şehir değildir. Onun şiirlerinde şehir teması, modernizmin getirdiği karmaşa, yabancılaşma ve ruhsal boşluğu yansıtacak şekilde işlenmiştir. Şehir, Eliot'ın şiirlerinde hem fiziksel hem de metaforik bir alan olarak belirir; bu alan, bireyin içsel çatışmalarını ve toplumsal dönüşümleri simgeler. Şehir, genellikle soğuk, kasvetli ve parçalanmış bir yer olarak betimlenir, modern insanın kaybolmuşluğunu ve anlam arayışını yansıtır.

Örneğin, "The Love Song of J. Alfred Prufrock" şiirinde şehir, Prufrock'un içsel dünyasını ve duygusal durumunu yansıtan bir arka plan olarak kullanılır. Eliot, sokaklar ve mahalleler aracılığıyla Prufrock'un yabancılaşmış ruh halini betimler. Şehir, burada bireyin yalnızlığını, korkularını ve toplumla olan uyumsuzluğunu ifade eder. Eliot, şehir manzaralarını detaylı betimlemelerle sunarak okuyucunun zihninde canlı bir görüntü oluşturur; bu betimlemeler, modern yaşamın karmaşıklığını ve kaotik doğasını vurgular.

The Waste Land'de şehir, modern dünyanın ruhsal ve kültürel çöküşünü simgeleyen bir mecra olarak öne çıkar. Şiirdeki Londra, Eliot'ın gözünde ruhsuz, boş ve umutsuz bir yer haline gelir. Eliot, şehir hayatının monotonluğunu, insan ilişkilerindeki yüzeyselliği ve modern insanın içsel boşluğunu çarpıcı bir şekilde yansıtır. Şehirdeki kalabalıklar ve mekanlar, bireyin kendini kaybettiği, anlam arayışında başarısız olduğu bir labirent gibi tasvir edilir. Bu bağlamda, Eliot'ın şehir teması, modernizmin getirdiği toplumsal ve bireysel krizleri derinlemesine inceler ve okuyucuya modern yaşamın zorluklarını düşündürür. Eliot'ın kısa şiirlerinde de, sözgelimi "Gerontion", "Burbank with a Baedeker: Bleistein with a Cigar" gibi ilk dönem şiirlerinde de modern şehir portreleri, pesimist bir üslupla sunulur.

Son olarak, T. S. Eliot'a benzer şekilde Edip Cansever'in eserlerinde de ölüm ve yeniden doğuş temaları sıkça ele alınır. Cansever, ölümü varoluşsal bir sorun olarak ele alır. Ölüm onda salt bir fiziksel son bulma durumu değil, psikolojik ve sosyolojik bir süreçtir. Modern, yabancılaşmış birey ölüm karşısında korkuya kapılmakta, bu korku ile psikolojik açıdan baskı altında kalmaktadır. Bu durum, tüketim kültürünün ölümü tabulaştırmasının, onunla yüzleşmekten kaçınmasının bir

sonucudur. Modern toplum, bireyin ölümünü geciktirmek için çabalar fakat onun ölüm sürecine yardım etmekten çekinir⁵²⁷.

Edip Cansever, bireyin toplumsal düzen karşısında cesur olması gerektiğini savunur. Bu nedenle Edip Cansever'in şiirinde de ölümle yüzleşen, bu yüzleşme sonucunda varoluşunu anlamlandıran Ruhi Bey gibi kahramanlar bulunur. Ölümle çatışma, ölümü yenme, dirilme temaları; İsa'nın çarmıha gerilme, cehenneme inme ve dirilme yolculuğundan mülhem modernist şiirde sıklıkla kullanılan temalarıdır. Örneğin modernist şiirin en büyük isimlerinden Dylan Thomas'ın en meşhur şiirlerinden biri "And Death Shall Have No Dominion" (Ve ölümün hükmü olmayacak) başlığını taşır⁵²⁸; insan ruhu karşısında ölümün hükümsüz olduğu temasını işler. T. S. Eliot'ın *The Waste Land*'i yazarken faydalandığını söylediği Jessie Weston'ın *From Ritual to Romance* başlıklı antropolojik çalışmasında da kurban ve bereket ilişkisi işlenir. Diyarı temsil eden kral kendini feda ederek diyarına bereket getirir. Modernite bu süreci yozlaştırıp diyarı sürekli bir ölme ve çürüme hâlinde bırakmıştır. Edip Cansever'de kurtuluş öncelikle bu süreci yeniden sağlıklı hâle getirmekle olur.

2) Şekil Açısından

Edip Cansever, T. S. Eliot'ın gerek düzyazılarından gerekse de şiirlerinden yapılan çevirileri okumuş, buradan öğrendiklerini bilinçli bir şekilde şiirine tatbik etmiştir. Özellikle nesnel bağlılışım tekniğini bilmesi ve eserlerinde uygulaması ile diğer İkinci Yeni şairlerinden ayrışır⁵²⁹. Edip Cansever'in şiirlerinde nesnel karşılık tekniği, bireyin iç dünyasındaki sıkıntıları somutlaştırıp okura aksettirmek maksadıyla başarıyla kullanılmıştır. Örneğin *Ben Ruhi Bey Nasılım* şiirinin ilk bölümü şöyledir:

⁵²⁷ Philippe Aries, *Batı'da Ölümün Tarihi*, çev. Işın Gürbüz, Everest Yayınları, 2020, s. 256.

⁵²⁸ Dylan Thomas, *The Collected Poems of Dylan Thomas: The Centenary Edition*, Centenary edition London: Weidenfeld & Nicolson, 2014, s. 76.

⁵²⁹ Tunalı, Ersümer, "ŞİİRİN SİNEMASI", ss. 64-84.

Gördün mü hiç suyun yanmasını tuzda
Gördüm ben bu yaşam boyu iniltiyi
Büyük bahçelerin küçük içinde
Saksıların birinde
Gördüm de
Uyurken uyandırılmış gibi
Beni bir Sardunya büyüttü belki⁵³⁰

Burada Edip Cansever, Ruhi Bey'in gençlik zamanlarından gelen psikolojik rahatsızlıklarının, mutsuzluğunun, huzursuzluğunun arka planını farklı imgeleri bir araya getirerek somutlaştırır. Suyun tuzda yanışı Ruhi Bey'in ruhundaki çoraklaşmayı, tükenişi; yaşam boyu inilti onun hayatı boyunca yaşadığı mutsuzluğu, büyük bahçelerin küçük içleri, dışarıdan görkemli görünen aristokrat/zengin ailelerin kendi içlerinde yaşadığı sıkıntıyı; uyurken uyandırılmış olma hâli ise kahramanın yabancılaşmasını anlatır. Yirmi sekiz sözcükten oluşan bu yedi dizelik bölümle Edip Cansever, doksan sayfalık uzun şiirine/tragedyasına bir fon hazırlamış olur. Burada kullanılan imgelerin hepsi birbiri ile uyum hâlinindedir. Su, tuz, bahçe, sardunya, uyku ve inilti bir bütünlük hâlinde bereket – bereketsizlik imgeleridir. Böylelikle okurun zihni birbiri ile alakasız imgeler arasında gezinmez, bütün dikkati belli bir hissiyata yönelir.

Edip Cansever'in şiirlerinde genel tonu belirleyen bu nesnel karşılık tekniği, genellikle günlük hayatta sıkça görülen, kullanılan eşyaların imgeselleşmesi ile uygulanır. Böylece okur herhangi bir yabancılık çekmez. Günlük hayatında üstünde derin bir şekilde düşünmediği durumlar üzerinde tefekkür etme fırsatı yakalar. Edip Cansever, nesnel karşılık ile şiirlerindeki duygusal tonu ustaca ayarlama fırsatı yakalar.

⁵³⁰ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (2. Cilt)*, s. 17.

Edip Cansever, nesnel karşılık kuramından yalnızca “Ben Ruhi Bey Nasılım” gibi uzun, dramatik şiirlerinde yararlanmaz. Kısa şiirlerinde de bu tekniği gözetmiştir.

Prof. Oğuz Öcal şöyle der:

Şair Cansever’in kısa şiirlerinde, verili yaşama direnmekle kendisini gerçekleştirmek arasında bölünmüş; düzenin sunduğu olanaklar arasından seçim yaparak kendisini yaşamdan sürmüş, kişiliğiyle düşüncesine sadakatle bağlı özne bireyin direnişiyle umudu somutlanır. Daha önce belirttiğimiz gibi, söz konusu direniş ve umut, Antigonist bir tavır olarak dışlaşırken şairin şiirlerindeki imgeler, bu tavrı somutlar veya o tavırla duruşun nesnel bağlılışı Antigone miti olan kısa şiirlerinde imgeler, metaforla semboller, ben’ anlatıcının düşüncesini, düşünceye bağlı kişiliğini olumlayıp verili düzenle açılımlarını olumsuzlayan birer diyalektik imge veya nesnel bağlılışıdır; Antigonist tavrı işaret eder.⁵³¹

Buradan çıkan bir diğer sonuç ise Edip Cansever’in yalnızca duygusal arka plan oluşturmak için nesnel bağlılışık kuramından faydalanmadığıdır. Düşüncenin şiirini yazma iddiasındaki sanatçı, kendi hayat görüşünü aktarmada da nesnel karşılıktan faydalanır. Şair, olumlu gördüğü durumlarla olumsuz gördüğü durumları farklı imgeler setiyle okura sunar.

Edip Cansever ile T. S. Eliot’ın teknik açıdan en çok kesiştiği bir diğer husus ise dramatik monologdur. Dramatik monolog tekniği, Ezra Pound, Robert Frost gibi isimlerle birlikte anılsa da modernist şiirde bu tekniğin en büyük savunucusu olarak T. S. Eliot görülür⁵³². Dramatik monolog, Eliot’ın diğer iki düşüncesi ile de ilgilidir. Evvela dramatik monolog sayesinde şair, farklı karakterler vasıtasıyla konuşarak kendi benliğini korumuş olur. Lirik şiirden dramatik şiiri ayıran en önemli nokta budur, konuşan şair değildir⁵³³. Bu da kişilerüstücü yaklaşımı destekler. Yine nesnel karşılık kuramı da bu dramatik monologlar için bir fon oluşturarak etkiyi kuvvetlendirir.

⁵³¹ Öcal, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antigonist Tavrı*, s. 485.

⁵³² Dirlikyapan, *Ölümü Gömdüm, Geliyorum Edip Cansever Şiirinde Varolma Biçimleri*, s. 19.

⁵³³ Dirlikyapan, *Ölümü Gömdüm, Geliyorum Edip Cansever Şiirinde Varolma Biçimleri*, s. 21.

Edip Cansever, tematik olarak bireyin iç sıkıntısını ve yabancılaşmasını incelemeyi seven bir şairdir. Dramatik monologlar burada kritik bir rol üstlenir. Bu kahramanların kendi kendilerine konuşmalarından duygularını, düşüncelerini, kriz anındaki tavırlarını, başkalarına karşı tutumlarını öğreniriz. Bu kahramanların karmaşık zihin yapıları, dramatik monologlarla somutlaşır.

Dramatik monologlar, şairin farklı kişilerin bakış açısıyla konuşabilmesini ve T. S. Eliot'ın suyu ayırıştırarak fakat bu süreçten hiç etkilenmeyen katot misali gibi kendi benliğini bu karakterlere karıştırmamasını sağlar. Böylece şairin romantik bir söyleyişe kayması engellenir, anlatım zenginleşir. Örneğin *Bezik Oynayan Kadınlar*'da mevcut durum evin sahibesinin, onun oğlunun ve Yahudi matmazelin ağzından anlatılır. Hepsinin durumu değerlendirmesi, ruh hâlleri farklıdır fakat bu farklılıklarda belli ortaklıklar da mevcuttur. Böylece şair, vurgulamak istediği şeyleri daha çok ön plana çıkarabilir.

Tıpkı nesnel karşılığı kurarken yaptığı gibi, dramatik monologlarda da Edip Cansever gündelik hayattaki eşyaları, olayları kullanır. Böylece anlattığı trajik hikâyeye doğaüstü bir hâle gelmez, okurların özdeşlik kurması kolaylaşır. Buna karşın Edip Cansever'in dramatik şiirlerine konu edildiği şeyler hiçbir şekilde yüzeysel değildir. Modernleşen toplumun, bu toplumda hayatta kalmaya çalışan bireylerin en temel sorunlarıdır. Deleuze ve Guattari'nin "Anti Oedipus" teorisinde ortaya koydukları gibi kapitalizm insanlardaki arzuyu yönetmek ve bunu tecime elverişli kılmak isterler, insanları "arzu makinelerine" indirgerler⁵³⁴. Bu durum bireylerde bir sıkışmışlık hissi yaratır. Edip Cansever'in karakterleri, modern öncesi dönemden kalan arkaik yapıların ve modernitenin arzuları doğallıktan koparması sonucu köşeye sıkışmışlıklarını dramatik monologlar sayesinde okura aktarırlar. Ekseriyeti şehirlileşmiş, bireyselleşmiş, modernite içinde varoluş savaşı veren okur da böylece bu karakterlerde kendine ait bir şey görür.

Edip Cansever, gençliğindeki birkaç deneme dışında (bu denemeleri sağlığında çıkan toplu şiirler baskısına almamıştır, bir nevi reddetmiştir) şiirlerinde serbest

⁵³⁴ Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, Univ Of Minnesota Press, 1983, s. 36.

nazmı tercih etmiştir. Mısra değil, bütünlüğe önem veren şair; şiirle romanı birbirinden çok ayrı türler olarak düşünmediğini belirtmiştir⁵³⁵. Bu nedenle Edip Cansever'in şiirlerinde mısra düzeni, konuşma diline, roman cümlelerine yakınlaşır. Anlam mısradan değil, kıtada bulunur. Bu açılardan da Edip Cansever'in şiiri şekil özellikleri bakımından T. S. Eliot ile benzer. Çoğu modernist şairde bu özellikler ortaktır.

T. S. Eliot'taki gibi kolaj düzeyine çıkmasa da Edip Cansever'in şiirlerinde de kültürel – dinî atıflar yer alır. Bunlar T. S. Eliot'ın *The Waste Land*'de olduğu gibi doğrudan mısra/cümle çekerek ya da bunların parodisini yaparak şiir kompoze etmesi şeklinde değildir, daha ziyade şiirde konu edinilen kahramanların, sorunların evrenselliğini artırmak amacıyla zaman ve mekânda yapılan atılımlar şeklindedir. Düzyazılarından da görüldüğü üzere Edip Cansever, Kapalıçarşı'ya baktığı zaman Bizans'ı anımsayan bir tarihsel duyarlılığa sahiptir. Bu yalnızca nostaljik bir hissiyatı değil, çağlar boyunca çeşitli yönleriyle aynı kalan insanın devirleri ve coğrafyaları aşan sürekliliğini de gösterir.

3) Edip Cansever Şiirinde T. S. Eliot ile Parça Benzerlikleri

Edip Cansever, şiirlerinde kullandığı belli imgeler bakımından da T. S. Eliot'tan etkilenmiştir. *Ben Ruhi Bey Nasılım*'da bahçe, yangın, su, tuz gibi motiflerle inşa edilen bereket ve çoraklık düalitesi, T. S. Eliot'ın başyapıtı *The Waste Land*'i andırır. Ruhi Bey'in hayatındaki sıkıntıyı "tuzun suda yanması" metaforuyla anlatması, *The Waste Land*'de yalnızca suyun sesini duyan fakat bütün o çorak ülkede tek damla su bulamayan anlatıcıyı hatırlatır.

Edip Cansever'de tıpkı T. S. Eliot'ta olduğu gibi su, deniz, denizci imgeleri sıklıkla kullanılır. Bu durum, doğrudan bir T. S. Eliot tesiri olarak düşünülmemelidir zira Edip Cansever, İngilizce bilmediği için T. S. Eliot'ın edebî eserleri ve düşünceleri

⁵³⁵ Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, s. 162.

riyle 1950'li yıllardan itibaren, Türkçe çeviriler üzerinden tanışmıştır. Edip Cansever'in şiirlerindeki deniz, denizcilik temaları ise şairin 1940'lı yıllarda kaleme aldığı ilk şiirlerinden itibaren gözlemlenebilir. İstanbul gibi denizle iç içe bir şehirde yaşamasının doğal getirisi olarak görülebilir.

Edip Cansever'in T. S. Eliot'tan aldığı kuvvetle muhtemel olan, denizle ilgili bir imge ise yengeçtir. Edip Cansever, kişisel mektuplarında T. S. Eliot'ın "The Love Song of J. Alfred Prufrock" şiirinden alıntı yapar⁵³⁶. Bu alıntıda T. S. Eliot, yabancılaşma ve sıkıntıyı deniz dibinde ileri geri koşturan, kesin bir karar vermekten, aksiyon almaktan yoksun bir yengeç imgesiyle vermiştir. Bu imge, Edip Cansever tarafından da benzer şekilde kullanılır. Şairin *Kirli Ağustos* kitabında yer alan "Yengeç" şiiri bunun en iyi örneğidir:

Belirsiz olan ne? Ölülerden
Boşalan yeri doldurur doğa
Yansır beyaz hayvan kemikleri, taşılar
Yok oluşun içinde
İri bir yengecin sırtı arasına.

Ben ki yengeçleri bilirim daha çok. Birini
Yıllar var unutamadım
Dönüp duruyordu bir taşın etrafında
Sanki bir hırçınlıktan damıtılmış ya da bir sıkıntı-
dan
Ve geçer gibiydi tekrar bir başka sıkıntıya
Gömüldü kumlara iyice, şöyle bakındı
Gördüm kendi büyüğüyle keserken kısılcacını
O gün bu gündür anladım ağrıyı, taşıdım da.

Büyüdür ölüm, külrengi harcıdır sonsuzluğun

⁵³⁶ Cansever, *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, s. 133.

Bir vahşet gibi yaratılır orda umut
Gerer kayalar kaburgalarını
Katırtırnakları arasında
Arabalar biter, atlar birikir
Bir tanrı gelir belli belirsiz, ne kadarlık bir tanrıysa
Büyüdür çünkü ölüm
Külrengi harcıdır sonsuzluğun.
Gerçi kurnazdır doğa, alımlıdır da
Her gün biraz olsun geri verir aldıklarını
Sızar kentlere, evlere, dölyataklarına
Bir gün ki ölü bulmuştum kendimi, korkmuştum
Öyle bir yok olma saatinde, bir kuytuda
Sanırım boynumdaki bu yara izi ondan
Kaplanır sabahları göğse uzansam
Geceden kalma bir yıldızla
Buz rengi bir yıldızla. Ve uykum
Yeni bitmiştir daha, üstelik
Geri veriliyordur bana
Düşlerimin o karmaşık mimarisi
Dalgalar susmuştur çoktan, denizse gümüş sik-
keler gibi harcanıyordur
Aşağıdan yukarıya
Yukarıdan aşağıya
Nedense her başlangıçta bir acı vardır. Sabah
Kuşatır bu acıyı önce
Eskiyip gider sonra da.

Ve yengeç batırır göğsünün ortasına kiskacını
Tam göğsünün ortasına. Artık
Görüp göreceğiniz ölü bir yengeç kabartmasıdır
Her gümüş sikkenin üstündeki
Yalnızca bir kabartma. Derken
Kaskatı kesilir gök, fırlatıp atar bir kırlangıcı

Ürperir yosunlar, deniz şakayıkları, batık gemiler
Yaşlı balıkçılar sandallarında
Kayalar, balık sürüleri ve fenerler
Ve hayalet gemiler türer çıkarak kınlarından
Yonulara döner tayfalar, çarşı
Camlara, aynalara yapıştırılmış bitkiler
Yoktur ki görünsün bir intihar anının gölgesi
Ölü bir şeyin gölgesi yoktur ki
Fıskırır kazılardan birbiri ardı sıra yengeçler
Sütunlar, kemerler, eski çağ mozaikleri üstünde
Posta kurşunları üstünde, kandiller ve çanaklar
Armalar, tapınaklar, yüzük taşları üstünde
Ve yengeç ki onca dönüşten sonra geriye
Yetişir kendi ölüm törenine yeniden
Ve ölüm, o gözüpek savaşçı
Bir yandan kendi büyüyle çizerken yazgısını
Yazar bir kelimelik tarihini de.

Belli ki bir yol bulmuştur yengeç
Kumlardan değil, kendinden gidilen bir yol
Ne var ki, rüzgâr ileri olduğu için külden
Ölümden önce geldiği içindir ki sezgi
Duyar insan bu gereksiz yüzgeçleri
İki gök arasında kımıldayan
Tanımazsa da kendini bir başkasının düşü gibi.

Üç kişiyle başka türlü konuşulur, bir kişiyle
Kendini açıklar insan
Bir vahşet gibi de olsa yaratılır orda umut
Hızlı bir ibreye döner yürekse
Yaşamını içerirken bir yandan

Burada, Edip Cansever'in, yengeç imgesini tam olarak T. S. Eliot'ın kullandığı şekliyle; yabancılaşmış, sıkıntı ile yaşayan, korkak modern insanın karşılığı olarak kullandığı görülebilir. "Ben ki yengeçleri bilirim daha çok. Birini / Yıllar var unutamadım" dizeleriyle burada kullandığı yengeci daha önceden bildiğini ifade eder. Bu durum, şiire adını veren yengecin, Prufrock'ın yengeci olduğunu gösterir. Edip Cansever, çok beğendiği bu dizelerdeki yengeç imgesini alıp geliştirerek başlı başına bir şiir vücuda getirmiştir. Edip Cansever, bu yengeci ilk kez gördüğü günden yani "The Love Song of Alfred J. Prufrock" şiirini ilk kez okuduğu günden bu şiiri yazdığı 1970 yılına kadar, yengeçle aynı iç sıkıntısını taşımıştır. Demek ki modern bireyin yabancılaşmasında, iç sıkıntısında hiçbir şey değişmemiştir.

Bu yengeç, ölümle yaşam arasında sıkışmıştır. Mağrurdur, savaşıdır ama bir çıkış yolu bulamaz. Böylece bir samuray edasıyla kendi canını alır ve son bir meydan okumada bulunur. Tarih, bu yengeçlerle doludur. Yengecin trajedisi kadim dönemlerden günümüze uzanır. Bu trajedi; mevcut düzene uymakla uymamak arasında kalan bireyin Antigonist trajedisidir. Böylece Edip Cansever, T. S. Eliot'ın iki dizesinde geçen bir imgeyi almış, bu imgeyi kendi düşünce sisteminin somutlaştırılmış bir kahramanı hâline getirmiştir. Bu da Tessera'nın⁵³⁸ bir başka örneğidir. Edip Cansever, böylece öncülünün işini tamamlamıştır. Onun bir imgesinin içini doldurarak yeni bir eser yaratmıştır. Böylelikle hem T. S. Eliot'ın bir öncül olarak hakkını teslim etmiş, hem de kendisinin ondan ayrı olarak büyük bir şair olduğunu ispat etmiştir.

Edip Cansever'in T. S. Eliot'tan aldığı bir başka imge ise külden haçtır. "Ash Wednesday" (Kül Çarşambası), Paskalya'dan önce tutulan büyük orucun başladığı gündür. Bir evvelki yılın "Palm Sunday" (Palmiye pazarı, İsa'nın palmiye yaprakları gölgesinde Kudüs'e girişinin anılmasıdır) kutlamalarından kalan palmiye yap-

⁵³⁷ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, ss. 486-89.

⁵³⁸ Bloom, *The Anxiety of Influence*, ss. 49-73.

rakları yakılır, bunların külleri kiliseye girenlerin alınlarına haç biçiminde sürülür⁵³⁹. Bu külden haç, insanların günahlarının, tövbe etmelerinin, böylece arınıp yeniden doğmalarının bir sembolüdür. Öyle ki, T. S. Eliot da dinî dönüşüm sürecinin sonunda yazdığı ilk şiire “Ash Wednesday” başlığını koymuştur.

Edip Cansever’in “İçerikler” başlıklı şiirinin altıncı bölümü şu cümle ile başlar: “Yüzüne bir haç çizdi, külden ve kireçten bir haç”⁵⁴⁰. Bu dizeler, şiirin önceki bölümlerindeki palmiye imgesiyle de bütünlük arz eder. Böylece karakter Hristiyanlıktaki mitik çevrimi yaşar; önce palmiyelerin altından geçer, sonra yüzüne külden bir haç çizilir ve nihayetinde “Good Friday” (İyi Cuma, İsa’nın çarmıha gerildiği gün) gününde olduğu gibi ölür. Bu ölüm, bir yeniden doğuşun habercisidir zira İsa da çarmıha gerildikten iki gün sonra Paskalya’da dirilmiştir. Edip Cansever, T. S. Eliot’ın kullandığı “Kül Çarşambası” imgesini mitik kısmını koruyarak ama dinî kısmından ayırarak sekülerleştirmiş ve kendi dünya görüşünün, sanat anlayışının bir parçası hâline getirmiştir.

Edip Cansever’in Eliot’tan alarak değiştirdiği bir imge olarak külden adamlar örnek verilebilir. 1970 yılında çıkan *Kirli Ağustos* kitabında yer alan “Kül” şiiri, “Küle Başlangıç”, “Küle Geriliş”, “Külün Doğası”, “Sızar Kül”, “Külden Adamlar” olmak üzere beş bölümden oluşur⁵⁴¹. “Külden Adamlar” kısmı, adeta T. S. Eliot’ın “The Hollow Men”inin yeniden yorumlanması gibidir⁵⁴². Öncelikle “Külden Adamlar”dan bir önceki bölüm olan “Sızar Kül”de T. S. Eliot’ın eserlerine çok benzer bir şekilde modern şehir portresi sunar:

Sızar saçaklardan, su borularından
Camlardan, kapılardan, yangın merdivenlerinden
Bir dönemeçten, ayaküstü konuşmalarından
Sorgulardan, alışverişlerden, pazar gürültülerinden

⁵³⁹ “Ash Wednesday | Christianity, Definition, History, Meaning, & Facts | Britannica”, 22.07.2024, <https://www.britannica.com/topic/Ash-Wednesday-Christian-holy-day>.

⁵⁴⁰ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (2. Cilt)*, s. 198.

⁵⁴¹ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, ss. 548-54.

⁵⁴² Fırat Ender Koçyiğit, “Kof Adamlardan Kül Adamlara: T. S. Eliot ve Edip Cansever’in İki Şiirinde Modern İnsanın Düşüşü”, *BUGU Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 5, S. 3 (2024), ss. 282-92.

Bayraklardan ve gemilerden
Kıyılardan, varoşlardan
Bundan böyle konuşulmayacak bir yaşantıdan
Sanki bir benzin istasyonundan
Geride kalan bir benzin istasyonundan
Bir tankerin güvertesinden, hüznü bir benzin kokusundan
Bir menekşenin iki tek boyutundan
Garlardan
Bir gülün bir boyutundan
Bir duvarın duyarsızlığından
Yokluğun bir daha yok oluşundan
Ve kulak çınlamasından
Bir kentin resimli bir balon gibi patladı patlayacak olmasından
Üstünde bir yüzün yarısı olan bir puldan
Ve tutkal kokusundan
Tutkaldan
İsayı sırtından gökyüzüne yapıştıran
Fişlerden, bankalardan, kesilen makbuzlardan
Bir hayvanat bahçesinden
Bir yalvaçın ağlamaklı fotoğrafından
Bulaşık sularından, çöp kutularından
Parklardan parklardan parklardan
Bir homoseksüelin kırmızı kazağından
Oksijenli saçlarından
Vitrinlerden, mağaza patronlarından, sokak satıcılarından
Çanlardan
Bir doğurmamışlıktan, bir doğurma korkusundan
Yaşama korkusundan
Çelenklerden ve cenaze levazımatından
Bir ölüye kadar

Her şeyden.⁵⁴³

Böylece külden adamların nerede yaşadığını okur öğrenir. Külden adamlar, modern şehirde yaşarlar. Modern şehirler bulaşık sularının, ucuz malların, yüzeysel konuşmaların ve yüzeysel ilişkilerin, satıcıların, gürültülerin, cinsel azınlıkların, yaşam korkusu ve ölümün mekânıdır. Nesnel karşılıkla, gündelik hayattaki nesnelerin imgeleştirilmesiyle kurulan bu fondan sonra “külden adamlar” tanıtılır:

Bir saat ne kadar yaşar bir eskici dükkânında

Bir ırmak bir taş köprüye sarmaşıksa.

Koşar bakışları külden adamlar

Ordan oraya

Soğuk etlere, sosislere, yumurtalara

Konservelere ve jambonlara

İtişirler, üşüşürler, saatlerine bakarlar

Koşuşurlar masalara, bardaklara, ayakta durmalara

Bir sosisli sandviç peynirli bir sandviçle

Bir işaret parmağı bir başka işaret parmağıyla

Bir ceket bir kazakla

İki düğme birbiriyle.. Sonra

Yavaş yavaş çiftleşir kalabalık

Yağlı kâğıtlar, cigara izmaritleri, ruj lekeleri kalır ortalıkta

Ve doğar ıslak ceseti külün

Bir daha doğar

Kurudukça savrulmaya başlar havada.

Her şey kül için! her şey kül için! her şey!

Bağırır bakışları külden adamlar

⁵⁴³ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, s. 552.

Toplanır tüneğinde puhukuşu da
Ve bakar bunca zamandır geldiği yola
Yorgun, tozlu yol kokulu yola
Açar kanatlarını, saldırır ötelere yeniden
Bu külle sıvanmış kentten
Dalar boşluğa.

Ah her yanda küller her yanda.⁵⁴⁴

Külden adamlar, Eliot'ın kof adamlarının devamıdır. Öncelikle ortada materyal bir devamlılık vardır. Eliot'ın "The Hollow Men"inde konu edinilen ve yabancılaşmış, ruhunu yitirmiş modern insanın sembolü olan kof adamlar esasında İngiltere'de 5 Kasım'da yapılan "Gunpowder Plot" anmalarında kullanılan içi saman dolu kuklalar⁵⁴⁵. Guy Fawkes adında bir isyancının mezhepsel saiklerle parlamento binasını havaya uçurma girişimi son anda engellenmiştir. 5 Kasım 1605'te yaşanan bu olayın anmasında havai fişekler patlatılır ve Guy Fawkes'a benzetilen samandan kuklalar yakılır. Bu durumda kof adamların hayatlarının bir sonraki aşamasının kül adamlık olduğu ortaya çıkar.

Kül adamlar, kof adamların devamıdır. Edip Cansever burada T. S. Eliot'ın işini devam ettirmiş, kırk yıl sonraya uyarlamıştır. Yirminci asrın başındaki kof adamlar, yirminci asrın ortalarında da bireysellikten uzakta, birlikte hareket etmeye, birlikte şarkı söylemeye devam ederler. Fakat daha önce rüzgârda sallanan, kendi kendilerine acıyan kof adamlar artık saldırganlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın büyük kısmını ele geçiren tüketim kültürünün etkisi bu kof adamları; soğuk etlere, sosislere, yumurtalara, konservele ve jambonlara saldıran, sürekli saatlerine bakarak para kazanmayı düşünen, eskisi gibi kendi durumu hakkındaki farkındalığa da sahip olmayan kül adamlara çevirmiştir. Modernite önce değerlerin içini boşaltmış, sonra da tüketip küle çevirmiştir.

⁵⁴⁴ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, s. 553.

⁵⁴⁵ Donald R. Benson, "Eliot's and Conrad's Hollow Men", *CEA Critic*, C. 29, S. 4 (1967), ss. 10-10.

Edip Cansever'in T. S. Eliot'tan alıp şiirlerine tatbik ettiği bir diğer unsur da Ülkü Tamer'de de olduğu gibi kentsel katabasistir. Eliot'ın *The Waste Land*'de çizdiği izleği Ülkü Tamer de *Ben Ruhi Bey Nasılım* şiirinde kullanır. Burada kahraman, şehir içinde bir yolculuğa çıkar. Burada çiçek sergicisi, meyhane garsonu, kürk tamircisi, otel kâtibi, genelev kadını gibi çeşitli karakterlerle karşılaşır. Ruhi Bey'in şehrin derinliklerine inerken aynı zamanda da kendi ruhunun derinliklerine indiği bu serüven, ölümle karşılaşmasıyla zirve noktasına ulaşır. Gülcü'nün ölümüne şahit olan Ruhi Bey sonunda kendi ölümüyle yüzleşir ve bu yüzleşme sonucunda "ölümü gömüp" gelir. *The Waste Land*'in "Shantih, Shantih, Shantih" diye biterek içsel huzuru muştulaması gibi Ruhi Bey de korkusunu, travmasını atlatıp bütün kötülüklerle yüzleşen bir adamın kendi dirilişini müjdelemesiyle biter. Üstelik Ruhi Bey, bu bireysel diriliş koroya anlatarak toplumsallaştırmanın da ilk adımını atar. Bu nokta, Edip Cansever ile T. S. Eliot'ın dünya görüşlerindeki ayrılığın da belirginleştiği noktadır. T. S. Eliot'ta mistik bir dünya görüşüyle, içsel huzurun kazanılmasıyla gelen kurtuluş, Edip Cansever'de bilimle (Ruhi Bey ölümle karşılaşınca psikiyatrik destek alarak travmadan kurtulur), mücadele ile, hayata aktif olarak katılmakla mümkün olur. Kurtulan kişi de bu kurtuluşu topluma aktarmakla mükelleftir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. İSMET ÖZEL'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELIOT TE- SİRİ

A) Hayatı ve Eserleri

Gerek şiirleri gerekse de fikirleriyle Türk edebiyatının en tartışmalı, kutuplaştırıcı isimlerinden biri olan İsmet Özel'in hayat hikâyesi, eserlerini doğrudan etkilediği için önemlidir. Hayat öyküsünü sosyalist dönemi ve İslamî dönemi olarak ikiye ayıranları hicvetmek isteyen Özel, şöyle bir otobiyografi özeti sunar:

Benim masalım kısaca şöyle: “Bir varmış bir yokmuş. Bir şair İsmet Özel varmış. İyi şiirler yazarmış. Nasıl olmuşsa bu İsmet bir gün komünist olmuş. Derken efendim, bir komünist olarak iyi şiirler yazmayı başarmış ve hatta böylelikle yıldızı parlamış. Gel zaman git zaman, İsmet Özel'in duyguları, düşünceleri, inançları değişmiş (masalın her varyasyonunda bu değişimin sebepleri muhtelif) ve Müslümanlığı bir hayat yolu olarak benimsemiş. Ama işe bakın ki adam iyi şiirler yazmaya devam etmiş. Eh, o erdiyse muradına, biz de çıkabiliriz kerevetine.”⁵⁴⁶

Hayat hikâyesini bu şekilde basite indirgemeye çalışanlara, İngilizce bir ifadeyle “oversimplify” etmek isteyenlere kulak verilecek olursa İsmet Özel'in hayat hikâyesi T. S. Eliot ile kesişir. İkisi de oldukça genç yaşlarda şiir dünyasında isimlerini duyurmuşlar, tinsel buhranlar yaşamışlar ve nihayetinde kurtuluşu geleneklerde, dinlerinde bularak yenilenmiş bir şekilde bu buhranlardan çıkıp eserler vermişler, kendilerini şair ve düşünür olarak böylece kabul ettirmişlerdir. İsmet Özel bu masalı ironik bir üslupla yazmış olsa bile masalda geçen üç sözcüğün, “şair,

⁵⁴⁶ İsmet Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, Tiyo Yayınları, 2014, s. 15.

komünist, Müslüman”, tanımlarının kendi hayatının doğru olarak anlaşılması için elzem olduğunu düşünür.⁵⁴⁷

İsmet Özel’in hayatı hakkında elimizdeki en büyük kaynak, onun otobiyografik nitelikteki eseri *Waldo, Sen Neden Burada Değilsin*’dir⁵⁴⁸. İsmet Özel burada ailesinin kökenleri, ailesi, çocukluk yılları, bunların hayatına ve görüşlerine etkisi konusunda malumatlar verir. İsmet Özel’e göre sanat eserlerinde bilimde olduğu gibi farklı isimler tarafından yakalanabilecek objektif bir gerçeklik yoktur, dolayısıyla sanat gayri şahsi kılınamaz, şiir de şairinden ayrı değerlendirilemez. Bu nedenle şiiri anlamak için şairi tanımak gerekir:

Bu takdirde şairi toplumsal bir vakıa olarak anlamamız gerekir ki ben, böyle bir anlayışı doğru bulmuyorum. Sanat eserlerinin onları doğuran şartlarla bağları ne kadar sıkı olursa olsun, onları ortaya koyan sanatçının özel ve özgün, kasıtlı ve iradî biçim verme katkısı olmadığı zaman doğmayacaklarını hatırd tutmamız lâzım. Sanat eserlerinin iki sahibi birden olamaz. Bu şartlarda nasıl olsa böyle bir sanatçı çıkacaktı diyemeyiz. Sanat eseri keşfedilmek üzere bir yerde bekliyor değildir. XVII. Yüzyılın son çeyreğinde Leibniz ve Newton birbirlerinden habersiz infinitesimal hesaplamayı bulmuşlardı. Sanat alanında böyle yakınlıklar gerçekleşmemiştir. İngiliz tarihinin bir başka Cromwell ortaya çıkarabileceğini düşünebiliriz, ama İngiliz edebiyatının bir başka Milton vereceği söylenemez. Kolomb yeni bir kıta bulduğunu bilmeden öldü. Sanatçıların başına böyle kazalar gelmez. Kısacası sanat gayr-i şahsî kılınamaz.⁵⁴⁹

Öyleyse İsmet Özel’in nazarında farklı şairlerin aynı koşulların tesiriyle aynı şeyleri yazması pek mümkün değildir. Eğer iki sanatçının sanatında bariz bir benzerlik varsa, bu tesir vasıtasıyla açıklanabilir. Yine İsmet Özel’e göre şair dünya koşullarından bağımsız olarak özgün, eşsiz bir varlıktır. Şairin özü, diğer insanlardan farklıdır, tekildir. Benzer koşullar benzer siyasetçileri, bilim adamlarını çıkarabilir ama benzer şairleri çıkaramaz. Bu görüş, Platon’un vatandaşların altın, gü-

⁵⁴⁷ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s. 16.

⁵⁴⁸ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*.

⁵⁴⁹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, ss. 16-17.

müş, tunç gibi cevherlerle doğduğunu söyleyen ve özü, varoluştan önceleyen görüşüne paralel olmakla birlikte⁵⁵⁰ İsmet Özel'in bu görüşe İslam literatürü üzerinden, hadisler yoluyla ulaşmış olması da muhtemeldir. *Kırk Hadis* kitabında, kimi müşriklerin, İslamiyet'le tanışmadan evvel de hayırlı olabileceğini belirten şu hadise yer verir:

“İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir. Cahiliye devrinde hayırlı olanlarınız fıkhattıkları takdirde (İslam'a girip onda derinleştiklerinde) İslam devrinde de hayırlılarınızdır.”⁵⁵¹

Öyleyse İsmet Özel'e göre şair, yaşadığı şartlar ne olursa olsun kendine has bir cevhere sahip olan insandır. Bundan dolayı İsmet Özel'in hayatının onun şairliğine etkisi göz önünde bulundurulmalı fakat şairliğinin bütün payesi buna verilmemelidir.

İsmet Özel, 19 Eylül 1944 tarihinde Kayseri'de doğar. Ailesi Aydın Sökelidir. Babasının memuriyeti nedeniyle Kastamonu, Çankırı, Ankara gibi yerleri de görmüştür. İsmet Özel'in memur bir aileye mensup olması, çocukluğunun İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Adnan Menderes döneminde geçmesi, ailesinin değerleri ve görüşleriyle halkın değerleri ve görüşleri arasında gördüğü tezatlar onun kişilik gelişimini derinden etkilemiştir. İsmet Özel, bu yıllarda geliştirdiği iki özelliğinden bahseder. Bunlar, “Kadirşinas itaatsizlik” ile “Tevarüs edilmemiş asalet”tir.

“Kadirşinas itaatsizlik”, İsmet Özel'in henüz ilkokul yıllarındayken kendisinden büyüklere karşı takındığı tavidir. Bu kavram başta oksimoron olarak değerlendirilebilir fakat Özel, kadirşinaslığı ve itaatsizliği diyalektik bir çerçevede sentezlemeyi başarmıştır. Bu tavır yalnızca onun çocukluğunda büyüklere karşı olan tutumunu değil, diğer insanlarla, geleneklerle olan ilişkisini de anlatır. İsmet Özel, büyüklerinden, ailesinden, çevresinden, çeşitli ideologlardan bir şeyler almıştır. Bu nedenle onlara karşı kadirşinas olmayı savunur. Buna karşın devraldığı şeyler

⁵⁵⁰ Platon (Eflatun), *Devlet (Ciltsiz)*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 20. b., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 111.

⁵⁵¹ İsmet Özel, *Kırk Hadis (Türkçe)*, Tiyo Yayınları, 2013, s. 35.

kusursuz değildir, bu gelenekler, bu şahıslar, bu fikirler kusurlu bir dünyanın vücuda gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla itaatsiz olmak, bunları eleştirmek gerekir. Böylelikle İsmet Özel, bu iki zıt tutumu tek bir kavramda sentezler⁵⁵².

Tevarüs edilmemiş asalet ise İsmet Özel'in ailesi ve toplumla ilişkisinden doğar. Bir memur ailesinin ferdi olan İsmet Özel, Anadolu'da muhtelif yerlerde geçen çocukluğunda bundan dolayı saygı görür. İsmet Özel bu durumu anlamsız görür, böylesi bir saygıyı hak etmediğini düşünür. İsmet Özel'in ailesi kan hesabıyla asil değildir. Buna karşın çocukluktan itibaren belli iyi hasletlerle büyümüş, ailesinden böyle görmüş, hayata karşı "asil" bir tavır geliştirmiştir. Öyleyse bu asalet, kişinin kendi davranışlarıyla inşa ettiği, "tevarüs edilmemiş" bir asalettir. Varoluşçuların dediğine benzer bir şekilde bireyler, kendi asaletlerini kendi davranışlarıyla, çabalarıyla inşa ederler ve kendi kişiliklerini oluştururlar.⁵⁵³ Bu görüş, bir anlamda İsmet Özel'in halkçı bakışının da bir yansımasıdır zira zenginlikle ya da soyla gelen değil, bireyin kendi davranışları ile inşa ettiği bir üstünlüğü kabul eder.

İsmet Özel, şairliğe çok erken yaşlarda adım atmıştır. *Erbain* kitabında yer alan ilk şiirini henüz ilkokul sıralarındayken, dokuz yaşında kaleme almıştır⁵⁵⁴. Şairliği onun hayatının merkezine koyan olay ise lise son sınıfta matematik dersinden ikmale kalması olur. Kendi sınıfından ikmale kalan diğer arkadaşı Abidin, modern Türk şiirine meraklıdır. İkmale hazırlandıkları bir yıllık süreçte İsmet Özel, Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, Sezai Karakoç, Ece Ayhan, Metin Eloğlu, Ülkü Tamer, Kemal Özer gibi şairleri tanır.⁵⁵⁵ Bundan bir yıl sonra ise Ankara'da yaşadığı ufak bir yanlış anlaşılma nedeniyle gelen bir ilhamla "Yorgun" şiirini kaleme alır⁵⁵⁶, bu şiir *Yelken* dergisinde yayımlanır.

Liseden sonra Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaydolan İsmet Özel, burada aldığı eğitimden tatmin olmayıp okulu yarıda bırakır. Bu dönemde İsmet Özel, İkinci Yeni akımının etkisindedir. Daha soyut, bireysel şiirler kaleme alır. Bu şiirler

⁵⁵² İbrahim Tüzer, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, (Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, 2007, ss. 14-19.

⁵⁵³ Tüzer, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, ss. 14-19.

⁵⁵⁴ İsmet Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, Tiyo Yayınları, 2013, s. 11.

⁵⁵⁵ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s. 24.

⁵⁵⁶ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s. 27.

1966 yılında *Geceleyin Bir Koşu* başlığıyla yayımlanır. Bireysel yalnızlık, modernitenin yol açtığı bunalımlar, yabancılaşma gibi temalara odaklanan bu kitap ile İsmet Özel, dönemin şiir dünyasında bir tanınırlığa ulaşır⁵⁵⁷.

Bu dönemde politik açıdan aktif olan, Türkiye İşçi Partisi'nde görev alan İsmet Özel, şiirlerinde sosyalist temalar işlemeye başlamıştır. Daha önceki şiirlerindeki içe dönük söyleyiş, 1969 yılındaki *Evet, İsyan* ile yerini hitap eden bir üsluba bırakır. Bu şiirlerinde devrimci, isyan, partizan, armonika, halk gibi sol terminolojiye ait kelimelerin sıklığı dikkat çeker⁵⁵⁸. İsmet Özel'in sosyalist bir şair olarak tanınmasında bu kitaptaki şiirleri etkilidir.

Bundan sonraki dönem, İsmet Özel'in ruhsal bunalımlarına şahit olur. 1968 yılında SSCB'nin Prag Baharı'na reaksiyon olarak Çekoslovakya'yı işgal etmesi, dünyanın çeşitli yerlerinde başlayan protestolar, TİP ve genel olarak Türk Solu içerisinde bölünmelere yol açmış, bu durum da İsmet Özel'i hayal kırıklığına uğratmıştır. Dinî ve metafizik sorgulamalara girişen şairin bu dönemki şiirlerinde bireysel bunalım temaları göze çarpar. Şair bu süreçten 1974 yılında "Âmentü" şiirini Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisinde yayımlayarak çıkar⁵⁵⁹. O artık "Müslüman Şair"dir. Bu şiirle birlikte Özel, İslam'a dayalı bir dünya görüşünü benimsemiş ve sanatını bu ekseninde yeniden inşa etmiştir. 1974 sonrası dönem, şairin hem bireysel hem de toplumsal meseleleri ele alırken İslami referanslarla modernizmi sorguladığı, düşünce ve estetik dünyasında yeni bir dönemin başladığı yıllardır.

1974 sonrasında Özel'in İslamî perspektifi görünür hale gelmiştir. 1976'da yayımlanan *Erbain*⁵⁶⁰ adlı eseri, hem içerdiği şiirlerle hem de şairin ideolojik ve estetik duruşunu açıklayan metinlerle dikkat çeker. Özel'in bu eserinde, modernleşmenin birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri eleştirilmiş; insanın anlam arayışında İslamî bakış açısının önemine vurgu yapılmıştır. Bu eser, sadece şiirleriyle değil,

⁵⁵⁷ Ahmet Kaya, *Şair İsmet Özel: Yaşamak Umrumdadır*, Akçağ Yayınları, 2021, s. 51.

⁵⁵⁸ Kaya, *Şair İsmet Özel*, s. 52.

⁵⁵⁹ Tüzer, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, s. 103.

⁵⁶⁰ İsmet Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, Tiyo Yayınları, 2013.

aynı zamanda şairin dünya görüşünü manifesto niteliğinde ifade eden yapısıyla da önemlidir⁵⁶¹.

1980'li yıllar ise İsmet Özel'in entelektüel faaliyetlerini daha geniş bir zemine taşıdığı bir dönemdir. İstanbul Devlet Konservatuvarı ve Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda okutman olarak görev yapan Özel, aynı zamanda şiir ve sanat üzerine konferanslar vermiştir. Bu dönemde kaleme aldığı yazılar, modern dünyanın birey ve toplum üzerindeki etkilerini eleştiren metinler olarak öne çıkmıştır. İsmet Özel bu yıllarda İslamiyet'i, kendi deyişiyle de Müslümanlığı odak noktasına oturttuğu çok sayıda siyasî -felsefî içerikli kitap kaleme alır. Bunun yanında Özel, şiir üzerine teorik görüşlerini derinleştirdiği *Şiir Okuma Kılavuzu*⁵⁶² adlı eserinde şiir ve eleştiri teorilerine de önemli katkılarda bulunmuştur. Bu eser, şiir yazıma ve şiir okumanın inceliklerini okurlarına aktarmayı hedefler, Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir⁵⁶³.

1990'lı yıllar, İsmet Özel'in şair ve düşünür kimliğinin daha da belirgin hale geldiği bir dönemdir. Özellikle Batı modernizmine ve onun değer sistemine yönelik eleştirilerinde, İslamî ve Türk medeniyetine dönme fikri ön plana çıkar. Bu yıllarda yazdığı şiirlerde, bireyin varoluşsal sorgulamaları ve modern toplumun birey üzerindeki baskıları, metafizik bir bağlamda ele alınmıştır. Bu dönemin şiirlerinde, Özel'in kendine özgü dil ve estetik anlayışı, modern Türk şiirine etkili bir katkı olarak değerlendirilmektedir⁵⁶⁴.

2000'li yıllarda ise İsmet Özel gazete köşe yazarlığını bırakıp 2007 yılında kurduğu İstiklal Marşı Derneği'ne⁵⁶⁵ odaklanır. Bu dönemde İsmet Özel'in geliştirdiği Türklük tanımı, Türklüğü Müslümanlığın mücadelecî bir formu olarak ele alması kamuoyunda ses getirmiştir. 2005 yılında yayımladığı "Savaş Bitti" şiirinden itiba-

⁵⁶¹ Tüzer, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, ss. 140-50.

⁵⁶² İsmet Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, Tiyo Yayınları, 2013.

⁵⁶³ Tüzer, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, ss. 65-70.

⁵⁶⁴ Tüzer, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, ss. 110-20.

⁵⁶⁵ "Birinci Sene-i Devriye Merasimi", (04.12.2024), <https://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/Icerik-Detay?Id=1063&IcerikId=122>.

ren şiir üslubunda da köklü bir değişim yaşar. 2013 yılında İstiklal Marşı Derneği'nin resmî sitesine yayınladığı “Sesli Gemi” başlıklı şiiriyle birlikte şiir yazmayı bıraktığını açıklar⁵⁶⁶.

İbrahim Tüzel'in TEİS'te yer alan bibliyografya çalışmasına göre İsmet Özel'in şiir ve düzyazı kitapları şu şekildedir⁵⁶⁷:

Şiir Kitapları

1966	<i>Geceleyin Bir Koşu</i>
1969	<i>Evet, İsyan</i>
1975	<i>Cinayetler Kitabı</i>
1984	<i>Celladıma Gülümserken</i>
1987	<i>Erbain</i>
2000	<i>Bir Yusuf Masalı</i>
2004	<i>Of Not Being A Jew</i>

Düzyazıları

1978	<i>Üç Mesele</i>
1988	<i>Zor Zamanda Konuşmak</i>
1990	<i>Taşları Yemek Yasak</i>

⁵⁶⁶ Salim Nacar, Turgut Koçoğlu, “Susulunca Tutulan Çetele: İsmet Özel Poetikasında İtirazlar ve Teklifler”, *Söylem Filoloji Dergisi*, C. 9, S. 2 (2024), ss. 759-83, doi:10.29110/soylem-dergi.1489643.

⁵⁶⁷ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “İsmet Özel”, (04.12.2024), <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ozel-ismet>.

1992	<i>Bakanlar ve Görenler</i>
1995	<i>Faydasız Yazılar</i>
1995	<i>Genç Bir Şairden Genç Bir Şaire Mektuplar</i>
1996	<i>İrtica Elden Gidiyor</i>
1997	<i>Surat Asmak Hakkımız</i>
1998	<i>Tehdit Değil Teklif</i>
2000	<i>Waldo Sen Neden Burada Değilsin?</i>
2002	<i>Sorulunca Söylenen</i>
2003	<i>Cuma Mektupları (10 cilt)</i>
2004	<i>Tahrir Vazifeleri</i>
2005	<i>Neyi Kaybettiğini Hatırla</i>
2006	<i>Ve'l-Asr</i>
2007	<i>Tavşanın Randevusu</i>
2008	<i>Bilinç Bile İlginç</i>
2010	<i>Şiir Okuma Kılavuzu</i>
2011	<i>40 Hadis</i>
2012	<i>Henry Sen Neden Buradasın? (2 cilt)</i>
2013	<i>Kalıntürk</i>
2014	<i>Çenebazlık</i>
2015	<i>Şairin Devriye Nöbeti (5 cilt)</i>

Çevirileri

- 1980 Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri (William Ebenstein)
- 1981 Gariplerin Kitabı (Ian Dallas)
- 1984 *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek* (Norman Itzkowitz)
- 1985 *Bilim Kutsal Bir İnektir* (Anthony Standen))

B) T. S. Eliot Çevirileri

İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca dillerini bilen İsmet Özel'in T. S. Eliot'tan yaptığı bilinen tek çeviri, *Four Quartets*'te yer alan "The Dry Salvages" şiirinin ilk kıtasına aittir, "İnsanın Unutmayı Seçtiği" başlığını taşır:

Tanrılardan pek anlamam: ama sanırım ırmak
Güçlü boz bir tanrıdır-somurtkan, ele geçmez ve serkeş,
Bir yere kadar sabırlı, sınırdır diye bilindi önceleri;
Yararlıydı bir ticaret yolu olarak, güven vermezdi;
Sonra köprü mimarları önündeki mesele oldu yalnız.

Bir kez çözüldü mü mesele, unuttular boz tanrıyı
Kentlerde oturanlar- o yine de aman vermez kaldı, daima,
Terketmedi kendi mevsimlerini, taşkınlığını, yıkıcı,
İnsanların unutmayı seçtiğinin hatırlatıcısı.
Makinaya tapanların gönlünden, gözünden düşmüş,
ama bekliyor,

T. S. Eliot'ın şiirlerinde su/nehir/deniz temalarının kullanımının örneklerinden biri olan bu şiiri, İsmet Özel'in neden özellikle seçmiş olacağı hususunda birkaç nokta ön plana çıkar. Öncelikle bu şiir de İsmet Özel'in birçok şiirinde olduğu gibi su/nehir teması üzerine kurulmuştur. Tıpkı Özel'in "Of Not Being a Jew" şiirinde⁵⁶⁹ anlatılan düşsel kentin düşsel denizi gibi buradaki ırmak da salt bir coğrafî unsur değildir, mitik uzanımlara sahiptir. *The Waste Land* başta olmak üzere Eliot'ın özellikle suyla ilgili tabiat unsurlarına mitik özellikler yüklemesi sıkça örneklenen bir durumdur. Bu şiirde de ırmak tanrısallaştırılmıştır.

İkincisi, bu şiirde İsmet Özel'in özellikle *Üç Zor Mesele* kitabında da bahsedildiği şekilde bir teknik eleştirisi⁵⁷⁰ vardır. Heidegger'den mülhem olan⁵⁷¹ bu eleştiri, gelişen teknolojinin ve makineleşmenin insan zihniyetini de tanzim ettiğine, doğanın ve insanın birer kaynak konumuna indirgendiğine dayanır. Dolayısıyla insanın ve varlığın mitik tabiatını, aynı zamanda doğanın el değmemiş hâlini simgeleyen ırmak ile makineye tapınan modern insan, İsmet Özel'in deyimiyle "şehrin insanı" arasında yaratılan koşutluk, İsmet Özel'in de düşünce dünyasına son derece paraleldir. Üstelik "makineye tapanlar" ile ima edilen "putperestlik" de İsmet Özel'in şiir ve yazılarında sıkça değindiği şekliyle finans kapitali tanrılaştıran insanların putperestliğinin öncülü sayılabilir. Gerçek tanrısallık ve sahte tanrısallık kıyasında iki şair arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunmaktadır.

Şiirin çevirisi ile orijinali kıyaslandığında, İsmet Özel'in keyfi ekleme ve çıkarmalar yapmadığı, şiirin orijinalinde yer alan mesajı eksiksiz bir şekilde aktardığı görülür. Şiirin orijinalinde yer alan ve Türkçe gramerden çok farklı olan, çevirisine güçlük yaşanabilecek "Unhonoured, unpropitiated"⁵⁷² ifadelerinin "gönlünden, gözünden

⁵⁶⁸ "İnsanın Unutmayı Seçtiği Şiiri - Thomas Stearns Eliot", *Antoloji.com*, (09.12.2024), <https://www.antoloji.com/insanin-unutmayi-sectigi-siiri/>.

⁵⁶⁹ İsmet Özel, *Of Not Being A Jew*, Tiyo Yayınları, 2017, s. 238.

⁵⁷⁰ İsmet Özel, *Üç Zor Mesele Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma*, Tiyo Yayınları, 2014, s. 320.

⁵⁷¹ Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology, and Other Essays*, Garland Pub., 1977, ss. 3-36.

⁵⁷² Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 426.

düşmüş” gibi son derece doğal ve akıcı bir şekilde çevrilmiş olması, İsmet Özel’in şairliğin yanında şiir çevirisindeki başarısını da ispatlar.

Bunun yanına İsmet Özel’in, T. S. Eliot’tan yaptığı tek dizelik bir çeviri de vardır. *Four Quartets* kitabının ikinci şiiri olan “East Coker”ın ilk dizesi (“In my beginning is my end”) hakkında şunları söyler:

İsterseniz bu ibareyi Türkçeye “Sonum başlangıcımda saklıdır” diye tercüme edebilirsiniz. Ben de Robert Frost gibi şiirin tercümede kaybolan şey olduğuna inanıyorum. Bu inanç bana “isterseniz” dedirtti. Şiir tercümesi olarak bildiğimiz şeyin tamamen keyfi olduğunda karar kılalım. Gelin sizinle muhtevayı bahane ederek söz üretelim: İnsan göz önüne alındığında başlangıç ile son arasındaki ilişki hiçbir bakımdan yalın ve anlaşılır bir iş değildir.⁵⁷³

İsmet Özel’in, T. S. Eliot’ın bir dizesinden yola çıkarak ufak bir çeviri çabasına girdiğini, daha sonra da felsefî çıkarımlarda bulunduğunu görebiliriz. İsmet Özel’in T.S. Eliot’tan kısmî çeviriler yaptığı iki şiir de Eliot’ın Anglo-Katolisizm’e döndüğü tarihten sonra kaleme aldığı felsefî şiirlerdir. Öyle ise İsmet Özel’in gençlik dönemindeki ruh hâli ile daha kolay özdeşleşebileceği *The Waste Land*, “The Love Song of Alfred Prufrock” gibi erken dönem T. S. Eliot şiirlerinin yanında Eliot’ın olgunluk dönemi eserlerinden de beslendiğini ifade edebiliriz.

C) İsmet Özel’in Fikir Yazılarında T. S. Eliot Tesiri

İsmet Özel, edebiyat adamı ve şair kimliğinin yanında fikir adamlığı kimliği ile öne çıkan bir şahsiyettir. T. S. Eliot gibi o da şiir ve edebiyat dışı konularda çok sayıda yazı ve kitap kaleme almıştır. İsmet Özel’in T. S. Eliot’tan haberdar olduğu, yazılarını okuduğu barizdir. Buna karşın İsmet Özel’in edebiyat dışı yazılarında Eliot’ın ismi pek az zikredilir. Bu durum, İsmet Özel’in T. S. Eliot’tan etkilenmediği

⁵⁷³ İsmet Özel, “İp Fırlatılmış; Ama Nedense Tutulmamış”, (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=135&KatId=7>.

anlamına gelmez, zira İsmet Özel, etkilendiği şahsiyetlerin adlarını eserlerinde zikretmekten çoğu kez kaçınmıştır. Örneğin bilhassa teknik, varoluş konularında görüşlerini çok büyük ölçüde etkilemiş olan, hatta onun için Batı felsefesinden gelen en büyük tesir sayılabilecek Heidegger'in ismi, eserlerinde yalnızca birkaç kez geçer:

Sözgelimi, varoluşçu filozof Martin Heidegger'in hem insan, hem dil hem de şiir ve sanat hakkında ileri sürdüğü düşünceler İsmet Özel'in hem şiirlerine hem de şiir anlayışında çeşitli esinlemeler neticesinde yer almıştır; ancak, İsmet Özel ne entelektüel biyografisi *Waldo Sen Neden Burada Değilsin?* adlı kitabında ne de *Şiir Okuma Kılavuzu* adlı kitabında bu filozofun ismini anmaz. Deneme kitapları haricinde, Martin Heidegger'in ismi bir kez geçer: İsmet Özel, 1984 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda anar onun ismini⁵⁷⁴.

Öyle ise T. S. Eliot'ın İsmet Özel üzerindeki tesiri aranırken Edip Cansever'de olduğu gibi doğrudan isminin zikredildiği noktalar aramak yerine iki büyük şair ve aydının düşüncelerinin paralel düştüğü alanlara bakmak gerekir. Burada ise karşımıza bir başka ikilem çıkar. Din, toplum, teknik konusunda pek çok noktada ikilinin görüşleri aynı doğrultudadır. Modernizmden şikâyet eden bu iki isim çareyi dine, geleneğe dönmekte görürler. Buna karşın T. S. Eliot, "din" ibaresini pek az kullanıp her zaman Hristiyanlık demeyi yeğler. Eliot, Hristiyanlık dışındaki inançlarla ilgilenmez, hatta eserlerindeki Yahudi tiplerine, Haçlıları savunmasına bakılırsa İslamiyet ve Yahudilik gibi dinlere karşı menfi bir bakışının olduğu sonucuna ulaşılabilir. Son derece benzer şekilde İsmet Özel de eserlerinde Müslümanlıktan hatta daha dar bir kapsamda "Ehl-i Sünnet" olmaktan bahseder. İsmet Özel'in birçok yazısında Hristiyanlar ve Yahudiler, inançlarında samimi olup olmadıklarına bakılmaksızın düşman olarak konumlandırılır.

Buna benzer şekilde iki ismin milliyetçilikleri de genel ve soyut bir "milliyetçilik" kavramı çatısı altında olmaktan ziyade İngiliz olmak ve Türk olmak özelindedir.

⁵⁷⁴ Kaya, *Şair İsmet Özel*, s. 113.

T. S. Eliot İngilizliğı genel bir Avrupa/Batı/Hristiyan Kültürü kümesi içinde değerlendirir. İsmet  zel'de ise Türklük adeta Müslümanlığın çekirdeğini teşkil etmektedir.

İsmet  zel bir yazısında T. S. Eliot'ın modern Avrupa medeniyeti hakkındaki görüşlerine katıldığını ima eder:

Modern  ağda her dilin edebiyatı içinde şiirin ölüp ölmediği tartışıla gelmiştir. Altından kalkılması gereken mesele kalmadığı zaman şiirin öldüğü farz edilir ve bu ölüm ancak şiirde fark edilir. Kültürün temelinin Avrupa'da atıldığını inanan ABD doğumlu iki şair yazdıklarıyla  iirin İngiliz dilindeki cesedini sergiledi. Gerçekte itiraf edilen Batı Medeniyeti'nin sona erdiği idi. Kurtuluşu Dante'ye dönüşte arayan Ezra Pound kırk yılını "Cantos" yazmağa hasretti. Sona eri e T.S. Eliot'un atfettiği anlam daha yaralayıcıydı. O gelişmiş  lkeleri "Waste Land" diye adlandırmıştı. Tercümesi " orak ülke" ibaresiyle karşılanmak istendi. "Kısır  lke" demek belki daha isabetli olurdu.⁵⁷⁵

Bir başka yazısında ise gençliğinde Ezra Pound ve T. S. Eliot'ı okuduğunu, bunlardan etkilendiğini fakat belli noktalarda Eliot'tan ayrıştığını dile getirir:

Türk edebiyatının macerası gereğince bana ve ya  a bana yakın olanlara bir isim bulmak söz konusu olduğunda "LX Kuşağı" demek bazılarının hoşuna gitti. Keşke hoşa gittiği kadar gerçeğe de yakın olsaydı. Bizler, yani 60 Kuşağı olduğu söylenenler Alman  niversitelerinde patlak verip Paris'in  alkalanmasına sebep olan devrimci dalgadan muhteva itibariyle hiç etkilenmedik. Üzerimizdeki etki her iki dünya savaşının galipleri tarafından parlatılan etkiydi. Anglo-Amerikan  iirinin ve bilhassa T.S.Eliot ve Ezra Pound gibi modern şiirde devle meleri görünenlerin etkisi altındaydık. İyi ki de öyle olmuştu. Şiirin dayanağını akıl dışı bir sahada aramakla kalmayıp onu orada bulmak şair olarak elimizi kolumuzu serbest bırakmıştı. T.S.Eliot'un benim nefret etmek için yirmi sebep bulduğum Keynes'i öven yazıları vardı. Ezra Pound söylendiğine göre yetersiz Yunancası ve belki de daha yetersiz Latincesiyle tercümeler yapmıştı.  incesi Robert Graves'in  ince bildiği farz edilen oğlunu güldürecek seviyedeydi. Bütün bunlara rağmen şiirle doğan ve şiirden alınacak etki konusunda bu iki şairin sergiledikleri Batılı yazı  alışkanlıkları düşünülünce eşsiz şeylerdi. Romantiklerin ağırbaşlı düşünceye karşı duyuguyu y celtmelerinden iki dünya

⁵⁷⁵ İsmet  zel, " iire Açılan Yol: Ufkun  tesi", (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsider-negi.org.tr/IsmetOzel?Id=162&KatId=7>.

savaşının tahribatına bir paha biçmeğe varan endişelere kadar birçok kârın ağrısını yüksek bir edaya ilâştirmişlerdi. Medeniyetin ağırlığını ve hantallığını hissetme bakımından bu iki şairin üstlerine aldıkları çok yüksekte, paha biçilmez şeylerdi.⁵⁷⁶

İsmet Özel'in T. S. Eliot'ı John Maynard Keynes'i övdüğü için eleştirmesi ilgi çekicidir. Zira kendisi de bankacılık yaptığı için finans dünyasını tanıyan T. S. Eliot ile John Maynard Keynes arasında bir tanışıklık, arkadaşlık bağı vardır. T. S. Eliot'ın Keynes'e iki mektup yazdığı bilinmektedir⁵⁷⁷. Bu mektuplarda Eliot, Keynes'i över fakat bu övgüsü, Keynes'in 1919 Versailles Antlaşması sonrasında bu antlaşmanın Avrupa'ya barış değil, daha fazla huzursuzluk getirmesine yönelik öngörüsü dolayısıyladır⁵⁷⁸ ve tarihin akışı Keynes'i de ona bu hususta katılan Eliot'ı da haklı çıkarmıştır.

1) Modernite ve Makineleşme Karşıtlığı

İsmet Özel'in siyasî – felsefî yazılarında ilk dikkat çeken tarafı moderniteye ve modernitenin tecessüm etmiş hâli olarak gördüğü makineleşmeye karşı tavidir. İsmet Özel'in modernleşme eleştirisi özellikle onun *Üç Zor Mesele* kitabında geniş yer tutar, *Üç Mesele: Teknik, Medeniyet, Yabancılaşma*'nın genişletilmiş hâli olan bu eserde İsmet Özel, modernite, makineleşme ve kapitalistleşme konularına geniş bir yer ayırır.

İsmet Özel'in modernleşme karşıtlığının iki ana kabul üzerinden yürüdüğü söylenebilir. İlki modernleşmenin Hristiyan yahut şairin kendi ifadesiyle gavur, düşman dünyanın bir ürünü olmasıdır. İsmet Özel'in tezine göre günümüz Batı medeniyetini vücuda getiren şey, Orta Çağ sonlarında Türk ilerleyişi nedeniyle Batılıların

⁵⁷⁶ İsmet Özel, “Şiirle ve Şiirden”, (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=40&KatId=4>.

⁵⁷⁷ “Letters from T.S. Eliot to J.M. Keynes, 1927 - 1934 | ArchiveSearch”, (23.12.2024), https://archivesearch.lib.cam.ac.uk/repositories/7/archival_objects/286242.

⁵⁷⁸ “Review: Between Toothache and the Collapse of Western Civilization: Reading Eliot's Letters on JSTOR”, (23.12.2024), <https://www.jstor.org/stable/3817222>.

bir sıkışmışlık düşüncesi içine girmeleri, kendi değerlerini sorgulamaları, Reform, Rönesans, Aydınlanma süreçlerine girişmeleridir. İnebahtı Savaşı'yla birlikte Türklerin mağlup edilebilir olduğundan emin olan ve kendilerini artık emniyette hisseden Avrupalılar⁵⁷⁹, bu süreçte yaşadıkları değişimle dünyayı ele geçirme ve kendilerini tek medeniyet olarak kabul ettirme çabasına girişmişlerdir. Özel'in bu tahlili, Oswald Spengler'in "Faust Medeniyeti" tahlili ile büyük ölçüde benzeşir. Özel, bir başka yazısında Spengler'ı okuduğunu, Batı medeniyetinin evrimi ve kaderi üzerine onunla mutabık olduğunu belirtir.⁵⁸⁰

Öyle ise İsmet Özel'in nazarında ortak bir insanlık ideali olarak değerlendirilebilecek bir Batı medeniyeti yahut onun son halini niteleyen bir modernite yoktur. Modern Batı medeniyeti, en başından beri Türklüğün bir karşıtı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu kültür dairesinin içine girmeye çalışmak, Türk toplumunun özüne aykırı bir durumdur. Bu nedenle yanlıştır.

İsmet Özel'in Ülkü Tamer ve Edip Cansever'le ortaklaştığı bir nokta ise moderniteni getirdiği yabancılaşmadır. Tamamen maddiyata odaklanan modernite, insanı Tanrı'dan, gelenekten, toplumdan koparır ve yabancılaştırır. Bu durum İsmet Özel'in şiirlerine de yansımıştır. İsmet Özel'e göre yabancılaşmaktan kurtulmanın yolu, din ve geleneksel değerler üzerine yeniden inşa edilmiş bir toplum kurgusundan geçer.

İsmet Özel'in modernite karşıtlığı, T. S. Eliot ile benzeşir. İki isim de moderniteden rahatsızdırlar, moderniteyi insanı yabancılaştıran ve bunalıma sürükleyen bir olgu olarak görürler. Buna karşın İsmet Özel, moderniteyi Batı medeniyetinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görürken T. S. Eliot'a göre modernite, Batı medeniyetinin kendi özünden kopmasının bir ürünüdür.

2) Siyaset ve Toplum

⁵⁷⁹ İsmet Özel, "Türkler Olarak Yerimiz Niçin Dünya Sisteminin Ortasındadır?", (16.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=133&KatId=7>.

⁵⁸⁰ İsmet Özel, "Batı'nın Önünü Görmesi", (16.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=106&KatId=7>.

İsmet Özel'in siyasî, ideolojik fikirleri genellikle 1974 öncesindeki sol dönem ve sonrasındaki İslamî dönem olmak üzere iki safhada ele alınır. Bu kırılmaya karşın İsmet Özel'in ideolojisinde sabit kalan yönler de yok değildir. İsmet Özel'in "halkı" temel alan yaklaşımı, tavizsiz, uzlaşsız sert duruşu, iki dönemindeki en büyük ortaklıktır.

İsmet Özel, 1960'lı yıllarda, özellikle de 1968 yılında Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesinin ardından Türk solu içinde başlayan tartışmaların ardından Marksist çevrelerden gitgide uzaklaşır:

Kendine devletten başka melce bulamayan bir sosyalist akımın geleceği ne olacaktı? 1968'de Çekoslovakya'nın Varşova Paketi üyeleri etiketi altında Sovyet Rusya tarafından işgali yüzünden Türk sosyalistlerinin yüzüne kaldıkları durum bu sorunun dolaylı cevabını da içinde taşımıştır. Gerçi bu olay işgalden yana olanlar, işgale karşı çıkanlar şeklinde belirgin bir bölünme doğurmadı Türkiye'de. Çünkü sosyalist teorinin Türk aydınları müktesebatındaki düzeyi böyle bir tartışmayı yürütebilecek kadar yüksek değildi. Ayrıca sosyalist aydınları şu veya bu yönde davranmaya zorlayacak bir teşkilat baskısı da sözkonusu değildi ⁵⁸¹.

İsmet Özel, hâlihazırda bu tartışma öncesinde de kendini Türk solu içinde yabancı bir konumda hissetmiştir. Bunda en büyük pay, İsmet Özel'in o dönem Türk soluna hâkim olan bakış açısını temelsiz bulması yatar: "Nasıl bir sol? Gündük bir kalkınma ideolojisinin yedeğinde, hiçbir tarihi birikimi esas almaya yönelmemiş ve Batı aydınlanmasının temel taşlarından nasibini almamış bir sol."⁵⁸² İsmet Özel'in o dönemlerde savunduğu sol anlayış ise tepeden inme kalkınmacılığı, otoriterliği reddeden, halk için ve halk tarafından anlayışını belirleyen, Çarlık Rusya'sındaki "Narodnik" hareketi ile benzeştirilebilecek bir sol anlayıştır; İsmet Özel'in solculuğunda öncü kadrolar, bürokratik kadrolar yer almaz, halkın bizzat kendisi partizanlaşır⁵⁸³.

⁵⁸¹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s. 69.

⁵⁸² Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s. 39.

⁵⁸³ Hüseyin Etil, *Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiiri'nin Sosyo-Politik Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019, s. 161.

Döneminin sol düşünce ortamından hayal kırıklığına uğrayan İsmet Özel, bizar olduğu finans kapital modernitesine karşı direnç noktası olarak İslamiyet'i görür. Bu dönüşümdeki bir başka neden de Marksist teorinin kapitalizmi, sosyalizme geçiş için gerekli bir basamak olarak telakki etmesidir. Bu nedenle Marksistler, İsmet Özel'e göre kapitalizme karşı sağlam bir ahlakî itirazda bulunamazlar zira pek çok meselede aynı safta yer alırlar:

İki farklı duruşun sergilenmesi bir yanda sermaye temsilcilerinin ve karşı tarafta emek temsilcilerinin yer aldığı biçimde olmaz. Kapitalizmin doğal, insan tabiatına uygun ve bu sebeplere binaen "gerekli" sayılması bahsinde emek ve sermaye temsilcileri aynı cephede yer alırlar. Bu bakımdan dünya olaylarının seyrini kapitalizmin bünyesinde emek-sermaye çelişkisi barındırdığı ön kabulüyle açıklamaya çalışmak çok büyük bir hatadır. Sermaye ve emek kölecî toplum tarafından ilah edilmiş feodal ananın doğurduğu düşman kardeşler değildir. Eğer nesep esas alınarak emek ve sermayenin mahiyetine yakışan bir benzetme yapmak zorunda kalsaydık onların evli bir çift olduklarını söyleyecektik⁵⁸⁴.

İsmet Özel'in halk tabanlı fikirleri, T. S. Eliot ile taban tabana zıttır. İsmet Özel, bütün atılımın halk tarafından gerçekleştirilmesini savunup bu konuda kendi döneminin sol düşüncesini bile yeterli görmezken Eliot, siyaseten kralcıdır. Eliot'a göre halktan ayrı bir elit zümrenin olması ve bu elit zümrenin halka yön vermesi elzemdir.

3) Hristiyan Toplum ve Müslüman Toplum

T. S. Eliot ve İsmet Özel arasındaki bir başka ortak nokta, iki aydının da moderniteye karşı yüzlerini dinî geleneğe dönmüş olmalarıdır. Üstelik bu geleneğe dönüşte, yöneldikleri yer de benzer. Eliot ve Özel, dinseliliği ne salt bireysel bir mesele olarak ne de devletin yapısını düzenleyen, hukuksallaştırılması gereken bir

⁵⁸⁴ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s. 166.

kurallar bütünü olarak görürler. Onlar için dinsellik, öncelikle toplumsal bir mevzudur.

Böylesi ortak bir noktadan yola çıkmalarına karşın, Eliot ve Özel'in düşünceleri farklılaşır. Bunda temsilcisi oldukları din ve medeniyetin farklılığının yanında iki aydının mizacındaki fark da önemli bir rol oynar. Eliot'a göre Hristiyanlık, insan yaşantısının en büyük ölçütü olmalıdır. İsmet Özel de İslamiyet hususunda bu fikre iştirak etmekle birlikte mevzuyu daha ileri taşır. Yalnızca yaşantıda değil, makro siyasete varasıya kadar her alanda İslamiyet'in temel ölçüt olarak görülmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle T. S. Eliot'ın tavrını muhafazakâr, var olan değerleri korumaya yönelik olarak görürken İsmet Özel'in tavrını dönüştürücü, devrimci olarak görebiliriz.

Modernite – din ilişkisini ele alırken de iki isim arasında temel bir fark mevcuttur. T. S. Eliot'a göre modernite ve onun bir bileşeni olan sekülerlik, Batı medeniyeti için aşındırıcı bir tesire sahiptir. Batı medeniyeti, sekülerlikten kurtularak özüne dönmelidir. Özel'e göre ise durum tam aksidir. Batı medeniyetinin tekamülünün sonucu sekülerlik olmuştur. Sekülerlik bu nedenle Batı'ya ait bir kavramdır, Müslüman topluma yabancıdır. Sekülerlik, yabancı bir olgu olarak görülüp reddedilmelidir. Eliot'a göre medeniyetin devamı için Avrupalılar Hristiyanlığa geri dönmelidir, Özel ise batılı anlamda medeniyet tasavvurunu reddederek Müslümanların kendi özgün medeniyetlerine dönüşünü savunur. İki aydın da arzuladıkları dinseliliğin sanata yansımaları savunurlar. Eliot'a göre sanat, yüce değerleri konu edinmelidir, Özel'e göre de sanat, Müslümanların uğradıkları haksızlıkların intikamını aldıkları bir mecra olarak değer kazanabilir.

4) Milliyetçilik

İki aydını birleştiren ve farklılaştıran bir başka nokta da milliyetçilik anlayışlarıdır. Eliot ve İsmet Özel, din odağında bir milliyetçilik anlayışının savunusunu yaparlar. Avrupa'da dinin etkisinin zayıfladığı bir dönemde yaşayan T. S. Eliot, İngiliz kültürünün temel taşı olarak Hristiyanlığı işaret etmiş, onun yokluğunda İngilizliğin

büyükliğini kaybetmeye mahkûm olduğu uyarısında bulunmuştur⁵⁸⁵. Eliot'ın milliyetçiliği, yaşadığı çağda yaygın olan ırk temelli, saldırgan milliyetçilik anlayışından ayrışır. Eliot'a göre İngiliz milleti kimliğini İngiliz kültüründen, İngiliz kültürü ise özünü Hristiyanlıktan alır. *The Idea of a Christian Society*⁵⁸⁶ ve *Notes Toward the Definition of Culture*⁵⁸⁷ eserlerinde defaatle kültür ve dinin ayrılmaz olduğunu vurgular.

Benzer şekilde İsmet Özel de sekülerleşme eğiliminin baskın olduğu tek parti iktidarı döneminde doğmuş, çocukluğunu geçirmiş, düşünsel olgunluğuna da yine sekülerliğin güçlü olduğu 27 Mayıs sonrası dönemde ulaşmıştır. Buna karşın 1974 sonrasında İslamiyet'e dönüşün Türk kimliğinin muhafazası için şart olduğunu savunur. Eliot'a benzer şekilde İsmet Özel'in milliyetçiliği de etnisiteyi ikinci plana atan, inanç üzerinden hareket eden bir milliyetçiliktir.

Buna karşın bu meselede de iki aydın arasında derin bir farklılık vardır. Bu farklılık iki aydının bütün dünya görüşünü de temelden etkiler, kısmen sosyo-kültürel bağlamdan kısmen de sınıfsallıktan kaynaklanır. Eliot'ın milliyetçiliği gelenekçi ve elitistken Özel'in milliyetçiliği radikal ve halkçıdır. Eliot yüksek kültürde yer alan, hiyerarşik değerleri devam ettiren bir milliyetçiliğe taraftardır. Bu milliyetçilikte düşman yoktur. Eliot, Haçlı Seferleri'ni savunsa da yazılarında Hristiyan dünyasının dışında kalan coğrafyalardan, uluslardan pek bahsetmez. İsmet Özel ise halkı, geniş kitleleri harekete geçirecek, onlara yaşama ve mücadele enerjisini yeniden verecek agresif bir milliyetçiliği savunur. Bu milliyetçilik anlayışında düşman kavramı hayati önemdedir. Schmittyen bir dünya görüşüne sahip olan⁵⁸⁸ İsmet Özel için siyasetin temeli dost ve düşman arasındaki ayrımdır. Bu nedenle dünyayı Türklerle kendi ifadesiyle gavurlar arasında bir mücadele sahası olarak görür.

⁵⁸⁵ Harries Pentregarth (haz.), *The Conversion of T.S. Eliot*, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=dYZsEg06beA&t=2s>.

⁵⁸⁶ T. S. Eliot, *The Idea of a Christian Society*, First American Edition Harcourt, Brace and Co., 1940.

⁵⁸⁷ Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*.

⁵⁸⁸ Etil, *Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiiri'nin Sosyo-Politik Analizi*.

Türk'ü ise meşhur deyişle “Kâfirle çatışmayı göze alan Müslümana Türk denir” şeklinde tanımlar⁵⁸⁹.

5) Anti-Semitizm

T. S. Eliot ve İsmet Özel'in düşünsel yönden kesiştiği bir başka mesele ise belli tartışmalara zemin hazırlayacak niteliktedir. İki şairin edebî ve düşünsel eserlerinde anti-semitik ifadeler rastlamak mümkündür. Eliot'ın eserlerinde anti semitik ifadeler, sıklıkla İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde 1920'lerde ve 1930'larda geçer. Bu dönemde “Gerontion” ve “Burbank with a Baedeker: Bleistein with a Cigar” şiirlerinde Yahudi karakterler olumsuz bir şekilde resmedilir. Bunların yanında Eliot'ın bu dönemdeki kültür yazılarında Batı toplumunun homojen bir şekilde Hristiyan olması gerekliliği üzerinde de durulur, buradaki dinî azınlıkların toplumsal harmoniyi bozabileceğinden bahsedilir⁵⁹⁰. Eliot'ın anti-semitizmi, onun ölümünden sonra yeniden gündem olur. Öyle ki Anthony Julius, T. S. Eliot'ın Yahudi aleyhtarlığı ve bunun nasıl onun poetikasında merkezî bir yer işgal ettiği hakkında müstakil bir kitap bile kaleme alır.⁵⁹¹

İsmet Özel'in de benzer şekilde anti-semitik ifadeleri mevcuttur. Üstelik İsmet Özel, bu ifadeleri anti-semitizm hassasiyetinin son derece geliştiği İkinci Dünya Savaşı sonrası ortamda dile getirmiştir. Eliot'ın anti-semitizmi edebî eserlerinde geçerken yahut da daha dolaylı ifadelerle hayat bulurken İsmet Özel son derece doğrudan Yahudi aleyhtarı beyanatlarda bulunur. Örneğin son şiir kitabının başlığı *Of Not Being A Jew*⁵⁹² (Yahudi Olmamaya Dair) şeklindedir. Eliot'ta üst kültüre ait bir nevi yerleşik önyargı şeklinde yer alan ve döneminde çok da ayırıksı durmayan anti-semitik kabuller, İsmet Özel'de yaşayan, canlı bir ideolojik çatışmanın

⁵⁸⁹ İsmet Özel, “Türklük Şuuru”, 21.01.2006, <http://www.istiklalmarsiderneji.org.tr/IcerikDetay?Id=1042&IcerikId=287>.

⁵⁹⁰ Russell Kirk, “T. S. Eliot On Literary Morals”, *Touchstone: A Journal of Mere Christianity*, (26.02.2025), <https://www.touchstonemag.com/archives/article.php?id=04-03-023-v>.

⁵⁹¹ Anthony Julius, *T.S. Eliot, Anti-Semitism and Literary Form*, Rev Sub edition Thames & Hudson, 2003.

⁵⁹² Özel, *Of Not Being A Jew*.

unsuru hâlinededir. 60'lı yıllarda Marksist çevrelere yakın olan, 70'lerde İslamcı bir tutum benimseyen İsmet Özel'in bu iki döneminde yakın olduğu çevrelerin ortak noktası İsrail karşıtlığıdır. 60'lı ve 70'li yıllarda Arap ülkeleri ile İsrail arasında yaşanan savaşlarda gerek dönemin İslamcılarını gerekse de sosyalistleri İsrail karşıtı tarafta yer almışlardır. Bununla birlikte İsmet Özel'in tutumunun siyasî bir entite olarak İsrail devletinin politikalarına ya da insan hakları ihlallerine karşı olmanın ötesinde olduğu da barizdir. İsmet Özel için Yahudi olmak, dünyaya egemen olan finans-kapitalist sistemin baş sorumlusu olmak demektir. Bu veçhe ile Özel'de Yahudi olmaklık ile kâfir/gavur olmaklık da ayrılır.

Ç) İsmet Özel'in Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri

1) T. S. Eliot'a Doğrudan Yapılan Atıflar

İsmet Özel, batı edebiyatından okuduğu şairler arasında T. S. Eliot'ın adını da muhtelif kereler zikretmiştir. Daha önceki bölümde alıntılanan “Şiirle ve Şiirden”⁵⁹³ başlıklı yazısında 60'lı yıllarda yani şairlik kariyerinin ilk döneminde T. S. Eliot ve Ezra Pound'dan etkilendiğini dile getirmiştir.

Katıldığı bir televizyon programında, şiir ve toplum ilişkisi konusunda T. S. Eliot'a katıldığını şöyle belirtir:

İsmet ÖZEL: Siz farklı bir şey söylüyorsunuz. Türk şiiri millet meselesini üzerine yüklediği için, üzerine aldığı için yaşayabildi. Yani milli endişeyi üzerine almamış, milli endişeyle doğmamış olan hiçbir şiir bugün hayatini korumuyor. Yani T.S. Eliot'ın bir sözü vardır. “Şair halktan alır ve halka verir.” Bu Türk şiirinde Tanzimat'tan beri olmuş olan bir şeydir. Yani biz Divan Edebiyatı'nı kaybettikten sonra bir milletin yok oluşuna itiraz eden bir meşguliyet alanı olarak şiiri yaşattık. Yani Türk şiiri yaşadığı için Türk Milleti'nden bahsedebiliyoruz.⁵⁹⁴

⁵⁹³ Özel, “Şiirle ve Şiirden”.

⁵⁹⁴ İsmet Özel, “Türkiye'yi Haritadan Silmek İçin Zaman Kazanmak İstiyorlar!”, (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsiderneji.org.tr/IcerikDetay?Id=1042&IcerikId=616>.

T. S. Eliot'ın, Dante'yi Avrupa medeniyetinin zirve kısmını teşkil eden bir dönemin tezahürü olarak görüp ululaması gibi, İsmet Özel de Türk şiirini Türk milletinin bir varlık sahası olarak görür. Şiirin yalnızca şiirden ibaret olmadığı, bir milletin ya da medeniyetin duyarlılıklarının tezahürü olduğu konusunda iki şair de hemfikirdir. Şiirle milletin ilişkisi üzerine Eliot şu çarpıcı örneği verir:

Norveç dilinde yazılan şiirleri okuyamadığım hâlde, eğer bu dilde artık şiir yazılmadığını duysam, bunun için bütün kalbimle üzüntü duymanın ötesinde bir tehlikenin farkını hissedirim. Buna bütün kıtaya yayılması muhtemel olan bir hastalık işareti olarak bakarım. Bu benim için, her yerde insanların artık medenî insanlara yaraşan duyguları ifade edemedikleri ve sonuç olarak da hissedemedikleri bir kültürel çöküşün başlangıcında oldukları anlamını taşır. Şüphesiz ki böyle bir şey olabilir.⁵⁹⁵

İsmet Özel, T. S. Eliot'ın Dante hakkındaki görüşüne de atıfta bulunur:

Bizim toplumumuzda Yunus Emre çıkıyor, Batı'da Dante Alighieri çıkıyor. Bunlar üç aşağı beş yukarı aynı zamanlar. Dante'ye Batı Modern Şiiri'nin birinci adımı diyoruz. Ama mesela Amerikalı İngiliz şair T.S. Eliot demiş ki: "Dante ve Shakespeare. Bir üçüncüye yer yok!" kendi anlayışı içinde. Şimdi Dante'nin önemi batı dünyası, batı medeniyeti açısından o ünlü "Divina Comedia"sını yahut işte "İlahi Komedi" diye tercüme ediyoruz, vernacular yani yerli dille yazmış olması. Yani Latince ile değil, Floransa'da konuşulan dille yazılmış olması. Bu Avrupa Medeniyeti'nin başlangıcı. Latince, Roma İmparatorluğu'nun diliydi ve Roma İmparatorluğu ortadan kalktıktan sonra her toplum kendi başının çaresine bakmak için kendi dilini oluşturmak zorunda kaldı. İşte bu süreç içinde başlangıç noktası Dante, Avrupa için.⁵⁹⁶

Bir başka yazısında İsmet Özel, T. S. Eliot'ı Türk şairleri için olumlu bir örnek olarak sunar. İsmet Özel burada tam olarak T. S. Eliot'ın gelenek kavramından yola çıkar. Eliot'ı büyük şair yapan şey ona göre kendi toplumunun gelişiminden

⁵⁹⁵ Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, 2007, s. 193.

⁵⁹⁶ İsmet Özel, "Şiir Çizgi Şiir Nokta", (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/Icerik-Detay?Id=1042&IcerikId=288>.

haberdar olarak şiire yenilik getirebilmesidir. Eliot da şairin gelenekten beslenmesi gerektiğini fakat kendini bu geleneğe eklemleyip o geleneği zenginleştirmesi gerektiğini savunur.

Lautremont'dan, Appolinaire'den, Pound'dan, T. S. Eliot'tan yararlanarak bir şiir dünyası kurmaya girişen Türk şairi, ne bu toplumların gelişimi ve diyalektiği, ne de kendi toplumunun varlığından *haberdar* olduğu içindir ki sonuçta şiirin yeni tadından duyduğu heyecan dönemi geçince ya Turgut UYAR gibi toplumun tutucu gerici safında yer alıyor, ta Cemal SÜREYYA gibi niteliksiz bir anlama bel bağlıyor ya da Edip CANSEVER gibi bir şiir fetişisti olup çıkıyor.

(...) Biliniyor ki gerçeküstü şair ve sanatçılar olsun, Beat Generation yazarları olsun birer toplumsal türevdir. Rimbaud da, Eliot da toplumla alışverişi olan, günlerinin düşünce hayat tarzına bir yanıt vermeyi amaçlayan sanatçılardır. Ama bizim İkinci Yeni şairlerimizi bir yere oturtmak ve hele bugün "mahiyetlerini" açıklamak içinden çıkılmaz bir sorundur.⁵⁹⁷

İsmet Özel, şiirin toplumla olan ilişkisinde T. S. Eliot'tan yola çıkar. T. S. Eliot'ın düşüncelerinin onun şiir anlayışına temel teşkil ettiğini, yirmi yıldan uzun süre onun bir tespiti üzerine düşündüğünü nakleder:

"Bir Halkın Şiiri" diyor T. S. Eliot, "hayatını halkın konuşmasından alır ve karşılığında ona hayat verir" Benimsemekte zorluk çekmeyeceğimiz bu yaklaşım güdük haberleşmeyi gürleştirebilir belki. Zira şiir adına bizi tedirgin eden onun bir haberleşme alanı oluşu değil, güdük kalışıdır. Halka ve halkın konuşmasına hayat verecek şiire ulaşmanın kestirme bir yolu var mı? Bu soru benim yirmi yıldan beri içinde "mukim" olduğum ve benimle birlikte birçok şaire, şiir okuruna "ikametgah" olan sorudur.⁵⁹⁸

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere İsmet Özel, T. S. Eliot'ın edebî düşüncelerini anlattığı yazılarını okumakta, burada Eliot'ın ortaya attığı teorilerden hareketle kendisi de Türk edebiyatı hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Örneğin Eliot'ın Batı Edebiyatı kanonunun merkezine koyduğu Dante için Türk edebiyatından karşılık olarak Yunus Emre'yi önerir. Yine Eliot'ın şiir – millet ilişkisinden kurduğu

⁵⁹⁷ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 122-23.

⁵⁹⁸ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 161-62.

bağla Türk milletinin divan şiiri dairesi kuruduktan sonra Tanzimat ile birlikte yeni bir şiir yoluyla kendini var ettiğini ileri sürer. İsmet Özel'in edebiyat üzerine yazılarında doğrudan Eliot'ın bahsi geçmese dahi belli konularda Eliot tesiri tespit edilebilir.

2) Moderniteye Karşı Modernist Şiir

Modernist şiir, moderniteye bir karşı bir tepki olarak yükselmiştir. T. S. Eliot, bu tepkinin en büyük temsilcilerinden biridir. İsmet Özel de tıpkı T. S. Eliot gibi yirminci yüzyılda ortaya çıkan modernist şiirin köklerini modern toplumun, modernitenin yarattığı yabancılaşmaya meydan okuyan şairde bulur. İsmet Özel'e göre şiir bazen topluma yöneltilen tek mümkün itirazdır:

Ne zaman insan karanlık bir yerde sayıklamaya itilmiş, insan ilişkileri karışık, karıştırıcı, bozucu niteliklere bürünmüş, insanın bir başka insana söyleyeceği söz anlamını kaybetmiş, insan davranışları yapaylık, içtensizlik yüklü hale gelmişse, insanlar şiir okumak, şiirle uğraşmak, şiirden öğrenmek gereğini duymuşlardır. Böyle de olmak zorundadır. Çünkü şiir anlatılmaz bir şeyin anlatılmaya çabalanmasının sonunda, anlatılabilir bir şeyin yeniden anlamlı kılınması için gösterilen bir çabanın sonunda ortaya çıkar. Öyleyse dilin bütün önemini muhafaza ederek kullanıldığı bir ortamda değil dilin kendi anlatım kolaylığını kaybettiği, insanların günlük yaşayışlarında kelimelerin anlatım gücüne ulaşmadıkları, “*kullanılan dilin gerektirdiği ilişkilere olan güvenin sarsıldığı bir ortamda*” şiir, insanların özlediği, istediği ve işlerine yarayacağına inandığı bir etkinlik olarak belirir⁵⁹⁹.

Üstelik şiir yalnızca bireysel bir meşgale değildir. Şiir ile modern toplumun muarızı olanlar birbirleriyle dayanışma imkânı bulur. Böylelikle İsmet Özel, T. S. Eliot'ın ve Ezra Pound'ın daha bireysel bir şekilde değerlendirdiği modernist şiir – modernite ilişkisinden kolektif bir direniş umuduna ulaşır:

⁵⁹⁹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 27.

Şiir başkaldıranların, haksızlığa uğrayanların sesidir, evet; çünkü şiir çoğunluğun kabullerindeki hapishaneyi, herkesin rahatlık duyduğu değerlerdeki işkence aletini görebilme ayrıcalığına sahip insanların yakınlık duydukları bir etkinliktir. Şiir okumak bu büyük hapishanedeki kardeşlerin birbirlerinden haberdar olmalarına, işkenceye birlikte direnmelerine yarar.⁶⁰⁰

İsmet Özel'in modern toplumun meydana geliş sürecini değerlendirmesi, T. S. Eliot'a benzer; modernite, dinî – feodal bağlar üzerine kurulu toplumu dönüştüren aydınlanmanın doğal bir sonucudur. İsmet Özel de T. S. Eliot da modern toplumun sorunlarının bütün insanlığı alakadar ettiği konusunda hemfikirdir fakat iki şair de tamamıyla kendi toplumlarına odaklanmışlardır. İsmet Özel, bu konuda farklı kültür dairelerinin elbirliği edemeseler de iş birliği yapabileceklerini ifade eder. Yani İsmet Özel'e göre moderniteye karşı mücadelede, Batı edebiyatlarından, T. S. Eliot gibi modernist şairlerden faydalanılabilir:

Şiir bağlamında söz etme işgüzarlığına hasredilmiş bu kitaba *ÇENEBAZLIK* adını yakıştırdım. İstedim ki çenebazlık sözü bir özür beyanına vesile olsun. Böylelikle Stéphane Mallarmé'nin bir kitabına *DIVAGATIONS* deyişine özenişim açığa çıksın. Neden elin gâvuruna özenirsin diye soracak olanlara ufunetin çağdaşlık ufuneti olduğunu hatırlatmak görevimdir. Sıcak var, cehennemî bir sıcak, Aydınlanma için tutuşturulan meş'alenin sıcağından yandık, kavrulduk; yetmedi hâlâ yanıyor, kavruluyoruz; Türk olarak da gâvur olarak da aynı belâya, asrileşme, çağdaşlaşma belâsına uğradığımız nicedir apaşikâr. Bu belliliğe rağmen dikkatten kaçan bir husus var; Türkler ve gâvurlar olarak iki unsurun Avrupa ekseninde aynı belâya uğraması gün geçtikçe onları birbirine benzetmemiştir. Bilakis geçen zaman her benzeşmenin uzlaşmaktaki derinliği işaret ettiğinin anlaşılmasını mümkün kıldı. Görüldü ki belâya uğrayanlar işbirliği yapabilir, ama elbirliği yapamazlar.⁶⁰¹

İsmet Özel'e göre modernitenin iki dönüm noktası vardır. İlki Descartes felsefesidir. Descartes felsefesi, dünyayı nesneleştirerek şiiri ortaya çıkaran ortamı yok

⁶⁰⁰ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 60.

⁶⁰¹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 107.

etmiştir. T. S. Eliot'ın Bergsoncu sezgiciliğe yakın olan düşünüş sistemi⁶⁰² göz önüne alınırsa onun da Kartezyen rasyonalizmine karşı oluşundan söz edilebilir. Yine İsmet Özel'e göre Birinci Dünya Savaşı, bilinen anlamda eski dünyanın sonunu getirmiş, insanları modernitenin çölüyle baş başa bırakmıştır. T. S. Eliot'ın başyapıtı *The Waste Land* de bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa manzarasını anlatır.

Gırtlığı Descartes felsefesiyle kesilmiş bulunan şiir, kapitalizmin bir dünya sistemi olarak gücünü tartışılmaz ölçüde gösterdiği, insanların kendilerini doğaya karşı açılmış savaşın ateş hattında buldukları, bireyin amansız Devlet ve Sanayi örgütlenmesi karşısında ezildiği bir ortamda yeniden ve yepyeni bir kimlikle doğmuştur.⁶⁰³

Fakat I. Dünya Savaşı çok bariz bir şekilde Batı medeniyetini savunan herkesi şaşkınlığa uğrattı çünkü I. Dünya Savaşında Avrupalılar birbirlerini o eleştirdikleri dünyanın tarzında öldürdüler.⁶⁰⁴

İsmet Özel'e göre, şiirin en büyük anlamı, modern dönemde anlamını kaybeden insana bir şeyler söyleyebilmesidir. Burada şair ve şiir okuyucu arasında bir bağın mevcudiyeti de şarttır:

Ama ben, fantastik bir benzetmeyle, modernist şiiri anlatmak istiyorum size. Modernist şiir şöyle bir şey olsa gerek: İki kişi yan yana yürüyorlar, bir merdivenden çıkıyorlar ya da bir merdivenden iniyorlar. Bir tanesinin ayağı kayıyor, paldır küldür merdivenlerden yuvarlanıyor. Düştüğü yerde yarı baygın halde. Arkadaşı -yanındaki- omuzlarından sarsarak, "Bir şeyler söyle, bir şeyler söyle!" diyor. O, travmaya maruz kalmış olan, gözlerini aralıyor, bir şeyler söylüyor; işte o söylediği şiirdir. Ama dinleyen de şiir okuyucusudur. O dinleyen, onun ne dediğine dikkat etmez, çünkü bir şeyler söylemesini istiyordur. O anlamda şiirde, belli bir insanlık durumunun ifadesi birinci plandadır. Ama merdivenden paldır küldür yuvarlanmış birinin söylediği, yani dünyanın halinden etkilenmiş, olumsuz etkilenmiş birinin söylediği bir şeydir bu ve böylelikle bir yer sahibidir hayatımızda. Bütün bunların biraz daha netleşmesi için konuşmamızı devam ettireceğiz. Modern Türk şiiri, dedim, geleneğin bir uzantısı olarak önemli ve değerli bir

⁶⁰² Jewel Spears Brooker, "Eliot and Bergson: 'Rhapsody on a Windy Night' and the Intractability of Dualism", *Partial Answers: Journal of Literature and the History of Ideas*, C. 13, S. 1 (2015), ss. 1-17.

⁶⁰³ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 156.

⁶⁰⁴ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 189.

yere sahip olmamıştır. Modern Türk şairleri belli bir insanlık durumunun yükünü omuzladıkları için bu işi başarmışlardır.⁶⁰⁵

3) Şiirin İşlevi

İsmet Özel'e göre şiirin en önemli işlevi, bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi temelde moderniteden rahatsız olan insanlar için bir itirazı dillendirebilmesidir. Bunun yanında şiirin hayatla, hakikatle, toplum ve çevre ile de ilişkisi vardır. Her ilişki aynı zamanda şiire ve şaire yüklenilen bir sorumluluktur. İsmet Özel'e göre şiirin yazılma nedeni hayatiyeti korumaktır. Ölüm ve yaşam meselesi olmayan konular ciddi konular değildir:

Ucunda ölüm olmayan şeyi ciddiye almak zorunda değiliz. Şiirde kendini ciddiye alıracaksa bize bir dirim habercisi olduğunu göstermek zorundadır.⁶⁰⁶

Şiir hayatiyeti korumak için ortaya atılır. Yaşanılan bütün çirkinliklere, kötülöklere, haksızlıklara rağmen insanda savunulmaya değer, canlılığı korunmaya değer bir şeyler olduğuna içten içe ve kesinlikle inanıldığı zaman şiir serpilir ve çiçek açar.⁶⁰⁷

Hayatiyeti korumak yalnızca olanı muhafaza etme odaklı düşünölmemelidir. Bu bir itirazdır ve dolayısıyla bir mücadele ruhunu yansıtır. Üstelik bu itiraz, bireysel değil de kolektif bir iştir. İsmet Özel, şiire yüklediğı bu savaşçı mana ile T. S. Eliot'tan ayrışıp Carl Schmitt'e⁶⁰⁸ yakınlaşır:

Şiir, kuralların kişiliksiz yapısını yıkmak isteyenlerin, her zaman bir tazelik olma imkânını arayanların, taze kalabilenlerin bölgesinde tutunmakta

⁶⁰⁵ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 188.

⁶⁰⁶ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 60.

⁶⁰⁷ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 20.

⁶⁰⁸ Etil, *Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiiri'nin Sosyo-Politik Analizi*.

ısrar edenlerin sesidir. Yaşayan olmak, somut yaşama alanında kalmak, zorbaca benimsetilmek istenen kuralların dışında olmak demektir.⁶⁰⁹

İsmet Özel, şairin nasıl bir itiraz hâli içinde olması gerektiğini tasvir ederken son derece sert bir üslup bir kullanır. Şairin tasvir ettiği bu dünya, *The Waste Land*'deki modernite çölünün, "The Hollow Men"deki koflaşmış insanın çürümesinin daha da ileri aşamalara geçtiği bir dünyadır. Dolayısıyla şairin itirazının da daha sert, daha savaştı olması gerekir:

Yamukluk şairden değil dünyanın aldığı biçimden geliyor. Genetik mühendisliği yoluyla insan imal etmeye yönelmiş bir dünya, nükleer ve kimyasal silâhlarla siyaseti yönlendiren bir dünya, elektronik sanayiın her türlü çılgınlığa meydan verdiği bir dünya, trafik lambalarından tutun da kitle iletişim araçlarına kadar her alanda insan denen canlıyı sıkı bir denetim altına alan bir dünya mu'tezil bir dünyadır. Serserî şair bu rezil mu'tezil dünyada çalkantıya uğramış toplumun belkemiğindeki irkilişi çabucak kavrar.⁶¹⁰

Yabancılaşmanın temel kaide olduğu modern dünyada, şiir bir manada da bireysel, sınıfsal ayrımları aşıp insanları bir araya getirir, onlara bir direnç ruhu aşılar. Bu insanlar ortak bir ahlak etrafında birleşirler. Burada bir direnç noktası oluşur. Bu da T. S. Eliot'ın baştan işaret ettiği, ölü bir dünyaya karşı dirimi muştulayan şiirin bir başka veçhesidir:

Şiir saygısını üstün tutan ve artık başka renkleri, başka biçimleri nerediyle görünemez olmuş bu insanlara o sıralarda "çevre" demek bile fazlaydı. Çünkü tuhaftır, bu insanlar aynı yerde, aynı yaş grubunda, aynı kültürel eğilimde olmadıkları gibi, birbirlerini çoğunlukla tanımazlardı bile. Ama tercihlerinde şaşılacak bir benzerlik, edebiyata bağlı ahlâklarında inanılmaz bir ilke birliği taşırlardı. Bir evrak memuruyla bir aktörün, yatılı bir öğrenciyle bir tezgâhtarın dikkatlerini aynı mısraya çevirdiklerini gör-

⁶⁰⁹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 60.

⁶¹⁰ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 71.

mek, dostluklarını aynı şair dolayısıyla pekiştirdiklerine tanık olmak mümkün. (...) Artık çevreden değil, piyasadan söz etmek; okuyarak, tadına vararak değil, pazarlıkla uyuşarak bir şeyler elde etmek zamanıdır⁶¹¹.

Şiir insanların güncel insanlık durumuna karşı direnmesinde bir araç olmakla kalmaz. Günceli aşarak bütüne, hakikate ulaşmasını sağlar. Eliot'ın da işaret ettiği gibi şiir, insanı modern insan koşulundan yeniden mitik nizama, bir üst hakikate döndürerek kurtarır:

Ne var ki şiirle elde edilen doyum aynı zamanda bir açlığın başlangıcıdır; çünkü her şiir insanın bütünüle arasında bulunan mesafe hakkında sahip olduğu bilinçlilik durumudur, her şiir insanın bütünüle olan hasretini kamçılar.⁶¹²

İsmet Özel, şiirin meşruluğunu da dinî bir kaynağa dayandırır. Eliot'ın Anglo-Katolikliğe intisabı gibi İsmet Özel de 1974 sonrasında moderniteye karşı olan tutumunda İslamiyet'i nirengi noktası almış, şiirinin kaynağına İslamiyet'i yerleştirmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in 26. Suresi Şura suresi... Ve o surenin son ayetleri, 224. ayetten başlayarak şu mealle bize ulaşıyor: "Şairlere ise azgınlar uyar. – Veyahut 'Şairler ise gerçekten, onlara azgın sapıklar uyar.' – Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaşmakta olduklarını görmedin mi? Ve onlar yapmadıklarını söylemektedirler. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çokça anan ve haksızlığa uğradıktan sonra öçlerini alanlar müstesna. Zulmedenler, zulmetmekte olanlar, nasıl bir inkılâba uğrayıp devrileceklerini pek yakında bileceklerdir." Demek ki bu şairlerin yaptığı pek parlak bir iş değil. Yani onlar uymak pek tekin değil. Çünkü onlara sapkınlar ve azgınlar uyar, diyor Kur'ân-ı Kerîm. Ama üç tane istisna zikrediyor. Şairler eğer Allah'ın adını çok anan kişilerse veyahut -ki ben o kategoriye kendimi sokmak hevesindeyim- uğradıkları haksızlığın öcünü almak üzere şiir yazıyorlarsa, onlara Kur'ân-ı Kerîm cevaz veriyor. Yani onların yazdıklarına uyanlar sapkın ve azgın olmuyorlar.⁶¹³

⁶¹¹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 18-19.

⁶¹² Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 29.

⁶¹³ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 258-59.

Öyle ise İsmet Özel'in şiirde bir ayrım yaptığı görülür. Şiir, Kuran'ın deyimiyle "azgın sapkınların" işi olabilir. Şair, kargışlanan bir şahıs olabilir. Bundan kurtulmak, hakikî şiire ulaşmak için "öç almak" gerekir. Şiirini dinî temellere dayandırma konusunda T. S. Eliot ve İsmet Özel uzlaşa içinde olsalar da Özel'deki bu agresif yön, onu Eliot'tan ayırır.

İsmet Özel'in Eliot'tan ayrıldığı yönlerden bir diğeri ise Eliot'ın aristokrasi taraftarı olmasına karşın İsmet Özel'in halkçı bakışıdır. Buna karşın İsmet Özel de şaire, toplumu dönüştürecek elit bir statü atfeder:

Geçiş ancak cemaatin bizatihi estetik vasat haline gelmesiyle mümkündür. Böyle bir ortamın oluşma süreci içinde sanatçı cemaate dalkavukluk etmeksizin kendi aristokrat mührünü kazıyabilir.⁶¹⁴

4) Gelenek

İsmet Özel'in gelenek anlayışı T. S. Eliot'la çok benzeşmektedir. Eliot'ın da işaret ettiği üzere İsmet Özel, geleneğin sabit, katılaşmış, kağşamış bir yığından ibaret olmayıp güncelle etkileşime geçen, büyüyen, canlı bir varlık olduğu kabulündedir. Dolayısıyla gelenek ve yenilik arasında bir çatışma mevcut değildir. Aksine, ikisi bir arada, uyum içinde, şimdiki anda bulunmaktadır.

Gelenekçilik ve ilericilik: Aynı eğilimin iki yüzü bunlar. Bakmayın gelenekçilerin ve ilericilerin birbirleriyle didiştiklerine; dövüşlerini bile aynı şeyi savunarak yaparlar. Bir kısmı geçmişten getirilen değer ve kurumların gerekliliği üzerinde ısrar ederken karşı taraf gelecekte elde edilecek kurum ve değerlerin övgüsünü yapıyor. Doğrusu, her biri kendi savunduğu yanı ayakta tutabilmek için karşı cephenin görüşlerine muhtaç. Geleceğe doğru bir zincirin devam ettirilmesi için geçmişten uzatılan halkaların sağlam tutulması gerek, geçmişin halkalarının sağ ve esen tutulması da zincire yeni halkaların eklenmesini kaçınılmaz kılar. Bu iki taraftan biri için çarpışan öteki tarafa mühimmat sağlamak zorundadır. Gelenekçiler de, ilericiler de kendi savaşlarını yürütebilmek için zihin kalıplarına, metafizik

⁶¹⁴ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 73.

temellere, varsayımlarla yüklü bir tanıtılma mekanizmasına bağlı, bağımlıdır.

(...) Evet ama dikkat edin, bu durumda gelecek şimdiki zamanın bizim bir parçasıdır. Nitekim şiirde geçmiş de önceye ait bir kategori olmaktan çıkar.⁶¹⁵

Gelenek eğer yaşayan bir ortama, topluma, ruha dayanmıyorsa gelenek olamaz:

Edebiyatın ve şiirin bir bilgilenme türü olduğunun anlaşılmadığı günümüzde şaire ve şiir okuruna can verecek bir “göre” yok. Divan Şiiri, Batılılaşma dönemi şiiri, Cumhuriyet sonrası şiir ve toplumsallaşma süreci şiiri Türkiye’de şiire emek verme çabası gösterecek kimse için sanki data içinde birer unsur. İlk bakışta iyi ve olumlu bir durum gibi görünen bu zenginlik (!) gerçekte Türk şiirinin sönükleşmesinde başka bir şeyin işareti değil. Kafa tutmayan şiir, “öylesi değil, böylesi” diye direktmeyen şiir herhangi bir haberleşmeyi de yerine getiremeyen şiirdir. Ya da daha doğrusu uydu-
rulmuş bir gelenek içine dönüp duran, ne toplumsal, ne de estetik bir gerçekliği olan, tadılamaz duruma düşmüş bir “şiir benzeri”dir.⁶¹⁶

Gelenek, yalnızca somut anlamıyla yer almaz İsmet Özel’de. T. S. Eliot’ta da olduğu gibi gelenek, daha büyük bir hakikate, mitik gerçekliğe açılan kapıdır. Şiir vasıtasıyla insanlar bu soyut gerçekliğe erişebilir:

Yani önce insanlık durumumuzun ortaya çıkardığı unsurların hiç de maddi ve kültürel donatımızın toplamından ibaret olmadığını fark etmek, bunun sonucu olarak da yalnızca insanın varabileceği soyutlamaya varabilmek gerekir. Anma (zikir) adın anılmasıdır. Bilmenin aşağıdan yukarıya anmayla delinmesi insanı unutma katından kurtarır, ama bu çıkış anma katında devamlı kalınacağına güvencesini sağlamaz. İnsan varlığı soyutlamayı da bilme haline sokarak farklı bir unutma korunağı içine girebilir. Bu yüzden bilmenin yukarıdan aşağıya da delinmesi gerekir. Maddi ve kültürel donatımızın varabildiğimiz soyutlamalarla gündelik bağlantısı anmamızı sürekli kılar. Anmamızın sürekliliği unutuşumuzun da sürekliliği değil midir? Elbet öyledir ve insanın yeryüzünde şairane kalışı da bu uyanıklığın bir sonucudur. İnsanın anma (zikir) gereksinimi şiirin uğraş olarak neye dönük olduğunun açıklamasıdır.⁶¹⁷

⁶¹⁵ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 44-45.

⁶¹⁶ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 176.

⁶¹⁷ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 84.

İsmet Özel'e göre yirminci yüzyılda pozitivist, rasyonel, ilerlemeci zihniyet yenilgiye uğramıştır. Bu nedenle hakikati gelenek içinde, mitik düşüncede arama ihtiyacı baş göstermiştir:

İkinci madde: XVIII. yüzyıldaki genel anlayış, toplumların evriminin çizgisel, yani lineer olduğunu kabul ediyor; bir noktadan başlamış ve devam ediyor. Hâlbuki XX. Yüzyılda toplumların çevrimsel olarak evrim geçirdiği düşünölmeye başlanıyor. Üçüncü maddede, Batı medeniyetinin bir çözüme ve çökme dönemi içinde olduğu kabul ediliyor. (...) Yedinci madde de XIX. yüzyıl efsaneler ve batıl inanışların zararlı olduğuna inanırken, XX. yüzyıl efsanelerin ve batıl inanışların faydası olabileceğine inanıyor.

⁶¹⁸

T. S. Eliot'ın Dante hakkındaki görüşlerine daha evvel değinmiştik. Eliot, Dante'yi Batı Edebiyatı kanonunun merkez ismi olarak görmekteydi. Benzer şekilde İsmet Özel de Dante'nin modern şiire ulaşan serüvendeki ilk adım olduğu kanaatinde-dir:

Modern şiire varan yolun ilk durağında Divina Commedia'nın bulunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilk defa bu eserde şair evrenle olan alışverişi-nin bilincine, dili bu alışveriş alanı içine sokarak varmıştır. İnsanın evrenle olan alışverişi, gerek bir çatışmayı gerekse bir uyumluluğu dile getirmek üzere bütün insan faaliyetlerinde belirgindir, ama şiir, içinde şairin de bulunduğ evreni oluşturan birimlerin berisine çekilerek sorulan soru ile doğar. Şairin eseri evrene karşı konulmuştur.⁶¹⁹

İşte bu, tek insana özgü sese şiirin başlangıcı diyoruz. Dante'den önce şiirdir diye bilinen metinler modern değerlendirme gözönüne alınırsa şiir niteliği taşımaktan uzaktır (kaldı ki Baudelaire'e kadar modern şiirden söz edemeyeceğiz). Eski Dünya'da şiir topluluğun kavrayışına, o insanların birbirleriyle ve dünyayla olan ilişkilerine bitişik bir varlık belirtir; topluluk *culte*'ünün bir parçasıdır.⁶²⁰

⁶¹⁸ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 192.

⁶¹⁹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 144-45.

⁶²⁰ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 147.

İsmet Özel, Türk edebiyatı için de Dantevâri bir isim arar. Bu isim onun için Yunus Emre'dir. Hem klasik edebiyatın hem de halk edebiyatının başlangıcında yer alan isimdir Yunus Emre. Türk edebiyatının bütün cereyanları Yunus Emre'de kaynak noktasını bulur; öyle ki İsmet Özel'e göre Türk milletini Yunus Emre adeta vücuda getirmiştir.

Yani Yunus Emre'yle başlayan milletleşme süreci yaşandı bu ülkede, Yunus Emre'nin yazdıkları bir kanaldan giderek Divan Edebiyatı'nı teşkil etti. Başka bir kanaldan giderek, yanlış bir şekilde Halk Edebiyatı dediğimiz şiiri oluşturdu. Yani dünyada dilin meydana çıkması sonucunda varılmış bir süreç her toplumda yaşanırken, Türk toplumunda tersi bir süreç yaşandı. Meydana çıkan şiirin oluşturduğu bir dilden bahsetmek zorunda kaldık. Bir toplum oluştu burada ve bu oluşum enteresan bir vakıadır.⁶²¹

5) Şiir ve Düşünce

T. S. Eliot'ın romantizm karşıtlığı, şiiri bir düşünce ürünü sayması meşhurdur. Eliot'a göre şiir duyguyla yazılmaz, şair kendi duygularını okura anlatan kişi değildir. İsmet Özel'e göre de şiir düşüncenin ürünüdür. Düşüncenin canlılık kazandığı dönemlerde şiir de canlanmıştır:

İnsan, kendi insanlığını tartışmak istediği zaman, insanların birbirleriyle olan bağlantılarını tartışma alanına sokmak istedikleri zaman, kendini çevreleyen nesnelerle olan bağlantısının vahametini kavradığı zaman şiir canlılık kazanır. Bireyin hayatında da toplumların hayatında da şiir "critique" dönemlerin sanatıdır.

XIX. yüzyılda Avrupa'da şiirin çok canlı oluşu (yalnız şiir mi?) Batı Medeniyeti'nin eline geçirdiği ile ne yapacağını bilemeyişi yüzündendir. Bu dönemde oraların insanı kendini sorgulamakta, ışığı kendi içine, yüzüne tutmak istemekte, kendine olan güvensizliğin kaçınılmaz kıldığı bir taşkınlık ve her alandaki saldırganlığı yaşamaktadır. Oysa XVIII. yüzyıl şairlerin değil, filozofların yüzyılıydı. Çünkü o dönemde tohumunu çatlatmış olan

⁶²¹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 207.

yeni tip bir insan işlerin “*tıkırında*” gittiğine, ulaşılacak ufuklar bulunduğuna dair gizliden gizliye bir bilinç taşıyordu⁶²².

Şiirin düşünce ürünü olması, düşünce ile yan yana serpilmesi, şairi bir düşünce-
nin sözcüsü, bir propagandacı konumuna indirmemelidir. Şair, insanlara belli bir
düşünceyi aktaran, cansız metinlerin müellifi değildir. Şairin okura kendi içinde
organik bütünlüğe ulaşmış, tastamam ve canlı bir eser sunması gerekir. Şiir bu
yönüyle salt bir düşüncenin ifadesi de değil, o düşüncenin daha üst bir hakikate
ulaşmış hâlidir:

Başka bir şey daha var: O da bazı şairlerin kendilerini siyasî doğruları,
inanç soyutlamalarını savunabileceklerine inandırmış olmalarıdır. Ama
ideolojik doğrular her zaman şiirin taşıdığı canlı işareten daha aşağı dü-
zeydedir. Şair başkasından öğrendiği doğruları savunmaya kalktı mı, ya
o doğruların darlığında tıkanacak (*) ya da şiirin vereceği asıl şey neyse
onu feda edecektir.⁶²³

...

Eğer benimsediğimiz düşünceler, sahip olduğumuz değer yargıları do-
layısıyla şiir okuyacaksak vakit kaybetmiş olacağız. Hiçbir şiir bize dünya
görüşünün ana metinleri kadar açık ve doyurucu bir malzeme sunamaz.
Çünkü hiçbir şiir düşünceyi dile getirmede düzyazının sağlamlığını kaza-
namaz.⁶²⁴

İsmet Özel'e göre salt şaire değil, okura da görevler düşer. Okur, bilgi hazinesi
bakımından şiire hazırlıklı olmalıdır. Özellikle T. S. Eliot gibi çok yönlü, şiirlerinde
farklı bağlamlara ait farklı göndermeler barındıran şairlerin okuru için bu geçerli-
dir. İsmet Özel'in şiir anlayışı da bu bakımından T. S. Eliot'a benzemektedir:

Şüphe yok ki birçok sanat eserine yaklaşabilmek için bazı ön hazırlıklar,
bilgiler, hatta zihin idmanları gerekir. Ama bu gereklilik sanatın hissedile-
bilir olması için bir güvence sağlamaz. Sanata yaklaşmak her zaman,

⁶²² Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 30-31.

⁶²³ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 39.

⁶²⁴ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 40.

“doğrudan doğruya”dır ve bu özelliği ile insanların daha zengin bir zihin yapısına açılmalarını destekler.⁶²⁵

6) Nesnel Karşılık

Modernist bir şair olan, imgeci şiirler yazan İsmet Özel, şiirlerini yazarken duygu ve düşüncelerini imgeler vasıtasıyla, belli bir fon meydana getirecek şekilde, uyum içinde aktarır. Bu nedenle kelimeler İsmet Özel şiirinde büyük önem taşır. Kelimelerin uygun kompozisyonu ile düzyazının insan zihninde yaratmaya kadir olamayacağı bir tesir ortaya konabilir:

İnsanoğlu anadilini öğrenirken kelimeler ve konuşmalar onun zihnine yalnız anlamlarıyla girmezler; her kelimenin ve hatta her sesin işaret ettiği nesneye veya kavrama bağlı olan yahut olmayan bir rengi, kokusu, tınısı, sertliği, yumuşaklığı, sıcaklığı, soğukluğu ve burada sayamayacağımız, bizim bilemeyeceğimiz birçok özelliği de kelimeyle birlikte insan zihnine girer. Ya da tersi olur, insanın içinde hazır bulunan bir rengi, kokuyu, ısıyı, her ne ise işte onu bir ses, bir kelime kıskırtır, harekete geçirir. Kelimeyle birlikte insanın zihnine giren “başka”nın mutlaka kelimeye yapışık olması gerekmez. Yani bir “söz” onun öğrenilmesiyle, en çok anılmasıyla ilgili bir durumu, bir ilişkiyi, bir nesneyi zihnimizde uyandırdığı için (sırf bunun için) bir anlama sahip değildir. Sözlerin insanın iç dünyasına girerken, çözümlemeye konu olamayacak bir şeyi de birlikte soktuklarına dikkat edilmelidir. Kelime çevresinde hem boş, hem de dolu olan bir hâle ile birlikte insanın içinde yer tutar. Öte yandan her sesin, sesler kümesinin, anlamı bilinen ve bilinmeyen kelime ve kelime öbeklerinin insanların içinde bulunan bazı boşluk ve doluluklara dokunduklarına da dikkat edilmeli, insanlar üzerinde yabancı oldukları (anlamlarını hiç bilmedikleri) dillerin yaptıkları etki bu nedenle ilgiye değer. Sesler, konuşmalar ve kelimeler insanda onların insanlar arasında ortaklaşa kabul edilen anlamlarından başka bir anlama, bir boyuta sahiptirler. Bu nedenle insan için dil ve en başından itibaren konuşma, gizli denilebilecek, gizemli sayılabilecek bir gerçeklik olma niteliğini taşır. Bu gizem hem tek tek her insana özgüdür, hem de ırkı ve cinsiyeti ne olursa olsun paylaştıkları bir şeydir. Söz dediğimiz gizemi insanlar tek başlarına ve topluca yaşarlar. Elbet söz, şiire özgü bir gizem değildir. Ne var ki düz yazı, sözü gizemden arıtmaya yönelmiştir. Düzyazı, derece derece hikâyenin, romanın, denemenin, bilimin dilidir. Bu kullanımlar içinde düzyazı müphemlikten tamamen arınmış bir dil olmaya

⁶²⁵ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 56.

yönelmiştir. Şiir insanın ve insanlığın sahici dili olduğu için ifade ettiği çeşitlilikten etkilenmez.⁶²⁶

Yine İsmet Özel'e göre kelimelerin okura yansıttığı anlam iki türdür. İlki sözlüklerde bulunabilecek neyden, doğrudan anlaşılacak anlamdır. İkincisi ise yaptıkları çağrışımdır. Bunların dışında bir de kelimelerin insanda temin ettikleri bir güven hissi vardır. Heidegger'in dili, düşüncenin evi olarak tanımlaması gibi insanlar da kelimelerden bir "yurt" bulurlar. İşte şairin bu yurdu, okura sunabilmesi, ona tanıdık gelebilecek bir ortamı kelimelerle inşa etmesi nesnel karşılık kuramını akıllara getirir:

İnsanoğlu dil yoluyla hayatiyetini kazandığının, insan olarak varlığını dil yoluyla sürdürebildiğinin bilincine varsın ya da varmasın kullandığı dile karşı bir sıcaklık duyar. Kelimelerin çağrıştırdığı tatlardan öte, işaret ettiği anlamlardan öte insan hayatında bir yeri vardır. Sözler, yalnızca mevcut oldukları için insanın içinde bir güven duygusu üretmişlerdir. Konuşma dilinde ve edebiyatta kelimeler yaptıkları çağrışım ve ilettikleri haberlerle büyük bir yer tutarlar; şiirde ise hem çağrışım, hem haber iletme görevi üstlendikleri hâlde bir de sırf kelime oldukları için önem kazanırlar. Yani sözler, söz dizileri insanların bebekliklerinden beri çok kendilerine has bir şeyler geliştirdikleri güvenlik alanını pekiştirirler. İnsan mısralarda, şiirlerde hiç kimsenin elinden alamayacağı bir "yurt" bulur. Böyle bir yurdu olmasından güven duyar.⁶²⁷

İsmet Özel'e göre imge, bilinenden yola çıkarak bilinmeyene ulaşmanın aracıdır:

İmgelem, tanıdığımız biçimlerden yapılmış bir yeni resim; bildiğimiz seslerin söylediği yeni bir şarkı; aşına olduğumuz yargılardan çıkan, yabancı olduğumuz bir sonuçtur. İmgelem bize ulaştığı zaman hem yaşadığımız bir anın sıcaklığını, hem de farklı bir şeyle karşılaşmış olmanın serinliğini duyarız.⁶²⁸

⁶²⁶ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 32-33.

⁶²⁷ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 34.

⁶²⁸ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 47.

İmgelemin kuvveti diğer kelimelerle olan bağlantılardan gelir. Özel'e göre şiirde kelime önemli olsa da asıl önemli olan şey bu bağlantılarla oluşan birliktir, bütündür. Bu durum, şiirin bütün olarak başka bir şeyin sembolü olmasını da gerektirmez, şiir kendi gerçekliğini yaratır:

İmgelem şiirde kelimenin, kelimelerin kendi başlarına ve öteki kelimelerle olan bağlantıları içinde kazandıkları kuvvettir. Şiirde kelimenin önemini yadsımaya kimse kalkışmamıştır ama bazen kelimenin şiirdeki birim olduğu savunulmuştur. Resim için renk, musiki için tını ne ise, şiir için de kelime odur denilmiştir.

(...) Oysa şiir dilin bizatihi bir varlık kazanması suretiyle bize bir gerçekliği getiren bir kuruluştur. Bu anlamda şiirin bütünüyle bir başka şeyin simgesi olması da gerekmez. Simyacılığın, psikanalizin, Marksizmin, mitolojinin, tarihin imalarıyla anlam kazanan, yani onların simgesel değerleriyle bir varlık olan şiir, simgeler yerli yerine oturduktan sonra belki bir şiir olmaktan çıkacaktır. Şiir, bizim neyi simgelediğini bilmeden de hayatımız içinde anlamlandırabildiğimiz, neyi simgelediğini bildiğimiz zaman da anlamlı oluşundan bir şey kaybetmeyen metindir.⁶²⁹

T. S. Eliot'ın "nesnel karşılık" derken nesnenin üstünde durmasına benzer şekilde İsmet Özel'e göre de şiir, nesneleri kullanarak dile yeni bir açılım getirir. Bu paragraf, İsmet Özel'in nesnel karşılığa dair yaptığı en net atıftır. T. S. Eliot'tan beslenmesine şüphe bırakmaz:

Konusu yoktur şiirin, bu demektir ki dilde karşılığını gördüğümüz nesnelere dayanarak bir yapı kurmaz. Kurduğu yapı nesneleri bahane ederek dili açar. Dilin şiir dışındaki alanlarda kullanılışı bir dünyayı belirginleştirmeye yarar. Böylece bir düzenden, bir işleyişte, bir görünümünden haberdar oluruz. Şiirin getirdiği dil düzene girenin yanı sıra ele girmez olanı, fışkıranın içinde dumura uğramış, canlıda yaşayan ölüyü gösterir. Şiirde kelimelere dökülen şeyin (kimileri bunu *thema* sanır) bize ulaşan şey olmadığını bildiğimiz hâlde döner döner o kelimeleri okuruz. Böyle bir sonucu sağlayan şairin nesneyle ilişkisidir. Daha baştan "şeyhim güldür" demiştir o. Yani kendi nedenini ararken, nedenini sormadığı bir uyarıcı (mürşid) seçmiştir. Şair bir tür mürid, istemini ortaya çıkarandır.⁶³⁰

⁶²⁹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 48-49.

⁶³⁰ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 87.

İsmet Özel, bilhassa kendi şairlik kariyerinin başlarında yaygın olan anlamsızlığa kayan imgeciliğe karşıdır. İmgeyi simgeden ayırır, böylece Özel'e göre şiir, hakikat bir kopyası olmaktan çıkarak yeni bir hakikat olur:

Şiiri simgeye değil, imgeye dayanmış kabul etmek, şiirin bir kopya değil, bir yaratış olduğunu anlamakla kolayca varılabilecek bir noktadır. (...)

Şiir ortaya konurken üç evreden geçtiğini göz önünde tutuyorum: Birincisi şiir öncesi duyarlılığı, ikincisi bu duyarlılığın yarattığı imge, üçüncüsü imgenin ozanın ussal ve eleştirel gücüyle sınırlanıp şiirleşmesi. Bu evrelerin sınırları kesin değildir, yer yer birbiri içine girmiş olabilirler.

Şiir öncesi duyarlılığını hazırlayan, ozanın içinde yaşadığı düzendir. Toplumun, doğanın, eşyanın düzeni onda ham, kabaca belirli bir duyarlılık yaratır. (...)

Yalnız imge bu olumlu ve özgür niteliğini elinde tutabilmek için mekanikliğin dışında kalmak, bir biçim aracı olmamak zorundadır. Böyle olduğunda imge özgünlüğünü yitirmiş bir oyun aracı oluyor.⁶³¹

7) Duyarlılığın Ayırışması

T. S. Eliot'ın şiir anlayışındaki en önemli konseptlerden biri de duyarlılığın ayırışmasıdır. Eliot'a göre metafizik şairler döneminde duygu ve düşünce şiirde birlikte, uyum içinde yer bulsa da sonraki dönemlerde bu uyum zedelenmiştir⁶³². İsmet Özel de şiirin mutlaka düşünce barındırmasından bahseder. Tutarlı bir düşünceden, dünya görüşünden mahrum kalan şairler küçük şair olmak zorunda kalmışlardır:

Bir edebiyat yazısının sanat eseri olabilmesi için bir düşünceden kök alması, bir düşünceye uzanması zorunludur bence. Yahya Kemal'in Osmanlılığı, Nazım Hikmet'in klasik Marksçılığı göz önüne alınırsa söz konusu dönemde tutarlı bir dünya görüşüne sahip şair yetişmemiştir. İkinci

⁶³¹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 115-16.

⁶³² Eliot, *Selected Essays of T. S. Eliot*, s. 287.

Yeni şairleri “küçük şair”lerdir. Mevlânâ’nın yaşadığı ülkede toplumun atardamarı, vicdanı olamamışlardır.⁶³³

İsmet Özel, doğrudan Eliot’ın adını da kullandığı bir başka paragrafta ise ayağı yere basmayan, köksüz fikirlerle şiir yazmanın zorluğunu anlatır:

Dolayısıyla şiirde benimsemeye çalıştığımız (çalıştığımız, çünkü yapımızda feodal ve ilkel sosyalist değerleri barındırıyorduk) burjuva kafa yapısının bizler için ne derecede öldürücü, nasıl köleleştirici olduğunu anlayamazdık. *Burjuvalaşmak ilerici olmak anlamını taşıyordu*. Eliot’a ulaşabilmek (!) için çaba harcıyorken Nâzım Hikmet karşısında duyduğumuz coşkuyu saklamak gereğini duymuyorduk.⁶³⁴

Eliot ile Özel arasındaki bir başka benzerlik de Descartes’in getirdiği kartezyen düalliteyi, varlığın madde ve zihin olarak ikiye bölünmesini tasvip etmemeleridir. Descartes’in getirdiği bu ayırım, Eliot’ın bahsettiği duyarlılığın ayrışmasının başlıca nedenlerinden biridir. Kültür üzerine yazdığı yazılarında da Descartes’in rasyonalizminin Batı toplumu için yıkıcı bir etkiye sebep olduğunu iddia eder.

Batı düşüncesine Descartes’in getirdikleri intellect alanındaki gerek dindar, gerekse dindışı bütün gelişmeleri sağlam ve doyurucu bir dille sonuca bağladı. Bu felsefe Yeni Dünya’ya, Batılı hayata öylesine uygundu, günlük hayatın işleyişine öylesine yeterli bir açıklama getiriyordu ki bugün bile Descartes’in varsayımlarına dayalı bir yaşayış üstümüzdeki egemenliğini koruyor. Kartezyen düşünce zihin ile maddeyi kesin olarak birbirinden ayırıyor, insanı da böylece ikiye bölüyordu. “Co gito er go sum” kanıtı yine kendisi olan düşüncenin kayıtsız gücünü ilân etmişti. Madde ölüydü ve onun üzerinde egemenlik kurulabilir; düşünce, kendi dışındakini (bedeni, doğayı, evreni) nesnellikle betimleyebilirdi.⁶³⁵

⁶³³ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 123.

⁶³⁴ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 130.

⁶³⁵ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, ss. 152-53.

D) İsmet Özel Şiirinde T. S. Eliot Tesiri

İsmet Özel'in şiir kariyerini, 1963'te yayımlanan ilk şiiri "Yorgun" ile başlatabiliriz. Henüz şairliğe yeni adım atmış, daha yirmili yaşlarına ayak basmamış İsmet Özel, o dönemin edebi atmosferinin etkisini derinden hisseder. Bu ilk şiirlerinde, daha sonra kıyasıya eleştireceği İkinci Yeni hareketinin estetik ve dil özellikleri etkisini görmek mümkündür. İsmet Özel'in bu dönemki şiirleri, bireysel yalnızlık, yabancılaşma ve modern yaşamın parçalanmışlığı temaları etrafında şekillenir. Biçim özellikleri bakımından geleneksel şiir kalıplarına karşı modernist, imgelemlerle zenginleştirilmiş bir dil kullanımı dikkat çeker. Bu dönemki tesirlere karşın şair, varoluşsal sorulara yanıt arayışını, modern dünyada kendini ve çevresini sorgulama ihtiyacıyla birleştirerek, kendine özgü bir poetika temellerini atmaya başlamıştır.

Özel'in şiirleri ilerleyen yıllarda giderek daha keskin bir eleştirel bakış kazanır. İlk dönem şiirlerinin getirdiği duygusal yoğunluk ve bireysel sorgulama, bu süreçte toplumsal normlara ve modern yaşamın getirdiği yabancılaşmaya karşı bilinçli bir protestoya dönüşmeye başlar. 1965 itibarıyla İsmet Özel şiirinde ideolojik tesir baskınlaşmaya başlar. Şiirlerinde yalnızlık ve umutsuzluk duygularını, modernitenin bireyi nasıl izole ettiğini işler. "Partizan" gibi şiirlerinde ise idealize edilmiş bir devrimci tasviri başrol oynar. Böylece okuyucusunu hem estetik hem de düşünsel bir sorgulamaya davet eder. İsmet Özel'in bu toplumcu, ideolojik şairlik dönemi 1969'da *Evet, İsyan* ile zirve yapar.

1969 – 1974 arasında, *Cinayetler Kitabı* ile meyvesini veren dönem ise İsmet Özel'in sorgulamalarının zirveye ulaştığı dönemdir. Bu dönemde toplumsal – ideolojik meselelerden bireyselliğe dönüş yapar. Şairin modernite ile olan kavgasının çözümünü geleneksel değerlere dönüşle bulacağını izlerini burada görmek mümkündür. Şair bu şiirlerinde özyıkımın kenarında gezinir. 1972 tarihli "Kanla Kirlenmiş Evrak" şiirinde geçen "Küfre yaklaştıkça inancım artıyor" dizesi bu yılların özeti sayılabilir. 1974 yılında yayımlanan "Amentü" şiiri ise İsmet Özel'in dönüm noktası olur.

1974 sonrasında İsmet Özel'in şiirlerinde İslamî vurgular ön plana çıkar. Hüseyin Etil'in tezine göre bu durum keskin bir kopuşu göstermez zira Özel'in dünya görüşünü şekillendiren partizan tavır bu dönemde de benzer şekilde devam etmektedir⁶³⁶. *Of Not Being a Jew*'le⁶³⁷ birlikte ise İsmet Özel şiirinde radikal bir dönüşüm görülür. İroni ve dil oyunları İsmet Özel şiirlerinde öteden beri yer alsa da son dönem şiirlerinde İsmet Özel, tamamen ironik bir üsluba bürünür. Şiirleri yer yer tekerleme hâlini alacak kadar dil oyunlarına dayanır. İsmet Özel 2013 yılında, "Türkiye'nin bugün geldiği değil, getirildiği noktada şiirlerimi okuyabilecek narodnik kalmadı. Dahası hemen herkes bir tür ruh yamukluğunu benimsedi. Onlar şiirlerimi gün ışığına çıkıdığı ilk günlerden itibaren onlara okuma neş'esi bahşeden ehliyeti zayi etti." açıklaması yaparak şiir yazmayı bıraktığını duyurur⁶³⁸. *Halkın Dostları* dergisi ile parlayan şairin, şiirlerini okuyacak narodnik (halk) kalmadığı gerekçesiyle şiir yazmayı bırakması, tutarlılığını göstermesi bakımından önemlidir ve aynı zamanda bir yenilgi ilanıdır. Varoluşu bir mücadele, savaş olarak gören şairin ("Ben öyle bilirim ki yaşamak / berrak bir gökte çocuklar aşkına savaşmaktır"⁶³⁹), kariyerinin son döneminde "Savaş Bitti" adında bir şiir yazması da onun tahayyül ettiği aydının modern dünyadaki yeri hakkında bilgi verir⁶⁴⁰.

1) Tematik Açıdan

İsmet Özel, gerek sosyalist gerekse de İslamî dönemlerinde modern dünyadan rahatsız bir şair olduğu için şiirlerinde kullandığı temalar, T. S. Eliot ile benzerlik arz eder. İsmet Özel'in şiirlerinin tamamına hâkim olan, en sık kullandığı temalardan biri yabancılaşmadır. Ülkü Tamer ve Edip Cansever'de olduğu gibi İsmet Özel'in modernist şiirinin hareket noktası olarak yabancılaşmayı alabiliriz.

⁶³⁶ Etil, *Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiiri'nin Sosyo-Politik Analizi*.

⁶³⁷ Özel, *Of Not Being A Jew*.

⁶³⁸ Gökhan Göbel, Seyfullah Köksal, "Yarım Asır Sonra 'Evet, İsyan' veya Marmara Türk Denizi Olmadan Milli Dava Başlamaz", *İstiklal Marşı Derneği*, 10.11.2019, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=8&IcerikId=1525>.

⁶³⁹ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 109.

⁶⁴⁰ Mehmet Zahit Tiryaki, "Aydınlar, Akademisyenler ve Entelektüeller: Savaş Bitti Şiirine Farklı Bir Bakış", *İnsan ve Toplum*, C. 4, S. 8 (2014), ss. 163-88.

İsmet Özel'in şiirinde yabancılaşma, modernitenin birey üstündeki olumsuz tesirinin, bireyi aşındırmasının bir veçhesidir. Yabancılaşma ile birey; kendine, topluma, yoldaşı olabilecek kimselere, geleneklerine, değerlerine uzaklaşır, bağları kopar. İsmet Özel gerek düzyazılarında gerekse de şiirlerinde modernitenin dayattığı yaşam biçimlerinin yahut da onun ifadesiyle "dünya sisteminin" insanların iç dünyalarını alt üst edişini, varoluş krizlerine sürüklediğini ifade eder. Bu tema, İsmet Özel poetikasının merkezî unsurudur⁶⁴¹.

Yabancılaşmanın bireysel kısmının üstünde İsmet Özel bilhassa durur. Kendi benliğine yabancılaşan şair, varoluşuna anlam veremez bir hâle gelir. Öyle ki İsmet Özel'in bilhassa anlam arayışında olduğu dönemki şiirlerinde intihar göndermeleri göze çarpar. Yabancılaşmanın bir diğer etkisi ise toplumsal çaptadır. Bireyler arasındaki ilişkilerin de yıpranmasıyla yabancılaşma etkisini topluma da yansıtır. Geleneksel özelliklerini kaybeden toplum, modern birey için bir sığınak olma şansını kaybeder.

İsmet Özel'e göre bu yabancılaşmanın başlıca müsebbibi, finans kapital sistemi, makineleşme, geleneksel değerlerden uzaklaşmadır. Modernitenin makineleştirdiği insan, kendini "Eşref-i Mahlukat" kılan hasletleri yitirmiştir. Bu, yazarın kastettiği gibi İslamî yahut genel olarak dinî bir perspektiften değerlendirileceği gibi insanın kendini bireysel olarak içkin bir şekilde değerli hissetmemesi anlamına da gelir. Özel'e göre modernleşmenin ve makineleşmenin etkisindeki insan, Hegel-yen anlamda "kendisi için varlık" (für sich) konumundan uzaklaşarak "kendinde varlık" (an sich) durumuna dönüşür. Birey, modern dünyanın baskıcı ve mekanik sisteminde özgürlüğünü, anlam yaratma kapasitesini ve kendine özgü kimliğini kaybeder. Bu durum onu kendi doğasından uzaklaştırarak, yabancılaştırarak, sadece işlevsel ve araçsal bir varlığa dönüştürür. İsmet Özel bu durumu kölelik teşbihiyle ifade eder. "Propaganda" başlıklı şiirinde ("Amentü" öncesi döneme aittir) bu durumu şöyle ifade eder:

⁶⁴¹ Kaya, *Ülkü Tamer Şiirinde Yapı ve İzlek*, ss. 40-45.

Köleler gördüm, karavaşlar
hayaları burulmuş bir adamın ayaklarını yıkamaktalardı
artık kelimeleri kalmamış fiyatları sormaktan
saçları taranılmaktan usanmışlar
sinemalarda saklanıyor kışın
yaz olunca denizin yalayışlarına
kaldırımlarda demokrat
otobüslerde dindar
geceyi
saatlerine bakarak anlıyorlar
ve sabah
gökyüzünün karnını gerdiği zaman
dağların kokusundan fabrikalar
acıkınca
Köleler!
gözleri camekânlarda.⁶⁴²

T. S. Eliot'ın kof adamlarını andıran bu “köleler” elbette İsmet Özel'in kendine, topluma, değerlerine yabancılaşıp makineleşen insanı ilk tasvir edişi değildir fakat bahsettiği sorunun veçhelerini eksiksiz anlattığı, yoğun bir bölümdür. Şiirin bu kısmı modern insana hitaptan ibarettir. Modern insan, “hayalarını burulmuş bir adamın ayaklarını yıkamakta” yani hakikatte iktidar sahibi olmayan kimselere haysiyet kırıcı bir şekilde hizmet etmektedir. Öyle ise modern insan hem kendi emeğine yabancılaşmıştır hem de geleneksel hiyerarşide kurulan organik bağları yitirmiş, geleneksel kozmolojideki “great chain of beings”deki* yerini kaybetmiştir.

Fiyatları sormaktan artık kelimelerini yitirmiş olan insan, hem nesnelerle olan bağı, değer sistemini hem de konuştuğu dili kaybetmiş; bunları kapitalist dünyanın maddî değerlerine bağlamıştır. Bu insan kışın sinemalarda, yazın denizde yani yine kapitalist dünyanın sunduğu “entertainment” (eğlence) sektöründe kendisi

⁶⁴² Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 164.

*

ile baş başa kalabileceğini düşünür. Kendisiyle baş başa kaldığını düşündüğü anlarda, sığınağında bile finans kapitalin bir nesnesi, bir tüketici olmaktan öteye geçemez.

Modern insan sürekli kimliğini gizlemek, kendisiyle yüzleşmemek, kendini belli etmemek ihtiyacı duyar. Diğer insanlarla bir arada kaldırımda yürürken demokrat, otobüste yalnız başına kaldığında ise dindar olur. Tabiat ile ilişkisi o denli zedelenmiş, o denli izole olmuştur ki gecenin gelişini ancak saatine bakarak anlayabilir. Her şeyi ile makinelere bağlanmıştır. Sabah olunca fabrikalara doğru yola koyulur, fabrikaların karnını doyuran bir gıda gibidir. Artık makine insan için değil, insan makine için vardır. Buna rağmen modern insan durumunun farkında değildir. Bütün dikkati yeni tüketim ürünlerinde, gözleri camekândadır.

Şiirin başlığının “Propaganda” olması ise İsmet Özel’in, şiirin bir propaganda aracı olmasına itiraz etmesine karşın siyasî jargonu şiirine uyarladığını gösterir. Buna karşın şiirde doğrudan bir propaganda havası yoktur. Mevcut bir durumun tasvirini yapar Özel ve bu tasvirden yola çıkarak farklı düşüncelere ulaşılabilir. Modernist şairlerin T. S. Eliot gibi elitist muhafazakârlıktan Ezra Pound’ın İtalyan Faşizmi sempatisine, Edip Cansever’in bilimsel sosyalizminden İsmet Özel’in İslam anlayışına kadar siyaset düzleminde çok farklı skalada fikirlere sahip olmaları da moderniteye verilen tepkinin çeşitliliğini gösterir. İsmet Özel de şiirlerinde sıklıkla modernitenin yarattığı insanlık durumunun, bunun bireye yansımalarının bir tasvirini yaptığı için farklı fikirlere sahip insanlara hitap edebilmektedir.

İsmet Özel’in şiirinde sıklıkla işlediği bir başka tema da toplumsal ve kültürel yozlaşmadır. Modernitenin getirilerinden biri olan bu tema, T. S. Eliot’ın *The Waste Land* şiirinde en bilinen örneklerinden birini bularak modernist şairler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. İsmet Özel ise bu genel temaya ek olarak Türkiye’ye yahut İslam dünyasına özgü unsurları da şiirlerine katar. Sanayi devrimi sonrasında birey yabancılaşmıştır fakat Özel’de modernite karşıtlığının tek donesi bu değildir. Ona göre bireyin yabancılaşmasında bir başka kilit olay vardır; bu da Türkiye’nin kendi geleneksel değerlerinden koparak dünya sistemine adapte olma çabasıdır.

İsmet Özel'e göre Türk milleti, Milli Mücadele'de dünya sistemine karşı isyan edip savaşmış, bu savaşı kazanmış fakat savaş sonrasında yine o sisteme dâhil olmaya çalışan yöneticilerin eliyle ihanete uğramıştır. Bunu şiirlerinde net bir şekilde ifade eder. Manifesto hüviyetinde görülebilecek olan "Amentü" şiirinde şöyle der:

İnsanın
gölgesiyle tanımlandığı bir çağda
marşlara düşer belki birkaç şey açıklamak
belki ruhların gölgesi
düşer de marşlara
mümkün olur babamı
varlık sancısıyla çağırmak:
Ezan sesi duyulmuyor
Haç dikilmiş minbere
Kâfir Yunan bayrak asmış
Camilere, her yere

Öyle ise gel kardeşim
Hep verelim elele
Patlatalım bombaları
Çanlar sussun her yerde

Çanlar sustu ve fakat
binlerce yılın yabancı bir ses
değdi minarelere: Tanrı uludur Tanrı uludur
polistir babam
Cumhuriyetin bir kuludur
bense
anlamış değilim böyle maceralardan
ne Godiva geçer yoldan, ne bir kimse kör olur
yalnız

coşkunluğu karşısında içlendiğim şadırvan
nüfus cüzdanımda tuhaf
ekmek damgası durur⁶⁴³

Burada İsmet Özel, Milli Mücadele dönemini, Hristiyanlık ile İslamiyet arasındaki bir mücadele olarak gören bir marşla Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirilen ezan arasında bir tezat kurar. Ona göre minareleri çan sesinden kurtarmak için verilen bir mücadele, yine minarelere yabancı bir sesin eğmesiyle son bulmuş yani ihanete uğramıştır. Sonrasında İsmet Özel, babası ile kendisi arasında bir mukayese yapar. Devlet memuru olan babası, Cumhuriyet'in bir kuludur. Daha önce "Propaganda" şiirinde gördüğümüz üzere kulluk, kölelik, İsmet Özel'in şiir lüğatinde yabancılaşmış, makinenin bir dişlisi hâline indirgenmiş, sorgulanmayan insanı ifade eder. İsmet Özel'in babası, Cumhuriyet'in neler getirdiğinin muhasebesini yapmadan devlete hizmet etmektedir. Üstelik bu baba, "Bakmaklar" şiirinde gördüğümüz üzere dindar bir babadır:

Oysa babam bilirdi yaşadığını aptes alırdı çünkü
anlatacak şeyleri vardı, eğilip kalkmaları
dualar okuması, doğum sancılarıyla bırakıp gitmesi anamı.⁶⁴⁴

İsmet Özel ise babasının aksine hayatı sorgular. Bu sorgulama sayesinde "Amentü" şiirinin başında babasının söylediği sözler içinde bir söz olan "İnsan Eşref-i Mahlukattır" iddiası İsmet Özel tarafından "bilinir". Özel, şiirin devamında Anglo-Sakson folkoruna ait Lady Godiva efsanesine atıfta bulunur. Bir Sakson lordunun karısı olan Godiva, kocasının halka uyguladığı ağır vergilerden şikayetçidir. Bu istekten bıkan lord ise karısından bunu bir şartla, eğer çıplak bir şekilde at üstünde bütün şehri geçerse kabul edeceğini söyler. Godiva bu isteği kabul eder. Leydilerine olan saygılarından dolayı o gün bütün şehir ahalisi eve kapanır,

⁶⁴³ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, ss. 181-82.

⁶⁴⁴ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 52.

böylece Godiva herhangi bir utanç hissetmeyecektir. Yalnızca “Peeping Tom” adlı bir kişi leydiye bakmaya cüret eder ve anında kör olur. Nihayetinde Godiva’nın şehri vergilerden azat edilir.⁶⁴⁵

Buradan anlaşılabileceği üzere her ne kadar gelenekten kastı Türk ve İslam geleneği olsa da İsmet Özel, Anglo-Sakson folklorü dâhil olmak üzere diğer kültürlerin geleneksel anlatılarından faydalanmaktan çekinmez. İsmet Özel, Leydi Godiva efsanesiyle modern toplumu kıyaslar. Bu toplumda ne Godiva gibi halkın çıkarı için kendini feda etmeye hazır elitler vardır, ne bu elitlere destek olacak bir halk vardır ne de anlaşılmayı bozduğu için bedel ödeyen insanlar vardır. Artık moderniteye karşı geleneklere sığınmak bireysel bir tavır olmuştur. Şairin şadırvanın coşkunluğu ile simgelenen İslamî gelenekle, nüfus cüzdanındaki tuhaf ekmek damgası ile simgelenen Cumhuriyet düzeni arasında yaptığı bireysel sorgulamalardan ibarettir.

İsmet Özel, özellikle *Of not Being a Jew* kitabında yer alan bazı şiirlerinde ise geleneklerden kopuşu daha esprili bir dille anlatır:

Spekülasyon henüz arsa üzerindendi
Akideydi inanca müteallik bir şeydi şeker
Havraydı
Sinagog denilmezdi
Etiyopya oldu çıktı Habeşistan olarak bildiğimiz yer⁶⁴⁶

Burada, son dönem şiirlerinde sıkça kullandığı gibi söz oyunlarına başvuran şair, bu kez Cumhuriyet döneminde değil, 1980 sonrasında neo-liberal nizamla geçişle birlikte toplumda kaybedilen değerlere atıfta bulunur. Öncesinde yalnızca arsa üzerinde yapılan spekülasyon artık hayatın her alanına yayılmıştır. Müslümanlar, Yahudilerin ibadet yerlerine artık kendi verdikleri isimle seslenmemektedir. Yahut

⁶⁴⁵ “Lady Godiva | Saxon Noblewoman, 11th Century, Coventry | Britannica”, 17.01.2025, <https://www.britannica.com/biography/Lady-Godiva>.

⁶⁴⁶ Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 357.

İslamiyet'in ortaya çıkışında önemli bir rolü olan "Habeşistan" artık Hristiyanların verdiği isim olan "Etiyopya" ile anılmaktadır. Her adımda Müslüman Türk geleneği gerilemekte, dünya sistemine uygun "değerlere" yerini bırakmaktadır.

İsmet Özel'in bilhassa 70'li yılların ilk yarısında yazdığı şiirlere damga vuran bir başka tema ise varoluşsal kriz ve metafizik arayıştır. Bu arayış, İsmet Özel'in İslamiyet'e dönüşü ile neticelenmiştir. İsmet Özel'deki varoluşsal kriz, yabancılaşmadan kaynaklı olarak bireyin dünyadaki varlığını anlamlandıramaması, gittikçe özyıkıma yakınlaşması ile zuhur eder. 1972 tarihli "Kanla Kirlenmiş Evrak" şiirinde bu şöyle geçer:

Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında
Aşklarım, inançlarım işgal altındadır
Tabutumun üstünde zar atıyorlar
Cebimdeki adreslerden umut kalmamıştır
Toprağa sokulduğum zaman çapa vuran adamlar
Denize yaklaşınca kumlar ve çakıltaşları
Geçmiş günlerimi aşağılamaktadır⁶⁴⁷

Burada hayatına dair olumlu hiçbir şey görmeyen, hiçbir davası kalmamış, hiçbir dostundan yardım ummayan bir insan vardır. Bu kişi adeta lanetlendiğini, dünya ile, diğer insanlar ile, tabiat ile arasında bir düşmanlığın peydah olduğunu düşünmektedir.

İsmet Özel, düştüğü bu durumun müsebbibi olarak açıkça makineleşmeyi işaret eder:

Benim adım bilinen cevapların üstüne mühürlenmiş
Ellerim tütsülenmiş

⁶⁴⁷ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 159.

Evlerin yeni yıkanmış serin taşlıklarında
Dirgenler, bakraçlar, tornavidalar
Bende kül, bende kanat, bende gizem bırakmadılar
Ve içinden bir başağrısı gibi çınlamaktansa
Gövdem açık bir hedef kılındı belâlara.
Ve bu yüzden yakışıksız oluyor
İnsanları hummalı baharlar olarak tanımlamak
Ve bu yüzden göğsümde dakikalar
İnce parmaklar halinde geziniyor⁶⁴⁸

Makineleşen, yabancılaşan insanların arasında şair, varoluşsal sorulara ideolojinin getirdiği yanıtları sorgular hâle gelmiştir. Zira bu ideolojilerin İsmet Özel'in ilk dönem şiirlerinde de kendini hissettiren devrimci coşkusu, realite ile örtüşmemektedir. Tıpkı T. S. Eliot gibi İsmet Özel de bu durumdan kurtuluşu metafizik âlemde, dinî gelenekte bulur. "Amentü" şiirinin sonunda bunu şöyle duyurur:

Hayat
dört şeyle kaimdir, derdi babam
su ve ateş ve toprak.
Ve rüzgâr.
ona kendimi sonradan ben ekledim
pişirilmiş çamurun zifiri korkusunu
ham yüreğin pütürlerini geçtim
gövdemi alemlere zerkederek
varoldum kayrasıyla Varedenin
eşref-i mahlûkat
nedir bildim.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 163.

⁶⁴⁹ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 184.

İsmet Özel'in İslamiyet'e dönüşü, onun varoluş sorgulamaları için tatmin edici bir yanıt sağlar. Zira İslamiyet'in kabulüne göre insan "Eşref-i Mahlûkat"tır, dolayısıyla kâinatta önceden belirlenmiş, net bir yeri ve bundan kaynaklı olarak imtiyazları ve yükümlülükleri vardır. Üstelik bu düşünce salt bireysel bazda hayatı anlamlandırmayı da aşar. Zira insanı eşref-i mahlukat kılan dini korumak, yaymak görevi de İsmet Özel'in yazılarından anlaşılacağı üzere Türk milletine yüklenmiştir. Hem bireyin hem de milletin varlığına böylece ulvî bir açıklama getirilmiş olur.

İsmet Özel'in şiirlerinde en çok kullandığı temalardan bir diğeri ise ölüm ve diriliştir. Ölüm, İsmet Özel'de hem biyolojik bir realiteyi anlatır, hem yabancılaşan bireyin metafiziksel durumunun nişanesidir hem de sekülerleşen bir toplumun görmezden geldiği bir hakikat karşısında bocalayışıdır. Özellikle *Celladıma Gülümserken* kitabındaki şiirleri, ölüm teması üzerine kuruludur⁶⁵⁰. Bireyin yaşadığı yabancılaşmanın tezahürü olan ölüm, çoğu kez öz kıyım formunu alır İsmet Özel şiirlerinde:

İnsan

eşref-i mahlûkattır derdi babam
bu sözün sözler içinde bir yeri vardı
ama bir eylül günü bilek damarlarımı kestiğim zaman
bu söz asıl anlamını kavradı⁶⁵¹

...

Eve dönmek
kendime sarkıntılık etmekten başka nedir?
orada, arada bir beni yoklar
intihara ayırdığım zamanlar

⁶⁵⁰ Osman Özbahçe, *İnsanın Özgürlüğü Sürecinde İsmet Özel Şiiri*, 1. b., Ankara: Ebabil Yayınları, 2024, s. 140.

⁶⁵¹ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 177.

bunlar temiz, kül bırakan zamanlardır
düzgün sabuklamalardan bana kalan⁶⁵²

Modern seküler toplumun ölüm karşısındaki riyakârlığı ise İsmet Özel tarafından tiye alınır. “Üç Frenk Havası” şiiri başından sonuna ölümün toplumdaki yeri ve bu yeri kaybedişi ile alakalıdır. Ölümüne sırt çeviren toplum kendisine yabancılaşır. Terry Eagleton’ın işaret ettiği üzere bütün insan toplumları, kültürler ve medeniyetlerin çekirdeğinde Freud’ün terimiyle “ölüm itkisi” mevcuttur⁶⁵³. Dolayısıyla ölümüne yabancılaşma, toplumun varoluşsal yabancılaşmasının en büyük göstergelerinden biri olur. İsmet Özel, ölümün kutsiyetini yitirilişini şöyle anlatır:

Doların dalgalanmasına bırakıldı bu çağda ölüm
geceleri şehrin varoşlarında ikamete mecbur edildi
gündüzün kimlik soruldu ona
sağcı mı solcu mu olduğu sorusuna cevap verdi
seken bir kurşun kadar
kurşuni bir kış denizi kadar bile
taraf tutmayan ölüm⁶⁵⁴

İsmet Özel’e göre diriliş, bu metaforik ölümü yenmek ise “Amentü” şiirinde gösterdiği şekliyle ancak dinî geleneğe dönüşle mümkün olur. Din, modern insana eşref-i mahlukat olduğunu anlatarak ona evren içindeki yerini hatırlatabilir. Böylece insan dirilebilir.

Öyle ise T. S. Eliot ile İsmet Özel şiirleri arasındaki tematik benzerliği üç aşamada özetleyebiliriz. Evvela modernite, insan doğasına aykırı bir mefhumdur. İnsanı

⁶⁵² Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 248.

⁶⁵³ Terry Eagleton, *Holy Terror*, First Edition Oxford ; New York: Oxford University Press, USA, 2005, ss. 1-42.

⁶⁵⁴ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 202.

yabancılaştırmıştır. Bu yabancılaşma toplumsal ve kültürel bir çöküntüye yol açmanın yanında bireyi de varoluşsal bir buhrana sürüklemiştir. Bu buhrandan çıkış ise dinî geleneğe dönüş ile mümkün olabilir. Modernite ve gelenek, ölüm ve dirilişin yüzleridir.

2) Şekil Açısından

İsmet Özel, yayımlanan ilk şiirinden itibaren modernist şiir üslubunu benimsemiş, bunun yanında sürekli denemelerde bulunmaktan, yer yer geleneksel şekilleri de kullanmaktan çekinmemiştir. Serbest nazmı benimseyen Özel, bu sayede şiirini ahenk unsurları ile daha da zenginleştirmeyi, bu serbestiyeti kullanarak şiirinde işlediği temaları daha etkileyici bir şekilde ifade etmeyi başarmıştır. İsmet Özel, modernist şekil unsurlarını kullanarak geleneksel şiir kalıpları ile hesaplaşır⁶⁵⁵.

İsmet Özel, hece denemeleri de yapmıştır. Bunlar alışlageldik 7'li, 8'li, 11'li ölçülerden ziyade daha deneysel işlerdir. Bir örnek olarak 15'li hece ölçüsüyle yazılan dörtlükten oluşan 1973 tarihli "Esenlik Bildirisi" verilebilir:

Bir şehrin urgan satılan çarşıları kenevir
kandil geceleri bir şehrin buhur kokmuyorsa
yağmurdan sonra sokaklar ortadan kalkmıyorsa
o şehirden öcalmanın vakti gelmiş demektir⁶⁵⁶

Buna karşın bu şiirde de hece ölçüsünden sapmalar vardır. 16 hatta 17 heceden oluşan dizelere rastlanır:

⁶⁵⁵ Tüzer, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, ss. 95-100.

⁶⁵⁶ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 173.

öcalınmazsa çocuklar bile birden büyüyebilir⁶⁵⁷

İsmet Özel'in şekil denemeleri bununla da sınırlı değildir. Kariyerinin başlarında mensur şiirler de kaleme almıştır. “Yağmurun Kapıları Karanlık” imge yüklü, kapalı ve yoğun bir örnektir bunlara:

İşte, zehirli oklar kullanıyoruz o yanıltan savaşlarda. Yıkıyoruz, yaban çiçeklerinin açtığını görüyoruz kıyıda. O kargaşalık içinde ben yıldızlara bakıyorum. Çevresini soğutuyor suya düşen ay. Yıkıyoruz. Yıkamak, kutsal kini yürekli olmanın. İğrenmeden göklere bakmak. Ellerimizi saklamak ellerimizde.⁶⁵⁸

Kimi şiirlerinde ise İsmet Özel dramatik şiire yakınsar. Birden fazla kahraman kullanır. 12 Eylül sonrası Türk toplumuna egemen olan muktedirleri konu edindiği “İls Sont Eux” şiirinde ağır ceza yargıç, vali ve alay komutanından oluşan muktedirler kadrosuna ek olarak bekçi gibi iktidara teşne bir figür ve bu iktidarın altında ezilen buruşuk pardösülü adam, onun kızı, oğlu ve karısı yer alır. Buna karşın İsmet Özel, şekilsel olarak T. S. Eliot'ın ya da Edip Cansever'in dramatik şiirinden ayrılır. Zira, T. S. Eliot'ın bahsettiği dramatik sesin aksine burada şair başka karakterleri konuşturmaz. Bütün şiir boyunca dışarıdan bakan ve yer yer kahramanların zihnine giren bir kamera gibi 12 Eylül sonrası Türkiye'yi resmeder:

Ağır ceza reisi duruşmaya girerken
safir bir göz yapıyor kırmızı yakasına
kırmızı yakaları var yargıç cübbelerinin
Fransız ihtilalinden kalma.
Burslu okuduğu yıllardan kalma ceza reisinin
garip bir tarafı var
kaşlarını çatınca bir çocukluk

⁶⁵⁷ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 174.

⁶⁵⁸ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 34.

dolduruyor yüzünü
ürkünç bir uğursuzluk
gülümsediği sıra.
Garip bir tarafı var valinin
makam arabasına binerken her seferinde
bakır bir dudak karışıyor kırmızı saçlarına
saçlarını parmaklarıyla taradığı zamanlar
bu dudak
öpüyor onu hain bir yumuşaklıkla.
Safir göz görünmüyor yargıca
kendini valiye vermiyor bakır dudak
görmüyor alay komutanı teknil alırken
gömleğine bir damla civanın sızdığını
bir gözyaşı, bir ukde anlamı kazanarak.⁶⁵⁹

Buna karşın bu şiiri tiyatro türüne yaklaştıran başka yönleri vardır. Bunlardan en önemlisi şiirin klasik trajediler gibi kahramanların şiir süresince karakterlerinin olgunlaşması ya da olgunlaşmamasıdır. Örneğin ağır ceza reisi, şiir boyunca sürdürdüğü acımasız tavrı şiirin sonuna taşır:

Eyvah çattı kaşlarını, ayağa kalktı yargıç
elindeki kalemi
gülümsüyor, kıracak!⁶⁶⁰

Buna karşın vali, devlet görevinden istifa ederek arınır. Daha önce büyük bir titizlikle ayakkabılarını parlatan vali şimdi çamurlu bir yoldan yürüyecek kadar halktan olmuştur:

⁶⁵⁹ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 211.

⁶⁶⁰ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 218.

Mesainin bitimine on kala
istifa etti vali
çamurlu bir yoldan
yayan yürüdü sınıf arkadaşı
olan nalbantın dükkanına.⁶⁶¹

Şiirdeki dramatik yapı aynı zamanda şiirin bölümlendirilmesini de etkilemiştir. Tiyatrolarda olduğu gibi şiir de perdelere bölünmüştür. Perdeler kapandıkça sahne ve aktörler değişir. Örneğin şiirin ilk perdesi üç mukteditin mesaiye başlamasına odaklanırken ikinci perde de işten dönen buruşuk pardösülü adamı görürüz.

İsmet Özel, T. S. Eliot'ın mitleri ve efsaneleri yeniden yorumlayıp modernist şiire aktarmasına benzer şekilde Türk masallarını ve efsanelerini, hatta bunların yanında dönemin popüler kültür öğelerini şiirine aktarır. Örneğin Edip Cansever'e ithaf ettiği "Acının Omuzlanması" şiirinde mitolojik Markut kuşundan bahseder:

Çocukların düşlerinde bir Markut
bir kurbağa zıplıyor yaşamamızdan
hergün zıplıyor, hergün eksiliyor, hergün
Markuuuut! Torbanı sarkıt.⁶⁶²

Çizgi roman kahramanı, kovboy Pecos Bill de İsmet Özel'in şiirlerinde kendine yer bulur:

geceyi hor görüyorum, böylece gecenin bütün itliğini
irkilip terliyerek bir erkek sesi olarak yatağımda

⁶⁶¹ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 219.

⁶⁶² Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 43.

tanrım, Pekos Bil'im gözet beni.⁶⁶³

İsmet Özel'in geleneksel türlerle iştigalinin en net delili ise T. S. Eliot'ın Balıkçı Kral efsanesini yeniden kurgulayarak *The Waste Land*'i kaleme almasına benzer şekilde geleneğe bağlı kalarak yedi "bap" hâlinde yazdığı Yusuf ve cinler masalıdır. *Bir Yusuf Masalı* kitabında anlatım modernist olsa da şekil yönünden geleneksel unsurlara rastlanır. Masalı oluşturan yedi baptan önce geleneğe uygun bir şekilde "Münacaat", "Naat", "Sebeb-i Telif" ve "Dibace" bölümlerini de içerir⁶⁶⁴.

İsmet Özel'in şiirlerinde müzik tesiri de yoğundur. Jazz, Foxtrot, Mambo gibi popüler ABD müzik türlerine şiirlerinde yer veren İsmet Özel, şiirlerinin birinin başlığını, kavşakta ruhunu şeytana satan müzisyene ilişkin Blues efsanesine ithafen "Otoyoldaki Kavşakta Kavrulmuş Ruh Satıcısı" koyar. "Üç Frenk Havası" başlıklı şiiri ise klasik batı müziğinden mülhem "Capriccio Alum", "Alum Cantabile" ve "Requiem" başlıklarını taşır⁶⁶⁵.

İsmet Özel'in T. S. Eliot'ı anımsatan bir başka şekilsel yönü ise şiirlerinde pastiş yönetimine yer vermesidir. *The Waste Land* kadar yoğun olmasa da İsmet Özel'in de şiirleri tarihî – kültürel olaylara göndermelerle yahut doğrudan alıntılarla örülüdür. Bu kimi zaman anıştırmalarla olur:

bilmem ki Tesalya'daki Termofil

bir yiğitlik anısı

bir hayınlık anıtı mı olsa⁶⁶⁶

...

⁶⁶³ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 54.

⁶⁶⁴ İsmet Özel, *Bir Yusuf Masalı*, İstanbul: Şûle Yayınları, 2000.

⁶⁶⁵ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, ss. 201-9.

⁶⁶⁶ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 186.

Rimbaud'nun haberi yoktu Menelik'ten
Nijinski delirmişti
Mahler'in beş yaşındaki kızı ölmemisti daha
nehre Haşim annesiyle karanlık geceler
bazı çıkardı⁶⁶⁷

...

Gülünç bir ölümle öldü deniyor Max Stirner için
çünkü mahvına sebep nihayet bir sinektir
ama Fanya Kaplan
nasıl öldü diye sorarsak sanırım
işimiz fazlasıyla ciddileşir.⁶⁶⁸

Kimi zamansa İsmet Özel başka dillerden ifadeleri doğrudan şiir başlığı yapar.
“Ils sont Eux”, “Jazz”, “Of Not Being a Jew”, “Demangaison”, “Stadtluft Macht Frei”
bunlara örnek verilebilir. Bazen şarkı sözlerini, reklam sloganlarını şiirine dize
olarak ekler:

ne yıkılmış bir tapınağın suskunluğu
durdurabiliyor seni
ne gürültülü bir havra.
Yükün ağır.
He's so heavy
just because he's your brother.
Kardeşlerin pogrom sana.
Dostlarının eşliğine varınca başlıyor

⁶⁶⁷ Özel, *Bir Yusuf Masalı*, s. 33.

⁶⁶⁸ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 201.

senin diasporan.

Herkesin bahanesi var, senin yok.⁶⁶⁹

Buradaki “He’s so heavy / just because he’s your brother.” 70’li yıllarda Hollies grubunun bir şarkısında geçen, “He ain’t heavy, he’s my brother” dizelerinin parodisidir. İsmet Özel, “O ağır değil, benim kardeşim” dizesini tersine çevirerek “O çok ağır, çünkü benim kardeşim” hâline getirmiştir. “Amentü” şiirinde ise o dönem Amerikan kapitalizminin sembolü hâline gelen iki markanın sloganını kullanır:

ıhtırdım caddeleri meğer ki mezarlarmış
hazırmış zaten duvar sıkılmış bir yumruğa
fly Pan-Am
drink Coca-Cola⁶⁷⁰

Çok sayıda yabancı dil bilen ve geniş okumalar yapan İsmet Özel, bu kaynaklara sıkça atıf yapmaktan çekinmez. Zira İsmet Özel’e göre şiir okumak hem şairin hem de okurun etken bir şekilde çabasını gerektiren bir iştir. İsmet Özel’in şiirlerini yahut düzyazılarını okuyanlar, konferanslarını dinleyenler bu ansiklopedik bilgiye sahip olmalı, şairi anlamak için şartları hazır etmelidir. Çok çeşitli efsanelerin yanında popüler kültür öğelerine gönderme yapan, okurundan bunu anlamlandırmasını bekleyen İsmet Özel, bu yönüyle T. S. Eliot’la büyük ölçüde kesişir. Hatta T. S. Eliot’ın göndermelerle örülü *The Waste Land* şiirini dipnotlandırmasına karşın İsmet Özel’in şiirlerini açıklamaktan kaçınması, siyaseten halkçı bir tavırda olmasına karşın sanatsal açıdan İsmet Özel’in Eliot’tan bile daha elitist olduğu sonucuna varmamıza neden olabilir.

⁶⁶⁹ Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 247.

⁶⁷⁰ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 2013, s. 182.

3) İsmet Özel Şiirinde T. S. Eliot ile Parça Benzerlikleri

İsmet Özel'in şairlik kariyerinin başından beri T. S. Eliot'tan haberdar olduğu, şiirlerini orijinalinden okuyacak düzeyde yabancı dil bildiği, Eliot okuduğu açıktır. Son döneminde yazdığı şiirlerden birinde T. S. Eliot'ın adını, Ezra Pound'la birlikte bir tekerleme yapısı içinde zikreder. "Bak Postacı Geliyor Dala Çık Devşir Kiraz" başlıklı bu şiirinde *Kral Lear* gibi İngiliz edebiyatında öne çıkan yapıtlardan da bahseder, popüler kültür, klasik Türk – İslam kültürü, batı kanonu, gündelik hayattan imgelemlerle karmaşık bir zihin yapısını anlatır:

Yerden tam ayaklarımızı kesmişken neden eser şimdi bu siğil
Kağnı dingili soymuk istifa istidalarının tümü
İncili torba simli cüzdandan Shirley Temple
Kemendi derdest eğerden de Roy Rogers süzdüren
Ler lar lir lirik King Lear
Pörsüttü mü Eliot'ı Pound'u çöküştürdü mü⁶⁷¹

Belli noktalarda T. S. Eliot'ın söyleyişlerini de hatırlatır. Örneğin Eliot'ın dine dönüşünü muştuladığı "Ash Wednesday" ile Özel'in benzer bir dönüşümden sonra gelenek uyarınca Tanrı'ya yakardığı "Münacaat"ta bazı söyleyiş benzerlikleri göze çarpar. Bu durum, benzer süreçlerden geçen ve dinî geleneğe yaslanan iki şairin söyleyişindeki doğal benzerlikler olarak yorumlanacağı gibi Eliot'tan Özel'e doğru bir tesirin de emaresi olabilir.

T. S. Eliot, şiirinin üçüncü bölümünü şöyle bitirir:

Lord, I am not worthy
Lord, I am not worthy

⁶⁷¹ Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 191.

But speak the word only.

Ya Rab, layık değilim

Ya, Rab layık değilim

*Ama bari bi' söz söyle.*⁶⁷²

Burada kendini Rabb'in bağışlamasına layık görmeyen ama yine de ondan rahmet uman bu yakarışın başka bir versiyonunu İsmet Özel'in şiirinin sonunda görürüz:

Şimdi tekrar ne yapsam dedirtme bana yarabbi
taşınacak suyu göster, kırılacak odunu
kaldı bu silinmez yaşamak suçu üzerimde
bileyim hangi suyun sakasıyım ya rabbelalemin
tütmesi gereken ocak nerde?⁶⁷³

İki şair de çok benzer şekilde, geçmiş yaşantılarını bir pişmanlık kaynağı olarak görürler. Bundan dolayı Tanrı'nın rahmetini dilemeye layık olmadıklarını düşünürler. Buna karşın Tanrı'dan rahmet ummaktan geri de durmazlar. İkisinin de asıl bekledikleri şey bütün bu yıpratıcı iç yolculuktan sonra Tanrı'nın göstereceği basit bir işarettir.

Daha spesifik bir başka benzerlik ise yine "Ash Wednesday" ile İsmet Özel'in Bir Yusuf Masalı'nda geleneğe uygun şekilde "Münacaat" şiirinin hemen ardına yerleştirdiği "Naat"ı arasındadır. T. S. Eliot şiirinin dördüncü kısmında Meryem Ana'yı tasvir eder. Bu tasviri ise "Kimdi? Sorusunu tekrarlayarak yapar:

Who walked between the violet and the violet

⁶⁷² Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, ss. 228-29.

⁶⁷³ Özel, *Bir Yusuf Masalı*, s. 13.

Who walked between
The various ranks of varied green
Going in white and blue, in Mary's colour,
Talking of trivial things
In ignorance and in knowledge of eternal dolour
Who moved among the others as they walked
Who then made strong the fountains and made fresh the springs

Made cool the dry rock and made firm the sand
In blue of larkspur, blue of Mary's colour,
Sovegna vos

*Kim yürüdü geçti menekşeler, menekşeler arasından
Kimdi yürüyen
O sıra sıra, çeşit çeşit yeşilin içinden
Bürünüp beyaza maviye, o Meryem renklerine
Konuşarak ıvır zıvır şeylerden
Ebedi kederin idraki ve cehaleti içinde
Kim karışıp gitti şu yürüyenler arasına,
Gürül gürül kim akıttı çeşmeleri, pınarları kim diriltti*

*Kimdi kupkuru kayayı serinleten ve kumu sertleştiren
Hezaren çiçeğinin, Meryem renklerinin mavisiyle
Sovegna vos⁶⁷⁴*

İsmet Özel'de "Naat" ile peygamberine seslenirken aynı tekniği kullanır. Doğrudan onun adını vermek yerine "Kimdi?" sorusunu tekrarlar:

söylemez size kimse dünyadaki ömrü boyunca

⁶⁷⁴ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, ss. 230-31.

hiç bir insana yan bakışı olmayan kimdi
kimdi yan gözle bakmadı kır çiçeklerine bile
öğretmek için cephe nedir
kıyam etti
torunu kucağında
dönünce bütün gövdesiyle döndü⁶⁷⁵

“Ash Wednesday”ın tesir ettiği İsmet Özel şiirleri bununla da sınırlı kalmaz. “Of Not Being a Jew”, şekil olarak “Ash Wednesday”den izler taşır. Bunun yanında aynı şiir, tematik ve arketipik olarak *The Waste Land*’i de hatırlatır. “Of Not Being a Jew”, kurgulanış biçimi olarak “Ash Wednesday”ın üçüncü bölümünü andırır. Eliot’ın merdivenlerden çıkarken dünyaya bakan, modern toplumu kınayan bir gözle tasvir eden tavrı, İsmet Özel’in “Of Not Being a Jew”ünde merdivenden iniş şekliyle kullanılmıştır. İki şairin moderniteyi pis ve kokuşmuş şeylerle özdeşleştirmeleri de paraleldir. Eliot’ın şiirinin bu parçası şöyle başlar:

At the first turning of the second stair
I turned and saw below
The same shape twisted on the banister
Under the vapour in the fetid air
Struggling with the devil of the stairs who wears
The deceitful face of hope and of despair

At the second turning of the second stair
I left them twisting, turning below;
There were no more faces and the stair was dark
Damp, jagged, like an old man’s mouth drivelling, beyond repair,
Or the toothed gullet of an aged shark⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ Özel, *Bir Yusuf Masalı*, s. 22.

⁶⁷⁶ Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 228.

*İkinci basamağın ilk dönemecinde
Çevirdim başımı ve gördüm aşağıda
Kokuşmuş havanın buğusu altında,
Tırabzanda büklüm büklüm olmuş aynı hayali
Boğuşuyordu, ümidin ve ümitsizliğin hilebaz
Çehresini takınmış o merdivenler iblisiyle.*

*İkinci basamağın ikinci dönemecinde
Bıraktım onları sarmaş dolaş aşağıda;
Başka çehre yoktu artık, karanlıktı merdiven,
Rutubetli, pürüzlü bir ihtiyarın salyalı, cılkı çıkmış ağzı,
Ya da kart bir köpekbalığının tırtıklı gırtlığı gibi⁶⁷⁷*

İsmet Özel'in "Of Not Being a Jew" şiirinin başlangıcı da benzerdir:

İniyorum kulelerinden katil
iniyorum maktul minarelerden
taraçadan, bahçeden
ilk tanıyı bulanların indikleri her yerden
ilk tanıyı bulandıran bir vaşakla birlikte
değdikçe ayaklarım merdiven alçalıyor
açılıyor leşlerin, atmıkların cesurane
canlıların korka korka uzandıkları zemin
ağzımda kef
iki gözlerimde mil
iniyorum kulelerinden
katil.⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 229.

⁶⁷⁸ Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 238.

İniş metaforu, *katabasis* arketipinin de temelini teşkil eder. Yunancada *katabasis* sözcüğü, aşağı yönlü hareketi bildiren “kata” öneki ile “gitmek” anlamındaki olan “basein” fiilinin birleşiminden elde edilir⁶⁷⁹. Bu hâliyle burada iki şairin yaşadığı süreç hem aynı hem de zıddır. T. S. Eliot, “Ash Wednesday”in üçüncü bölümünün sonunda bu basamakları çıkıp bir cennet bahçesine çıkar ve orada Meryem Ana ile karşılaşır. İsmet Özel ise şiirinin ortasında “İnilecek kadar indim. Hayfa.”⁶⁸⁰ der. *The Waste Land*’de bahsedilen bir “Unreal City” (düşsel şehrin) en üst noktasından en alt noktasına, kulelerden deniz seviyesine inen şair burada şehrin sahteliğini fark eder ve artık kendine dönmesi gerekir. *Katabasis* arketipinin kullanımı konusunda İsmet Özel’in bu şiiri, *The Waste Land* örneğini takip etse de sürecin ilerleyişi ve kullanılan imgeler “Ash Wednesday”i daha çok andırır.

“Ash Wednesday” ve “Of Not Being a Jew” arasında imgesellik bağlamında başka benzerlikler de mevcuttur. Bunların en önemlilerinden biri leopar- vaşak imgesidir. Eliot, şiirinde kendisini yiyip bitiren, geride yalnızca kemiklerini bırakan üç beyaz leopardan bahseder⁶⁸¹. Bu leoparlar, şairi varoluşsal buhranlara sürükleyen dünyevî yaşantının tecessüm etmiş hâli olarak görülebilir. “Of Not Being a Jew”de ise belli bir yaştan sonra şiirin yanında beliren ve onu yalnız bırakmayan, sorgulamalara iten bir vaşak bulunur⁶⁸². Bu vaşak, şaire dünyanın geçiciliğini ve sahteliğini hatırlatır.

Eliot’ın “Ash Wednesday”de Meryem Ana’yı tasviren kurduğu tezatların çok benzerini İsmet Özel de “Of Not Being a Jew”de “bir kucak” yinelemesi ile kurar:

Lady of silences
Calm and distressed
Torn and most whole

⁶⁷⁹ “Definition of KATABASIS”, *Merriam-Webster Dictionary*, (17.03.2025), <https://www.merriam-webster.com/dictionary/katabasis>.

⁶⁸⁰ Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 244.

⁶⁸¹ Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 224.

⁶⁸² Özel, *Of Not Being A Jew*, ss. 238-45.

Rose of memory
Rose of forgetfulness
Exhausted and life-giving
Worried reposeful⁶⁸³

Ey sükûtun hanımefendisi
Asude ve gamlı
Lime lime ve yarasız beresiz
Hatırlayışın gülü
Unutkanlığın gülü
Hem dermansız hem hayat bahşeden
*Güven içre kaygılı*⁶⁸⁴

bir kucak sadece genç ve diri değil
bir kucak sadece yaşlı ve yorgun değil
bir kucak sadece erkek ve vakur değil
bir kucak sadece kıvrak ve dişli değil
bir kucak sadece kavruk ve intikamcı değil
bir kucak sadece gürbüz ve atak değil
bir kucak sadece üzgün ve dindar değil
bir kucak sadece temiz ve sevecen değil
bir kucak sadece pis ve sırnaşık değil
bir kucak sadece cömert ve sıcak değil
bir kucak sadece sancılı ve keskin değil
bir kucak sadece umursamaz ve bezgin değil
bir kucak sadece öksüz ve çolak değil
bir kucak
sadece bir kucak
açılınca açıkları kapatan

⁶⁸³ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 224.

⁶⁸⁴ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 225.

acıkınca doyuran
ve doyurunca
nasıl da perişan, ne kadar da ölçülü⁶⁸⁵

T. S. Eliot, bu tezatlarla Meryem Ana'yı anlatırken İsmet Özel ise İslamî bir bakış açısıyla Eşref-i Mahlukat olarak gördüğü kendi benliğini anlatır. Hristiyan bakış açısına göre aynı anda hem yaralı olan hem de yaraları sağaltan Meryem Ana'ya karşı İsmet Özel de iyi ve kötü şeylere kabil olan insanı koyar.

Parça benzerlikleri değerlendirilecek olursa T. S. Eliot'ın İsmet Özel'e tesirinin en yoğun olduğu dönemin Özel'in varoluşuna dinî bir dayanak bulduğu 1974 sonrasında yazdığı hem Tanrı, peygamber gibi yüce varlıklara yakarış hem de kendi hayatıyla hesaplaşma temalı şiirlerinde, "Münacaat", "Naat", "Of Not Being a Jew"de görüldüğü söylenebilir. Bu şiirlerde imgelem bakımından bariz bir tesir mevcuttur. Bundan yola çıkarak T. S. Eliot'ın İsmet Özel'e en bariz etkisinin, dinî yakarışın modernist şiirle harmanlanışında yol göstericiliği olduğu öne sürülebilir.

⁶⁸⁵ Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 240.

ALTINCI BÖLÜM

VI. OSMAN TÜRKAY'IN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELIOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri

Kıbrıs Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Osman Türkay, 16 Şubat 1927'de, Girne'ye bağlı Kazanafa köyünde doğar. Bu köyün adı, Kıbrıs Harekatı'ndan sonra Osman Türkay'ın anısını yaşatmak amacıyla Ozanköy olarak değiştirilmiştir⁶⁸⁶. Türkay'ın doğduğu köy, Beşparmak Dağları eteklerindedir. Bu durum, Türkay'ın şiirlerinde daha sonra yer vereceği “Toroslar” ya da “dağlar” gibi motiflerin de temelini hazırlamıştır⁶⁸⁷.

Osman Türkay, ilkokulu köyünde tamamlar. Daha sonra Lefkoşa Türk Erkek Lisesi'nin orta kısmından 1942'de mezun olur. Onun şairlik kariyerindeki dönüm noktası ile 1946 yılında Girne'deki English High School'dan (İngiliz Lisesi) mezun olmasıdır. Bu okulda şiir yazacak kadar iyi düzeyde İngilizce öğrenmiştir. Dilin yanında İngiliz kültür ve edebiyatını da öğrenmesi onun erken yaşlardan itibaren çift yönlü bir şahsiyet kazanmasını, böylece yereli aşmasını sağlamıştır.

Osman Türkay'ın şiir kariyeri bu yıllarda başlamıştır. Erken döneminde daha ziyade Türk edebiyatının özellikle de II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde şiir yazan Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Rıza Tevfik gibi şairlerin tesiri altındadır⁶⁸⁸. Doğrudan Yahya Kemal'den alınan “Mehtap, iri güller” gibi imgeleri kullandığı bu dönemde Osman Türkay, çoğunlukla doğa, hasret, memleket sevgisi gibi

⁶⁸⁶ “Dünyaca ünlü şairimiz, Osman Türkay'ın büstü açıldı”, *Gündem Kıbrıs Gazetesi - Kıbrıs Haber*, (21.04.2025), <https://www.gundemkibris.com/dunyaca-unlu-sairimiz-osman-turkayin-bustu-acildi>.

⁶⁸⁷ Mustafa Balcı, *Osman Türkay'ın Şiirlerinde Dil ve Üslup*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2004, s. 9.

⁶⁸⁸ Balcı, *Osman Türkay'ın Şiirlerinde Dil ve Üslup*, s. 7.

lirik temaları işlese de ileride onun “kozmetik şair” olarak anılmasına sebebiyet verecek olan gök, zaman, deniz, müzik gibi kavramların da şiirine girdiği görülür⁶⁸⁹.

Osman Türkay, yükseköğrenimi için Türkiye’ye gelip burada gazetecilik eğitimi almıştır. Sonrasında İngiltere’ye gidip orada da gazetecilik ve felsefe eğitimi görür. Bu yıllarda şiire ara verir, yedi yıl boyunca şiir yazmasa da bu sürede İngiltere’de o yıllarda hâkim olan modernist şiiri derinlemesine inceler. İngiltere’de geçirdiği bu yıllar Osman Türkay’ın kendi şiir çizgisine ulaşmasını sağlamıştır. Bu yıllarda Osman Türkay’ın şairlik anlayışı iki önemli değişim geçirir. Öncelikle lirik anlayıştan uzaklaşıp modernist, kozmik ve felsefî temalara yönelir. Bunun yanında Budizm ve Kadim Hint felsefesi gibi Doğu mistisizmine ait motifleri ve imgeleri şiirine taşır⁶⁹⁰.

Osman Türkay, 1958 yılında şiir yazmaya geri döner. Bu yıllardan itibaren şiirlerini Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımlar. Artık, “uzay şairi”, “kozmetik şair” gibi sıfatlarla anılmakta ve uluslararası bağlamda tanınmaktadır. Bu dönem şiirlerinde uzay, evren, kozmos, sonsuzluk gibi evrensel ya da felsefî meseleleri, metafizik sorgulamaları, insanın evrendeki yeri ve geleceğini, kuantum fiziği ve astronomi gibi bilimsel kavramları şiirlerine taşımıştır.

Osman Türkay’ın Türk şiirine kattığı bu yeni temalar, İngilizce şiirler kaleme alması, edebiyatımıza yeni bir açılım kazandırmıştır. Türk şiirindeki geleneksel tema ve söyleyiş özelliklerini aşarak evrenselliğe uzanan Türkay, çeşitli uluslararası ödüller kazanmış, iki kez de Nobel edebiyat ödülüne aday gösterilmiştir⁶⁹¹. Osman Türkay’ın eserleri elliye aşkın dile çevrilmiştir⁶⁹². 2001 yılında vefat eden Osman Türkay’ın, *7 Telli, Uyurgezer, Evrenin Düşünde Gezgin, Seçme Şiirler* başlıklı dört şiir kitabı; *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler* başlıklı bir deneme kitabı, *Piramit Üçlüsü* başlıklı bir tiyatro kitabı mevcuttur.

⁶⁸⁹ Balcı, *Osman Türkay’ın Şiirlerinde Dil ve Üslup*, s. 8.

⁶⁹⁰ Balcı, *Osman Türkay’ın Şiirlerinde Dil ve Üslup*, s. 12.

⁶⁹¹ Ümmühan Bilgin Topçu, “Osman Türkay Poetikasında Bir İmkan Olarak Kozmik İmgeler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 40 (2016), ss. 237-73, doi:10.17133/tubar.270454.

⁶⁹² Eda Işır, “Osman Türkay”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (21.04.2025), <https://teis.ye-sevi.edu.tr/madde-detay/osman-turkay>.

B) T. S. Eliot Çevirileri

Osman Türkay, Türk edebiyatında T. S. Eliot'ı ilk tanıyan isimlerden biridir. 1950'li yıllar İngiltere'deki eğitimi esnasında iştigal ettiği bu şairin şiirlerinden bazılarını Türkçeye tercüme edip 1965 yılında *T. S. Eliot: Seçme Şiirler* başlıklı kitabıyla yayımlamıştır. Bu çalışma, T. S. Eliot'ın Türkçede müstakil bir kitap olarak yayımlanmış ilk şiir çeviri derlemesi olma özelliğini taşır. Yeditepe yayınlarının dünya şairlerinden seçkiler serisinin üçüncü cildi olma özelliği de gösterir; bu serinin ilk cildi Yorgi Horasanoğlu çevirisiyle Yunan Şair Petro Hronas'ın şiirlerinden seçmeler, ikinci cildi Talat Sait Halman'ın Shakespeare'in sonnetlerinden yaptığı çevirilerden oluşur. Kitap basıldığında henüz yayımlanmamış olan dördüncü cilt ise Ülkü Tamer'in Fransız şair Max Jacob'dan yaptığı çevirilere aittir.

Osman Türkay'ın T. S. Eliot çevirileri, müstakil bir kitap olarak basılmış olmasına karşın hacmen oldukça küçüktür. Toplamda kırk beş sayfa olan kitapta Osman Türkay'ın "T. S. Eliot Üstüne Birkaç Söz" başlığıyla yazdığı yedi sayfalık bir sunuş yazısından sonra "Marina", "Yolculuk", "Ölümsüzlüğün Fısıldayışları", "Pişen Yumurta", "Prelüder", "Küçük Ruh", "J.Alfred Prufrock'un Aşk Şarkısı", "Bir Kadının Portresi", "Gök Gürültüsünün Dedikleri" başlıklarıyla T. S. Eliot' ait dokuz şiirin çevirisi yer alır⁶⁹³.

Osman Türkay'ın seçkisi ilginçtir. T. S. Eliot'ın ölümünden sonra yapılmasına, Osman Türkay'ın T. S. Eliot'ın bütün şiir dünyasından haberdar olmasına karşın yalnızca 1930 yılına kadar olan şiirlerini kapsar. "Whispers of Immortality", "A Cooking Egg" gibi şairin daha az bilinen, satirik eserlerine yer vermiş olmasına rağmen "Gerontion", "The Hollow Men", "Ash Wednesday" gibi 1930 öncesi dönemde en çok öne çıkan şiirlerine yer verilmemiştir. Bu durum, Osman Türkay'ın kişisel beğenisinden kaynaklanmış olacağı gibi seçkinin ileride geç dönem şiirleri içeren başka bir seçkiyle tamamlanması da planlanmış olabilir.

⁶⁹³ T. S. Eliot, *T. S. Eliot: Şiirler*, çev. Osman Türkay, 1. b., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1965.

Osman Türkay'ın kitabın girişı için yazdığı sunum yazısı da incelemeye değerdir⁶⁹⁴. Osman Türkay yazısına aldığı ödülleri referans vererek T. S. Eliot'ı tanıtmakla başlar, sonrasında Nurullah Ataç'ın Eliot'ı döneminin en büyük şairi olarak gördüğünden bahseder. Eliot'ı tanıtmak için nesnel referanslara ihtiyaç duyması, Osman Türkay'ın bu yazıyı kaleme aldığı 1960'lı yılların başlarında Eliot'ın henüz Türk kamuoyunda yeterli düzeyde tanınmadığını gösterir. Türkay daha sonra İngiliz şiiri üzerine bilgisini sergileyerek T. S. Eliot'ı bu gelenek üzerine bir konuma yerleştirir. Türkay'a göre Eliot, ABD doğumlu olmasına rağmen kendini bir Avrupalı gibi konumlandırmış, romantik şiirinin imkânlarının tükenmesinden sonra bir durgunluk dönemine giren İngiliz şiirine yeni bir açılım getirmiştir. Türkay, Eliot'ın gelenek, zaman, iyimserlik gibi bazı temel konulardaki görüşlerini de aktarır. Şair bu giriş yazısında Eliot'ın *Four Quartets* şiirlerinden sıkça alıntılar yapmıştır. Türkçeye çevirdiği bu alıntılarda dikkat çeken bir nokta ise coğrafi yerlerden ve mekânlardan oluşan şiir başlıklarını Türkçeleştirmiş olmasıdır. Örneğin çoğu çeviride "Burnt Norton" olduğu gibi bırakılırken Türkay bunu "Yanık Norton" olarak sunar. Yazının sonunda *Four Quartets* şiirlerinin bu derlemede yer almayacağını, sonra müstakil bir kitap olarak bunları yayımlamayı umduğunu belirtir.

Osman Türkay, T. S. Eliot çevirilerinde kendi şairliğinden gelen özgüvenle serbest bir tutum takınır. Örneğin "Marina" şiirinin son dizelerinin çevirisinde orijinal metinde olmayan sözcüklere yer verir:

And remember.

The rigging weak and the canvas rotten

Between one June and another September. (s. 109)

Ve hatırlıyorum sırasıyla.

Halatlar takatsiz, yelken çürümüş, erimiş mum

Bir haziran ile bir başka eylül arasında. (s. 14)⁶⁹⁵

⁶⁹⁴ Eliot, T. S. *Eliot: Şiirler*, ss. 5-11.

⁶⁹⁵ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 188.

Gerek Nurullah Ataç'a yaptığı atıf, gerekse de şiiri çevirilerinde "özdeksel" gibi sözcüklere yer vermesi⁶⁹⁶, Osman Türkay'ın Öztürkçecilik akımına sempati ile yaklaştığını gösterir. Türkay, "Journey of the Magi" çevirisinde de şiirden bazı çıkarmalar ve eklemeler yapar⁶⁹⁷, şiirde bahsedilen kervan yolculuğuna uygun olacak şekilde daha bıçkın bir söyleyiş geliştirir. "Whispers of Immortality" şiirinde ise büyük ölçüde orijinal metne sadık kalır. "A Cooking Egg" şiirinin çevirisinde ise anlamı bozacak şekilde müdahalelerde bulunur⁶⁹⁸. Şairin "Preludes" çevirisi ise hem anlamı korumayı başardığı hem de orijinal şiirdeki aliterasyonları farklı biçimlerle yeniden kurmayı başarması açısından takdire şayandır⁶⁹⁹. Zira Osman Türkay, sunuş yazısından yabancı dilden yapılan şiirlerdeki en büyük meselenin, şiirin müzikalitesini koruyabilmek olduğunu söylemiştir⁷⁰⁰. "Küçük Ruh" başlıklı "Animula" çevirisi ise görece başarısızdır, Osman Türkay burada şiirin anlamını vermeyi tam olarak başaramadığı gibi bir müzikalite de yaratamaz⁷⁰¹. "Portrait of a Lady" çevirisinde ise anlam başarıyla korunmuş olsa da müzikalite yeterince aktarılamamıştır⁷⁰².

Osman Türkay'ın çeviri seçkinde T. S. Eliot'ın iki tane uzun ve popüler şiiri yer alır. Bunlar "The Love Song of J. Alfred Prufrock" ve *The Waste Land*'in son bölümünü oluşturan "What the Thunder Said" kısmının çevirileridir. "J. Alfred Prufrock'un Aşk Şarkısı"nda Türkay, şiirin başındaki İtalyanca epigrafi olduğu gibi korumuştur. Bu durum şiirin orijinalliğine katkıda bulunsa da okurun metni anlamlandırmasını, özellikle de internet erişiminin olmadığı o yıllarda zorlaştırmıştır. Şiirin karmaşık imgelem dünyasını yalın bir şekilde Türk okura aktarmayı amaçlayan Türkay, zaman zaman şiirin orijinalindekine denk düşmeyen Türkçe karşılıklar da kullanmıştır⁷⁰³. "Gök Gürültüsünün Dedikleri" başlıklı çevirisinde de orijinal

⁶⁹⁶ Eliot, T. S. *Eliot: Şiirler*, s. 13.

⁶⁹⁷ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 96.

⁶⁹⁸ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 216.

⁶⁹⁹ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 138.

⁷⁰⁰ Eliot, T. S. *Eliot: Şiirler*, s. 6.

⁷⁰¹ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, ss. 103-4.

⁷⁰² Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, ss. 196-98.

⁷⁰³ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 152.

metindeki dipnotları çeviriye taşımadığı gibi bazı mısraları da şiirden çıkarmıştır; buna karşın şiirin ritmini vermekte oldukça başarılıdır⁷⁰⁴.

Osman Türkay'ın çeviri seçkisinde yer almayan fakat dergilerde yayımlanan üç T. S. Eliot çevirisi daha vardır. Bunlar Eliot'ın ilk dönem şiirlerinden "Gerontion" ve *Four Quartets*'ta yer alan "Burnt Norton" ve "The Dry Salvages"tır. "Gerontion" tercümesi *Varlık* dergisinde 1970 yılında, 751. Sayıda yayımlanmıştır⁷⁰⁵. Türkay bu tercümesinde girişteki epigrafi Türkçeleştirse de Yunancada "Küçük ihtiyar adam" anlamına gelen başlığı⁷⁰⁶ Türkçeleştirmez, halbuki Latince "Animula" başlığını daha önce "Küçük ruh" şeklinde Türkçeleştirmiştir. Tercümede, Dr. Nimet Alpaslan'a göre Türk okurunun zihninde imgelerin kolaylıkla canlanmasını sağladığı için olumlu bulduğu değişiklikler yapılmıştır⁷⁰⁷. Buna karşın bu değişikliklerin belki şairin bilgi eksikliği belki de önemsiz görmesi nedeniyle bazı nüansları ortadan kaldırdığı da bir gerçektir. Örneğin şiirde geçen "I was neither at the hot gates" dizesi Türkay tarafından "Ne kale kapılarındaydım yalaz yalaz" şeklinde aktarılmıştır⁷⁰⁸. Halbuki "Hot Gates", Yunanca Termofil'in karşılığıdır. Termofil, adını yakınlarında bulunan sıcak kükürt kaynaklarından alır, bu nedenle yeraltı kapıları ile ilişkilendirilerek Yunancada "Sıcak kapılar" diye anılmıştır⁷⁰⁹. Dolayısıyla şiirdeki ihtiyar adamın anlatmak istediği şey, hem destansı hem de trajik bir muharebe olarak Batı zihninde çok önemli bir rol oynayan M.Ö. 480 tarihli Termofil Muharebesi gibi anlamlı bir zaman diliminde yer almadığıdır. Bu durum, T. S. Eliot'ın şiiri bakımından önemlidir zira şair, *The Waste Land*'de Pön Harpleri ile Birinci Dünya Savaşı'nı eşitlediği gibi burada da uzak tarih üzerinden yakın tarihi anımsatmaktadır.

⁷⁰⁴ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 205.

⁷⁰⁵ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 105.

⁷⁰⁶ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 125.

⁷⁰⁷ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 105.

⁷⁰⁸ Alpaslan, T. S. *Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 105.

⁷⁰⁹ Metych, "Greco-Persian Wars | Definition, Battles, Summary, Facts, Effects, & History | Britannica", 04.04.2025, <https://www.britannica.com/place/Thermopylae>.

“Burnt Norton” tercümesi ise Osman Türkay tarafından *Türk Dili* dergisinin 1967 tarihli 185. sayısında “Yanık Norton” başlığıyla yayımlanmıştır⁷¹⁰. Daha önce zikredildiği üzere Osman Türkay’ın özel isimlerden oluşan bu başlıkları çevirmesi ilginçtir. Bu şiirde çeviride Osman Türkay, İngilizce metindeki ifadelere sadık kalsa da Türkçe söyleyişten uzaklaşmıştır⁷¹¹. “Burnt Norton” çevirisinde yaptığı gibi, “The Dry Salvages” şiirinin başlığını da “Kuru Kayalar” şeklinde Türkçeleştirmiş ve bu çeviriyi *Türk Dili* dergisinin Temmuz 1965 tarihli 166. Sayısında yayımlamıştır Osman Türkay. Başlığın çevirisi takdire şayandır zira “salvages” daha ziyade deniz enkazları için kullanılır. Buna rağmen Osman Türkay, şiire adını veren mekânın Massachusetts Körfezi’nde, T. S. Eliot’ın çocukken ailesinin yazlık olarak kullandığı yerin yakınlarındaki bir grup kayalık olduğunun⁷¹² bilinciyle “Kuru Kayalar” başlığını münasip görmüştür. Bu durum, Osman Türkay’ın T. S. Eliot’ın hayatıyla ilgili de geniş bir malumata sahip olduğunu gösterir. Bu şiirde, T. S. Eliot’ın geniş kelime haznesine karşılık olarak Türkay da Öztürkçe, Arapça, Farsça kelimelerden faydalanır; böylece anlam zenginliğini şiirin ritmini de koruyarak aktarmayı başarır⁷¹³.

C) Osman Türkay’ın Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri

1) Osman Türkay’ın T. S. Eliot’ı Türk Kamuoyuna Takdimi

Osman Türkay’da T. S. Eliot’ın tesiri, yazarın yazılarında net bir şekilde hissedilir. Kıbrıs Türklüğünün sembol isimlerinden olan, aynı zamanda da Türkçe ve İngilizce şiirleriyle tanınan Osman Türkay, döneminde birçok farklı mesele hakkında düzyazılar kaleme almış, bu yazılarında T. S. Eliot’ı sık sık anmıştır. Üstelik Os-

⁷¹⁰ Alpaslan, T. S. *Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 124.

⁷¹¹ Alpaslan, T. S. *Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 125.

⁷¹² John D. Boyd, “The Dry Salvages-Topography as Symbol-I”, *New Blackfriars*, C. 51, S. 599 (1970), ss. 184-93.

⁷¹³ Alpaslan, T. S. *Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, ss. 218-19.

man Türkay, yaşadığı dönemde Türk edebiyatında T. S. Eliot hususunda en yetkin şahıslardan biri olarak görülmüştür. Örneğin T. S. Eliot'ın vefat ettiği Ocak 1965'te çıkan *Varlık* dergisi sayısında "Büyük Bir Ozan Öldü" başlıklı bir yazı kaleme alarak şairin ölümünü duyurmak, hayatını ve eserlerini özetlemek görevi ona düşmüştür⁷¹⁴. Türkay bu yazısında Eliot'ın *The Waste Land*, "The Hollow Men", *Four Quartets* gibi önde gelen şiirlerini, bu şiirlerin arka planlarını anlatır. Eliot'ın klasik ve gelenek mefhumlarını son derece isabetli ve yalın bir şekilde özetler. Bunların yanında Eliot'ın dinî ve siyasî görüşlerine de değinir. Öyle ki Eliot'ın bu denli benimsenmesinin ve ödüller almasının biraz da onun muhafazakâr görüşlerinden kaynaklandığını dile getirir⁷¹⁵. Yazının geneli övgü dolu olsa da bir yerde Eliot'ın felsefesini sistemsiz bulduğunu belirtir:

Eliot herhangi bir ozanda bütünlüğe büyük önem verir; Shakespeare'in bütün yapıtlarının basamak basamak gelişen tüm bir şiir olduğunu söyler. Bu görüşe göre Eliot, büyük bir ozandır. Çünkü, hiçbir yapıtı ötekinden ayrılamaz. Yalnız şu var ki, düşüncelerinde bir sentez, felsefesine bir sistem yaratamamıştır. Doğruyu söylemek gerekirse, felsefesi bir parça bohçasına benzer. Bunun nedeni, herhalde kendine model olarak seçtiği birbirine karşıt ozanlarla düşünürlerin yukarıda sıraladığım adları gözden geçirilince daha kolaylıkla anlaşılır.⁷¹⁶

Yazıdaki bir diğer ilginç nokta ise Türkay'ın kişisel bir anekdotunu aktarmasıdır. Eliot'ın yayınevi Faber & Faber'ı ziyarete giden Türkay, burada onunla görüşmek istemiş, bu talebi olumlu karşılanmış fakat Eliot'ın o sırada hasta yatması nedeniyle ileri bir tarihe ertelenmiş, Eliot vefat edince de bu görüşme gerçekleşmemiştir. T. S. Eliot ile bir Türk şairinin görüşme fırsatı yakalaması ama böyle bir talihsizliğin yaşanması şüphesiz ki üzücüdür.

⁷¹⁴ Osman Türkay, "Büyük Bir Ozan Öldü", *Türk Edebiyatçıları Birliği: Seçmeler 1965*, Türk Edebiyatçıları Birliği, 1965, ss. 87-93.

⁷¹⁵ Türkay, "Büyük Bir Ozan Öldü", s. 87.

⁷¹⁶ Türkay, "Büyük Bir Ozan Öldü", s. 90.

2) Batı Medeniyetinin Vaziyeti Karşısında T. S. Eliot

Osman Türkay, aldığı eğitim ve uzun süre İngiltere’de yaşamış olması nedeniyle küresel siyaset, kültür, sanat, edebiyat dünyasını da yakından takip etmiştir. Yapısalcılık, post-yapısalcılık, post-modernizm tartışmalarının hararetle devam ettiği 60’lı ve 70’li yıllarda bu tartışmaları yakından takip etmiştir. Bu yıllarda süregiden benlik, yabancılaşma tartışmalarına atfen T. S. Eliot’ın “The Hollow Men” şiirinden bir çift dizeyi kullanarak bu tartışmayı somutlaştırmak ister. “Biçimsiz şekil, renksiz ton / Felç olmuş kuvvet, hareketsiz jest” şeklinde çevrilebilecek bu iki dizeyi orijinal hâli ile, çevirmeden verir:

Bay Lukacs’a göre, yöntemler birbiriyle çatışsa da sorun, düşünbilimsel bir nitelik taşıyor. “Öyküsel nesnelliği yadsıma, öznelliğe teslim olma, baş eğme, James Joyce’un bilinç akımı tekniğine, Musil’in “etken edilgenlik”ine, Gide’in “aktion gratuite”sine dönebilir en sonunda. İnsanın içe çevrikliği, soyut bir öznelilik halini alırsa, dış gerçeklik yiter; kişilik, özbenlik, bölük pörçük olur, dağılır. T. S. Eliot’un şu dizelerde anlattığı gibi:

Shape without form, shade without colour

Paralysed force, gesture without motion⁷¹⁷

Türkay’a göre daha önceki bir bunalım döneminde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında da benzer bir ruh hâli peydah olmuş, Batı Uygarlığı uçurumun kenarına gelmişti. Bu durumu çok iyi teşhis eden T. S. Eliot, edebiyat ve sanatın buradan kurtulabilmesini sağlamıştır:

Yapılacak olanlar artık yapılmış, büyüklük çağları geride kalmış! Bu öngörü, bu mutsuz ve umutsuz düşünceler, Batılı yazarları ve sanatçıları yeni bir nihilizm’in kucağına attı. Artık onlara göre, Batı Uygarlığı, bir tufanın eşiğine yaklaşmış, uçurumun kenarına gelmişti. Eninde sonunda çökmesi kaçınılmaz bir durum. Geleneksel edebiyata bağlı olan yeniciler de avangarde’lar da bu hazin ruh durumundan kendilerini koruyamadılar. T.

⁷¹⁷ Osman Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, 1. b., KKTC: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 24.

S. Eliot, “The Waste Land” adlı yapıtında, bu ruh durumunu şu dizelerle dile getirir:

Üçüncü kim yürüyen tellim yanıbaşında?
Saydığımda, yalnız sen ve ben varız, birlikte
Ama karşıdaki ak yola baktığımda
Yanıbaşında bir başka yürüyen görünür
Kayarak, bir koyu mantoya bürünmüş, atmaca başlıklı
Kadın mı erkek mi, nedir bilmiyorum
Ama yanıbaşındaki kim öteki?
Havada yükselen o ses ne!
Anne yasının mırıltısı
Kaynaşan o atmaca başlıklı sürüler ne?
Sonsuz düzlüklerde, çatlak toprakta yuvarlanan
Yalnız ufuklarla çevrelenmiş
Dağların üstündeki kent ne?
Çatlayan, tekrar biçimlenen ve patlayan
Menekşemsi havada.
Düşen kaleler
Kudüs, Atina, İskenderiye
Viyana, Londra
Hepsi yalan⁷¹⁸

3) T. S. Eliot’ın Şiire Getirdiği Yenilikler

Yaşadığı dönemde şiirde bir sıkışma sezinleyen Türkay, daha önce böylesi bir sıkışma ortamında şiire yeni bir kapı aralayan T. S. Eliot’ı sık sık anar:

⁷¹⁸ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 52.

Yeni şiir, hele İngiltere’de, çoktan geriledi. Devrim çağı kapanıp, evrim çağı başladı. Çünkü T. S. Eliot’un dediği gibi, gerek dilde, gerekse edebiyatta, sürekli devrimler bir karmaşalık (anarşi) yaratır.⁷¹⁹

70’li yıllarda Batı Almanya’yı ziyaret eden Türkay, burada Almanların savaştan sonra toparlanmalarına, endüstriyel ve ekonomik atılımlarına karşı takdirini dile getirir fakat Alman ulusunun aynı atılımı kültür – edebiyat sahasında gerçekleştirememesinden yakınır. Türkay’ın öncü edebiyatçılar olarak gördüğü isimler arasında T. S. Eliot da mevcuttur:

Buraya dek yazdıklarım, konuya şundan-bundan şöyle bir giriş yapmak amacını güdüyor şüphesiz. Benim yazmak istediklerim başka. Goethe’nin torunları, ne yapıyorlar, ne âlemdeler? 1910 yılından bu yana, İngiliz dili; Yeats, Pound, T. S. Eliot, Dylan Thomas ve Auden gibi ozanlarla, batı şiirinde öncülüğü sağlamış bir durumda. Uluslararası yazın acunu Fransızların Albert Camus’sünü, Sartre’ını geceleyip duruyor. Gerçi Almanca’nın da Rilke, Kafka, Thomas Mann gibi bu çağa özgü büyük değerleri var ama, şiirde, sesleri pek duyulmuyor, varlıkları görülmüyor. Bunun nedeni ne? Ekonomik gelişmenin yanı sıra, kültürel ilerleyiş gerekmez mi?⁷²⁰

1950’li yıllarda İngiltere’de çıkan “The Movement” edebiyat akımını tanıtan Türkay, bu akımın İngiliz edebiyatı içindeki yerini saptamak için T. S. Eliot’ın ısrarla üstünde durduğu, bir nevi iade-i itibar için çabaladığı metafizik şairler akımından ve bu akımın önde gelen isimlerinden bahseder:

Bizim İkinci Yeni ya da Anlamsız şiir adını verdiğimiz, yeni şiir akımının, İngiltere’de geçirdiği kısa serüvenden söz açmak istediğimi herhalde anlamışsınızdır. İngiliz akımcıları, her nedense akımlarına özel bir ad koyma gereksinmesi duymamışlardı. “Soyut Şiir” deselerdi, İngiltere’de, Marlowe ve Shakespeare ile başlayan uzun bir soyut şiir geleneği vardı. “Doğa Ötesi” şiir deselerdi, doğa ötesi şiirin İngiltere’de ilk babaları John Donne ve çağdaşlarıydı. “İkinci Yeni” deselerdi, kim bilir belki de gülünç olacaklarından korkmuşlardı. Çünkü, hiçbir ozan bir çağdaşını eskitemez. Bu ancak moda dünyasında olabilir. “Anlamsız Şiir” deselerdi, ebeliğini

⁷¹⁹ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 37.

⁷²⁰ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, ss. 62-63.

yaptıkları, korkunç, yırtıcı, baş kaldıran şiir çocuğunu, daha henüz doğmadan, genel efkar önünde ölüme mahkûm edebilirlerdi. Onlar yalnız, “The Movement”, yani Akım demekle yetindiler.⁷²¹

Türkay, “The Movement” üzerine yazısını sonlandırırken de bu akımın getirdiklerini, amaçlarını, T. S. Eliot’ın yapmak istediği yenilikle mukayese eder. Bunu yaparken yazarın tonundan T. S. Eliot’a karşı bir sitem de sezinlenir:

Çılgınlıktan ayrılınca, ilkönce us, “aklıselim” hastalığı defedince güç gelir kişiye. İngiliz yazını şimdi bu durumda. Dünün yüzeyselleri, bugün artık insana, dünyaya gerçek insan sorunlarına eğildikçe derinleşiyor da. Ama şurası bir gerçek ki, söz konusu ettiğimiz Akım, İngiliz şiirine damgasını basmıştır. Bütün duygusallığına, bütün çılgınlıklarına karşın, Akımcılar, modern eleştirmenlerin, modern şiirden umduklarının bir kısmını olsun veriyorlardı. Akımcılar, gürültücü ozanlardı. Aslında modern eleştirmenler de, modern şiirden, zamanın mekanik seslerini, gürültülerini yansıtmalarını istemiyorlar mıydı? Hatta bir bakıma, bu şiir T. S. Eliot’un isteklerini de karşılıyordu. T. S. Eliot, bu çağın tüm sorunlarıyla, tüm davranışlarıyla karmakarışık bir çağ olduğunu; bundan ötürü, karmakarışık bir şiir sanatı gerektirdiğini belirtmişti. Bununla birlikte, hele şiir, bu yenileşme serüveninde, çok sayıda okuyucu yitirmiştir. Bir zamanlar, hele klasik ve romantik çağlarda, şiir okuma haritasında bir imparatorluk idi. Şimdi ise küçücük bir ülke olmuştur. Ama, yeni şiir, şiirliğinden ne kaybetmiştir? Ya da kazancı ne olmuştur? Okuyucuların azalma nedenleri nelerdir? Bu gidişle sonu ne olacaktır? Gün gelecek, hiç okunmayacak, okuma haritasından büsbütün silinecek midir?⁷²²

4) T. S. Eliot’ın Eleştirmen Kişiliği

Osman Türkay, sanat ve kültür dünyasında sistematik bir eleştirinin varlığının sağlıklı bir ortam için şart olduğunu düşünür. Bu konuda Batı edebiyatlarını, özellikle de İngiliz edebiyatını örnek gösterir. Burada verdiği eleştiri dergisi örnekleri arasında T. S. Eliot’ın uzun süre editörlüğünü yaptığı *The Criterion* da vardır:

⁷²¹ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 84.

⁷²² Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 88.

Yerleşmiş, oturmuş bir eleştiri geleneği olmayan toplumlarda sanat acunu, bir kör-döğüşü iyinde bocalayabilir. Ama batı ülkelerinden hangisi yerleşmiş eleştiri geleneklerinden yoksun? İngiliz dili edebiyatında, yenilik çabasının başladığı 1910 yılından bu yana, eleştiri alanında görkemli gelişmeler kaybedilmiş; eleştiri bir saldırı silahı olmaktan kurtarılıp bir değerlendirme aracı haline getirilmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında yayın alanına çıkan ama hele bazıları çok kısa ömürlü olan *The Criterion*, *The Adelphi*, *Scrutiny* ve *The Calender of Modern Letters* adlı eleştiri dergileri, sadece çağdaş İngiliz edebiyatını eleştirmekle kalmamışlar; fakat başlangıçtan sona dek bütün İngiliz edebiyatını da didik didik ederek yeniden değerlendirmişlerdir. (Batı acunu şimdi de Yunan ve Latin edebiyatlarını süzgeçten geçirmeye başlamışlardır.)⁷²³

Osman Türkay'ın *The Criterion*'ın adını zikretmesi boşuna değildir. Türkay bu dergiyi okumuştur. Eliot'ın burada yazdığı bir yazıyı kendi çevirisiyle alıntılar:

İngiliz dilinde, çağın ilk önemli eleştirilerinin *The Egoist* dergisinde yayımlandığına inananlar da var. Bu arada T. S. Eliot, Ezra Pound gibi yazarların eleştiriye bilimsel açıdan uzun uzun tartışmaları da, modern anlamda eleştirinin doğmasına yardım etmiştir. T. S. Eliot, kendi yönettiği *The Criterion* dergisinin Temmuz 1927 sayısında, çağdaş eleştirinin amaçlarını belirten bir yazısında şöyle diyordu:

“1910'da başladığı söyleneblen dönemin kendine özgü bir eleştiri gereksinmesi vardı. Bu eleştiri, geçmiş çağların edebiyatlarında görülen genel ve üstünkörü yargılardan uzak olmalıydı. Gereksinmesi duyulan şey, bütün edebî yapıtları yeniden gözden geçirip değerlendirecek; başka ülkelerden ve başka çağlardan yeni gereç (malzeme) ve yeni teknik getirecek bir eleştiri çabasıydı.”⁷²⁴

T. S. Eliot, öncülük ettiği “New Criticism” akımıyla edebiyat eleştirisinde büyük bir yeniliğe imza atmıştır. Osman Türkay, doğrudan bu akımın adını zikretmese de en önemli özelliğini aktarır. Tarihselci eleştiriye itiraz olarak doğan bu akımda yazarın şahsı ve yapıt ayrılır, eleştiri yapıta odaklanır.

Sainte-Beuve ve Matthew Arnold'la eleştiriye tarihsellik duygusu ege-men olmaya başladı. Tarihsel eleştiri öğretisine göre, eleştirmenin, tam ve

⁷²³ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 110.

⁷²⁴ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 111.

doğru bir sonuca varması için, herhangi bir yapıtın karakterlerini ve o yapıtın yazarını yaşadığı zaman içinde ele alarak incelemesi gereklidir. Ama bu ne kerteğe dek başarılı olabilir. Elimizde kalan yapıttır. Yazarı, çağlarca önce aramızdan göçmüştür. Karakterlerin yaşadığı koşulları ve zaman parçasını da pek iyi bilemeyiz. Bundan dolayı tarihsel eleştirin de başarılı olacağı daha ondokuzuncu yüzyılda şüphe kaldırmaya başladı. Tarih görüşü ve tarih duygusu hayli güçlü olan T. S. Eliot, içine bulunduğumuz yüzyılda, geçmiş duygusunu ortadan kaldırmakla buna güzel bir çare bulmuştur. Eliot, eski ozanları da yaşayan ozanlarla bir tutmuş, onların yaşadıkları çağların koşullarını bir yana bırakıp sadece yapıt üzerinde durmuştur.⁷²⁵

Eliot'ın en önemli makalelerinden biri, Vergilius üzerine olanıdır. Eliot, bu makalesinde Vergilius üzerinden idealize ettiği Hristiyan Batı medeniyeti üzerine tespitlerde bulunur. Osman Türkay, Eliot'ın bu makalesini değerlendirir:

Çağımızın ünlü ozanlarından ve eleştirmenlerinden T. S. Eliot, Vergilius ve Hristiyan Dünyası (Vergil and the Christian World) adlı denemesinde, Vergilius'un söz konusu şiiriyle İsa'yı kastettiğine inanmamakla birlikte, Vergilius'ta bazı Hristiyan motiflerinin bulunduğunu ileri sürmektedir. Virgil the Father of the West adlı görkemli yapıtın yazarı Theodor Haecker'in yöntemini izliyen T. S. Eliot, Yunan ozanlarının ve özellikle Homeros'un dünyası ile Vergilius'un dünyasını kıyaslayarak, Vergilius'ununki daha incelmış, daha uygarlaşmış bulmaktaydı.

(...)

T. S. Eliot, Vergilius'un Hristiyan düşüncesine yakınlığını araştırırken, şu üç sözcüğü göz önünde tutmaktadır: Jabor, pietas, fatum: emek, dine ve aileye bağlılık, kader.

(...)

Şimdi gelelim dine bağlılık kadar aileye, ana-babaya bağlılık anlamını da veren pietas sözcüğüne. T. S. Eliot'un belirttiği gibi, Vergilius, Aeneas adlı ünlü koçaklamasında bu sözcüğü sık-sık kullanır: Pius Aeneas. Öte yandan, fatum, kader ya da alınyazısı, Vergilius'un yapıtlarında sık sık görülen sözcüklerden biri.

T. S. Eliot bu sözcüklerin genel anlamlarını bir bir incelemekte ve Vergilius'un Hristiyan düşüncesine yakınlığının kanıtları olarak ortaya sürmektedir.⁷²⁶

⁷²⁵ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, ss. 128-29.

⁷²⁶ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, ss. 136-37.

5) Edebî Bir Otorite Olarak T. S. Eliot:

Osman Türkay için T. S. Eliot, modern İngiliz edebiyatı kanonunun merkezî ismidir. Türkay'a göre modern İngiliz şiirini T. S. Eliot tanımlamıştır. Mamafih, Eliot'ın arkasından gelenler, onu taklit edenler, Eliot'ın ustalığına sahip olmadıkları için onun çizgisini devam ettirememişler ve şiiri anlamsızlığa mahkûm etmişlerdir. Neticesinde Eliot'ın da aşılması gerekmiş, Lowell, Wilbur gibi şairler Eliot'ın getirdiği kuralların dışına çıkarak şiire yeni bir soluk getirmişlerdir. Osman Türkay'ın bu değerlendirmesi, Eliot'ın her şairin gelenekten beslendiği fakat bu durumun çift yönlü olduğu, her şairle geleneğin de zenginleşip büyüdüğü teziyle paralel görünmektedir:

Şiirsel başkaldırıışta, yalnız Beat kuşağına kısaca değinmekle yetinirsek, durumu gereği gibi aydınlatmış sayılmayız. Yeni İngiliz şiirini, 1910'lardan sonraki dönem içinde Amerika'da doğmuş olan ozanlar başlattı. Böylece, yeni İngiliz şiiri değil, yeni Amerikan şiiri de bu dönemde Londra'da dünyaya gözlerini açmış oldu. 1955 yılları arasında, tam otuz yıl, şiirde bir çeşit ortodoksluğun bayrağı dalgalandırıldı. Bu ortodoksluk, daha fazla, ozan ve eleştirmen olarak, T. S. Eliot'un kayıtsız şartsız yetkisinden ve modern eleştirmenlerin etkisinden doğuyordu. Sanat çevrelerinden ve edebiyat dergilerinden tutunuz da üniversite kürsülerine değin, şiirin her söz konusu olduğu yerde, konulan şiirsel yasa yürürlükteydi. Bu yasaya göre, şiirde, romantik iğe adına bir şey kalmayacaktı. Şiir, simetrik olacaktı, kupkuru olacaktı, düşünce şiiri olacaktı. Usçu bir duyarlılık; yergili, nükteli, alaylı (ironik) bir şiir yapısı ve, bütün bunların üstüne ozanı gerçek yaşama alabildiğine açılmaktan alıkoyan birtakım kısıtlamalar; yeni, ya da eskiden bozma, bir simgecilik, gelişigüzel haykırılan parolalar değil, uygulanan ilkelerdi. Çağımızın en ünlü şiiri olarak gösterilen Çorak Ülke'yi T. S. Eliot şu dizelerle bitiriyordu:

Sahile oturdum

Arkamda kurak ova, balık avlıyorum

Ülkelerimi bir düzene koyacak mıyım hiç olmazsa

Londra köprüsü çöküyor çöküyor çöküyor

Poi s'ascose nel foco che gli affina

Quando fiam uti chelidon — Hey kırlangıç kırlangıç

Le Prince d'Aquitaine à la tour abolie
Kendi yıkımına karşı kırptım şu parçaları
Öyleyse niye uygun değil sana Hieronymo çıldırdı tekrar
Datta, Dayadhvam, Damyata
Şantih şantih şantih

İşte çağın en ünlü örnek şiirlerinden bir parça. Eliot şiire, yeni duyarlılıklar ve yeni değerler kazandırmakla birlikte, bazı kötülükler de yapmıştır. Anlamdan ve gerçek yaşamdan uzaklaşma, şiiri, bir ölümler toplumunun ses, haline getirdi. Eliot'un başarıyla yaptıklarına öykünenler, edebiyat dünyasına yıllarca öyle hastalıklı, öyle ölü şiirler sürdüler ki, şiir, şiir olmaktan çıkıp, sayıklama oldu. Bunun sonuçları İngiliz, Amerikan ve Fransız edebiyat dünyası sınırlarını aşarak bizi de etkiledi.

T. S. Eliot'un yetkisine, koyduğu yasalara, kurduğu şiirsel saltanata, Amerika'da ve İngiltere'de ilk karşı koyanlar, işte bu Beat kuşağı ve Time dergisiydi. Bununla birlikte, Beat kuşağı ozanları sağlam bir temele dayanmadığı gibi, yıkmak istedikleri düzenin ve kabul edilen değerlerin yerlerine konacak yeni ölçütlerden ve ilkelerden yoksundu. Bunun için karşı koymaları etkili olmadı. T. S. Eliot'un saltanatı, koyduğu kısıtlamalar ve yasalar, ancak Beat kuşağının dışında bulunan Robert-Lowell (d. 1917) ve Richard Wilbur (d. 1921) gibi güçlü ozanların yayımladıkları kitaplarla altüst olmuş, yıkılmıştır. Eliot ortodoksluğuna baş kaldıran bu ozanlar da simetrik düşünce şiirleri yazabilirler, ama kökleri Dryden'e, İngiliz doğa ötesi ozanlarına kadar dayanmaktadır. Yani sağlam bir dayanak noktaları var. Şiirde, bir diktatörün, ya da bir zalimin koyduğu yasalara boyun eğmektense, bir başka yoldan bir başka yöntemle, yeni ölçüler kurarken; bizi, alabildiğine insana ve yaşama açılan şiire geri götürmekle kalmamışlar, bunun yanı sıra, şiiri yeni bir incelik, yeni bir yumuşaklıkla bezemişlerdir.⁷²⁷

Osman Türkay, bir otorite olarak gördüğü T. S. Eliot'ın Türkçeye kazandırılmasında kendi çabalarının yanında başkalarını da destekler. Örneğin Talat Sait Halman için şöyle der:

Bu arada, Wallace Steven, T. S. Eliot, Dylan Thomas ve yeni Anglo Amerikan kuşaklarının yaratmakta olduğu modern İngiliz dili şiirlerinden zaman zaman yaptığı çevirileri de dergilerden, kitaplardan izlemekteyiz.⁷²⁸

⁷²⁷ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, ss. 148-50.

⁷²⁸ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 267.

6) T. S. Eliot'ın Şahsı

Osman Türkay, yazılarında T. S. Eliot'ın şahsı ile ilgili bazı bilgilere de yer verir. Bunlar, Eliot'ın edebî kişiliğine nazaran çok daha az yer tutar. Bir yerde Osman Türkay, Eliot'ın politik tavrına değinir, onun kendini kralcı ve dindar yani muhafazakâr kişiliği ile koruduğunu dile getirir:

Geçen otuz kırk yıl içinde, nice kötü yazar, bu ekonomik güçlerin arkalaması sonucu bütün dünyaya birer dahi olarak kabul ettirilmiştir! Bu arada T. S. Eliot, Ezra Pound ve Dylan Thomas gibi gerçekten önemli değerler sivrilebilmişse, bunlar da başarı şanslarını kendi kişiliklerine, bulundukları mevkilere ve sanat koruyucusu olarak ün yapmış birkaç yaşlı ve zengin kadının özdeksel yardımlarına borçludurlar. Bunlar arasında yalnız T. S. Eliot, dine ve kralcılığa sıkıca sarılmakla kişiliğini kurtarabilmiştir. Dylan Thomas kapitalist düzenin stratejistleri tarafından sömürülmüş, bize başka türlü gösterilmiş, tanıtılmıştır. Ezra Pound ise, İkinci Dünya Savaşı'nda, Mussolini İtalyası'nda radyo konuşmaları yapması sonucu harcanmıştır.⁷²⁹

Başka bir yazısında ise T. S. Eliot ile ilgili komik bir anekdota da yer verir. Eliot'la arkadaşlığını sürdürse de birçok açıdan farklı görüşler taşıyan Aldous Huxley, teknolojik gelişmenin zirve yaptığı bir çağda hâlâ bazı klasik temalarda şiir yazan T. S. Eliot'a kızmıştır:

Bay Huxley'in yazdıklarını düşünmekte devam ediyorum. Zaman zaman tuhaf şeyler hatırlayarak gülüyorum da. Bay Huxley'e göre, herhangi bir ozan, uzay taşıtlarını izlemek üzere kurulan Jodrell Bank dev teleskopu, ya da televizyonda seyrettiği bir kalp ameliyatı üzerine de şiirler yazabilir. Ama beni en çok güldüren T. S. Eliot'u azarlaması. Bilimin ve fenin bu kadar ilerlediği böylesine tansıklar yarattığı bir çağda Eliot, kalkmış "bülbul" üstüne şiir yazmış! "Ayol diyor bay Huxley, "Bülbul üstüne de el-

⁷²⁹ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, s. 241.

bette şiir yazılabilir bu çağda, ama modern kuş ve kümes hayvanları bilgileri, bülbüle karşı durumumuzu ve duyarlılığımızı değiştirecek yeni bir buluş ortaya attıkları takdirde...”⁷³⁰

Ç) Osman Türkay’ın Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri

1) Tematik Açıdan

Osman Türkay’ın şiirlerinde, T. S. Eliot ile tematik açıdan pek çok benzerlik bulunur. Bu benzerlikler, iki şairin benzer bağlamlarda yaşamasından (Bilhassa Osman Türkay’ın da İngiltere’de uzun süre mukim olması) olduğu kadar Osman Türkay’ın çok büyük bir edebî otorite olarak gördüğü T. S. Eliot’tan doğrudan etkilenmesinden de kaynaklıdır. Osman Türkay, “Uzay Şairi”, “Evren Şairi” gibi namlarla anılmış, işlediği kozmik temalarla Türk edebiyatında kendine ayrı bir yer edinmiştir.

Osman Türkay’ın şiirlerinde zaman, tıpkı T. S. Eliot’ın *Four Quartets*’te ortaya attığı zaman felsefesi gibi döngüsel bir mahiyettedir. Zaman, Osman Türkay’ın benimsediği kozmik anlayışta salt ölçülebilir, nesnel, dünyevî bir mefhum olmakla kalmaz; zaman burada yalnızca ölümlülerin değil, tanrıların dahi hayatına yön veren kozmik bir güçtür⁷³¹. Böylelikle zaman, insandan kopuk soğuk bir fiziksel realite olmaktan çıkarak insanın evren içindeki yolculuğunu mümkün kılan bir araç hâlini alır, subjektifleşir.

İnsan, evrende fiziksel olarak küçük bir yer kaplasa da zamana anlam katma becerisine sahiptir. İnsan, zamanı bir saat mekanikliğiyle değil, daha geniş ve daha derin bir bağlamla ele alır. T. S. Eliot “Gerontion” şiirinde ihtiyar kahramanın hayatındaki anlamsızlığını iki bin üç yüz yıl önce Termofil’de savaşmamasıyla yahut

⁷³⁰ Türkay, *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, ss. 73-74.

⁷³¹ Topçu, “Osman Türkay Poetikasında Bir İmkan Olarak Kozmik İmgeler”, ss. 237-73.

The Waste Land şiirinde Londra'da karşılaştıran iki asker arkadaşını M.Ö. 260 yılındaki Mylae Muharebesi'yle bağdaştırıp zamanı geriye doğru genişletiyorsa Osman Türkay da benzer bir şekilde ama zıt yönde zamanda atılımlar yapar:

Durup bir göz atarım balıklara, salt bakmış olmak için.
Bir bulut görünür ay ışığında, belli ki 2000 yılı,
Bir ışık titreşir ufukta;
Derim: Uçak gemisidir, yüzden ada!
Üstüne çevrilir birden savaş başlıklı füzeleri
Der ki: 2500 yılında düşünen insan!
İşte o an beni konuşan sularda kıyamet kopar...⁷³²

Osman Türkay da Eliot'a benzer bir şekilde, modern toplumda insan yalnızlığının, yabancılaşmanın üstünde durur. Türkay'ın anlayışında insan evrene anlam veren, bilinç taşıyan tek varlık olduğu için yalnızdır. Bu yalnızlık, insanın evrendeki vazifesinin doğal bir sonucudur. Eliot'ın bahsettiği, modern şehirdeki bireysel yalnızlığın yanına bir de bütün bir tür olarak insanın evrendeki yalnızlığı eklenir. Bu yalnızlık bir çaresizlik durumundan ziyade bir üstünlük, farkındalık da içerir. Düşünen ve hisseden insan, böylece evrenin evladı konumuna yükselir:

Bizi böyle ürettin mutsuz ana
Evrendoğumun böyle
Çiftleşmeyi öğrettin bize
Milyarlara karşı milyarların devinişi
Uçuyor samanyollarında
Işıl çocukları
Kösnül oğulcuklar⁷³³

⁷³² Osman Türkay, *Uzay'ın Şairi Osman Türkay*, ed. Semra Eren-Nijhar, 1. b., İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2023, s. 368.

⁷³³ Türkay, *Uzay'ın Şairi Osman Türkay*, s. 374.

İnsan yalnızlığının çaresi konusunda ise Eliot ve Türkay ayrışır. Eliot, bireysel yabancılaşmanın çaresini dindarlıkta görmüştür. Eliot için yalnızlık, insanın kurtulması gereken olumsuz bir durumken Türkay'a göre insanın yalnızlığı evrendeki konumunun getirisi ve insan bu hakikatle barışmalıdır. Yalnızlık hissinin getirdiği olumsuzluklardan evrensel bir anlayışla korunabilir birey. Gündelik çekişmeleri aşan insanlar bu evrensel gerçeklikte bir olurlar:

Bak şimdi bir zamanlar insan olanlar

Yer ile gök arasındaki uzayı

Parıl parıl yanarak asil

aydınlatmaktadırlar⁷³⁴

Eliot ile Türkay arasındaki bir başka tematik kesişim de modernizm eleştirisidir. 1960 sonrası finans kapital sisteminin güçlenmesiyle hız kazanan tüketim kültürü döneminde yaşayan Türkay, modernitenin her şeyi bir tüketim nesnesi hüviyetine soktuğundan, eşitsizlik ve sömürü ortamı yarattığından şikayetçidir. Eliot gibi, Türkay'a göre de makineleşme salt ekonomik bir düzen değişimini işaret etmemiş; insanın kendi benliğini yitirmesine sebebiyet vermiştir:

Düşünmek bir an erdemi ne ola erdemin

Çelik gövdeler gibi plastik ve madensel yürekte

Sinirleri tel tel gerilen insan

Bulantı, silah, ateş yüklü toprak ve deniz

Ömrü uzatmak demek ölümü uzatmaktır

İşte ölüyoruz yanarak kendi uslarımızın kazanlarında⁷³⁵

⁷³⁴ Türkay, *Uzay'ın Şairi Osman Türkay*, s. 390.

⁷³⁵ Osman Türkay, *Seçme Şiirler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 145.

T. S. Eliot’a benzer bir şekilde Osman Türkay’da da modern hayata karşı dinî inanca sığınma temaları görülür. İki şairin geldikleri ortamlardaki farklardan mütesebbip, Türkay şiirinde bu sığınma İslam inancına yöneliktir. Kıbrıs da bir Türk olarak varlığını sürdürmek isteyen Türkay için İslam inancı salt bir inancın ötesinde millî kimliğin parçası olarak da çok önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin seçme şiir kitabının ilk şiiri olan “Besmele”de, Osman Türkay’ın Türkçeleştirilmiş İslamî ifadeleri kullanması ve bunları uzay – kozmos temaları ile birleştirmesi dikkatleri çeker:

Bu gece evrende bir başka hız var
Toprakta uzay, uzayda ateş, ateşte yıldız var
Bu gece dünyamızın yörüngesinde
Uydular uçar

Bu gece madensel bir besmele ile vurdu saat
Bu gece bu besmele ile çağırdı kalem:
Esirgeyen bağışlayan Tanrı adıyla
Kalktım yataktan

Bu hususta T. S. Eliot ile Türkay arasındaki bir benzerlik de şiirlerinde Hint dinlerine ait temaları işlemeleridir. T. S. Eliot’ın *The Waste Land*’de *Upanişadlar*’dan yaptığı alıntılar bilinmektedir. Benzer şekilde Osman Türkay da materyalist batı ile bir tezat olarak Hint tinselliğinden faydalanır. Evrenin Düşünde Gezgin kitabının “Asya” bölümünün sonunda şöyle der:

Asya, su olmak var, doruğa tırmanmak var
Ne verdim, ne alıyorum; istemek kolay
Kuzeyle güneyi ayıran uçurumda
Artık ne Veda’lar, ne Rada’lar
Bir savaş boğaz boğaza

Kopan ığları bilimce soyut
Devler bile durduramayacak
Bir dev gibi canavar kaya
Hem nasıl ulur ve yüzer
Yerin bu yüzünde ulu
Bir açık denizden başka açık denizlere
Köpüklerle⁷³⁶

Osman Türkay yalnızca Hint inanışından değil, Akdenizli kimliğinin bir getirisi olarak Antik Yunan mitolojisinden de şiirlerinde yararlanır. Kendi işlediği kozmos temalarını tarihte ilk kez işleyen ozanlardan biri olan Hesiod'u bilhassa anar:

Bir Hesiod ağartısı mıydı o evrendoğum? Sevik türküleri çocuk ozan. Hyperion, Crius, Cocus, Titanlar. Dünyayı çepeçevre saran açık denizlerde. Her sabah bir altın tasta doğan güneş. Oh, bu noktayı anımsatma! Geçtim o suları, ilk coşku. Beyinde zonklayan kanlı sızı... Yüzüm nasıl okusun karanlığı?

Silinmez her izi,
Yokluğu çağrıştıran ses dalgaları
Doğadan yüzüme inen suda
İlk ritmi⁷³⁷

Osman Türkay, T. S. Eliot gibi şiirlerinde ölüm ve yeniden doğuş temalarına yer verir. Türkay'a göre ölüm nihai bir şekilde yok olmak değil, kozmosun daimî düzeni içinde çözünüp yeniden varlık bulmaktan ibarettir. Ölüm karanlık bir son ya da bireysel bir yitişten ziyade insanın başka bir şeye evrilmesidir. Daha önce alıntıladığımız "Ömrü uzatmak demek ölümü uzatmaktır" mısrasında da açıkça gös-

⁷³⁶ Türkay, *Seçme Şiirler*, s. 142.

⁷³⁷ Türkay, *Seçme Şiirler*, s. 152.

terdiği üzere ölümü yadsıyan, ölümü ötelemeye çalışan modern zihniyet, esasında doğal döngüye zarar vererek insanın arınmasını, yeniden doğuşunu da engeller.

Eliot'ın özellikle *The Waste Land* şiirinde belirgin olan ölüm temasında da Batı medeniyetinin içinde bulunduğu kağısamış durum, ölümle eş tutulmuştur. Kişisel yabancılaşma ve toplumsal gerilemenin simgesi hâline gelmiş olsa da Balıkçı Kral ve Hint inanışlarının tesirinde olan T. S. Eliot'a göre ölüm, yeniden doğuşun nüvelerini bünyesinde taşır. Böylece iki şairin ölüm karşısındaki tavırları benzer. İkisi de ölümü mitik bir şekilde, bir dairenin geçiş noktası olarak ele almışlardır.

Prof. Dr. Ümmühan Bilgin Topçu ve Prof. Dr. Senem Üstün Kaya, *The Waste Land* ve *Evren Düşünde Gezgin* arasında yaptıkları mukayeseli incelemede, dört ana motifin T. S. Eliot'tan Osman Türkay'a tesir ettiğini saptarlar. Bunlar düşünce, savaş, ölüm-doğum-ruh ve teoloji motifleridir⁷³⁸.

2) Şekil Açısından

Osman Türkay, salt tematik olarak değil, şekil özellikleri yönünden de T. S. Eliot'ın tesirinde kalmıştır. Eliot'ın başta *The Waste Land* ve *Four Quartets* olmak üzere uzun şiirlerinde getirdiği biçimsel yenilikler, sözgelimi anlatının parçalı yapısı, numaralandırılmış bölümlerle bir destan havası verilmesi, şiirlerde doğrudan alıntıların ve epigrafların kullanımı, şiirlerin basılırkenki kompozisyonunda yapılan tipografik kırılmalar, T. S. Eliot'ın Türkay üzerindeki tesirinin en gözle görülür örnekler olarak sayılabilir.

Evrenin Düşünce Gezgin kitabının ilk parçasını oluşturan “Asya” kısmının birinci bölümü, T. S. Eliot'ın Osman Türkay'a nasıl tesir ettiğinin en bariz örneklerinden biridir:

⁷³⁸ Ümmühan Bilgin Topçu, Senem Üstün Kaya, “T. S. Eliot ve Osman Türkay Üzerine Karşılaştırmalı bir İnceleme: Çorak Ülke ve Evrenin Düşünde Gezgin”, *Türkbilig*, C. 2024, S. 48 (2024), ss. 420-33, doi:10.59257/turkbilig.1461378.

Asya

Bana durabilecek bir yer ver
sana evreni yerinden oynatayım
-Archimedes-

I

Salt yokluğun içinde kavramları yığinsal
Belirdiler zaman-üstü bir gelecekte yalın görüntülerle
Geçtiler gök gibi bir gözde karaltı ve sonsuz
Bir boşluk, daha boşluk, daha boşluk
Her nesnenin derin bakışında bir iç-anlam
Yokluğumu kat-kat çekim alanlarına bölen
Sonsuzluğum içinde tutuklu
Sanki boyutları yitik zamanlarda
Bir uzak yerde, yalaz – yalaz bir düşüncede
Patlatıp milyarlarca ton basınç duvarlarını
Yükseldi özdeğin usuna bir yumuşakça
Masmavi ışıkları doğal bir ışılda uzayan tek iri gözün
Sessizliğimi görülmemiş ilk rengi
Pasifik ortası duygusal bir akıntıda
Tutmayın, tutmayın kayar gideriz
Ben ve kapsadığım mıknatıslı salıncak
Göz-göz olup yitti karanlıkta bileşik devler
Gizemli bir düşte
ateşe
suya
orkideler ilk özlem⁷³⁹

⁷³⁹ Türkay, *Seçme Şiirler*, ss. 118-19.

Burada net bir şekilde görüleceği üzere, Eliot'ın bilhassa *The Waste Land*'de kullandığı Eski Ahit'in apokaliptik vizyonları andıran üslubu Osman Türkay da benimsemiştir. Türkay'ın bu üslubu, içerdği temalarla da paralellik gösterir. Şiirlerinde evrensel, kozmik anlatıları işleyen şair buna uygun bir şiir diline geleneksel kalıpların dışına çıkarak ulaşabilir. Noktalama işaretlerini kullanmayarak Eliot'ta olduğu gibi romandaki bilinç akışı tekniğine benzer bir şekilde, duygu ve düşüncelerin hızla aktığı bir anlatım oluşturur. Osman Türkay, şiirlerinde okurun “kozmetik bir hakikati” görmesini ister, bundan dolayı da üslubu, okuru düşünmeye itecek şekildedir⁷⁴⁰.

Türkay'ın şiirlerini bölümlenmiş, iç içe geçmiş yapılar hâline kurması göze çarpar. Bu yaklaşım, T. S. Eliot'ın *The Waste Land* ile ortaya çıkardığı yeni biçimle çok benzeşmektedir. Bunun bir örneği olarak Türkay'ın “Her Gece Bu Sularda” şiiri verilebilir. Şairin zihni, T. S. Eliot'ın parçalanmış vizyonunu anımsatır şekilde her satırda farklı bir zamana ve mekâna uzanır:

Aldırmamaya yeminli, gezerim sokakları yağmurda
Bakarım katiller insancıl, hırsızlar erdem öğretmeni...
Derim: Vietnam'ı ben yakmış olmayayım!
Mozambik kıyımını başlatan kim Bay Açık Deniz?
Kuşkulanırım kendimden; doğruyu öğrenmek için
Bu akşam televizyonda hangi komedyeni dinlemeliyim?⁷⁴¹

Eliot'ın Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın durumu, bireyin manevî çöküşü, makineleşen insanın gündelik uğraşları ve mitolojik – nostaljik zamanlar arasında kurduğu tezatın benzerine böylece Osman Türkay şiirinde, dönemin siyaseti, bilimsel gelişmeler, dinsel öğretiler ve insanlığın durumu hususlarında rastlanır.

⁷⁴⁰ Topçu, “Osman Türkay Poetikasında Bir İmkan Olarak Kozmik İmgeler”, ss. 237-73.

⁷⁴¹ Türkay, *Seçme Şiirler*, s. 181.

Fragmanları anımsatan parçalı yapı, sayfa düzeniyle oynanması, epigraf kullanımı ve kültürel göndermeler, yer yer noktalama işaretlerinin de devreden çıkarılarak eserde bilinç akışının serbest bırakılması, anlamın okur tarafından keşfinin istenmesi T. S. Eliot ile Osman Türkay arasındaki temel biçimsel kesişim noktalarıdır. Buna karşın bu benzerlikler söz konusu olduğunda bazı nüanslara da dikkat edilmesi gerekir. Örneğin T. S. Eliot'ta modernizm çerçevesinde şiirin anlamını keşfetmek okura bırakılmış olsa da bazı açıklayıcı notlarla okura yardımcı olunmuştur. Türkay ise şiirine ilişkin açıklama yapmaz. Türkay'ın epik uzun şiirlerinde, biçimle oynamasında tek etken T. S. Eliot değildir, Nazım Hikmet başta olmak üzere fütüristlerin de etkisi vardır⁷⁴². Son olarak T. S. Eliot, özellikle ilk dönem şiirlerinde dramatik bir teknik kullanarak şiirde kendi sesini gizler, başka karakterlerin ağzından konuşurken Osman Türkay doğrudan kendi sesini şiire katar.

⁷⁴² Elmira Memmedova, "Osman Türkay'ın Etkilendiği Kaynaklar", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, C. 2, S. 1 (2010), ss. 59-81.

YEDİNCİ BÖLÜM

VII. BÜLENT ECEVİT'İN ŞİİR VE YAZILARINDA T. S. ELIOT TESİRİ

A) Hayatı ve Eserleri

Mustafa Bülent Ecevit, 28 Mayıs 1925 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Prof. Dr. Mehmet Fahri Ecevit (1896-1951), Kastamonu milletvekilliği yapmış önemli bir adli tıp uzmanıdır. Annesi Fatma Nazlı Ecevit (1901-1985) ise sanatçı kişiliğiyle tanınan bir ressamdır. Aile ekonomik bakımdan orta düzeyde olsa da, Ecevit kültürel ve entelektüel bakımdan oldukça zengin bir ortamda yetişmiştir. Bu durum, onun edebiyat ve sanata olan ilgisinin oluşmasında ve şekillenmesinde etkili olmuştur⁷⁴³.

Eğitim hayatına Ankara'daki Necatibey İlkokulu'nda başlayan Ecevit, daha sonra Mimar Kemal İlkokulu'na geçmiş ve ortaöğretime Ankara Erkek Lisesi'nde devam etmiştir. 1938 yılında Robert Kolej'e girmesiyle eğitim hayatında önemli bir aşama başlamıştır⁷⁴⁴. Gençlik döneminde siyasetten ziyade edebiyat ve şiire yönelen Ecevit, 1940'lı yıllarda İngiltere'ye giderek Londra'da basın üzerine eğitim almıştır. Türkiye'ye dönüşünde gazeteciliğe başlamış ve Ulus gazetesinde önemli görevler üstlenmiştir⁷⁴⁵.

Siyasi kariyerine 1950'lerde başlayan Ecevit, 1957 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir.

⁷⁴³ Gökhan Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, 2017, ss. 23-25.

⁷⁴⁴ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, s. 26.

⁷⁴⁵ Oğuz Usluer, *Arayış Dergisi Örneğinde Bülent Ecevit Gazeteciliği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016, ss. 23-25.

Partide hızlı bir yükseliş göstererek 1961 yılında Çalışma Bakanı olmuş ve özellikle sendikalaşma, grev hakkı gibi konularda ilerici ve reformcu bir politika izlemiştir⁷⁴⁶. 1972 yılında CHP'nin genel başkanlığına seçilen Ecevit, Türk siyasetinde önemli yer tutan "Ortanın Solu" kavramının teorik altyapısını oluşturmuş ve "Demokratik Sol" anlayışını geliştirmiştir. 1974 yılında Başbakan olarak Kıbrıs Barış Harekâtı'nı yönetmiş ve bu dönemde hitabet yeteneği ve halkçı politikaları ile "Karaoğlan" lakabıyla geniş kitlelerin sempatisini kazanmıştır⁷⁴⁷.

Ecevit, 12 Eylül İhtilali sonrasında siyasi yasaklarla karşılaşmış ve bir süre cezaevinde kalmıştır. Eşi Rahşan Ecevit'in öncülüğünde kurulan Demokratik Sol Parti'ye (DSP) yasakların kalkmasıyla birlikte lider olarak dönmüş, 1987 seçimlerinde aktif siyasete yeniden katılmıştır⁷⁴⁸. 1990'lı yıllarda DSP'nin lideri olarak siyasi hayatını sürdüren Ecevit, 1991 seçimlerinde yeniden milletvekili seçilmiştir. DSP, 1999 genel seçimlerinde büyük başarı sağlayarak %22 oy oranına ulaşmış ve Ecevit tekrar Başbakanlık görevini üstlenmiştir. Ancak hükümeti döneminde yaşanan 2001 ekonomik krizi nedeniyle ciddi bir prestij kaybına uğramıştır⁷⁴⁹.

2002 yılında yapılan erken seçimlerde DSP, tarihinin en düşük oy oranlarından biriyle karşılaşarak %1,5'e gerilemiştir. Sağlık sorunları nedeniyle 2004 yılında DSP Genel Başkanlığı'nı bırakmış ve siyasetten çekilmiştir⁷⁵⁰.

Son dönemlerinde sağlık sorunlarıyla mücadele eden Bülent Ecevit, son kez 18 Mayıs 2006 tarihinde kamuoyunun önüne çıkmış, aynı gün geçirdiği beyin kanaması sonucu 172 gün süren tedavinin ardından, 5 Kasım 2006 tarihinde yaşamını yitirmiştir. Cenazesi, 11 Kasım 2006 tarihinde yoğun katılım eşliğinde Ankara Devlet Mezarlığı'na defnedilmiştir⁷⁵¹.

Ecevit'in yaşamı boyunca gazetecilik, şiir ve edebiyat alanlarında da kayda değer eserleri olmuş; yazdığı ve çevirdiği eserlerle Türk siyasetinin yanı sıra kültürel

⁷⁴⁶ Kaan Gaytancıoğlu, *Politik Liderlik ve Bir Politik Lider Olarak Bülent Ecevit*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2013, ss. 132-53.

⁷⁴⁷ Mustafa Çolak, *Bülent Ecevit'in Siyasal Anlayış ve Deneyiminde Dinin Yeri*, (Doktora Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2015, ss. 94-106.

⁷⁴⁸ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, s. 32.

⁷⁴⁹ Çolak, *Bülent Ecevit'in Siyasal Anlayış ve Deneyiminde Dinin Yeri*, ss. 181-94.

⁷⁵⁰ Çolak, *Bülent Ecevit'in Siyasal Anlayış ve Deneyiminde Dinin Yeri*, ss. 194-200.

⁷⁵¹ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, ss. 35-36.

yaşamına da derin izler bırakmıştır⁷⁵². Mustafa Bülent Ecevit'in yazı ve sanat hayatı, politik kimliğinin yanı sıra edebiyat ve şiire olan ilgisiyle de öne çıkar. Yazı hayatına genç yaşlarda başlayan Ecevit, Robert Kolej döneminde "Mavi" dergisinin editörlüğünü üstlenmiş ve şiir alanında ilk eserlerini burada yayımlamıştır. Bu dönem, onun sanat anlayışının şekillenmesinde ve edebî kişiliğinin olgunlaşmasında büyük önem taşımaktadır⁷⁵³.

Ecevit'in şiirleri, biçim ve içerik bakımından çağdaş Türk şiiri içerisinde özel bir konum kazanmıştır. Şiirlerinde tasavvufi temalar, özgürlük ve toplumsal adalet kavramları dikkat çeker. *Bir Şeyler Olacak Yarın* ve *El Ele Büyüttük Sevgiyi* başlıklı şiir kitapları, onun şair kimliğinin önemli örneklerini oluşturur. Özellikle toplumsal duyarlılığı yüksek eserler vermiş ve bu yönüyle geniş kitlelerce benimsenmiştir⁷⁵⁴.

Ecevit aynı zamanda çeviri alanında da önemli eserler vermiştir. Özellikle Tagore'un şiirlerini Türkçeye çevirerek *Gitanjali (İlahiler)* başlığıyla yayımlamıştır. Bu çeviriler, onun doğu felsefesine ve tasavvufa olan ilgisinin somut bir göstergesidir⁷⁵⁵.

Gazetecilik alanında ise *Ulus* gazetesindeki yazılarının yanı sıra *Arayış* dergisinin kurucusu olarak Türkiye'nin siyasi ve kültürel gündemine önemli katkılarda bulunmuştur. *Arayış* dergisinde yayımladığı yazılar, demokratik özgürlüklerin savunuculuğunu yapmış ve özellikle 12 Eylül sonrası dönemde önemli bir muhalefet platformu oluşturmuştur⁷⁵⁶. Bülent Ecevit'in yazı ve sanat hayatı, siyasi kişiliğiyle bütünleşmiş bir edebiyat adamı olarak Türk kültür hayatında kalıcı izler bırakmıştır.

⁷⁵² Usluer, *Arayış Dergisi Örneğinde Bülent Ecevit Gazeteciliği*, ss. 74-105.

⁷⁵³ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, ss. 60-63.

⁷⁵⁴ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, ss. 64-68.

⁷⁵⁵ Çolak, *Bülent Ecevit'in Siyasal Anlayış ve Deneyiminde Dinin Yeri*, ss. 32-35.

⁷⁵⁶ Usluer, *Arayış Dergisi Örneğinde Bülent Ecevit Gazeteciliği*, ss. 74-105.

Edebî Eserleri:

Bir Şeyler Olacak Yarın (Şiir, 1974)

El Ele Büyüttük Sevgiyi (Şiir, 1997)

Gitanjali (İlahiler, Tagore çevirisi, 1941)

Edebiyat Dışı Eserleri:

Ortanın Solu (1966)

Bu Düzen Değişmelidir (1968)

Demokratik Sol ve Hükümet Bunalımı (1974)

Demokratik Sol Kavramı (1974)

Dış Politika (1975)

İşçi-Köylü Elele (1976)

Türkiye'nin Toprak Düzeni ve Tarım Sorunları (1977)

Atatürk ve Devrimcilik (1979)

Dünya-Türkiye-Milliyetçilik (1980)

B) T. S. Eliot Çevirileri

T. S. Eliot, Bülent Ecevit'in şairlik kariyerini etkileyen başlıca tesir kaynaklarından biridir. Öyle ki başbakanken 1999 yılında ABD'ye gerçekleştirdiği bir ziyarette dönemin ABD başkanı Bill Clinton tarafından kendisine T. S. Eliot'ın *The Waste Land*'i armağan edilmiş, bu olay ve siyasî imaları Ertuğrul Özkök, Taha Akyol, Ali Bayramoğlu gibi dönemin önde gelen köşe yazarları tarafından tartışılmıştır⁷⁵⁷. Robert Kolej'de okuduğu için üst düzeyde İngilizce bilen Ecevit, henüz Türkçeye

⁷⁵⁷ "T.S. Eliot İkinci Cumhuriyetçi miydi?", 02.10.1999, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/t-s-eliot-ikinci-cumhuriyetci-miydi-39105387>.

çevrilmediği yıllarda T. S. Eliot'ı okuma şansı yakalamış ve Türkçedeki ilk T. S. Eliot çevirilerinden bazılarına imza atmıştır.

Ecevit, T. S. Eliot'tan *The Cocktail Party* manzum oyunu, *Kokteyl Parti* başlığıyla çevirmiştir. Eliot, bu eseri 1949 yılında kaleme almış, eserin ilk kez sergilenişi ise Londra'da olmuştur. Ecevit'in çevirisi ise 1963 tarihlidir, bu yönüyle T. S. Eliot'ın Türkçedeki ilk tiyatro çevirilerinden biridir (Ülkü Tamer, *Sweeny Agonistes*'i 1961 yılında çevirmiştir fakat o eserin yarım kaldığını göz önüne alırsak Türkçedeki ilk T. S. Eliot tiyatro çevirisi denebilir).

Eliot'ın bu eseri, modern ve mizahî bir tona sahiptir. Görünürde gündelik orta sınıf yaşantısını tiye alsa da modern toplumdaki yabancılaşma ve bunun çözümü olarak dinî arayış gibi temaları da içerir. Bülent Ecevit de insan – toplum – din hususunda tefekkür ettiği için bu eser tematik olarak ilgisini çekmiş olabilir. Bunun yanında bu eser şekilsel bakımdan da yenilikler içerir. Bunların arasında en önemlisi, T. S. Eliot'ın uzun süre üstünde düşündüğü, Antik Yunan tragedyalarındaki koroju modern tiyatroya taşıma meselesinde yaptığı açılımdır⁷⁵⁸. Bu eserde koro rolünü anonim bir konuk üstlenir. Böylece Bülent Ecevit, hem tematik ve biçimsel açıdan Türk tiyatrosuna bir yenilik getirmiş hem de T. S. Eliot'ın Türk okurunca tanınmasında önemli bir işlev üstlenmiştir.

Çeviride özellikle günlük konuşma dilinin samimi ve canlı unsurları ön plandadır. Örneğin “She never misses anything unless she wants to” gibi cümleler, Ecevit tarafından “Hiçbir şeyi kaçırmaz, yeter ki canı istemesin” şeklinde karşılanır. Bu tercih, hem özgün anlamdan biraz uzaklaşmaya hem de Türkçedeki “yeter ki” kalıbının kattığı hareketli üsluba imkân verir. Bir başka örnek olarak, “Neme gerek” gibi deyimler veya “Etem Dede” benzeri yerelleştirmeler, okurun gündelik hayattan tanıdığı ifadelerle karşılaşmasını sağlar⁷⁵⁹. Ecevit böylece metnin akıcılığını ve sahnede canlandırılabilirliğini artırmayı hedeflemiştir.

⁷⁵⁸ Dahami, “Eliot's Treatment of the Chorus”.

⁷⁵⁹ Alpaslan, *T. S. Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 272.

Oyunda yer alan kimi diyaloglarda ise Türkçedeki fiil ve bağlaç kullanımı, özgün metindeki anlamı kısmen değiştirebilmektedir. Örneğin “put off” fiilinin “geri bırakmak” şeklinde çevrilmesi, bu ifadeyi yalnızca metnin tümü okunduğunda anlaşılabilir hâle gelir. Benzer biçimde, oyunun orijinalindeki “patience” (pasiyans) oyununa sahnelerinin çeviride kimi yerde “pasiyans”, kimi yerde “iskambil kâğıtları” olarak geçmesi, kavram birliğini bir nebze zedeler⁷⁶⁰. Bununla birlikte, Ecevit’in kullandığı yalın Türkçe, deyimler ve içten üslup, manzum tiyatro metninin hem şiirsel hem de doğal bir atmosferde okunmasına imkân tanır.

Bütün bu çeviri tercihleri, Ecevit’in sadece dilsel anlamda değil, kültürel açıdan da eseri Türkiye’ye uyarlama gayretini gösterir. Karakterlerin ağıdalı bir dilden uzaklaşıp günlük ifadelerle konuşturulması, metnin doğal akışını koruduğu gibi Türkçe edebiyat okurunun oyunu bir tür özgün eser gibi okumasına yol açar. Ecevit, tercümenin pek çok noktasında orijinal metnin içerdiği mizahı, ironiyi ve dramatik unsurları yansıtırken, Türkçe söyleyişte etkin olan deyim ve kalıpları ustalıkla kullanır. Böylece *Kokteyl Parti* çevirisi, hem Eliot’ın metnine sadık kalan hem de Türkçenin imkânlarını devreye sokarak eseri yerelleştiren başarılı bir çeviri örneği hâline gelir⁷⁶¹.

Bülent Ecevit’in T. S. Eliot’tan çevirdiği bir diğer şiir ise *Four Quartets*’in ilk şiiri olan “Burnt Norton”ın ilk kısmıdır.

Çeviri şöyledir:

DÖRT KUARTET’den

BURNT NORTON*

Bu zaman da geçmiş zaman da

Gelecek zamanda vardır belki

Gelecek zamansa geçmiş zamanda saklı.

Tüm zaman her zaman varsa eğer

⁷⁶⁰ Alpaslan, T. S. *Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 273.

⁷⁶¹ Alpaslan, T. S. *Eliot’tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, s. 275.

Tüm zaman saliverilmez demektir.
Bir soyutlamadır ki olabilirdi denen
Sürekli bir olanak durumunda kalır
Bir düşünüy dünyasında ancak.
Olabilirdiyle olan
Bir sona yönelir ki o da hep bu zamandır.
Yankılanır ayak sesleri bellekte
Sapmadığımız geçitten aşağı
Açmadığımız kapıya doğru
Gül bahçesi içine. Böyle yankılanır
Benim de sözlerim sizin başınızda
Niçindir ama
Bir tas gül yaprağının tozunu kaldıran bu yankıla-
nış
Bilemem
Başka yankılar
Yaşar bahçede. Gitsek mi ardından?
Haydi, dedi kuş, bulun onları, bulun onları,
Dönüverin köşeyi. İlk bahçe kapısından
İlk dünyamıza, gitsek mi ardından
Kansak mı ardığın aldatmacasına? İlk dünya-
mıza.
Oradaydılar işte, ağırbaşlı, görünmez,
Değmeden geçiyorlardı ölü yapraklar üzerinden,
Güz sıcağında titreşimli havadan,
Seslendi kuş derken, karşılık vererekten
Çalılıkta saklı duyulmayan musikiye,
Görünmeyen bakış geçti birden, öyle ki
Bakılan çiçeklerin görüntüsü geldi güllere.
Oradaydılar işte, konuğumuzdular, yadırgama-
sız.
Geçtik onlar da biz de, düzenli biçimde,
Boş bahçe yolundan taraçaya,
Eğildik boşalmış havuza baktık.

Kuruydu havuz, kuru beton, kenarları sararmış,
Doluverdi güneş ışığından suyla havuz,
Usul usul yükseldi nilüfer,
Işıldadı ışığın özünden suyun yüzü,
Arkamızdaydılar onlar da, yansıyorlardı havuzda.
Bir bulut geçti derken, boşalıverdi havuz.
Gidin, dedi kuş, çocuk doluydu çünkü yapraklar,
Cıvıl cıvıl saklı, için için kahkahalı.
Gidin, gidin, gidin, dedi kuş: İnsanoğlu
Dayanamaz gerçeğin çoğuna.
Geçmiş zaman da gelecek zaman da
Olabilirdiyle olan da
Bir sona yönelir ki o da hep bu zamandır

* İngiltere'de Gloucestershire'de bir konağın adı⁷⁶²

Ecevit'in çevirisinde eserin orijinal temasının, içeriğinin, felsefî yönünün muhafaza edildiğini ama şiirin Türk okurunda benzer etkiler yaratması amacıyla ve bazı İngilizce kelimelerin motamot çevrilmediği ve cümle yapılarının değiştirildiği gözlemlenir. Ecevit, Eliot'ın müzikalitesini de mümkün olduğunca korumuştur.

Çeviride ilk göze çarpan şey, orijinal metindeki epigrafın kaldırılmış olmasıdır. T. S. Eliot, orijinal Antik Yunanca biçimleriyle Herakleitos'tan iki fragmana yer verir şiirinin başında. Bunların ilki şöyledir: "*Logos*, müşterek olduğu hâlde, inanların çoğu kendilerine ait bir hikmete sahipmiş gibi yaşar. *Fr*, 2". İkincisi ise şöyledir: Yokuş yukarı ile yokuş aşağı bir ve aynı şeydir. *Fr*. 60"⁷⁶³. Bu iki fragman, T. S. Eliot'ın bu şiirde bahsettiği zaman felsefesinin temelini oluşturması bakımından önemlidir. Şiirden çıkarılmaları bu nedenle anlamda bir noksanlık yaratmıştır. Ecevit'in bu iki fragmanı şiirden çıkarması, şiiri dış unsurlardan arındırmak için bilinçli olarak yapılmış olabileceği gibi Ecevit'in Antik Yunanca bilmemesi, ifadeleri orijinal hâliyle bırakıp şiiri karmaşıklaştırmaması yahut daha sonra bir vakitte

⁷⁶² Bülent Ecevit, *Şiirler*, 2. b., Ankara, 1975, ss. 97-98.

⁷⁶³ Eliot, *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 462.

bunları çevirip şiire eklemeyi düşünmesi gibi nedenlerle mecburiyetten de kaynaklanmış olabilir.

Şiirdeki dikkat çekici çeviri tercihlerinden biri de “unreedeable” sözcüğünün karşılığı olarak “salıverilmez” sözcüğünün seçilmesidir. “All time is unreedeable” dizesinde geçen bu kelime “telafi edilemez, geri döndürülemez” anlamını taşır, Cem Yavuz tarafından da “Hiçbiri geri döndürülemez” şeklinde çevrilmiştir⁷⁶⁴. Buna karşın Ecevit, “Tüm zaman her zaman varsa eğer / Tüm zaman salıverilmez demektir.” der. Eliot’ın şiirinde buradaki bağlam zamanın yekpâre akışı nedeniyle bir şeylerin değiştirilmesinin mümkün olmayacağı sonucunu çıkarırken Ecevit’in “salıverilmez” tercihi anlamı kapalı hâle getirmiştir. Şairin orijinal fikrinin anlaşılmasını güçleştirmiş, fakat okuru tefekküre sevk etmiştir.

Bülent Ecevit’in daha ufak değişiklikleri de vardır, örneğin orijinal şiirde “brown edged” (kahverengi kenarlı) ifadesini, “kenarları sararmış” şeklinde çevirmiştir. Böylece ifadede kullanılan renk kelime olarak değişmiş olsa da içerdiği anlam bakımından Türkçeye daha uygun bir hâle gelmiştir. Bir diğer minör değişiklik de Ecevit’in bazı dizeleri ikiye bölmesi, böylece iç ahenk unsurlarını daha kolay kurmasıdır. Bülent Ecevit’in bu şiir çevirisinde genel anlamda aslına sadık kalmakla uyarlamak arasında iyi bir denge yakaladığı söylenebilir.

Bülent Ecevit, Rumen heykeltıraş Brankuş’u konu edindiği yazısında da T. S. Eliot’tan iki alıntı yapar. Bu alıntıları orijinal hâleriyle değil, kendi çevirisiyle verir. İkisi de “Burnt Norton” şiirine ait olan bu alıntıların ilki beşinci bölümdendir:

“... başlangıçtan önce gelir son
Ve son da başlangıç da hep orda
Başlangıçtan önce de sondan da sonra.
Ve her şey her zaman şimdi”,⁷⁶⁵

⁷⁶⁴ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, ss. 398-99.

⁷⁶⁵ Ecevit, *Şiirler*, s. 151.

İkinci alıntıda ise şiirin ikinci bölümünden aldığı dizeleri kendi cümleleri ile birleştirir (T. S. Eliot'a ait dizeler metnin orijinalinde de koyu renkle yazılmıştır.):

“Dönen dünyanın duran noktasında”

Yerde göğe yükselen, gökten yere inen:

“Ne gelen ne giden bir devinim,

Ne çıkış ne iniş”...

Belki bir sütun da değil, belki

“Geçmişle geleceğin buluştuğu yer”de

Raks eden bir derviş:

“Ne beden ne bedensiz,

Ne gelen ne giden; duran noktada,

Ordadır işte raks”.⁷⁶⁶

Bülent Ecevit'in bir sanat yazısında bu iki alıntıya yer vermesinden iki sonuç çıkarılabilir. Evvela Eliot, Bülent Ecevit'e yalnızca edebî yönden tesir etmekle kalmamış, onun genel sanat görüşünü hatta dünya görüşünü de etkilemiştir. Çok yönlü bir insan olan Ecevit, heykel sanatına ilişkin bir değerlendirme yaparken de T. S. Eliot'ın düşüncelerinden faydalanmıştır. İkinci olarak Ecevit'in “Burnt Norton” şiirinin tamamını çevirdiği ileri sürülebilir. Zira bu şiirin ilk kısmı eksiksiz bir şekilde elimizdedir. İkinci ve beşinci bölümlerinden de alıntı yapılmıştır. O hâlde Ecevit'in beş bölümden oluşan bu şiirin tamamını çevirdiği ama çeşitli nedenlerden belki de kişisel beğenisine tam olarak hitap etmediği için bu çeviriyi yayınlamadığı öne sürülebilir.

⁷⁶⁶ Ecevit, *Şiirler*, s. 152.

C) Bülent Ecevit'in Sanat ve Edebiyat Yazılarında T. S. Eliot Tesiri

1) Zaman ve Bellek

Bülent Ecevit'in edebiyat ve sanat yazılarında T. S. Eliot'ın etkisi, özellikle zaman, bellek ve maneviyat kavramlarında yoğun olarak hissedilir. Eliot'ın *Four Quartets* başta olmak üzere şiirlerinde belirgin biçimde ifade ettiği zamanın katmanlı ve doğrusal olmayan yapısı, Ecevit'in şiir ve eleştirilerinde de kendini gösterir. Kendisinin de ilk kısmını çevirdiği, Eliot'ın "Burnt Norton" şiirinde dile getirdiği "geçmiş zamanın gelecek zamanda saklı olması" düşüncesi, Ecevit'in şiirlerinde ve yazılarında modern bireyin belleği üzerinden sürekli yeniden şekillenen zaman kavrayışıyla paralellik taşır. Ecevit, geçmişin şimdiki an içinde sürekli dönüştüğünü, geleceğin ise bu dönüşüm içinde şekillendiğini sıklıkla vurgulamıştır.

Ecevit'in bellek ve anılar üzerine kurduğu düşünceler, Eliot'ın eserlerindeki gibi geçmişin şimdiki zamanda sürekli varoluşunu ifade eder. Eliot'ın bellek yoluyla geçmişin canlılığını koruması ve şimdiki zamana entegre olması anlayışı, Ecevit'in modernleşmenin etkisi altında sürekli olarak geçmişin yeniden inşasını ele aldığı yazılarında belirginleşir. Bu bağlamda, bireysel ve toplumsal belleğin sürekliliği, Ecevit'in sanat ve edebiyat eleştirilerinin de temel unsurlarından biri haline gelir. Ecevit'in bu görüşünün siyasî çıkarımları da vardır.

Zamanın manevi boyutuna ilişkin olarak ise Eliot'ın etkisi, Ecevit'in şiirlerinde ve edebiyat yazılarında daha derinlikli bir anlam kazanır. Eliot'ın eserlerinde zamanın ruhsal dönüşümle ilişkilendirilmesi ve bireyin manevi arayışında önemli bir rol oynaması gibi unsurlar, Ecevit'in tasavvufi ve manevi temalar içeren yazılarında da görülür.

Ecevit ayrıca Eliot'ın gelenekle moderniteyi birleştiren yaklaşımından da etkilenmiş görünür. Eliot'ın "Tradition and the Individual Talent" yazısında ileri sürdüğü, sanatçının gelenekle ilişki kurarak yeni bir estetik oluşturma fikri, Ecevit'in Türk edebiyatındaki geleneksel unsurlarla modern dünya duyarlılıklarını harmanlama

çabasıyla örtüşür. Ecevit, edebi üretiminde Anadolu kültürünü, geleneğini ve tasavvufi unsurları modern şiir dilinde yeniden yorumlayarak, Eliot'ın sanatçıya attığı bu gelenek-modernlik dengesini yansıtan bir duruş sergilemiştir

Bülent Ecevit'in sanat ve edebiyat yazılarında, Eliot'ın zamanın katmanlı yapısının, belleğin sürekliliği ve manevi dönüşüm vurgularının belirgin bir şekilde görüldüğü söylenebilir. Ecevit'in poetik anlayışında, zaman kavramı hem felsefi hem de manevi bir boyut kazanarak Eliot'ın etkileri doğrultusunda şekillenir. Bu durum da onun edebiyat eserlerine ve yazılarına yansiyarak Türk edebiyatındaki önemli bir dönüşüm noktası oluşturur.

2) Modern Toplumun Parçalanmışlığı ve Dinî İnanç

Eliot, şiirlerinde bireyin varoluşsal durumunu ve manevî dönüşümünü anlatırken dinî ve metafizik sembollere sıklıkla başvurur. Onun şiirleri, somut görünüşün arkasındaki manevi hakikatin şiirselleşmiş hâli olarak okunabilir. Ecevit de bu yaklaşımın Türk edebiyatındaki karşılığı olarak, şiirlerinde ve edebiyat yazılarında benzer bir manevî derinlik ve metaforik zenginlik inşa etmeye çalışır.

Özellikle Ecevit'in şiirlerinde ve çevirilerinde tasavvufun etkisiyle şekillenen bir manevi derinlik söz konusudur. Bu etki, onun hem edebiyat dışı yazılarında hem de şiirlerinde açıkça görülebilir. Örneğin Tagore'dan yaptığı çeviriler ve kendi şiirlerinde tasavvufî imgeler ve metaforlar sıkça kullanılmıştır. Bu imgeler aracılığıyla Ecevit, insanın iç dünyasındaki yolculukları ve manevi dönüşümleri şiirsel bir düzlemde ifade eder. Bu bağlamda Eliot'ın manzum tiyatro ve şiirlerindeki bireyin içsel arayış ve manevi dönüşümüne dair vurgularıyla doğrudan bir paralellik oluşur.

Bu noktada Ecevit'in Eliot'tan yaptığı çeviriler de önem kazanır. Özellikle *Kokteyl Parti* çevirisinde Eliot'ın manzum tiyatro eserindeki manevi katmanları ve metafizik unsurları Türkçeye aktarırken, şiir dilini koruyarak metaforları etkin bir şekilde kullanmıştır. Ecevit bu çalışmasında, bireylerin günlük ve sıradan yaşamlarında

bile derin manevi sorgulamalar ve dönüşümler yaşayabilecekleri fikrini Türkçe şiire kazandırmıştır. Böylece Eliot'ın manevî sembolizmini Türk edebiyatına tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda kendi şiirsel anlayışına da önemli bir derinlik katmıştır.

Ecevit'in şiirlerinde Eliot'tan ilhamla oluşturduğu manevi sembolizm, sadece bireyin kişisel manevi yolculuğu ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda daha geniş bir toplumsal ve evrensel boyutu da içerir. Eliot'ın evrensel manevi sorgulamalarını yansıtan şiir dili gibi, Ecevit'in şiirlerinde de insanın toplum içindeki konumuna, modern hayatın bireyde yarattığı manevi sıkışmışlığa ve bu durumun aşılmasına yönelik sezgisel ve tasavvufi bir anlayış sezilir. Böylelikle Ecevit, şiirlerini sadece bir bireysel manevi arayışın ifadesi olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir bilinç oluşturma ve kolektif maneviyatı güçlendirme çabası olarak da konumlandırmıştır⁷⁶⁷. Buna karşın Ecevit'in Eliot'ın aksine seküler değerleri de özümsemiş bir toplum arzuladığını da not etmek gerekir.

Bülent Ecevit'in şiir ve edebiyat yazılarındaki metafizik unsurlar ve manevi sembolizmin kullanımı, Eliot'ın şiirlerinde olduğu gibi modern bireyin iç dünyasının sembolik ve manevi boyutlarıyla kesişir. Ecevit'in edebî ürünlerinde Eliot etkisi, şiirin dilini metafizik derinlikle harmanlayan, bireyin içsel dönüşümünü ifade eden ve manevi bir farkındalık yaratan güçlü bir estetik anlayış olarak kendini gösterir. Bu anlayış, hem Türk şiirindeki manevî temaların derinleşmesine hem de Eliot'ın evrensel poetikasının Türkiye edebiyatında yeni bir ifade bulmasına olanak tanımıştır.

3) Gelenek

Bülent Ecevit'in sanat ve edebiyat yazılarında, T. S. Eliot'ın gelenek anlayışıyla belirgin paralellikler bulunmaktadır. Eliot'ın meşhur "Tradition and the Individual Talent" (Gelenek ve Bireysel Yetenek) başlıklı denemesinde dile getirdiği üzere

⁷⁶⁷ Usluer, *Arayış Dergisi Örneğinde Bülent Ecevit Gazeteciliği*, ss. 78-81.

gelenek, sadece geçmişte kalmış sabit ve durağan bir yapı değildir; aksine sürekli dönüşerek yeniden şekillenen, organik bir varlıktır. Eliot'a göre sanatçı, geleneğin sadece bir takipçisi değil, aynı zamanda geleneği yeniden üreten, ona yeni yorumlar katan ve böylece onu diri tutan bir özne konumundadır. Bu anlayış, sanatçının hem geçmişi özümsemesini hem de yenilikçi bir duruş sergileyebilmesini zorunlu kılar.

Ecevit'in eserlerinde ve yazılarında da benzer biçimde, gelenek kavramı durağan ve geçmişe ait bir olgu olarak görülmez. Tam tersine, Anadolu kültürü, tasavvuf ve Türk halk şiirinin unsurları onun şiirsel üretiminde sıkça kullanılırken, bunlar modern bir yorumla güncel edebiyatın dili ve dünyasına aktarılır. Ecevit bu sayede, Eliot'ın savunduğu anlamda, geleneği yeniden şekillendirme ve güncelleme" görevini yerine getirir. Türk edebiyatındaki eski formlar, imgeler ve kavramlar onun şiirlerinde modern hayatın talepleri ve gereksinimleriyle buluşur ve böylece süreklilik kazanır.

Eliot, gelenek ile sanatçı arasındaki ilişkiyi, sanatçının sadece geçmişten beslenmesi değil, aynı zamanda geçmişi dönüştürerek yeni bir estetik yaratması biçiminde tanımlar. Bu noktada Eliot, gelenek ile yenilik arasında yapay bir çatışma yaratmaz; tam aksine ikisini bir arada tutmayı önerir. Ecevit de benzer bir tutumu benimser. Onun şiir ve eleştiri metinlerinde, geleneksel unsurlar modern şiir tekniğiyle ve yeni edebiyat anlayışlarıyla harmanlanır. Özellikle Anadolu kültürüne dair imgeler ve halk edebiyatının motifleri, Ecevit'in eserlerinde modern bir üslupla yeniden yorumlanarak çağdaş duyarlılıklara cevap verir hâle gelir.

Eliot'ın sanatçıya yüklediği görevlerden biri de gelenekle kurduğu bağ üzerinden kendi özgün sesini yaratmaktır. Eliot'a göre sanatçı, geçmiş ve geleneği kendi içinde sindirip, onu özgün bir şekilde yansıttığında gerçek anlamda yaratıcı olabilir. Ecevit'in şiirlerinde ve edebî metinlerinde benimsediği yöntem, Eliot'ın bu yaklaşımını net biçimde ortaya koyar. Ecevit, Anadolu'nun yerel kültürünü, tasavvufi geleneğini ve Türk halk şiirini kendi modern poetikası içinde özgün bir dille sentezleyerek, Türk şiirinde farklı bir ses yaratmıştır. Bu ses, Eliot'ın da ifade ettiği gibi, geleneğin basit bir tekrarı değil, onun yeniden yorumlanarak yenilenmiş biçimidir.

Üstelik Ecevit, Eliot'a benzer şekilde yalnızca ulusal ya da coğrafi gelenekten yararlanmakla kalmayıp başka kültürlerden de beslenir. Eserlerinde bütün insanlığa karşı sevgi ve hürmetin ağır bastığı Ecevit'in esin kaynaklarından biri de kadim Hint uygarlığıdır. Sanskritçe bilen Ecevit, kadim ve modern Hint edebiyatından çeviriler yapmıştır. Tıpkı Eliot gibi kadim Hint anlatılarından aldıklarını modern zamana taşıyıp geleneği zenginleştirmiştir.

Bülent Ecevit'in sanat ve edebiyat yazılarındaki gelenek anlayışı, Eliot'ın meşhur makalesinde “gelenek” ve “bireysel yetenek” ilişkisi üzerine kurduğu poetik yaklaşımla büyük oranda örtüşür. Ecevit'in Anadolu kültürünü ve tasavvufi geleneği modern bir dille yorumlaması, Eliot'ın sanatçının geleneğe dair sorumluluğu olarak tanımladığı, geçmişle bağlantı kurarak yeni ve özgün bir sanat anlayışı oluşturma hedefini gerçekleştirir. Bu benzerlik, Ecevit'in Türk edebiyatında geleneği canlı tutan ve onu yeniliklerle buluşturan bir konuma sahip olmasını sağlar.

Ç. Bülent Ecevit'in Şiirlerinde T. S. Eliot Tesiri

1) Tematik Açıdan

Bülent Ecevit'in şiirlerinde zaman kavramı, hem felsefi hem de metafizik bir derinlikle ele alınmış, çizgisel olmayan ve bellekte sürekli dönüşen bir anlayışla yorumlanmıştır. Ecevit, zamanın geleneksel kronolojik tasvirini reddederek, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında iç içe geçmiş katmanlı bir yapı kurar. Bu anlayış, onun şiirsel üretiminde önemli bir yer tutan ve düşünsel derinlik sağlayan temel unsurlardan biridir.

Ecevit şiirlerindeki zaman felsefesinin en dikkat çekici özelliği, zamanın doğrusal bir akıştan çok, belleğin içerisinde sürekli yeniden şekillenen ve dönüşen bir bütün olarak görülmesidir. Bu açıdan bakıldığında, zaman sadece bir akış ya da olaylar dizisi değil, bireyin ve toplumun kolektif belleğinde varlığını sürdüren ve sürekli biçim değiştiren bir süreçtir. Geçmiş, Ecevit'in şiirlerinde yaşayan, dönüşen ve şimdiki zamana sürekli müdahale eden aktif bir varlığa sahiptir. Geçmişte

yaşanmış olaylar ve anılar, bireysel ve toplumsal hafızanın bir parçası olarak, güncel yaşamın içinde yeni anlamlar kazanarak var olur. Bu bakımdan Ecevit'in zaman anlayışı, Bergson'un "süre" (durée) kavramına ve Eliot'ın zaman kavrayışına da paralellik gösterir⁷⁶⁸.

Bülent Ecevit şiirlerinde zaman, aynı zamanda bireyin iç dünyasındaki manevi dönüşümlerin sembolik ifadesidir. Geçmiş ve gelecek, şiirlerinde yalnızca anılar veya beklentiler olarak değil, insan ruhunun ve bilinçaltının sürekli dönüşen içsel dinamikleri olarak tasvir edilir. Bu anlayışın şiirlerindeki yansımalarında, tasavvufî bir derinlikle geçmiş anıların insan ruhunu sürekli şekillendirdiği, şimdiki zamana müdahale ederek geleceği de yeniden inşa ettiği görülür. Bu açıdan Ecevit şiirlerinde zaman, sadece dış dünyaya ait nesnel bir olgu olarak değil, içsel bir hakikat, bireyin manevî ve ruhsal gerçekliğini oluşturan temel bir unsur olarak belirir⁷⁶⁹.

Ecevit'in zaman kavramını ele alış biçimi, modern hayatın getirdiği manevî sıkışmışlık ve yabancılaşma gibi temalarla da iç içedir. Şiirlerinde modern kent yaşamının yarattığı yabancılaşma ve yalnızlık duygusu, bireyin geçmişle bağlantısının kopması veya zayıflamasıyla ilişkilendirilir. Bu açıdan Ecevit, modern bireyin geçmişle olan bağının sürekliliğinin önemini vurgulayıp zamanın manevi bir boyut kazanarak bireysel ve toplumsal bilinci dönüştürme gücüne sahip olduğunu ifade eder. Zamanın bu manevi ve toplumsal işlevi, şiirlerinde sıklıkla ele aldığı toplumsal sorunların ve bireysel yabancılaşmanın üstesinden gelmenin yollarından biri olarak gösterilir⁷⁷⁰.

Bülent Ecevit'in şiirlerindeki manevî sorgulamalarda T. S. Eliot'ın derin tesiri görülür. Eliot, özellikle *Four Quartets* ve *The Waste Land* gibi eserlerinde modern bireyin içinde bulunduğu manevi krizi, varoluşsal sorgulamaları ve içsel dönüşümü mistik ve metafizik sembollerle ifade eder. Bu yaklaşım, modern dünyanın yarattığı ruhsal bunalımı ve bireyin manevi anlam arayışını şiir dilinde güçlü bir

⁷⁶⁸ Mark Sinclair, "Bergson's Philosophy of Will and the War of 1914–1918", *Journal of the History of Ideas*, C. 77, S. 3 (2016), ss. 467-87.

⁷⁶⁹ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, s. 63.

⁷⁷⁰ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, s. 102.

biçimde yansıtır. Benzer şekilde, Ecevit'in şiirlerinde de Eliot'ın etkisiyle oluşmuş manevî sorgulamalar ve içsel yolculuklar, tasavvufî ve felsefî derinlikle işlenmiştir.

Ecevit şiirlerinde, Eliot'ın manevi arayış temalarını andıran biçimde bireyin iç dünyasındaki yolculukları sıkça ele alır. Eliot'ın eserlerinde dile getirdiği, modern insanın yaşadığı manevi boşluk, anlamsızlık ve yabancılaşma gibi varoluşsal krizler, Ecevit'in şiirlerinde de Anadolu tasavvufu ve felsefî sembolizm ile harmanlanarak yeniden yorumlanır. Eliot gibi Ecevit de modern bireyin maneviyatını kaybetmesi sonucu yaşadığı bunalımları ve içsel dönüşümleri şiirsel dil aracılığıyla ifade ederken, bunun çıkış yolunu manevi bir yeniden doğuşta görür. Bu yeniden doğuş, bireyin kendini tanıması ve ruhsal gerçekliğini keşfetmesi yoluyla gerçekleşir.

Özellikle Eliot'ın *Kokteyl Parti* gibi eserlerindeki manevi sorgulama ve içsel dönüşüm motifleri, Ecevit'in şiirlerindeki benzer temaların doğrudan ilham kaynağı olmuştur. Ecevit'in şiirlerinde manevi arayış, sadece kişisel bir süreç değil, aynı zamanda modern hayatın getirdiği toplumsal yabancılaşmanın üstesinden gelmenin yolu olarak da sunulur. Böylece manevi arayış bireysel bir mesele olmaktan çıkar ve toplumsal bilinç düzeyine ulaşan daha geniş bir anlama kavuşur. Ecevit şiirinde Eliot'ın tesiri, bu anlamda manevi sorgulamanın bireyselden toplumsala doğru genişlemesiyle belirginleşir.

Eliot'ın şiirlerinde gördüğümüz manevi arayış ve sembolik dil, Ecevit'in eserlerinde Anadolu'nun yerel manevi kültürü ve tasavvuf geleneğiyle birleşerek özgün bir şiirsel sentez oluşturur. Eliot'ın mistik ve felsefî sembollerle modern insanın manevi bunalımını işleyişi, Ecevit'in şiirlerinde de benzer biçimde Anadolu tasavvufunun sembolleriyle ifade edilir. Bu açıdan Eliot'ın manevi ve sembolik şiir dili, Ecevit'in Anadolu'ya ait geleneksel manevi unsurlarla modern şiir anlayışını harmanlamasında etkili bir örnek oluşturmuştur. Böylelikle Ecevit, şiirlerindeki manevi derinliği Eliot'ın manevi sorgulama yaklaşımıyla uyumlu bir biçimde şekillendirmiştir.

Bülent Ecevit'in şiirlerinde öne çıkan temalardan biri olan yabancılaşma kavramı, T. S. Eliot'ın eserlerindeki modern bireyin yaşadığı manevi ve toplumsal kopuşla

yakından ilişkilidir. Ecevit, şiirlerinde modernleşme ve kentleşme süreçlerinin yarattığı bireysel ve toplumsal yabancılaşma konusu belirgin bir şekilde işlenmiştir. Ecevit, Türkiye'nin hızlı değişen ve modernleşen toplumsal yapısının bireylerde oluşturduğu kimlik bunalımı, yalnızlık ve manevi boşluk duygusunu şiirlerinde ayrıntılı biçimde ele alır. Eliot'ın eserlerinde olduğu gibi, Ecevit'in şiirlerinde de yabancılaşma, bireyin hem kendi iç dünyasına hem de topluma yönelik bağlantılarının zayıflaması veya kopması olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda Ecevit, Eliot'ın modern toplumdaki bireyin yalnızlaşma ve manevi yabancılaşma durumunu ele alış biçimini kendi şiirlerinde özgün bir tarzda yeniden yorumlar.

Eliot'ın yabancılaşma teması, şiirlerinde genellikle sembolik imgelerle ve mitolojik göndermelerle dile getirilir. Modern bireyin içsel kopuşunu ve manevi krizini, mitler ve semboller aracılığıyla aktarır. Ecevit'in şiirlerinde de benzer sembolik ve metaforik bir dil kullanılarak modern hayatın insan üzerinde yarattığı yabancılaşma vurgulanır⁷⁷¹. Ancak Ecevit, Eliot'tan farklı olarak bu yabancılaşmayı daha çok Anadolu kültürü, tasavvufi semboller ve Türk toplumunun yerel imgeleriyle harmanlayarak aktarır. Böylelikle Eliot'ın evrensel nitelikli yabancılaşma vurgusu, Ecevit'in şiirlerinde yerel bir bağlamda ifade edilir ve bu sayede Türk okuru açısından daha derin ve tanıdık bir anlam kazanır.

Ecevit'in şiirlerinde yabancılaşma, sadece bireysel bir kriz değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir sorun olarak görülür. Eliot'ın eserlerinde modern insanın manevi anlam arayışı sırasında yaşadığı yalnızlık ve toplumsal kopuş, Ecevit'te modernleşmenin yarattığı kültürel kimlik bunalımıyla ilişkilendirilir. Özellikle modern şehir yaşamının getirdiği toplumsal ve kültürel değer kaybı, Ecevit'in şiirlerinde bireysel yalnızlık ve yabancılaşmanın temel sebebi olarak ele alınır. Bu noktada Ecevit, Eliot'ın modernite eleştirisini ve bireyin manevi krizine odaklanan yaklaşımını genişleterek toplumsal düzeydeki yabancılaşmayı da şiirsel bir anlatımla ifade eder.

⁷⁷¹ Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, s. 102.

Hülasa Bülent Ecevit'in şiirlerinde yabancılaşma temasının T. S. Eliot'ın etkisiyle şekillendiği ve derinleştiği fakat Ecevit'in bu tesiri kendine ve ülkesine ait unsurlarla zenginleştirdiği öne sürülebilir. Eliot'ın modern bireyin manevi ve varoluşsal yabancılaşmasına dair poetik anlayışı, Ecevit tarafından modernleşme ve kentleşmenin etkileriyle harmanlanarak Türk edebiyatına taşınmıştır. Bu sayede Ecevit, Eliot'ın evrensel bir tema olarak işlediği yabancılaşma sorununu, kendi toplumunun özgün bağlamına yerleştirerek daha geniş ve derin bir anlam kazanmasına olanak tanımıştır.

2) Şekil Açısından

Bülent Ecevit'in şiirlerinde şekil ve üslup açısından T. S. Eliot'ın belirgin bir tesiri bulunmaktadır. Eliot, modernist şiirin en önemli temsilcilerinden biri olarak, geleneksel şiir biçimlerini sorgulayarak serbest şiir formunu benimsemiş ve şiire yeni bir ritmik ve yapısal yaklaşım getirmiştir. Onun şiirlerinde, klasik şiir kalıplarının dışına çıkarak oluşturduğu serbest vezin ve çağrışım zenginliğine dayalı dile Ecevit'in şiirlerinde de rastlanır.

Eliot'ın şiir dilinde uyguladığı “nesnel karşılık” ilkesi, duyguların doğrudan anlatılması yerine, belli nesneler, imgeler ve dramatik durumlar aracılığıyla şiire aktarılmasını ve bunlardan bir kompozisyon, bir fon kurulmasını önerir. Bu teknik, duyguların sembolik ve dolaylı biçimde ifade edilmesini sağlayarak, şiirde anlam derinliği yaratır. Ecevit'in şiirlerinde ve çevirilerinde de bu üslup özelliği belirgindir. Ecevit, şiirlerinde duyguları doğrudan ifade etmekten kaçınarak, semboller, imgeler ve metaforlar aracılığıyla dolaylı ve katmanlı bir anlatımı tercih eder. Onun şiirlerindeki duygusal ve düşünsel derinlik, Eliot'ın nesnel bağdaşıklık ilkesine uygun biçimde oluşturulmuştur.

Eliot'ın şiirlerindeki çok seslilik ve dramatik yapı, özellikle *The Waste Land* şiirinde ve manzum tiyatro eserlerinde belirgin bir şekilde görülür. Eliot, şiirlerinde farklı sesleri, alıntıları ve dramatik diyalogları bir arada kullanarak, şiir dilini zenginleştirmiş ve çok katmanlı bir anlatım geliştirmiştir. Ecevit de şiirlerinde bu dramatik

ve çok sesli yapıyı benimsemiş, özellikle çeviri yaptığı Eliot'ın *Kokteyl Parti* gibi eserlerinde bu unsurları Türkçe şiir ve tiyatro diline aktarmaya çalışmıştır. Bu dramatik yapı ve diyaloglara dayalı şiirsel ifade, Ecevit'in şiir dilini zenginleştiren ve onu Türk şiiri içinde özgün kılan önemli bir unsur hâline gelmiştir.

Ecevit, Eliot'ın şiir dilindeki sembolik ve metafizik unsurlardan da belirgin biçimde etkilenmiştir⁷⁷². Eliot'ın şiirlerinde yoğun olarak kullanılan sembolik imgeler ve dini-metafizik göndermeler, Ecevit'in şiirlerinde tasavvufi sembolizmle birleşerek özgün bir şiirsel dil oluşturmuştur. Eliot'ın metafizik sorgulama ve sembolik anlatım teknikleri, Ecevit tarafından Türk kültürünün sembolleriyle harmanlanarak yeni ve özgün bir şiir dili meydana getirmiştir. Bu sembolik ve metafizik dil, Ecevit'in şiirlerinde anlam zenginliğini ve derinliğini artıran temel unsurlardan biri olarak öne çıkar.

Eliot'ın şiir dilindeki dilsel yalınlık ve sözcük seçimi konusunda gösterdiği titizlik de Ecevit'in şiirlerinde belirgin bir biçimde gözlenir. Eliot, şiirlerinde aşırı süslü ve dolaylı anlatımdan kaçınarak, anlamı yoğunlaştırılmış ve sözcük ekonomisine dayalı bir şiir dili kullanmayı tercih etmiştir. Benzer biçimde, Ecevit de şiirlerinde yalın ama güçlü bir dil kullanarak, anlamı yoğunlaştıran ve şiirsel etkiyi artıran bir dil tercihinde bulunmuştur. Bu bakımdan, Ecevit'in şiir üslubu, Eliot'ın poetikasındaki sade fakat derinlikli dil anlayışına paralel bir yapı göstermektedir.

Sonuç olarak, Bülent Ecevit'in şiirlerinde şekil ve üslup açısından T. S. Eliot'ın belirgin etkileri bulunmaktadır. Eliot'ın serbest şiir biçimi, nesnel karşılık ilkesi, çok sesli ve dramatik yapısı, sembolik ve metafizik anlatımı ile dildeki sadeleştirme çabası, Ecevit'in poetikasının temel unsurlarını oluşturmuş ve onun Türk şiirinde özgün bir yere sahip olmasını sağlamıştır.

⁷⁷² Öztürk, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, s. 79.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

VIII. GÖKGÜRÜLTÜSÜNÜN SÖYLEDİĞİ: İNCELENEN BEŞ ŞAİRDEN HAREKETLE T. S. ELİOT'IN TÜRK ŞİİRİNE TESİRİ

A) Harold Bloom'un *The Anxiety of Influence* Teorisine Göre Şairlerin T. S. Eliot'a Karşı Tavrı

1930 – 2019 yılları arasında yaşayan ABD'li eleştirmen Harold Bloom, modern dönemde dünyanın en önde gelen poetika uzmanlarından biridir. 1973 yılında yayımladığı *The Anxiety of Influence*⁷⁷³ başlıklı eseriyle karşılaştırmalı edebiyat dünyasına yeni bir kapı aralamıştır. Julia Kristeva'nın "metinlerarasılık" kuramına benzer şekilde Bloom'a göre de hiçbir şair kendinden önce yaşayan, eser veren şairlerden azade değildir. Bu da Eliot'ın "Tradition and the Individual Talent" makalesinde belirttiği, yaşayan şairlerin ölümlerle değer bulması tespitini andırır.

Şairler her zaman için seleflerinin gölgesinde kalırlar ve bu gölgeden çıkmak için çeşitli yollar ararlar, etkilendikleri şairlere karşı farklı tavırlar geliştirirler. Her edebiyat geleneğinde genç şair, kendinden önceki bir usta şairin varlığı karşısında küçüldüğünü, geç kaldığını hisseder. Bu nedenle özgün olabilmek için, kendi varlığını ortaya koyabilmek için bilinçli yahut bilinçsiz olarak bir mücadeleye girer; güçlü öncüllerine karşı bir tavır alır. Bloom bu mekanizmayı, kendisinin "revisionary ratios" (gözden geçirme oranları) dediği ve Antik Yunan edebiyatından alınma isimlerle terimselleştirdiği altı temel kavramla açıklar.

Bunlardan ilki "Clinamen" başlığını taşır. Burada genç şair, bilinçli olarak önceki şairin yolundan sapar. Ondan aldığı ilhamı yoğurur, değiştirir ve başka bir yöne

⁷⁷³ Bloom, *The Anxiety of Influence*.

ileterek kendi özgünlüğünü ortaya koyar. Örneğin şair, öncülünden metafizik temaları alır fakat öncülü bunları teolojik bir yönden ele almışken o politik bir yönden değerlendirir.

İkincisi “Tessera” mekanizmasıdır. Burada etkilenen şair, etkilendiği şairin bıraktığı eksikliği tamamlamayı amaçlar. Öncülünün şiirinde bulunan ya da değişen şartlarla ortaya çıkan boşlukları doldurur. Tesir kaynağı şairin şiirlerindeki anlamı genişletir ve tamamlar. Örneğin Shakespeare’in eserlerinde sınıfsallığı eksik gören bir genç tiyatro yazarı, Shakespeare’in işlediği temaları ele alarak alt gelir düzeyindeki insanların yaşadığı bir çevreye uyarlayabilir.

“Kenosis” mekanizmasında ise şair, öncüsünün şiirlerindeki unsurların içini boşaltmayı, bu unsurları değersizleştirmeyi, oluşan boşluğu kendisi doldurmayı amaçlar. Böylece öncü şairin bahsettiği şeyler hafifleyecek, ardıl şair de onun gölgesinden çıkabilecektir. Sözelimi büyük bir şairin kullandığı mitolojik imgelem ya da yüksek kültüre ait atıfların çıkarılıp şiirde gündelik ve sade bir kültürün hâkim kılınması buna örnek teşkil edebilir.

Türkçeye “Şeytanlaştırma” olarak çevrilebilecek olan “Daemonization” tavrında genç şair, öncülünün dediklerini bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde tersine çevirerek yeniden yorumlar. İronik bir üslup kullanması da muhtemel olan genç şair, polemikçi bir tutum takınarak onun şiirlerindeki anlamı çarpıtır. Yahya Kemal’in Tevfik Fikret’e karşı “Siste Söyleyiş” şiirini yazması buna örnek olarak gösterilebilir.

“Askesis” mekanizmasında genç şair, öncülü ile rekabetten kaçınır. Bunun için de kendi şiirini bilinçli olarak sınırlar ya da sadeleştirir ve öncülünün alanına girmez. Örneğin İstanbul şairi olarak bilinen Yahya Kemal ile rekabete girmemek için Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Bursa’yı konu edinen bir şiir yazması, askesis mekanizmasıdır.

Son olarak ise “Apophrades” mekanizması vardır. “Ölülerin geri dönüşü” olarak çevrilebilecek bu mekanizmada ise genç şair, kariyerinin başlarında öncüsünden uzaklaşır ancak zamanla, şiirde ustalaştıkça o öncünün geri dönüşüyle muhatap olur. Bu noktada öncül şairin gölgesinden kalmaz, onun şiirini kendi şiiriyle birlikte yeniden yorumlar. Bir ölünün dirilmesi gibi öncül şairin şiiri, genç şairin şiirlerinde

yeniden yaşam bulur fakat bu kez genç şair daha üst bir mertebeye yükselmiştir. Buna belki de en güzel örnek, William Blake'in John Milton'ın şiirlerini derin bir biçimde yeniden yorumlaması, günümüzde bu iki ismin sıkça bir arada anılmasıdır.

Tezde incelenen beş Türk şairinin (bu şairler T. S. Eliot'tan sonra geldikleri, onun eserlerini okudukları, şiir kariyerlerinde ondan sonra başladıkları ve ondan etkilendikleri için T. S. Eliot'a izafî olarak ardıl ya da genç şairlerdir) benimsedikleri mekanizmalar farklılık gösterir. Hepsinde Eliot'ın tesiri net olmakla birlikte bu tesirin onların şiirlerinin formasyonunu nasıl etkilediği, Eliot'a karşı nasıl bir tavır geliştirdikleri değişir.

Ülkü Tamer için T. S. Eliot tesiri daha ziyade kariyerinin ilk yılları için geçerlidir. Ülkü Tamer, Eliot'ın modernist yeniliklerini (kolaj ve parçalı anlatım gibi) benimsemiş, bunları genelde Türk özelde de kendisinin dâhil olduğu Antep – İstanbul kültürel ortamlarında yeniden üretmiştir. Eliot'ın işlediği modern hayat ve yabancılaşma temlerini Türk şiirine taşımış böylece Eliot'ı başka bir kültür ortamında "tamamlamıştır". Bundan dolayı Tamer'in tavrını tamamlayıcı, "Tessera" tavrı olarak niteleyebiliriz.

Edip Cansever'in Eliot ile tanışması daha geç bir tarihte, Türkçe çeviriler vasıtasıyla olmuştur. Dolayısıyla Cansever'in Eliot ile ilişkisi, kendi şairlik anlayışının olgunluğa kavuştuğu bir dönemde gerçekleşmiş ve daha komplike bir hâl almıştır. Cansever'in ilişkisinde hem "Clinamen" hem de "Askesis" unsurlarının olduğu iddia edilebilir. Eliot'ın nesnel karşılık kuramını benimseyen Cansever, buna karşın Eliot'ın şiirindeki kültürel/mitik gönderme yoğunluğunu bir kenara atar. Böylece Eliot'ın yolundan kasten sapar. Yine Eliot'ın dramatik ve çok sesli anlatımını benimsese de şiirini daha lirik bir şekilde kurgulayıp Eliot ile felsefî alanda rekabete girmekten kaçınır. Böylece teknik anlamda Eliot'ın birçok özelliğini devralan Cansever, ondan bağımsız bir poetik kimlik inşa etmeyi başarmıştır.

İsmet Özel ise T. S. Eliot'a karşı tavrındaki düşmanca tutum ile diğerlerinden ayrılır. Yazılarında Eliot'tan alıntılar yapsa, özellikle dinî temelli şiirlerinde Eliot'ın tesiri bariz olsa da bu beş şair arasında Eliot hakkında olumsuz ifadeler kullanan tek şairdir. Bunda temel neden, Eliot'ın savunduğu, dünya anlayışının merkezine

oturttuğu Batı uygarlığı ve Hristiyanlığın İsmet Özel tarafından düşmanca bir şekilde ele alınmasıdır. İsmet Özel, T. S. Eliot'ın yakındığı sorunları, makineleşme ve yabancılaşmayı şiirlerinde bir sorunsal olarak ele alır ama onun getirdiğı çözümünü yani Hristiyan – Batı muhafazakârlığını da reddeder, bunun yerine devrimci bir İslamî mücadeleyi önerir. Bu nedenle İsmet Özel'in tavrı ağırlıklı olarak “Dæmonization” yani şeytanlaştırma ya da “Clinamen”, sapma olarak okunabilir.

Osman Türkay'ın ise Eliot ile ilişkisi çok yönlüdür. Şairlik kariyerinde her zaman T. S. Eliot'ı ayrı bir yerde tutan, ondan sıkça bahseden, onun şiir tekniklerini kullanan Türkay, bir yandan Eliot'ın şiirlerindeki karmaşık anlatımı ve kültürel arka planı boşaltır, diğeryandan da Eliot'ın mitik anlayışını uzay yarışının yaşandığı yıllarda kozmik bir şekilde yeniden yorumlayıp tamamlar. Böylelikle “Kenosis” ve “Tessera” mekanizmalarına örnek sergilemiş olur.

T. S. Eliot'tan çeviriler de yapan Bülent Ecevit'in tavrı ise daha ziyade bir öz sınırlandırma, “Askesis” hâlini hatırlatır. Eliot gibi modernist temalar işler fakat onun gibi çok boyutlu, karmaşık bir imgeselliğe başvurmak yerine daha basit, felsefî ve politik bir şiir dili yaratır. Eliot'ın güçlü olduğu sahaya girmez böylece, onunla yarışmak yerine kendini ondan ayırmak suretiyle farklılaşır.

Beş Türk şair de şiir hayatlarında T. S. Eliot gerçeğı ile karşı karşıya gelmişler, bir şekilde bu gerçeğe karşı tavır geliştirmek lüzumunu duymuşlardır. Şairlerin T. S. Eliot'a karşı farklı şekillerde tavır geliştirmeleri, onun Türk edebiyatına tesirinin tek bir noktadan, tek bir yönden olmadığını; farklı nüfuz noktalarından gelerek çeşitli görüşlere, poetikalara sahip şairleri farklı yönlerden etkilediğini gösterir. T. S. Eliot'a karşı geliştirilen tavırlarda, şairlerin edebî tercihleri kadar biyografik unsurların da payı vardır.

B) Mitik Tesir: Kendini Kurban Eden Kral Olarak Modern Şair

Mircea Eliade, mitler hakkında şöyle der:

Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda “başlangıçtaki” masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, Doğa-üstü Varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olmuş bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeylerden söz eder⁷⁷⁴

Mit evrenin kadim düzeninin hikâyesidir. 1940 sonrası Türk şiirinde mitolojiye dayanarak modern hayatı anlatma çabaları başlamıştır⁷⁷⁵. T. S. Eliot, modern hayatı mitikleştirerek anlatma konusunda öncü isimlerdendir, onun en temel kanonik eseri olarak nitelendirebileceğimiz *The Waste Land*, kadim bir bereket miti olan Balıkçı Kral efsanesi (The Fisher King) üzerine kurulmuştur. Eserin dipnotlarında da belirttiği üzere⁷⁷⁶ T. S. Eliot’ın en büyük esin kaynaklarından biri, Weston’ın *From Ritual to Romance*⁷⁷⁷ (Ritüelden Romansa) çalışmasıdır. T. S. Eliot, eserindeki bereket mitleri tesirinin kolaylıkla görülebileceğini belirtir⁷⁷⁸. Weston’ın eserine göre Orta Çağ’daki Kutsal Kâse efsanelerinin temelinde Levant kökenli kadim bereket ayinleri bulunur. Attis, Adonis, Osiris, Dumuzi gibi yılın belli mevsimleriyle, tabiatın döngüsüyle özdeşleşen tanrılar, Ortaçağ Hristiyan dünyasında Tristan, Parsifal, Lancelot gibi kahramanların hüviyetine bürünmüşlerdir.

⁷⁷⁴ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018, s. 17.

⁷⁷⁵ Gökhan Reyhanoğulları, *Çağa İçerlemek*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2022, s. 24.

⁷⁷⁶ Eliot, T. S. *Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, s. 202.

⁷⁷⁷ Weston, Weston, *From Ritual to Romance*.

⁷⁷⁸ Catherine Halley, “T. S. Eliot and the Holy Grail”, *JSTOR Daily*, 01.06.2022, <https://daily.jstor.org/t-s-eliot-and-the-holy-grail/>.

The Waste Land'in omurgası da bu teze dayanır. Frazer'ın eserinde⁷⁷⁹ işlendiği gibi yaşlanan ya da güçten düşen bir kralın ülkesinde dirliğin ve bereketin bozulacağı, yalnızca o kralın kendini feda etmesiyle diyarının düzlüğe çıkacağı inancı dünyanın birçok farklı yerinde görülen, yaygın bir inanıştır. Ona kalırsa ilkel dinlerin özünde, bütün toplumlarda insanların dinî inanç sistemlerinin nüvesinde bu tip bereket kültleri yatar; Adonis, Attis, Osiris gibi tanrılar mevsimleri simgeler; bu tanrılar bir mücadele sonrası yaralanır, ölür, toprağa gömülür ve böylece doğa yeniden canlanıp yeşillenir⁷⁸⁰. Bu mitolojik döngünün dünyadaki karşılığı ise bir nevi yeryüzündeki tanrı olan kralın ritüel olarak ölümü ve yeniden doğuşudur.

Frazer buna örnek olarak kadim Romalıların ay tanrıçası Diana kültürüne ait Nemi Ormanı efsanesinden bahseder. Kutsal kabul edilen Nemi ormanının rahip-kralı, ormandaki Altın Dal'ı korumakla görevlidir. Bu rahip, kaçak bir köle tarafından öldürülürse yeni rahip-kral o köle olur, bu rolü ölene kadar devam ettirir⁷⁸¹. *The Waste Land*'deki Philomela motifi, bu Nemi Korusu efsanesiyle paralellik arz eder⁷⁸². Ritüel ölüm ve yeniden doğumla, ilkel topluluklar tabiat döngüsünü büyülü bir şekilde devam ettirmeyi amaçlarlar⁷⁸³.

Frazer'dan sonra bu miti işleyenler arasında psikanalitik açıklamalar getirenler de vardır. Sigmund Freud, *Totem ve Tabu* eserinde Frazer'ın saha bulguları üzerinden yorumlamalar yapar, dünyanın farklı bölgelerinde bu tip bereket kültürlerinin

⁷⁷⁹ Sir James George Frazer, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*, ed. Robert Fraser, Oxford, 2009.

⁷⁸⁰ Robert Ackerman, "Frazer on Myth and Ritual", *Journal of the History of Ideas*, C. 36, S. 1 (1975), ss. 115-34, doi:10.2307/2709014.

⁷⁸¹ Jewel Spears Brooker, "The Case of the Missing Abstraction: Eliot, Frazer, and Modernism", *The Massachusetts Review*, C. 25, S. 4 (1984), ss. 539-52.

⁷⁸² John B. Vickery, "The Golden Bough and Modern Poetry", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, C. 15, S. 3 (1957), ss. 271-88, doi:10.2307/427292.

⁷⁸³ Frazer, *The Golden Bough*.

varlığını kabul eder, fakat bunu kendi geliştirdiği Oidipus Kompleksi ile ilişkilendirip bireyin utandığı güdülerini totemine yansıtmaması olarak değerlendirir⁷⁸⁴. Casadio'ya göre de bu mitlerin her toplulukta görülmesinin kökeninde ölüm ve hadım edilme gibi derin psikanalitik korkular yatmaktadır⁷⁸⁵.

Eliot'ın *The Waste Land* eserini üstüne bina ettiği Balıkçı Kral efsanesinde de Balıkçı Kral, sakatlanmış yahut hastalıklıdır. Bu nedenle Balıkçı Kral'ın ülkesi de kısır ve "çorak" kalmıştır⁷⁸⁶. Kralın iyileşmesi ya da kurban edilmesi gerekir. Onun yarası bedensel bir yara olmaktan çıkıp ülkenin *psyche*'sinde açılmış bir yaraya dönüşmüştür. Efsanedeki kutsal kâse arayışı gibi modern insan da bu çorak toplumsal düzenden ancak yitirdiği maneviyatını yeniden keşfederek çıkabilir.

Eliot, mitik anlatıyı edebî bir yöntem olarak benimser. Daha önce belirttiğimiz üzere, *Ulysses* üzerine yaptığı değerlendirmede modern dünyanın keşmekeşini anlatmak için en iyi yöntemin mitik anlatı olduğunu düşünmektedir. James Joyce'un *Ulysses*'te *Odysseia*'daki mitolojik yolcuğu modern zamana taşıması gibi⁷⁸⁷ Eliot da bu mitik anlatıyı modern zamana taşır; temayı sabit tutarak birçok mitem unsurlar alıp bir kolaj meydana getirir. Mit, modern dünyada şairin yaşadığı bireysel ıstırapın bir anlatımı olur.

Eliot için bu kurban-kral miti yalnızca edebî bir malzeme olmakla da kalmaz. Eliot, kendisini bizatihi bu kurban-kralın modern bir versiyonu gibi konumlandırır. Şairin evlilik hayatı gibi kişisel meseleler ya da Birinci Dünya Savaşı gibi toplumsal felaketler sonucunda bozulan psikolojik sağlığı, *The Waste Land*'in temaları ile örtüşür. Ackroyd'un da bahsettiği gibi, T. S. Eliot, en iyi şiirlerinin ona çok şeye mal olduğuna inanmıştır. Bu da Eliot'ın bir şair olarak kendini hem kurban hem de kurtarıcı rolünde gördüğünü gösterir. Kendi sağlığını feda ederek modern insanın

⁷⁸⁴ Sigmund Freud, *Totem and Taboo: Resemblances Between The Psychic Lives of Savages and Neurotics*, Global Grey, 2018, ss. 72-74.

⁷⁸⁵ Giovanni Casadi, "The Failing Male God: Emasculation, Death and Other Accidents in the Ancient Mediterranean World", *Numen*, C. 50, S. 3 (2003), ss. 231-68.

⁷⁸⁶ Wm. A. Nitze, "The Fisher King in the Grail Romances", *PMLA*, C. 24, S. 3 (1909), ss. 365-418, doi:10.2307/456840.

⁷⁸⁷ Mümtaz Sarıççek, "Ulysses ve Tutunamayanların Karşılaştırmalı İncelemesi", *Journal of Turkish Studies*, C. 4, S. 1 (2009), ss. 529-60, doi:10.7827/TurkishStudies.558.

durumunu şiirselleştirmiş, kendi ızdırabını evrensel bir mite çevirip kolektif bir şifa arayışı ortaya koymuştur.

Bu kurban-kral miti, ölüm ve yeniden doğuş döngüsüne dayanır. Eliot'ın manevî dönüşümüne kadar olan şiirleri ölü diyarları anlatır. Buradaki çorak ve karanlık ortam, modern toplumun durumunu anlatır. Fakat mitik bakışta bir şeyin ölü olması, ölü kalacağı anlamını taşımaz. Aksine, bir yeniden doğuş umudunun tohumunu taşır. Eliot'ın manevî dönüşümünden sonra yazdığı şiirlerde de bu mitik döngü anlayışını devam ettirdiğini görürüz. *Four Quartets*'te zaman felsefesi üzerine tefekkürleri, tohumların ekilmesi ve filizlenmesi gibi tarımsal imgeler bunu gösterir. Modern dünya krizde olsa da diriliş umudu vardır.

Eliot şiirlerinde kendini hem bu ölüm – yeniden doğum ritüelini yönlendiren, farklı tarihsel ve mitik sesleri tek bir müzik hâline getiren bir rahip gibi hem de ayinin başarıya ulaşması için canını feda eden bir kral gibi konumlandırır. Okur da eseri okurken kendini şairle özdeşleştirir ve onun ölüm – yeniden doğum döngüsüyle katharsis yaşar. Eliot'ın şair tahayyülü, kadim bereket kültlerinin kurban – kralının modern şehirde kalabalıklara yabancılaşmış şair olarak tezahürüdür.

1950 sonrası Türk şiirinde de Eliot'ın bu kurban-kral mitleştirilmesine rastlamak mümkündür. II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşme süreci, köyden kente göçü hızlandırmış ve Baudelaire tipinde “metropol şairi” diyebileceğimiz bir şairler kuşağı meydana gelmiştir. Bu şairler, modern şehirde yabancılaşan bireyin durumunu şiirlerine yansıtırlar. Tezde incelediğimiz beş Türk şairin eserlerinde ölüm, çürüme, yeniden doğuş temaları güçlü imgelerle işlenir. Bu temalarda ve bilhassa tarımsal imgelerle bu temaların işlenmesinde T. S. Eliot'ın etkisi görülür.

Ülkü Tamer, T. S. Eliot'ın tesirini en yoğun şekilde hissettiği ilk dönemlerinde ölüm temasını çok sık bir şekilde şiirlerinde işler. Ölüm bu şiirlerde toplumsal düzenin, geleneklerin de sorgulanmasını anlamını taşır. Buna karşın bu şiirlerde çocukluk imgeleri yahut çocuk figürünü de sıkça kullanır. Böylece Eliot'ın bahsettiği ölüm – yeniden doğum döngüsü Ülkü Tamer'de de ölüm ve çocuk olarak karımıza çıkar. Yine Ülkü Tamer'in geç dönemde yazdığı şiirlerde de tarımsal imgelerle bu ölüm ve yeniden doğma temalarını açık bir şekilde kullanır.

Edip Cansever de şiirlerinde hastalık, ölüm temalarını sıkça işlemiştir. Cansever, bu temaları işlerken ölümle yüzleşmeyi, ölümden dirilerek çıkmayı da anlatır. Cansever, kendini kurban ederek toplumu felaha çıkaran tanrı kral figürünü sosyalist dünya görüşüyle başarıyla harmanlamıştır. Ona göre aydın ya da şair, bireysel fedakârlığıyla toplumdaki hastalıklı, yabancılaştırmış yapıyı değiştirebilir. Bundan dolayı Antik Yunan tragedya kahramanı Antigone'u idealize edip bir şiir kitabının adında ona yer vermiştir zira Antigone, topluma karşı hakikati kendi mahvı pahasına savunmayı tercih etmiştir.

İsmet Özel ise ölüm, bilhassa da özkıyım temalarını şiirlerinde işlerken aynı oranda tarımsal imgelere, cinsellik ve bereket çağrışımlarına yer verir. İsmet Özel'in özellikle mistik dönüşümünün mihenk taşı olan "Amentü" şiirinde kurban-kral mitosu net bir şekilde kendini hissettirir. Burada şair, bilek damarlarını keserek kendini kurban eder ve çoraklaşmış moderniteyi aşarak babasının dile getirdiği insanın yaratılmışların en şerefli olduğu iddiasının gerçek anlamına ulaşır. Şiirde atıfta bulunan Lady Godiva efsanesi de bunun bir başka tezahürüdür. Lady Godiva, kendi haysiyetini halkı uğruna feda etmekten çekinmeyen bir soylu kadındır. Modern dünyada ise yollardan geçen bir Godiva, ona bakmaktan imtina eden vefalı bir halk bulunmaz. Bu durum, modernitenin çöl olma eğilimini daimî kılar. Yalnızca şairin Lady Godiva rolünü üstlenip kendi damarlarını kesmesiyle bu çölleşmeden kurtulunur, daha ulvi bir gerçekliğe ulaşılır.

Osman Türkay ise Eliot'tan aldığı bu mitik ölüm ve yeniden doğum mirasını yeniden yorumlar. Bir yandan uzay çağının getirdiği yeni imgelerle bu miti kültürel/toplumsal boyutun üstüne taşıyıp kozmik bir hüviyete sokarken diğer yandan Eliot'ı andırır şekilde Hint ve Antik Yunan inanışlarından beslenir. Kozmik döngü içinde ölümü, yeniden doğumdan bir önceki durak olarak niteler. Ölümü reddeden modern toplum, yeniden doğumu da ertelemektedir. Dolayısıyla Türkay'a göre modernitenin yarattığı sorunların çözümü evvela ölümü kucaklamaktan geçer.

Bülent Ecevit şiirlerinde doğrudan kurban-kral mitosu ile bağdaştırılacak unsurlara rastlanmasa da Ecevit'in Eliot ile paralellik arz eden bir arayış içinde olduğu açıktır. Yabancılaştırmış, modern toplumun hastalıklarını sağıltacak bir çözüm olarak Bülent Ecevit de geleneksel değerlere, özellikle de Anadolu'nun kendine has,

birçok medeniyetten izler taşıyan anlayışına, tasavvufî inanışlarına dönmeyi önerir. Ecevit de burada kültürel bir ölüme karşın yeniden doğuşu önermektedir.

T. S. Eliot, Frazer'a göre bütün inanç sistemlerinin temelinde yatan bu kadim miti alıp modern insan durumuna uyarlamıştır. Bu, salt şiire yeni bir tema katmak değildir. Kadim toplumdaki tanrı-kral yahut rahip-kralın vazifesini de modern toplumda şaire, bilhassa da modernist şaire yükleyerek şairliğin varlık amacını, dünya ve toplumla ilişkisini yeniden radikal bir şekilde dönüştürmektir. Bu vazife, bu fedakârlık kültü özellikle 1960-1980 arasında siyasî mücadelelerin tesiri altında kalan Türk şiirinde farklı görüşten şairleri motive eden bir unsur olmuştur.

C) Arketipik Tesir: Kentsel Katabasis

Katabasis, Yunanca *katábasis* (κατάβασις) kelimesinden gelir. Birleşik bir sözcüktür, aşağı yönlü bir yolculuğu, inişi ifade eder. Zıddı olan *Anabasis* eylemi de Ksenofon'un ölümsüz eserine adını vermiştir. Arketipik anlamda kullanıldığında katabasis'te bahsi geçen aşağı iniş, kahramanın yeraltı dünyasına ya da ölümler ülkesine inip oradan geri dönüşünü tanımlar⁷⁸⁸. *Nekyia* ise buna yakın başka bir kavramdır, "ölülerle istişare etmek" manasına gelir. Bu iki kavram farklı olsalar da sıkça birbirleri yerine kullanılırlar. Zira yeraltına yolculuk eden kahraman, Odysseus ve Aeneas örneklerinde olduğu gibi, bu yolculuğu ölümlerle istişare etmek, onlardan geleceğe yönelik haber yahut tavsiye almak için yapar.

Bu arketip, ilk yazılı örnekleri olan Sümer metinlerinden günümüze kadar birçok farklı coğrafya ve çağda sıkça kullanılmıştır. Carl Gustav Jung, bu arketipin gerçek kadim gerekse de modern dünyada hemen her kültürde mevcut olduğunu dile getirir⁷⁸⁹. Kahramanın ölümler diyarına giderek ruhlarla konuşması şaman kül-

⁷⁸⁸ Rachel Falconer, *Hell in Contemporary Literature: Western Descent Narratives Since 1945*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 2.

⁷⁸⁹ C. G. Jung, *The Spirit in Man, Art, & Literature*, çev. Gerhard Adler, R. F. C. Hull, Princeton: Princeton University Press, 1971, s. 38.

türünden Zerdüştlüğe, Sümer'den Hristiyan Orta Çağ uygarlığına kadar sıkça tekrarlanan bir temadır. Örneğin Zerdüştlüğün kutsal metinlerinden olan *Ardâvîrâfnâme*'de Zerdüş't inancının kutsal isimlerinden biri olan Ardâvîrâf'ın Cennet, Araf ve Cehennem'e yaptığı, Dante'nin *İlahi Komedyâ*'sını hatırlatan bir yolculuk konu edinilir⁷⁹⁰. Uruk Kralı Gılgamış, Antik Yunan kahramanları Theseus, Jason, Herakles, Odysseus ve Aeneas bu yolculuğu gerçekleştirenler arasında en tanınmışlardandır⁷⁹¹. Yalnızca kahramanlar değil, ilahlar da yeraltına inerler. Bunun en eski örneği, Sümer ilahesi Inanna'nın cehenneme inişidir⁷⁹². Antik Yunan bereket tanrıçası Demeter'in kızı Persephone'u (kimi kaynaklarda kızının adı "Kore" diye de geçer) Hades'in elinden kurtarmak için çıktığı yolculuk ise Antik Çağ'ın en popüler gizem kültlerinden biri olan Eleusis *myterialarını* vücuda getirmiştir⁷⁹³. Burada mitsel olan psikolojik olana dönüşür. Katılımcılar önce *katabasis* ile kendi ruhlarının derinliklerine inerler, sonra *anabasis* ile aydınlanmış bir şekilde tekrar topluma dönerler.

Batı edebiyatının ilk yazılı *katabasis* örneği, Homeros'un *Odysseia*'sında Odysseus tarafından gerçekleştirilir. Büyücü Kirke'den aldığı öğütle, Odysseus ölümler ülkesine gidip Teiresias'tan akıl almak ister⁷⁹⁴. Eserin on birinci bölümü, Odysseus'un ölümler ülkesine gidişini, bu süreçte yaptığı ritüelleri ve öğrendiklerini anlatır⁷⁹⁵. Antik Batı edebiyatlarının en çok bilinen ikinci *katabasis* örneği ise bireysel olmaktan ziyade toplumsaldır. Virgil'in *Aeneis* destanında kahraman Aeneas yeraltına inerek babasıyla istişare eder, Roma'nın parlak geleceğini öğrenir⁷⁹⁶, yeraltındaki ulu kimseler Aeneas'a olduğu kadar onun eserini okuyacak olan Romalı yurttaşlara da rehberlik ederler⁷⁹⁷.

⁷⁹⁰ Nimet Yıldırım (çev.), *Ardâvîrâfnâme*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011, s. 32.

⁷⁹¹ Falconer, *Hell in Contemporary Literature*, s. 2.

⁷⁹² Catriona Miller, "Inanna's Descent to the Netherworld and Analytical Psychology: What Has the Mistress of All the Lands Done?", *The Descent of the Soul and the Archaic*, Routledge, 2022.

⁷⁹³ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1 Taş Devrinden Eleusis Myterialarına*, çev. Ali Berkay, Alfa Yayınları, 2024, s. 397.

⁷⁹⁴ Homeros, Kadir (çev), *Odysseia*, s. 194.

⁷⁹⁵ Homeros, Kadir (çev), *Odysseia*, ss. 197-213.

⁷⁹⁶ Virgil, Bernard Knox, *The Aeneid*, çev. Robert Fagles, Penguin Classics, t.y., ss. 192-200.

⁷⁹⁷ Nicholas Horsfall, "Exempla' in Virgil's Underworld", *Wiener Studien*, C. 128 (2015), ss. 63-67.

Katabasis arketipinin en bilinen örneklerinden biri ise Dante'nin *İlahi Komedya*'sıdır. Bu eserde Dante, daha önce bu arketipi şiirine taşıyan Virgil rehberliğinde yeraltı dünyasını keşfe çıkar. Zerdüşt metni *Ardâvîrâfnâme*'de olduğu gibi Dante'nin ölümler dünyası da diğer örneklerden farklıdır. Burası, paganizmdeki gibi mutlak, tarafsız, gölgemsi bir öte dünya değildir. Burada kahramanlarla günahkârlar bir arada bulunmaz, yalnızca günahkârlar bulunur. Bir tek ilk halkada erdemli olmasına rağmen Hristiyanlığı kabul etmeden ölen paganlar yer alır⁷⁹⁸. Dante'nin yolculuğu kelimenin hakkını verir şekilde “*katabatik*”tir. Bütün bu yolculuk boyunca aşağı doğru hareket eder, ta ki Cehennem'in en dibinde, Tanrı'ya ihanet ettiği için ebedî azaba mahkûm edilen İblis'e ulaşana kadar⁷⁹⁹. Böylece insan ruhunun en karanlık derinliklerine kadar uzanan yolculuğunu tamamlayan Dante, Araf ve Cennet gibi üst katlara uzanmayı hak edecek olgunluğa ulaşarak oradan ayrılır.

Virgil ve Dante, Eliot'ın en önemli esin kaynaklarından biridir. Eliot, bu iki ismin eserlerinde merkezî bir önemi haiz olan *katabasis* arketipini alıp onun için bir başka ana tesir kaynağı olan Fransız sembolistlerindeki kentsel imgelemlerle birleştirmiştir. Baudelaire, Walter Benjamin'e göre ilk modern şairdi; o kendinden öne gelen “ozanların” aksine modernitenin doğduğu kentte, modernitenin doğurduğu “kalabalıklar” karşısında kendini yalnız ve yabancı hisseden, şiiri böylelikle bir geleneğin parçası değil de varoluşsal bir mücadele olarak değerlendiren bir şairdi⁸⁰⁰. Onu takip eden Fransız sembolistler de benzer şekilde, modern kenti odağa almışlardı. Şiire olan merakı Fransız sembolistlerin tesiri ile başlayan Eliot, *katabasis* arketipini modern şehre taşır. *The Waste Land*'de *katabatik* yolculuğa çıkan, katman katman yeraltına inen ve nihayetinde ruhun derinliklerine ulaşarak “şantih şantih şantih” sözcükleri ile erginleşerek yolculuğunu tamamlayan kahraman, esasında modern şehri gezen şairdir. Öyleyse Eliot'ın edebiyata en büyük katkılarından birinin bu kadim arketipi kent merkezli bir şiirsel mekâna taşıması olduğu söylenebilir.

⁷⁹⁸ Dante, Freccero, *The Inferno of Dante*, ss. 75-80.

⁷⁹⁹ Dante, Freccero, *The Inferno of Dante*, s. 422.

⁸⁰⁰ Walter Benjamin, “On Some-Motifs in Baudelaire”, *The Writer of Modern Life: Essays on Charles Baudelaire*, çev. Howard Eiland vd., Cambridge: Harvard University Press, 2006.

İşlenen Türk şairlerin, ortak bir noktası Eliot'ın *The Waste Land*'de ilk örneğini verdiği bu kentsel *katabasis*'e benzer şiirler kaleme almış olmalarıdır. Ülkü Tamer, T. S. Eliot'ın tesirinde olduğu ilk dönemde yazmış olduğu "Çünkü Çarşılar-
dan Geçtim" şiirinde, çocukluğunun geçtiği ve bir ticaret merkezi olan Gaziantep
şehrinde *katabatik* bir yolculuk yapar. Şair, şiirin başlığında da belirtildiği gibi çar-
şılardan geçer, çarşılardan geçerken hayat, aşk ve din hakkında sorgulamalarda
bulunur. Benjamin'in çalışmasında bahsettiği, Eliot'ın *The Waste Land*'de vurgu-
ladığı üzere şiir boyunca şehrin kalabalığı ile şair arasındaki farkı, yabancılaş-
mayı görürüz. Nihayetinde şair, yolculuğunun sonunda ölümle yüzleşir.

Edip Cansever'in kentsel *katabasis*'i ise daha hacimlidir. *Ben Ruhi Bey, Nasılım*
eseri mekân olarak modern şehri seçer. Bu şehir, Asmalımescit gibi net yer isim-
lerinin de kullanımıyla ortaya konduğu üzere İstanbul'dur. Şiirin kahramanı Ruhi
Bey, burada dört dörtlük bir psikolojik *katabasis* yaşar. Genç yaşta üvey annesi-
nin cinsel istismarı neticesinde yaşadığı travmaya şehri dolaşarak yanıt arar. Bu
yanıtı ancak Gülcü'nün ölümü üzerinden ölümle yüzleştiği zaman bulur. Hasta-
neye yatıp tedavisini olur. Şiirin son kıtaları, *katabasis*'i başarıyla tamamlayan bir
kahramanın geri dönüşü, *anabasis*'idir:

O kadar bekledim ki, geliyorum
Ölümümü bekledim, geliyorum
"Bir ölüyü ve ölünün bütün inceliklerini"
Bekledim geliyorum.

Ben Ruhi Bey, mutlu olan Ruhi Bey
Ölümü gömdüm, geliyorum
Bir sonbahar günüydü, geliyorum
Güneşler buz gibiydi, geliyorum
Ve bütün kötülükler
Ölümün armaları gibiydi
Size anlatırım, geliyorum.

Hepsini, hepsini gömdüm, geliyorum
Havuzun kırık taşlarını -siz bilmezsiniz
Limonluğu ve kırmızı konağı -siz bilmezsiniz
Aynalarda kendini seven Ruhi Beyi -siz bilmezsiniz
Ve bildiğiniz Ruhi Beyi -ya da pek bilmediğiniz
Gömdüm ben, geliyorum.⁸⁰¹

İsmet Özel'in *katabasis*'i, belki de Eliot'ı en çok andırandır. "Of Not Being a Jew" şiiri, sözcüğün ilk anlamıyla bir *katabasis*'i yani bir iniş yolculuğunu anlatan dize-
lerle başlar:

İniyorum kulelerinden katil
iniyorum maktul minarelerden
taraçadan, bahçeden
ilk tanıyı bulanların indikleri her yerden
ilk tanıyı bulandıran bir vaşakla birlikte
değdikçe ayaklarım merdiven alçalıyor
açılıyor leşlerin, atmıkların cesurane
canlıların korka korka uzandıkları zemin
ağzımda kef
iki gözlerimde mil
iniyorum kulelerinden
katil⁸⁰²

Bu şiirde kahraman şairin kendisidir. Şair, düşsel bir şehirde sürekli indiğı bir yolculuk yapar. Bu yolculuk sırasında modernitede şair - kalabalık çatışmasını anımsatan şekilde şair ile şehrin kalabalığı arasındaki tezağı görürüz. Yaşama isteğı ile dolu şaire karşılık şehirdeki kalabalık yalancı, iki yüzlü ve çıkarıcıdır. Şairin bu

⁸⁰¹ Cansever, *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri* (2. Cilt), s. 106.

⁸⁰² Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 238.

yolculuğu en dip noktada yani deniz seviyesinde sona erer. Burada şair artık kalbine dönmesi gerektiğini anlar ve sonunda “fokurdayıp pörtlemek”⁸⁰³ için yani yaşamak, yaşam vermek için kalbine döner. Böylece *anabasis* safhası da gerçekleşir.

Osman Türkay, “Evren Düşünde Gezgin” ile *katabasis*’in bir örneğini verir. Osman Türkay’ın yolculuğu yön olarak daha farklıdır. Eserin “Asya” bölümünde Hint, Çin, Türk kültürleri ile kadim Asya irfanını işleyen şair sonra “Avrupa” bölümünde makhineleşmiş bir medeniyetin insanlıktan çıkmış, cehennemî hâli ile karşı karşıya kalır. Bu yolculuk şu dizelerle biter:

Bırakın beni, insanüstünü ölüyorum:
Hortlak biçimleri Avrupa!⁸⁰⁴

Osman Türkay, diğer şiirlerinde de kent – cehennem imgelemine kullanmayı sürdürür. “Yazıt X” şiirinin başındaki mensur kısım, Eliot’ın Dante’nin Cehennem tasvirlerinden mülhem savaş sonrası Londra anlatımını andırır:

Ve Kent ağzını açtı. Karanlıkta bir ejder uğultusu yuvarlanıp gitti uzaklara. Sokaklar yılan pulu ışıltılı. Yansır bir yeraltı dünyasından sesleri, bize gelir. Şarkıları tunca vuran topuz. Tunçtan yansıyan devinimlerin imgesi. Uygar bir ışığın ısı, hep o kurumuş duygu. Bir çöl ortasındayız, kızıl havasında bu uğultular. Memeleri sarkık çıplak kızlar, cinlerin başkaldırışı, bir cehennemî soluyuşları: Kosnû. Çünkü kent bir yılan gibi değiştirmede gömleğini.⁸⁰⁵

Bülent Ecevit’in *katabatik* mahiyette uzun bir yolculuk şiiri olmasa da mitolojik arketipi kente taşıma fikrine uzak değildir. “Promete Kentte” başlıklı tek kıtalık şiirinde insanlara ateşi, aydınlanmayı getirdiği için tanrılar tarafından ebedî ızdıraba

⁸⁰³ Özel, *Of Not Being A Jew*, s. 250.

⁸⁰⁴ Türkay, *Seçme Şiirler*, s. 148.

⁸⁰⁵ Türkay, *Seçme Şiirler*, s. 154.

mahkûm edilen Prometheus'u modern kente taşır. Bu da kentte acı çekerek aydınlığa ulaşan kahramanın bir başka yansımasıdır:

promete şimdi kentte
kayalara bağlı değil
beton duvarlarla çevrilidir
kartalların giremeyeceği bir semtte
kendi kendini kemirir⁸⁰⁶

T. S. Eliot, şairin gelenekten beslenip geleneği yenilemesinden bahseder. *Katabasis* arketipini kadim köklerinden alıp sembolist şairlerin kent düşleriyle birleştiren Eliot, bir geleneği yalnızca yaşatmakla, tekrar etmekle kalmayıp o geleneği kendi çağına da taşımıştır. Üstelik görüldüğü üzere bu arketipin Türk edebiyatı gibi başka dünya edebiyatlarında da kullanılmasını sağlamıştır. Eliot'ı bu yönüyle köklerden aldığı gıdayla yeni dalların oluşmasını sağlayan bir ağaç gövdesine benzetebiliriz. Türk edebiyatına içerik olarak yaptığı en büyük tesirlerden birinin de modern Türk şairlerinin modernite, kentleşme karşısında hissettikleri yabancılaşma hissini, bu hissiyat neticesinde kendileriyle yaşadıkları hesaplaşmayı, ölüm gibi metafizik korkularla yüzleşmelerini kentsel bir *katabasis* yolculuğu arketipini kullanarak ifade etmelerini ilham etmesi olduğunu ileri sürebiliriz.

Ç) Poetik Tesir: Nesnel Karşılık

T. S. Eliot'ın poetik anlamda dünya edebiyatına yaptığı en önemli katkılar arasında *objective correlative*, bu tezde kullanıldığı Türkçe karşılığı ile “nesnel karşılık” vardır. Daha evvel de tanımını bu çalışmada yapılmış olan bu kavramı, Cemal Süreya şöyle özetler:

⁸⁰⁶ Ecevit, *Şiirler*, s. 53.

Şairin, şiirinde geliştirdiği özün, okurda bir ruh hali yaratabilmesi için, bu özün duyulabilir bir nitelikte olması şarttır. Eliot buna nesnel karşılık diyor. Şair tek insandaki dünyayı okura ulaştırmak için olay dizileriyle, öykülerle, konularla kendi açısının nesnel karşılığını yaratmak zorundadır. Bir kelime mi kullanıyoruz, bir görüntü mü kuruyoruz, dışa vurduğumuz bir coşkumuz mu var; o kelime, o görüntü, o coşku daha önce yazdığımız şiirlerin, başka şairlerin şiirlerinin, suya giden genç kızların, bir gazete manşetinin kelime-lerinde; ortaokul tarih kitabının resim altlarında, bir siyasa adamının davranışlarında yankılanmalı, sonra da onlardan koparak ya da onların yanında bir ayrımcılığı yüklenerek son konumunu almalıdır. Şiirsel süreçte yaptın, değişik niteliğini kazanmadan önce, dille ve dış gerçeğin görünüşleriyle bir uyumu var ki çok önemli. Çünkü nesnel karşılık da, duyulabilir oluş niteliği de ancak bu uyumla gerçekleşiyor. Görüntü ya da coşku, eşya ya da konumlar karşısında değişik ve yabancı niteliğini elde etmeden önce onlarla akrabalık bağını kuracak ki, sözü edilen yabancılık ve değişiklik okurla bir alışveriş fonunu yaratabilsin.⁸⁰⁷

Eliot'ın bu görüşü, duyguların ve düşüncelerin belli nesnelerin karşılığı ile anlatılması, bu nesnelerden şiirde bir kompozisyonun vücuda getirilmesi fikri 1950 sonrası Türk şiirinde karşılık bulmuştur. Bu tezde incelenen beş Türk şair de şiirlerini yazarken nesnel karşılık kavramından faydalanmışlar, şiirlerini burada işaret edilen bir imgecilik üzerine kurmuşlardır.

Ülkü Tamer, ilk döneminden itibaren şiirlerinde yoğun imge kullanımı ile duygusal arka planlar inşa eder. Tamer, duygularını doğrudan ifade etmek yerine anlamlı imgeler kullanarak duygusal bir fon hazırlar. Bunu yaparken de yerleşik karşılıklardan faydalanır. Örneğin Tamer'in şiirinde güz ölümü, çocuk ise yeniden doğmayı, tazeliği aktarır. Onun çok sık kullandığı at, atlı, virgül, orman, şehir, saç, çalı, tilki, silah, korku, çarşı, ölüm, güvercin, serçe, eşkıya sözcükleri⁸⁰⁸ salt bu sözcüklerin birincil anlamını yahut ilk akla getirdiği çağrışımları yansıtmaz. Bütün bu sözcükler şiirlerde bir kompozisyon içerisinde kullanılarak daha üst bir duygusal/düşünsel ortamı aktarmıştır.

Edip Cansever içinse nesnel karşılık poetikasının merkez unsuru olur. Kendisi, nesnel karşılığı ihlal etmediği tek kural olarak görmüştür. Edip Cansever'de nesnel karşılık salt imgeselliğin de ötesine geçip başka bir boyut kazanır. Cansever'in

⁸⁰⁷ Cemal Süreya, *Papirüs'ten Başyazılar*, 1. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 119.

⁸⁰⁸ Arife Kalender, "‘Yanardağın Üstündeki Kuş’ Ülkü Tamer şiirinde Temel İzlekler", *Çukurova Ödülü 2014: Ülkü Tamer*, ed. Nazan Balci, Adana: Uluslararası Çukurova Sanat Günleri, 2014.

Antik Yunan tragedyalarından mülhem uzun şiirlerinde nesnel karşılık kuramı çerçevesinde imgeler adeta bir tiyatro sahnesi hâlini alır. İmgelerden oluşan bu duygusal ve düşünsel fonda Cansever'in trajik karakterleri benliklerini gösterme imkânı yakalarlar. Ruhi Bey için bu fon, onun cinsel travmasını aktaran şekilde yanan limonluk ya da su gibi bereket imgeleridir. Kül şiirlerinde bütün kente, kentin bütün insanlarına yağan kül tüketim toplumunun kirlenmişliğinin arka planını oluşturur.

İsmet Özel de İkinci Yeni tesiriyle başladığı ilk yıllarından sosyalist devrimci yıllarına, İslamî dönüşüm zamanlarına, hatta şiirinde deneysel bir yaklaşım benimseydiği son zamanına kadar imgecilikten taviz vermemiştir. Özel'in imgeciliği kendi anlatımıyla Eliot'ın nesnel karşılıkta bahsettiği şekilde tanıdık olandan yola çıkarak yeni bir şey yaratma yoludur:

İmgelem, tanıdığımız biçimlerden yapılmış bir yeni resim; bildiğimiz seslerin söylediği yeni bir şarkı; aşına olduğumuz yargılardan çıkan, yabancı olduğu bir sonuçtur. İmgelem bize ulaştığı zaman hem yaşadığımız bir anın sıcaklığını, hem de farklı bir şeyle karşılaşmış olmanın serinliğini duyarız.⁸⁰⁹

Osman Türkay ise nesnel karşıtlığı yaşadığı çağla sentezlemeyi başarmıştır. Uzay Yarışı yıllarında şiirler yazan, "Uzay Şairi" olarak anılan Osman Türkay yeni nesnel karşılıklar çıkarır. Onun şiirinde uzay yani makro-kozmos, insanın yani mikro-kozmosun imgesi hâline gelir. Bilim kurgu janrına girecek ölçüde fütüristik imgelemleri ile yaşadığı çağın insanının durumunu, umutlarını ve emellerini bir kompozisyon çerçevesinde aktarmayı başarır.

T. S. Eliot'la şairlik kariyerinin başlarında tanışan Bülent Ecevit'in de şiirlerinde nesnel karşılık ön plana çıkar. Kendi duygularını ve siyasî düşüncelerini dışa vururken doğrudan konuşmak yerine imgelere başvurur. Onun şiirinde Anadolu'nun

⁸⁰⁹ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 39.

emekçi halkı, denizdeki rengarenk takalar olarak mücessem olur⁸¹⁰; Soğuk Savaş döneminin dünyası ise gökte yanmayan bir Güneş’le özdeşleştirilir⁸¹¹.

T. S. Eliot’ın ortaya attığı “nesnel karşılık” kavramı, dünya şiirinde duyguların dolaylı ve imgesel anlatımına yönelik bir devrim niteliğindedir. Türk şiirinde özellikle 1950’lerden itibaren bu anlayışın güçlü bir iz bıraktığı görülmektedir. İncelediğimiz Ülkü Tamer, Edip Cansever, İsmet Özel, Bülent Ecevit ve Osman Türkay örnekleri, her biri farklı üslup ve temalara sahip olsa da, ortak noktada buluşurlar: Şiirde duygu ve anlam, doğrudan doğruya değil; nesnelerin, durumların, hikâyelerin ardında saklı olarak iletilir. Ülkü Tamer, sıra dışı imgelerle okuru sarsıp şiirinin duygusunu sezdirirken Edip Cansever, nesnelerden örülü bir sahne kurarak insanın trajedisini yansıtır. İsmet Özel, isyanını ve iç hesaplaşmasını simgesel durumlarla dile getirir. Bülent Ecevit, mitolojik ve fantastik kurgularla modern insanın çıkmazlarını gösterir, çağının siyasal düşüncelerini kimi zaman ülkesinin geleneği ile aktarmayı başarır. Osman Türkay ise kozmosu insanlığın duygusal aynası yapar. Her biri, Eliot’ın vurguladığı gibi, “okura duyguyu ulaştıracak bir formül (nesnel karşılık) bulma” işini farklı yöntemlerle başarmıştır.

⁸¹⁰ Ecevit, *Şiirler*, s. 67.

⁸¹¹ Ecevit, *Şiirler*, s. 62.

SONUÇ

T. S. Eliot, yirminci yüzyılın en tanınmış edebiyat adamlarından biridir. Eliot'ın önemi yalnızca ürettiği edebî metinlerden ileri gelmez, bir edebiyat eleştirmeni, kültür teorisyeni ve bir aydın olarak da yaşadığı döneme ve sonrasına damgasını vurmuştur. 1945 sonrasında Amerikan kültür dairesine giren, köyden kente göç ve sanayileşme ile gelişmiş ülkelerin bir yüzyıl evvelinden yaşamaya başladığı dertlerle karşı karşıya kalan ülkemizde T. S. Eliot hem düşüncelerinin, edebiyatının yankılanacağı bir ortam hem de Türk edebiyatına tesir etmek için açık kanallar bulmuştur. Bunun sonucunda İkinci Yeni kuşağı ile başlayarak bir dizi Türk şairi etkilemiştir; 1956 – 1958 yıllarında yayın hayatını sürdüren ve İkinci Yeni'nin gayri resmî yayın organı olarak görülen *Pazar Postası*'nda en çok tercüme şiiri yayımlanan şairlerden biri T. S. Eliot olmuştur⁸¹². Eliot'ın Türk edebiyatına tesirini bütün Türk şairleri kapsayacak bir çalışma ile incelemek imkân dâhilinde olmasa da bu tezde seçilen beş Türk şair ile ana tesir yönlerini tespit etmek mümkün olmuştur.

T. S. Eliot'ın modernist Türk şiirine en büyük tesiri (zira bu tesir, diğerlerini de kapsamaktadır) modernist şairin rolü konusunda olmuştur. Şairler kimi zaman halk edebiyatı geleneğinin, kimi zaman saray çevresinde yeşeren elit kültür geleneğinin taşıyıcısı olmuşlar, Fransız İhtilali ile başlayan süreç sonrasında ise çeşitli görüşlerin bayraktarlığını üstlenmişlerdir. Bunların hepsinde şair, Walter Benjamin'in deyimiyile “minstrel” yani “ozan” rolündedir⁸¹³. Bir şeyin taşıyıcısı, sözcüsüdür. Baueilaire'den başlayarak modern şiirde ise şair bambaşka bir role soyunur. Artık o mekanik hareket eden kalabalıklara karşı vitalizmin, yaşamın, iradenin şampiyonu olup şiir vasıtasıyla kendi varoluşunu yaratır.

Eliot, modern şairin bu yönünü kurban-kral mitini şiirlerine taşıyarak vurgular. Şair, yaşam bahşetme kudretini kendinde bulunduran, kendi ölümüyle ölü topraklara yeniden yaşam verecek olan kutlu insandır. Hüseyin Contürk'e göre şair, hiç-

⁸¹² Alâattin Karaca, *İkinci Yeni Poetikası*, 1. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021, s. 154.

⁸¹³ Benjamin, “On Some-Motifs in Baudelaire”, s. 171.

bir iş birliğine, iş bölümüne yanaşmayan, toplumun üstünde konumlanan ve zincirin halkası olmayı reddeden bireydir⁸¹⁴. Şaire yüklenen bu rol, Türk şairleri tarafından da benimsenmiştir. 27 Mayıs Askerî Müdahalesi sonrasında bu rol, toplumdaki siyasî mücadele ile de birleşmiştir. Kendini kurban eden kral mitinde mücessem olan modern şair, artık çeşitli ideolojilerden doğan meşrulukla da bu şehadet istencini birleştirir. 80 sonrasında değişen toplumda ise artık böyle bir şair rolü revaçta değildir. 80 sonrası Türk şiirinin çoraklaşması tartışmalarında⁸¹⁵ modernist dönemde şaire yüklenen bu rol ve bu rolün neo-liberal döneme geçişle ortadan kalkmış olması aydınlatıcı olabilir. Şiir varlığını sürdürse de şiirin kitleler arasında sirkülasyonu, Mehmet Can Doğan'ın deyimiyle "sürümü" azalmıştır⁸¹⁶.

Eliot'ın bir başka büyük katkısı, kadim metinlerden aldığı *katabasis* arketipini modern kente taşımasıdır. T. S. Eliot'ın eserleriyle hemhal olan Türk şairleri, kendi şiirlerinde de bu temayı işlemişler, şiirlerine bu yolla psikolojik bir derinlik katmışlardır. Şairin kentin dehlizlerine inerek kendi ruhuyla, hayatıyla, ölümüyle yüzleşmesi, içerik olarak şiirleri evrenselleştirmiş, kalıcı kılmıştır.

Eliot'ın poetikasının en önemli unsurlarından biri olan nesnel karşılık ise 1950 sonrası Türk şiirinde imgeciliğin olgunlaşmasında, imgelerin birbiri ardına dizilen anlamsız sözcükler yığını değil de okurda karşılığı olan, etkileyici bir kompozisyon oluşturan unsurlar hâline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir teknik olarak İkinci Yeni ve sonrasındaki bütün çağdaş Türk şiirine tesir etmiştir. Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan ve on yıllar boyu devam eden imgecilik tartışmasında, Hüseyin Cöntürk'ün T. S. Eliot'ın "Yeni Eleştiri" akımından mülhem kurduğu kuramsal çerçeve bu tartışmanın sağlam bir zemine oturmasına imkân sağlamıştır⁸¹⁷. Bu dönemde süren "mekanik imge" ve "organik imge" tartışmaları, yani salt

⁸¹⁴ Hüseyin Cöntürk, *Çağının Eleştirisi: İkinci Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 87.

⁸¹⁵ Fethi Demir, "1980 Sonrası Türk Şiirinin Başlıca Tartışma Alanları", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, C. 3, S. 1 (2015), ss. 144-63.

⁸¹⁶ Mehmet Can Doğan, *Şiir Arkeolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 114.

⁸¹⁷ Yalçın Armağan, *İmgenin İcadı: İkinci Yeni'nin Meşruiyeti*, 2. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 76.

bir söz oyunundan ibaret olmayıp şekil ve anlam bakımından bir birlik teşkil eden imge arayışı⁸¹⁸ da T. S. Eliot'ın nesnel karşılık kuramını akla getirir.

Tezde incelenen beş şairde de T. S. Eliot'ın tesiri müşterek ve bireysel bir şekilde bariz bir şekilde görülmüştür. Ülkü Tamer, şairlik kariyerinin başında imgeci söyleyişte, ölüm ve makineleşme temalarını işlemede T. S. Eliot'ın tesirinde kalmış, sonraki dönemlerinde de Eliot'ın işaret ettiği şekilde gelenekle modern birleştirmeyi başarmıştır. Edip Cansever, Eliot'ın nesnel karşılığını ilke edinmiş; modern toplumdaki yabancılaşmayı Eliot gibi dramatik bir teknikle, başka karakterlerin ağzından konuşarak anlatmıştır. İsmet Özel hem Amentü öncesinde hem de Amentü sonrasında Eliot'tan beslenmiş, onun dinî söyleyişlerini kendi şiirlerinde İslam geleneğine taşımıştır. Osman Türkay ve Bülent Ecevit de yaşadıkları çalkantılı siyasal dönemleri şiire aktarmakta Eliot'tan yararlanmışlar, onun üzerinden Hint kültürü ve felsefesiyle tanışmışlardır.

T. S. Eliot, yirminci yüzyıl başında Max Weber'in "entzauberung" diye tarif ettiği, büyüsü ortadan kaldırılmış bir ortamda⁸¹⁹, dünyanın mekanik bir işleyişe indirgen-
diği, insanın bir çarkın dişlisine dönüştüğü zamanlarda şiiriyle yaptığı çıkışla ka-
dim geleneklerden beslenerek dünyayı yeniden mitik bir şekilde okumanın kapı-
larını aralamıştır. Eliot, dünyayı pozitif bilimlerin sunduğu şekliyle nesneleştirerek
değil; geçmişle bir diyalog kurarak yorumlamaktan yanadır⁸²⁰. Fransız sembolist-
leri takip eden Eliot ve Eliot'ı takip eden modernist şairler bu dönemde şiiri, dış
dünyanın anlamsızlığına, çoraklığına karşı, köklerini insanlığın kadim hafızasın-
dan alan bir isyanın mecrası hâline getirmiştir.

Günümüzde ise yirminci yüzyıl başındaki kentli aydını alakadar eden pek çok so-
runun, insanın geleneğe, topluma, işine, kendine yabancılaşmasının; büyüsünü
yitirmiş bir dünyada yaşamanın olumsuz etkileri daha güçlü bir şekilde hissedil-
mektedir. Mark Fisher'ın belirttiği gibi günümüz geç kapitalizm toplumu ütopyala-
rın, büyük anlatıların sona erdiği, içinde yaşanan gerçekliğin mümkün olan tek

⁸¹⁸ Armağan, *İmgenin İcadı: İkinci Yeni'nin Meşruiyeti*, s. 114.

⁸¹⁹ Raymond L. M. Lee, "Weber, Re-Enchantment and Social Futures", *Time & Society*, C. 19, S. 2 (2010), ss. 180-92, doi:10.1177/0961463X09354433.

⁸²⁰ Ryan R. Holston, "Historical Truth in the Hermeneutics of T. S. Eliot", *Harvard Theological Review*, C. 111, S. 2 (2018), ss. 264-88, doi:10.1017/S0017816018000081.

gerçeklik olduğu algısına ikna edilmiş bir toplumdur⁸²¹. Bu gerçekliğin içine hap-solan insanlar, Platon'un mağara alegorisindeki mağara insanları gibi farklı bir dünyanın varlığından habersiz bir şekilde, öyle bir düşünceye yahut hayale bile sahip olmadan varlıklarını sürdürürler. Bu insanlar böylelikle kolaylıkla sömürülebilir bir duruma indirgenip materyal kazançlar uğruna durmaksızın çalışırlar, tüketirler. Byung-Chul Han'a göre bu toplum, ona anlam ve aidiyet duygusu veren, zamanı yönetmesini sağlayan, karar alma süreçlerindeki zihinsel yükünü azaltan, toplumla entegrasyonunu sağlayan ritüellerini yitirmiş bir toplumdur⁸²². Bu toplumdaki bireyler, bu çalışma baskısı, üretim ve tüketim temposu nedeniyle kronik yorgunluktan, depresyondan mustarip olurlar⁸²³.

Böylece ortaya çıkan manzara, T. S. Eliot'ın *The Waste Land*'de tasvir ettiği manzarayı, ortaya çıkan bireyler ise "The Hollow Men" şiirindeki kof adamları andırır; fakat insan, mutlak anlamsızlığı kabul edebilen bir varlık değildir, her koşulda varoluşuna bir anlam katmak ister⁸²⁴. İnsan, içinde bulunduğu dünyayla anlamlı bir iletişim kurmak ister. Charles Taylor, bu konuyla ilgili olarak şöyle der: "Tıpkı sevdiğimiz insanlarla ve sanat eserleriyle olduğu gibi dünyayla, kainatla, ormanlarla, tarlalarla, dağlarla, denizlerle de muhatap alındığımız, yanıtımızın beklendiği bir ilişkiye ihtiyaç duyarız".⁸²⁵ (Çeviri bana aittir) Eliot, kendi döneminde buna bir çare olarak mitik/dinî bir uyanışı önermiştir. Eliot sonrasında da pek çok şair, sosyalizmden İslamcılığa uzanan bir skalada yer alan düşünceleriyle bu durumu düzeltmek istemişlerdir. Ortak yanları ise edebiyatı çoraklaşan hayata karşı bir yaşam noktası hâline getirme istekleridir.

Edebiyat bugün de diğer sanat dalları gibi, hatta sahip olduğu imkânlar sayesinde daha da güçlü bir şekilde, aynı amaca hizmet edebilir. Zira şiir, şairle okur arasında müşterek bir çaba gerektirir. Okur, şairin yalnızca edilgen bir alıcısı olmaz, anlama ulaşması için onun da etkin bir şekilde şiire dâhil olması gerekir. Gökhan

⁸²¹ Mark Fisher, *Capitalist Realism: Is There No Alternative?*, Lanham: Zero Books, 2009.

⁸²² Byung-Chul Han, *Ritüellerin Yok Oluşuna Dair: Günümüzün Bir Topolojisi*, çev. Çağlar Tanyeri, İnka, 2023.

⁸²³ Byung-Chul Han, *Yorgunluk Toplumu*, çev. Çağlar Tanyeri, İnka, 2023.

⁸²⁴ Slavoj Žižek, *Welcome to the Desert of the Real*, London, 2002, s. 141.

⁸²⁵ Charles Taylor, *Cosmic Connections: Poetry in the Age of Disenchantment*, 1. b., Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 2024, s. 130.

Tunç'a göre geleneksel şiirden farklı olarak modern şiir, bilinçli şekilde anlamı çoğaltmayı hedefler. Bu durum, şiirin anlam zenginliğini artırsa da okurun şiiri anlamak için daha çok çabalamasını gerektirir. Okur şiiri yüzeysel bir metin gibi okuyup geçemez. Şiirin adeta dehlizlerde dolaşır gibi tekrar tekrar okunması, onda yer alan boşlukların doldurulması, okur tarafından yeniden yazılması gerekir⁸²⁶. Her okuyuşta okur metni yeniden inşa edip kendi anlamlarını üretir. Bu perspektif, şiirin anlam üretiminin dinamik ve okurla etkileşim içinde gerçekleşen bir süreç olduğunu gösterir. Böylece şair ile okur arasında Taylor'ın bahsettiği muhataplık ilişkisi kurulur; kültürel ürünlerin saniyelik tüket-unut döngülerine sıkıştığı bir çağda, katmanlı anlam yapılarıyla bu şiirler insan ruhuna daha derin bir tatmin yaratabilir.

Bilim, bir sonuca varmaktan ziyade yolda olmaktır. Bu çalışmada da başka çalışmalar için başlangıç noktası teşkil edebilecek bulgulara ulaşılmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat çalışanlar için henüz el değmemiş, geniş bir saha vardır. Modernist Anglo-Amerikan şiirinin diğer büyük temsilcisi Ezra Pound'ın Türkçe çevirileri, Türk edebiyatına tesiri üzerine genel bir değerlendirme yapılması gereklidir. Bunun yanında onu bir kitabına adını verecek kadar seven ve benimseyen Ülkü Tamer'deki Ezra Pound tesiri ile ilgili müstakil bir çalışma da yapılabilir. İsmet Özel'deki Dylan Thomas tesiri incelenebilir. Edip Cansever'deki T. S. Eliot tesiri ise daha dar, derinlikli bir şekilde belki seçilecek iki eser üzerinden imge – stilistik yönüyle okunabilir. T. S. Eliot'ın tiyatro eserleri Türkçeye 1960'lı yıllardan itibaren, şiir çevirileri henüz kitap olarak basılmadan evvel çevrilmiştir. Dolayısıyla 60 sonrası Türk tiyatrosunda Eliot'ın izi de sürülebilir. Anglo-Amerikan edebiyatı ile Türkiye'den daha evvel tanışan Kıbrıs Türk edebiyatına özel olarak tesir ilişkileri araştırılabilir. Yapılacak çalışmalar yalnızca edebiyat sahası ile de kısıtlı değildir. Bülent Ecevit'in bilhassa 90'lı yıllarda DSP-CHP ayrışması ile belirginleşen, tasavvufa daha yakın laiklik anlayışında T. S. Eliot'ın gelenekçiliğinin rolü üzerine çalışılabilir.

⁸²⁶ Gökhan Tunç, *Kavramlar ve Kuramlarla Modern Türk Şiiri Okumaları*, 1. b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.

KAYNAKÇA

- ABDALLAH Suliman Nasır İbrahim, *Sezai Karakoç, Abdullah et-Tayyib ve T.S. Eliot'ın Şiir ve Nesirlerinde Medeniyet Algısı*, (Doktora Tezi Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2023.
- ACKERMAN Robert, "Frazer on Myth and Ritual", *Journal of the History of Ideas*, C. 36, S. 1 (1975), ss. 115-34, doi:10.2307/2709014.
- ACKROYD Peter, *T. S. Eliot*, Londra: Abacus, 1986.
- AKBAYIR Sıddık, *Ülkü Tamer: Söz Denizinde Sakin Bir Dere*, İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları, 2021.
- AKKANAT Cevat, *Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri*, 1. b., Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2002.
- , "İkinci Yeni Şiirinde Türkü Tadı", *Türk Dili*, S. 611 (2002), ss. 942-51.
- ALPASLAN Nimet, *T. S. Eliot'tan Yapılan Türkçe Çeviriler ve Türk Edebiyatındaki Etkileri*, (Doktora Tezi Tezi), Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2022.
- AL-SOWAIL Tafla Omar, Wiam Obaid GHASAN, Rasha Saeed BADUR AIS, "Intertextuality between T. S. Eliot's 'The Waste Land' And Mahmoud Darwish's 'The Land's Poem'", *European Journal of English Language and Literature Studies (EJELLS)*, (12.09.2023), <https://eajournals.org/ejells/vol10-issue-1-2022/intertextuality-between-t-s-eliot-the-waste-land-and-mahmoud-darwishs-the-lands-poem/>.
- ALTA Seda Şen, *Constructing Modernist Poetics: Transnational Representations of London in the Poetry of Ezra Pound and T.S. Eliot*, (Doktora Tezi Tezi), Ankara: Atılım Üniversitesi, 2018.
- ALTIERİ Charles, "Reading Bradley After Reading Laforgue: How Eliot Transformed Symbolist Poetics into a Paradigmatic Modernism", *Modern Language Quarterly*, C. 72, S. 2 (2011), ss. 225-52, doi:10.1215/00267929-1161345.
- ARCHAMBEAU Robert, "The Fall and Rise of Poetry: T. S. Eliot and the Place of Poetry in the Modern World", *South Atlantic Review*, C. 77, S. 1/2 (2012), ss. 153-70.
- ARIES Philippe, *Batı'da Ölümün Tarihi*, çev. Işın Gürbüz, Everest Yayınları, 2020.
- ARMAĞAN Yalçın, *İmgenin İcadı: İkinci Yeni'nin Meşruiyeti*, 2. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- "Arthurian Legend | Definition, Summary, Characters, Books, & Facts | Britannica", (29.12.2022), <https://www.britannica.com/topic/Arthurian-legend>.
- ASCIUTO Nicoletta, "Light and Mystical Writing: T. S. Eliot's Poetic Practice in Four Quartets", *Religion & Literature*, C. 53, S. 1 (2020), ss. 47-69, doi:10.1353/rel.2020.0037.
- "Ash Wednesday | Christianity, Definition, History, Meaning, & Facts | Britannica", 22.07.2024, <https://www.britannica.com/topic/Ash-Wednesday-Christian-holy-day>.
- ASHER Kenneth, *T. S. Eliot and Ideology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- AUGUSTINUS, *İtiraflar*, çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, 1999.

- AYKANAT Fatma, *Re-Forming Reality: T.S. Eliot's Use of Myths and Legends in the Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2007.
- BAKIR Meltem, "Ülkü Tamer'in Şiir Dünyası ve İnsan", *Hars Akademi*, C. 3, S. 5 (2020), ss. 1-17.
- BALCI Mustafa, *Osman Türkay'ın Şiirlerinde Dil ve Üslup*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2004.
- BARTON William M., *The Pervigilium Veneris*, London New York Oxford New Delhi Sydney, 2019.
- BAYNES Ken, *Toplumda Sanat*, çev. Yusuf Atılgan, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- , *Work: Art & Society*, 2, Lund Humphries, 1970.
- BEHR Caroline, *T.S. Eliot, a Chronology of His Life and Works*, London: Macmillan, 1983.
- BEKMEZCİ Emine Selcen, *Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2019.
- BELGE Murat, *Şairaneden Şiirsele: Türkiye'de Modern Şiir*, 2. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- BENJAMIN Walter, "On Some-Motifs in Baudelaire", *The Writer of Modern Life: Essays on Charles Baudelaire*, çev. Howard Eiland vd., Cambridge: Harvard University Press, 2006, s. .
- BENSON Donald R., "Eliot's and Conrad's Hollow Men", *CEA Critic*, C. 29, S. 4 (1967), ss. 10-10.
- BHATTA Damaru Chandra, "Upanishadic Vision in T. S. Eliot's Poems and Plays", *DMC Research Journal*, C. 4, S. 1 (2018), ss. 41-47, doi:10.3126/dmcrj.v4i1.44226.
- , "Water as a Symbol of 'Shāntih' in T. S. Eliot's *The Waste Land*: An Upanishadic Reading", *Theory and Practice in Language Studies*, C. 11, S. 7 (2021), ss. 821-28, doi:10.17507/tpls.1107.08.
- "Birinci Sene-i Devriye Merasimi", (04.12.2024), <https://www.istiklalmarsider-negi.org.tr/IcerikDetay?Id=1063&IcerikId=122>.
- BİRLİK Nurten, *T. S. Eliot's quest: A thematic study of "The Love of J. Alfred Prufrock" "The Waste Land" and the "Four Quartets"*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2000.
- BLOOM Harold, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*, 2 edition., New York: Oxford University Press, 1997.
- BORNSTEIN George, "T. S. Eliot and the Real World", *Michigan Quarterly Review*, C. XXXVI, S. 3 (1997), <http://hdl.handle.net/2027/spo.act2080.0036.320>.
- BOYD John D., "The Dry Salvages-Topography as Symbol-I", *New Blackfriars*, C. 51, S. 599 (1970), ss. 184-93.
- BRAHİM Seddik, *An Explanation and Exposition of the Use of Intertextuality in T.S.Eliot's The Waste Land According to Harold Bloom's The Anxiety of Influence*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2014.
- BRANDON Eric, "Georges Sorel's Diremption: Hegel, Marxism and Anti-Dialectics", *History of European Ideas*, C. 42, S. 7 (2016), ss. 937-50, doi:10.1080/01916599.2016.1167101.

- BROOKER Jewel Spears, "Eliot and Bergson: 'Rhapsody on a Windy Night' and the Intractability of Dualism", *Partial Answers: Journal of Literature and the History of Ideas*, C. 13, S. 1 (2015), ss. 1-17.
- , "The Case of the Missing Abstraction: Eliot, Frazer, and Modernism", *The Massachusetts Review*, C. 25, S. 4 (1984), ss. 539-52.
- BROWN Alistair, "A metaphorical analysis of The Love Song of J. Alfred Prufrock by T. S. Eliot", *Accounting Forum*, C. 42, S. 1 (2018), ss. 153-65, doi:10.1016/j.accfor.2018.01.006.
- , "How The Waste Land furthers an understanding of sustainable property management", *Property Management*, C. 38, S. 1 (2020), ss. 142-56, doi:10.1108/PM-06-2019-0033.
- BROWN Alistair M., "The accounting meta-metaphor of the Hollow Men by T. S. Eliot", *Qualitative Research in Accounting & Management*, C. 18, S. 1 (2020), ss. 26-52, doi:10.1108/QRAM-10-2019-0113.
- BROWN Kathryn, "Collage as Form and Idea in the Art Criticism of Tristan Tzara", *French Studies*, C. 73, S. 4 (2019), ss. 544-60, doi:10.1093/fs/knz180.
- BROWN Stephen, "Brands on a wet, black bough: marketing the masterworks of modernism", *Arts and the Market*, C. 5, S. 1 (2015), ss. 5-24, doi:10.1108/AM-05-2014-0017.
- BUDZIAK Anna, "T. S. Eliot's 'La Figlia Che Piange' and the Tradition of Decadent Aestheticism", *Brno Studies in English*, C. 40, S. 2 (2014), s. [27]-45.
- BUTTERFIELD H., *The Whig Interpretation of History*, New York London, 1965.
- CAMPBELL Ian, "T.S. Eliot and Christianity: Barry Spurr, 'Anglo-Catholic in Religion': T.S. Eliot and Christianity (Cambridge, Lutterworth, 2010. £25. Pp. Xiv + 325. ISBN: 978-0-7188-3073-1)", *The Expository Times*, C. 122, S. 1 (2010), ss. 27-27, doi:10.1177/00145246101220010502.
- CANSEVER Edip, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- , *İki Satır, İki Satırdır Alev Ebüzziya'ya Mektuplar 1962-1976*, ed. Hâbil Sağlam, Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- , *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (1. Cilt)*, 23. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- , *Sonrası Kalır / Bütün Şiirleri (2. Cilt)*, 19. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- , *Şiiri Şiirle Ölçmek Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- , *Yeniden*, 1. b., İstanbul: Cem Yayınevi, 1981.
- CASADI Giovanni, "The Failing Male God: Emasculation, Death and Other Accidents in the Ancient Mediterranean World", *Numen*, C. 50, S. 3 (2003), ss. 231-68.
- CAUFIELD James Walter, "Arnold, Matthew", *The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory*, John Wiley & Sons, Ltd, 2010, s. , doi:10.1002/9781444337839.wbelctv1a011.
- CHANDRAN K. Narayana, "'Shantih' in The Waste Land", *American Literature*, C. 61, S. 4 (1989), ss. 681-83, doi:10.2307/2927003.
- CHARLES DICKENS, *İki Şehrin Hikayesi*, çev. Didar Zeynep Batumlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

- CHINITZ David, "T. S. Eliot and the Cultural Divide", *PMLA*, C. 110, S. 2 (1995), ss. 236-47, doi:10.2307/462913.
- COLBY Robert A., "Orpheus in the Counting House: The Confidential Clerk", *PMLA*, C. 72, S. 4-Part-1 (1957), ss. 791-802, doi:10.2307/460184.
- CONRAD Joseph, *Karanlığın Yüreği*, çev. Bülent O. Doğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- COOPER John Xiros, *The Cambridge Introduction to T. S. Eliot*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- CÖNTÜRK Hüseyin, *Çağının Eleştirisi: İkinci Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- ÇAKMAK İdris, *The Portraits of the Artists as Critics in the Recreation of the Modern with Tradition: Tanpınar and Eliot*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi, 2008.
- ÇAPAN Cevat, "Modern Batı Şiiri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, C. 25, S. 102 (t.y.), ss. 11-18.
- ÇETİN Mehmet Akif, "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Sıkılan Özneler ve Sıkıntı Tipolojileri", *Edebi Eleştiri Dergisi*, C. 9, S. 1 (2025), ss. 170-87, doi:10.31465/eeder.1597514.
- ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI, "Çevresel Göstergeler", (30.05.2025), <https://cevreselegostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670>.
- ÇOLAK Mustafa, *Bülent Ecevit'in Siyasal Anlayış ve Deneyiminde Dinin Yeri*, (Doktora Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2015.
- DAHAMI Yahya Saleh Hasan, "Eliot's Treatment of the Chorus: A Steady Logical Structure (3) The Confidential Clerk and The Elder Statesman: Case in Point", 2020, <https://papers.ssrn.com/abstract=3973017>.
- DANTE, John FRECCERO, *The Inferno of Dante: A New Verse Translation, Bilingual Edition*, çev. Robert Pinsky, Bilingual edition., New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, 1996.
- DAVIS Alex, Lee M. JENKINS, (ed.), *A History of Modernist Poetry*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- "Definition of KATABASIS", *Merriam-Webster Dictionary*, (17.03.2025), <https://www.merriam-webster.com/dictionary/katabasis>.
- DELEUZE Gilles, Felix GUATTARI, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, Univ Of Minnesota Press, 1983.
- DEMİR Fethi, "1980 Sonrası Türk Şiirinin Başlıca Tartışma Alanları", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, C. 3, S. 1 (2015), ss. 144-63.
- DETTMAR Kevin, "A Hundred Years of T. S. Eliot's 'Tradition and the Individual Talent'", *The New Yorker*, (27.10.2019), <https://www.newyorker.com/books/page-turner/a-hundred-years-of-t-s-eliot-tradition-and-the-individual-talent>.
- "Digital History", (13.01.2022), https://www.digitalhistory.uh.edu/disp_textbook.cfm?smtid=2&psid=3158.
- DİRLİKYAPAN Devrim, *Ölümü Gömdüm, Geliyorum Edip Cansever Şiirinde Varolma Biçimleri*, Metis Yayınları, 2023.
- DOĞAN Mehmet Can, *Şiir Arkeolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

- DONGYANG UNIVERSITY, 750-711 KOREA., Cheolhee LEE, “Yeats and Eliot: How Do They Compare in Theory and Practice?”, *The Yeats Journal of Korea*, C. 40, S. 0 (2012), ss. 231-51, doi:10.14354/yjk.2013.40.231.
- DOUGLASS Paul, *T. S. Eliot, Dante, and the Idea of Europe*, Cambridge Scholars Publishing, 2011.
- “Dünyaca ünlü şairimiz, Osman Türkay’ın büstü açıldı”, *Gündem Kıbrıs Gazetesi - Kıbrıs Haber*, (21.04.2025), <https://www.gundemkibris.com/dunyaca-unlu-sairimiz-osman-turkayin-bustu-acildi>.
- EAGLETON Terry, *Holy Terror*, First Edition., Oxford ; New York: Oxford University Press, USA, 2005.
- ECEVİT Bülent, *Şiirler*, 2. b., Ankara, 1975.
- EDMOND Jacob, “The Elephant in the Room”, *Orbis Litterarum*, C. 73, S. 4 (2018), ss. 311-27, doi:10.1111/oli.12182.
- ELIADE Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1 Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, çev. Ali Berktaş, Alfa Yayınları, 2024.
- , *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.
- ELIOT T. S., *After Strange Gods*, London: Faber and Faber, 1933.
- , *Christianity and Culture*, First Edition., San Diego: Mariner Books, 1960.
- , *Collected Poems 1909-62*, London, 2002.
- , *Denemeler*, çev. Akşit GÖKTÜRK, De Yayınevi, 1961.
- , *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.
- , *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, 1. b., İstanbul: Paradigma, 2007.
- , “From Poe to Valéry”, *The Hudson Review*, C. 2, S. 3 (1949), ss. 327-42, doi:10.2307/3847788.
- , *İhtiyar Farenin Kediler Kılavuzu*, çev. Ayberk Erkay, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- , *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981.
- , *Notes Towards the Definition of Culture*, Faber & Faber, 2010.
- , *Selected Essays*, First Edition., London: Faber & Faber, 1999.
- , *Selected Essays of T. S. Eliot*, New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1964.
- , *Sweeny Agonistes*, çev. Ülkü Tamer, İstanbul: De Yayınevi, 1961.
- , *Şiirler*, çev. Türkay, Osman, Yeditepe Yayınevi, 1965.
- , *T. S. Eliot Bütün Şiirleri (Ciltli)*, çev. Cem Yavuz, Everest Yayınları, 2023.
- , *T. S. Eliot: Şiirler*, çev. Osman Türkay, 1. b., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1965.
- , *The Annotated Waste Land with Eliot’s Contemporary Prose*, ed. Lawrence Rainey, Second edition., New Haven: Yale University Press, 2006.
- , *The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition: A European Society, 1947-1953.*, ed. İman Javadi, Ronald Schuchard, Faber & Faber, 2018.

- , *The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition. Tradition and Orthodoxy, 1934-1939. Volume 5*, ed. Iman Javadi, Jayme Stayer, Ronald Schuchard, Project Muse, 2017.
- , *The Complete Prose of T. S. Eliot Vol. 8: Still and Still Moving*, ed. Jewel Spears Brooker, Ronald Schuchard, John Hopkins University Press, 2019.
- , *The Complete Prose of T. S. Eliot Volume 6: The War Years, 1940-1946*, ed. David E. Chinitz, Ronald Schuchard, Londra: John Hopkins University Press, 2017.
- , *The Complete Prose of T.S. Eliot: Apprentice Years, 1905-1918*, Johns Hopkins University Press, 2014.
- , *The Complete Prose of T.S. Eliot: English Lion, 1930-1933*, Project Muse, 2015.
- , *The Complete Prose of T.S. Eliot: The Perfect Critic, 1919-1926*, Johns Hopkins University Press, 2014.
- , *The Complete Prose of T.S. Eliot Vol. 3: Literature, Politics, Belief, 1927-1929*, Johns Hopkins University Press, 2014.
- , *The Idea of a Christian Society*, First American Edition., Harcourt, Brace and Co., 1940.
- , *The Rock*., First Edition., Faber & Faber, 1934.
- , *The Sacred Wood and Major Early Essays*, Mineola, N.Y: Dover Publications, 1997.
- , *The Waste Land: Authoritative Text, Contexts, Criticism*, W.W. Norton, 2001.
- , *T.S. Eliot Bütün Şiirleri (1909-1962)*, çev. Samet Köse, Everest Yayınları, 2018.
- , "Vergil and the Christian World", *The Sewanee Review*, C. 61, S. 1 (1953), ss. 1-14.
- , *What is a Classic?*, 1. b., Faber & Faber, 1944.
- ELIOT T. S., Edward GOREY, *Old Possum's Book Of Practical Cats, Illustrated Edition*, New York: Ecco, 1982.
- ENGİNÜN İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 15. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- ER BAĞYAPAN Rabia Nesrin, *Oscar Wilde, T.S.Eliot, ve Sylvia Plath'ın eserlerinin T.S.Eliot'ın "Waste Land" felsefesi bağlamında karşılaştırmalı incelenmesi*, (Doktora Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2017.
- ERBOĞA Fatıma Nur, *Tradition and Poetry: A Comparative Study of T.S. Eliot and Sezai Karakoç*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi, 2018.
- ETİL Hüseyin, *Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiiri'nin Sosyo-Politik Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.
- EVANS Suzannah V, "Tristan Corbière and T. S. Eliot's Salt-Encrusted Poetry", *The Review of English Studies*, 2023, hgad064, doi:10.1093/res/hgad064.
- EVOLA Julius, *The Mystery of the Grail: Initiation and Magic in the Quest for the Spirit*, Original ed. edition., Rochester, Vt: Inner Traditions, 1996.

- FALCONER Rachel, *Hell in Contemporary Literature: Western Descent Narratives Since 1945*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- FISHER Mark, *Capitalist Realism: Is There No Alternative?*, Lanham: Zero Books, 2009.
- FOUNDATION Poetry, "The Love Song of J. Alfred Prufrock by T. S. Eliot", Text/html, *Poetry Magazine*, Poetry Magazine, 01.08.2024, <https://www.poetryfoundation.org/poetrymagazine/poems/44212/the-love-song-of-j-alfred-prufrock>.
- , "The Victorian Era", Text/html, *Poetry Foundation*, Poetry Foundation, 11.09.2023, <https://www.poetryfoundation.org/collections/153447/an-introduction-to-the-victorian-era>.
- FRANKLIN J. Jeffrey, "The Influences of Buddhism and Comparative Religion on Matthew Arnold", *Literature Compass*, C. 9, S. 11 (2012), ss. 813-25, doi:10.1111/j.1741-4113.2012.00925.x.
- FRAZER Sir James George, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*, ed. Robert Fraser, Oxford, 2009.
- FREUD Sigmund, *Totem and Taboo: Resemblances Between The Psychic Lives of Savages and Neurotics*, Global Grey, 2018.
- GALLUP Donald, *T. S. Eliot: A Bibliography - Including Contributions to Periodicals and Foreign Translations*, London: Faber & Faber, 1969.
- , "T.S. Eliot & Ezra Pound: Collaborators in Letters", *The Atlantic*, 01.01.1970, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1970/01/ts-eliot-ezra-pound-collaborators-in-letters/661546/>.
- GAYTANCIOĞLU Kaan, *Politik Liderlik ve Bir Politik Lider Olarak Bülent Ecevit*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2013.
- GOLDBERG Jonathan, "Impersonal Eliot", *Being of Two Minds: Modernist Literary Criticism and Early Modern Texts*, ed. Jonathan Goldberg, Fordham University Press, 2022, s. 0, doi:10.5422/fordham/9781531501600.003.0002.
- GORDON Lyndall, "How Virginia Woolf Shunned—and Then Embraced—T.S. Eliot", *Literary Hub*, 23.11.2022, <https://lithub.com/how-virginia-woolf-shunned-and-then-embraced-t-s-eliot/>.
- , *T.S. Eliot: An Imperfect Life*, Reprint edition., New York: W. W. Norton & Company, 1999.
- GÖBEL Gökhan, Seyfullah KÖKSAL, "Yarım Asır Sonra 'Evet, İsyan' veya Marmara Türk Denizi Olmadan Milli Dava Başlamaz", *İstiklal Marşı Derneği*, 10.11.2019, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=8&lce-rikId=1525>.
- GÖÇMEN Gülşah, "Let Us 'Bear Very Much Reality:' T. S. Eliot's Outsider in 'Burnt Norton'", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 18 (2019), ss. 122-29, doi:10.21547/jss.599542.
- GREENE Gayle, "Shakespeare's Tempest and Eliot's Waste Land: 'What the Thunder Said'", *Orbis Litterarum*, C. 34, S. 4 (1979), ss. 287-300, doi:10.1111/j.1600-0730.1979.tb00547.x.
- GRIERSON Herbert John Clifford, *Metaphysical Lyrics & Poems of the Seventeenth Century, Donne to Butler*, Oxford, The Clarendon Press, 1921.

- GRİFFITHS Dominic, "T. S. Eliot and Others: The (More or Less) Definitive History and Origin of the Term 'Objective Correlative'", *English Studies*, C. 99, S. 6 (2018), ss. 642-60, doi:10.1080/0013838X.2018.1497822.
- GUENON Rene, *The Crisis of the Modern World*, Revised edition., Ghent, NY: Sophia Perennis, 2004.
- , *The Reign of Quantity & the Signs of the Times*, 4th Revised ed. edition., Ghent, NY: Sophia Perennis, 2004.
- GÜL Gül Ülker, *The Transfer of Religious Themes and Allusions in the Turkish Retranslations of The Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2017.
- GÜNDAR Zehra, *Re-reading Modernist Verse: a Poststructural Feminist Approach to Selected Poems by Marianne Moore, H.D., Ezra Pound and T.S. Eliot*, (Doktora Tezi Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2022.
- GÜVEN Samet, "A Modernist Approach to T.S Eliot's The Love Song of J. Alfred Prufrock", *Journal of History Culture and Art Research*, C. 4, S. 2 (2015), ss. 80-87.
- HADJIYIANNIS Christos, "We Need to Talk About Ezra: Ezra Pound's Fascist Propaganda, 1935–45", *Journal of Modern Literature*, ed. Matthew Feldman, C. 39, S. 1 (2015), ss. 112-26, doi:10.2979/jmodelite.39.1.112.
- HALL Donald, "The Art of Poetry No. 1", *The Paris Review*, (1959), <https://www.theparisreview.org/interviews/4738/the-art-of-poetry-no-1-t-s-eliot>.
- HALLEY Catherine, "T. S. Eliot and the Holy Grail", *JSTOR Daily*, 01.06.2022, <https://daily.jstor.org/t-s-eliot-and-the-holy-grail/>.
- HAMMAD Iman Moshed, "The Journey from the Inferno to the Purgatory: Eliot's Religious Odyssey", *Theory and Practice in Language Studies*, C. 6, S. 6 (2016), ss. 1149-56.
- HAMPTON Martyn, "T. S. E. and the TES : Eliot and Educationalism", *Modernist Cultures*, C. 11, S. 2 (2016), ss. 206-24, doi:10.3366/mod.2016.0135.
- HAN Byung-Chul, *Ritüellerin Yok Oluşuna Dair: Günümüzün Bir Topolojisi*, çev. Çağlar Tanyeri, İnka, 2023.
- , *Yorgunluk Toplumu*, çev. Çağlar Tanyeri, İnka, 2023.
- HARDING Jason, (ed.), *T. S. Eliot in Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- , "Unravelling Eliot", *The New Cambridge Companion to T. S. Eliot*, ed. Jason Harding, Cambridge Companions to Literature, Cambridge: Cambridge University Press, 2016, ss. 1-25, doi:10.1017/9781139583411.003.
- HEIDEGGER Martin, *Düşünmek Ne Demektir?*, çev. Rıdvan Şentürk, Paradigma Yayınları, 2009.
- , *The Question Concerning Technology, and Other Essays*, Garland Pub., 1977.
- HENTEA Marius, "The Silence of the Last Poet: Matthew Arnold, T. S. Eliot, and the Value of the Classic", *Modern Language Quarterly*, C. 71, S. 3 (2010), ss. 297-328, doi:10.1215/00267929-2010-013.
- HERAKLEITOS, *Fragmanlar*, çev. Arzu Akgün, Kabalcı Yayınları, 2016.

- HERLIHY John, *Essential Rene Guenon: Metaphysical Principles, Traditional Doctrines, and the Crisis of Modernity*, Bloomington, Ind. : San Rafael, Calif., 2009.
- “History of Europe - The Emergence of the Industrial State | Britannica”, (13.01.2022), <https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-emergence-of-the-industrial-state>.
- HOFFMAN Steven K., “Impersonal Personalism: The Making of a Confessional Poetic”, *ELH*, C. 45, S. 4 (1978), ss. 687-709, doi:10.2307/2872583.
- HOLSTON Ryan R., “Historical Truth in the Hermeneutics of T. S. Eliot”, *Harvard Theological Review*, C. 111, S. 2 (2018), ss. 264-88, doi:10.1017/S0017816018000081.
- HOMEROS, Azra Erhat-A. KADİR (ÇEV), *Odysseia*, 21. b., Can Yayınları, 2008.
- HORSFALL Nicholas, “‘Exempla’ in Virgil’s Underworld”, *Wiener Studien*, C. 128 (2015), ss. 63-67.
- HOWARTH Peter, *The Cambridge Introduction to Modernist Poetry (Cambridge Introductions to Literature)*, Cambridge University Press, 2011.
- HUGHES Ted, *Collected Poems*, ed. Paul Keegan, First Edition., Farrar, Straus and Giroux, 2005.
- , *Poetry In The Making*, Main edition., London: Faber & Faber, 2008.
- IIDA Minoru, “T. S. Eliot and D. H. Lawrence: A Conflict”, *Shinshu University Institutional Repository*, 1976, https://soar-ir.repo.nii.ac.jp/record/17661/files/Liberal_arts_H11-06.pdf.
- İŞİR Eda, “Osman Türkay”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (21.04.2025), <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/osman-turkay>.
- “İnsanın Unutmayı Seçtiği Şiiri - Thomas Stearns Eliot”, *Antoloji.com*, (09.12.2024), <https://www.antoloji.com/insanin-unutmayi-sectigi-siiri/>.
- İPEK Abdulmuttalip, “Hikâye-i Robenson / Robinson Cruose (Vak’anüvîs Ahmed Lutfî)”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (30.05.2025), <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hikaye-i-robenson-robinson-cruose-vak-anuviss-ahmed-lutfi>.
- JAY Gregory S., *T.S. Eliot and the Poetics of Literary History*, Baton Rouge, 1983.
- JMUKHADZE Ketevan, “Mythopoeic Image of the City in T. S. Eliot’s The Waste Land”, *Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies*, C. 33, S. 1 (2023), ss. 1-21, doi:10.26650/LITERA2022-1099679.
- JULIUS Anthony, *T.S. Eliot, Anti-Semitism and Literary Form*, Rev Sub edition., Thames & Hudson, 2003.
- JUNG C. G., *The Spirit in Man, Art, & Literature*, çev. Gerhard Adler, R. F. C. Hull, Princeton: Princeton University Press, 1971.
- KALENDER Arife, “‘Yanardağın Üstündeki Kuş’ Ülkü Tamer şiirinde Temel İzlekler”, *Çukurova Ödülü 2014: Ülkü Tamer*, ed. Nazan Balcı, Adana: Uluslararası Çukurova Sanat Günleri, 2014, s. .
- KANTARCIOĞLU Sevim, *T.S. Eliot’un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981.
- KAPLAN Mehmet, *Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser)*, 20. b., Dergah Yayınları, 2017.
- KARACA Alâattin, *İkinci Yeni Poetikası*, 1. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

- KARO Hasan, "Dramatic Monologue in T. S. Eliot's The Love Song of J. Alfred Prufrock", *Humanities Journal of University of Zakho*, C. 10, S. 1 (2022), ss. 245-47, doi:10.26436/hjuoz.2022.10.1.831.
- KAYA Ahmet, *Şair İsmet Özel: Yaşamak Umrumdadır*, Akçağ Yayınları, 2021.
- KAYA Ahmet İhsan, *İkinci Yeni'nin Son Yolcusu Ülkü Tamer: Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Fenomen Yayıncılık, 2016.
- KAYA Hüseyin, *Ülkü Tamer Şiirinde Yapı ve İzlek*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2016.
- KEARNS Cleo McNelly, *T. S. Eliot and Indic Traditions: A Study in Poetry and Belief*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- "Kendine özgü bir şiir dünyası kuran anlatıcı şair: Edip Cansever", (20.06.2024), <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kendine-ozgu-bir-siir-dunyasi-kuran-anlatici-sair-edip-cansever/2255788>.
- KENNEDY Duncan, "Tradition and Appropriation: T. S. Eliot and Virgil's 'Aeneid'", *Hermathena*, S. 158 (1995), ss. 73-94.
- KIZILKAYA Muhsin, "Bir yangından çıkan şair!", *Habertürk*, 24.03.2021, <https://www.haberturk.com/yazarlar/muhsin-kizilkaya-2291/3016040-bir-yangindan-cikan-sair>.
- KIRK Russell, "T. S. Eliot On Literary Morals", *Touchstone: A Journal of Mere Christianity*, (26.02.2025), <https://www.touchstonemag.com/archives/article.php?id=04-03-023-v>.
- KOÇYİĞİT Fırat Ender, "Kof Adamlardan Kül Adamlara: T. S. Eliot ve Edip Cansever'in İki Şiirinde Modern İnsanın Düşüşü", *BUGU Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 5, S. 3 (2024), ss. 282-92.
- KOLCU Ali İhsan, *Albatros'un Gölgesi*, Akçağ Yayınları, 2011.
- KOTTMAN Paul A., *The Insistence of Art: Aesthetic Philosophy after Early Modernity*, New York: Fordham University Press, 2017.
- KÖMÜR Şevki, *T.S.Eliot'un Murder in the Cathedral Oyununda Koşuk Dil Kullanımı*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1992.
- LACY Norris J., (ed.), *The New Arthurian Encyclopedia: New Edition*, 1st edition., New York: Routledge, 1995.
- "Lady Godiva | Saxon Noblewoman, 11th Century, Coventry | Britannica", 17.01.2025, <https://www.britannica.com/biography/Lady-Godiva>.
- LANDLOW George P., "Tennyson's influence on T. S. Eliot", (12.09.2023), <https://victorianweb.org/authors/tennyson/im/tse1.html>.
- LEE Raymond L. M., "Weber, Re-Enchantment and Social Futures", *Time & Society*, C. 19, S. 2 (2010), ss. 180-92, doi:10.1177/0961463X09354433.
- LEHMANN John, "T. S. Eliot Talks About Himself and the Drive to Create; T. S. Eliot", *The New York Times*, (29.11.1953), blm. Archives, <https://www.nytimes.com/1953/11/29/archives/t-s-eliot-talks-about-himself-and-the-drive-to-create-t-s-eliot.html>.
- "Letters from T.S. Eliot to J.M. Keynes, 1927 - 1934 | ArchiveSearch", (23.12.2024), https://archivesearch.lib.cam.ac.uk/repositories/7/archival_objects/286242.
- LEZARD Nicholas, "The Symbolist Movement in Literature by Arthur Symonds Review – the Book That Changed 20th-Century Literature", *The Guardian*,

- (01.07.2014), blm. Books, <https://www.theguardian.com/books/2014/jul/01/the-symbolist-movement-in-literature-arthur-symons-review-book-that-changed-20th-century-literature>.
- LI Hao, "Dialectical Envisioning: Daniel Deronda and British Ethical Idealism", *Literature Compass*, C. 9, S. 11 (2012), ss. 774-85, doi:10.1111/j.1741-4113.2012.00918.x.
- LITZ A. Walton, "The Waste Land Fifty Years After", *Journal of Modern Literature*, C. 2, S. 4 (1972), ss. 455-71.
- LUPACK Alan, *The Oxford Guide to Arthurian Literature and Legend*, 1st edition., New-York: Oxford University Press, 2007.
- MAJOR John Campbell, "Matthew Arnold and Attic Prose Style", *PMLA*, C. 59, S. 4-Part1 (1944), ss. 1086-1103, doi:10.2307/459328.
- MATERER Timothy, "T. S. Eliot and his Biographical Critics", *Essays in Criticism*, C. 62, S. 1 (2012), ss. 41-57, doi:10.1093/escrit/cgr028.
- MAXWELL D. E. S., "He do the Police in Different Voices", *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, C. 6, S. 1 (1972), ss. 167-80.
- MCSZAROS I., *Marx's Theory of Alienation*, Merlin, 1970.
- MEISEL James H., "Georges Sorel's Last Myth", *The Journal of Politics*, 1950, doi:10.2307/2126087.
- MEMMEDOVA Elmira, "Osman Türkay'ın Etkilendiği Kaynaklar", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, C. 2, S. 1 (2010), ss. 59-81.
- "Metaphysical Poet | John Donne, Andrew Marvell & George Herbert | Britannica", (10.09.2023), <https://www.britannica.com/art/Metaphysical-poets>.
- METYCH, "Greco-Persian Wars | Definition, Battles, Summary, Facts, Effects, & History | Britannica", 04.04.2025, <https://www.britannica.com/place/Thermopylae>.
- MILLER Catriona, "Inanna's Descent to the Netherworld and Analytical Psychology: What Has the Mistress of All the Lands Done? 1", *The Descent of the Soul and the Archaic*, Routledge, 2022, s. .
- MILLER James E., *T. S. Eliot: The Making of an American Poet, 1888–1922*, Penn State University Press, 2005.
- MOODY A. David, *The Cambridge Companion to T. S. Eliot*, Cambridge England ; New York: Cambridge University Press, 1990.
- MOORMAN Charles, "Myth and Organic Unity in The Waste Land", *The South Atlantic Quarterly*, C. 57, S. 2 (1958), ss. 194-203.
- MUNRO Niall, "Free Verse", *Routledge Encyclopedia of Modernism*, 1. b., London: Routledge, 2016, s. , doi:10.4324/9781135000356-REM89-1.
- MURPHY Russell Elliott, *Critical Companion to T. S. Eliot: A Literary Reference to His Life and Work*, 1st edition., New York: Facts on File, 2007.
- MURRAY Paul, *T. S. Eliot and Mysticism*, London: Palgrave Macmillan UK, 1991.
- NAAMNEH Mahmuod, Saleem Abu JABER, "World Poetry and Criticism As Reflected in Contemporary Arabic Poetry: Myth and Acculturation", *Advances in Social Sciences Research Journal*, C. 4, S. 10 (2017), doi:10.14738/assrj.410.3087.

- NACAR Salim, Turgut KOÇOĞLU, "Susulunca Tutulan Çetele: İsmet Özel Poetikasında İtirazlar ve Teklifler", *Söylem Filoloji Dergisi*, C. 9, S. 2 (2024), ss. 759-83, doi:10.29110/soylemdergi.1489643.
- NACİ Fethi, *Şiir Yazıları*, İstanbul: İyi Şeyler Yayınları, 1997.
- NITZE Wm. A., "The Fisher King in the Grail Romances", *PMLA*, C. 24, S. 3 (1909), ss. 365-418, doi:10.2307/456840.
- NSIRI İmed, "Narrating the Self: The Amalgamation of the Personal and the Impersonal in Eliot's and Adonis' Poetry", *Advances in Language and Literary Studies*, C. 9, S. 2 (2018), ss. 104-9, doi:10.7575/aiac.all.v.9n.2p.104.
- ONAN Ayfer, "On 'The Chorus' in Murder in Cathedral", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 8 (2010), ss. 314-23.
- ÖCAL Oğuz, *Edip Cansever Bir Şair Bir Antagonist Tavır*, Akçağ Yayınları, 2013.
- ÖZBAHÇE Osman, *İnsanın Özgürlüğü Sürecinde İsmet Özel Şiiri*, 1. b., Ankara: Ebabil Yayınları, 2024.
- ÖZEL İsmet, "Batı'nın Önünü Görmesi", (16.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=106&KatId=7>.
- , *Bir Yusuf Masalı*, İstanbul: Şûle Yayınları, 2000.
- , *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, Tiyo Yayınları, 2013.
- , *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, Tiyo Yayınları, 2013.
- , "İp Fırlatılmış; Ama Nedense Tutulmamış", (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=135&KatId=7>.
- , *Kırk Hadis (Türkçe)*, Tiyo Yayınları, 2013.
- , *Of Not Being A Jew*, Tiyo Yayınları, 2017.
- , "Şiir Çizgi Şiir Nokta", (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=1042&IcerikId=288>.
- , *Şiir Okuma Kılavuzu*, Tiyo Yayınları, 2013.
- , "Şiire Açılan Yol: Ufkun Ötesi", (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=162&KatId=7>.
- , "Şiirle ve Şiirden", (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=40&KatId=4>.
- , "Türkiye'yi Haritadan Silmek İçin Zaman Kazanmak İstiyorlar!", (23.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=1042&IcerikId=616>.
- , "Türkler Olarak Yerimiz Niçin Dünya Sisteminin Ortasındadır?", (16.12.2024), <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IsmetOzel?Id=133&KatId=7>.
- , "Türklük Şuuru", 21.01.2006, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=1042&IcerikId=287>.
- , *Üç Zor Mesele Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma*, Tiyo Yayınları, 2014.
- , *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, Tiyo Yayınları, 2014.
- ÖZKARA Okan, *Ülkü Tamer Şiirlerinde İzleksel Yapı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ardahan: Ardahan Üniversitesi, 2014.
- , "Ülkü Tamer'in Şiirlerinde Yeni Bir Dünyanın Oluşumundaki Rolüyle Çocuk", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 36, S. 36 (2017), ss. 164-75, doi:10.17498/kdeniz.364569.

- ÖZTÜRK Gökhan, *Bir Şair Olarak Bülent Ecevit*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, 2017.
- ÖZYURT Mine, *Failure of love in T.S. Eliot's poems: "Love Song of J. Alfred Pruflock", "Portrait of a Lady", "La Figlia Che Piange" The Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 1994.
- PARINI Jay, "Irving Babbitt Revisited", *The Hudson Review*, ed. Irving Babbitt, Thomas R. Nevin, C. 39, S. 2 (1986), ss. 322-28, doi:10.2307/3856831.
- "Personal suffering and social criticism in T. S. Eliot's *The Waste Land* and A. Ginsberg's *Howl*: Implications for social psychiatry - Moritz E Wigand, Hauke F Wiegand, Nicolas Rüsche, Thomas Becker, 2016", (11.09.2023), <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020764016667144>.
- "Pieter Bruegel, the Elder | Flemish Renaissance Painter & Engraver | Britannica", (26.04.2024), <https://www.britannica.com/biography/Pieter-Bruegel-the-Elder>.
- PLATH Sylvia, *Ariel: Faber Modern Classics*, Main-Faber Modern Classics edition., London: Faber & Faber, 2015.
- PLATON (EFLATUN), *Devlet (Ciltsiz)*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 20. b., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- POUND Ezra, *The Cantos*, Main edition., Faber & Faber, 2023.
- "Project MUSE - The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition", (28.09.2023), <https://muse.jhu.edu/primary/eliot>.
- RAINE Craig, *T. S. Eliot*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2011.
- RESENDE Pedro Henrique Costa DE, Mateus Donia MARTÍNEZ, "C. G. Jung's katabasis: from ancient myths to modern visionary experiences", *Junguiana: Revista Latino-Americana Da Sociedade Brasileira De Psicologia Analítica*, C. 38, S. 1 (2020), ss. 87-100.
- "Review: Between Toothache and the Collapse of Western Civilization: Reading Eliot's Letters on JSTOR", (23.12.2024), <https://www.jstor.org/stable/3817222>.
- REYHANOĞULLARI Gökhan, *Çağa İçerlemek*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2022.
- RICKS Christopher, *T S Eliot and Prejudice*, First Edition., London: Faber Faber Inc, 1994.
- ROWLAND Dominic Charles Edward, *T.S. Eliot, "The Criterion", and literary controversy, 1922-1939* (23.07.2024).
- ROWLING J. K., *Harry Potter ve Felsefe Taşı*, çev. Ülkü Tamer, 1. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- RÖDER Katrin, "Reparative Reading, Post-Structuralist Hermeneutics and T. S. Eliot's Four Quartets", *Anglia*, C. 132, S. 1 (2014), ss. 58-77, doi:10.1515/anglia-2014-0004.
- RUBACK Timothy J., "'Let Me Tell the Story Straight On': Middlemarch, Process-Tracing Methods and the Politics of Narrative", *The British Journal of Politics and International Relations*, C. 12, S. 4 (2010), ss. 477-97, doi:10.1111/j.1467-856X.2010.00425.x.
- RUTLEDGE Harry C., "Eliot and Vergil: Parallels in the Sixth Aeneid and 'Four Quartets'", *Vergilius* (1959-), S. 12 (1966), ss. 11-20.

- SAKIN Hasan, *İkinci Yeni Hareketi İçinde Ülkü Tamer'in Poetikası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016.
- SARİÇİÇEK Mümtaz, "Ulysses ve Tutunamayanların Karşılaştırmalı İncelemesi", *Journal of Turkish Studies*, C. 4, S. 1 (2009), ss. 529-60, doi:10.7827/TurkishStudies.558.
- SARİKAYA Orhan, "Ülkü Tamer'in 'Soğuk Otların Altında' Adlı Kitabında Kent Algisi", *Electronic Turkish Studies*, C. 9, S. 6 (2014), ss. 933-42, doi:10.7827/TurkishStudies.6591.
- SAYAR Özlem, *A Historical Reading of the Imagist Poems of Ülkü Tamer and William Carlos Williams*, (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2022.
- SEDGWICK Mark, *Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*, 1st edition., Oxford: Oxford University Press, 2009.
- SEGAL Charles, *Orpheus: The Myth of the Poet*, Johns Hopkins University Press, 1989.
- SENEMTAŞI Merve, *The Creation of Hope as a Spiritual Solution in T.S. Eliot's Four Quartets*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017.
- SEY Mark, *T. S. Eliot'un Şiir'inde Zaman Kavramı*, (Doktora Tezi Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1975.
- SHERBO Arthur, "Eliotiana", *Studies in Bibliography*, C. 50 (1997), ss. 401-7.
- SINCLAİR Mark, "Bergson's Philosophy of Will and the War of 1914-1918", *Journal of the History of Ideas*, C. 77, S. 3 (2016), ss. 467-87.
- SKEMER Don, "Sealed Treasure: T. S. Eliot Letters to Emily Hale", *PUL Manuscripts News*, 16.05.2017, <https://blogs.princeton.edu/manuscripts/2017/05/16/sealed-treasure-t-s-eliot-letters-to-emily-hale/>.
- SMITH CAROL H., "SWEENEY AGONISTES", *T.S. Eliot's Dramatic Theory and Practice*, From Sweeney Agonistes to the Elder Statesman, Princeton University Press, 1963, ss. 32-75, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt183q1f5.5>.
- SOPHOKLES, *Antigone (Karton Kapak)*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- , *Kral Oidipus (Ciltli)*, çev. Bedrettin Tuncel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- , *Oidipus Kolonos'ta (Karton Kapak)*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- SOREL Georges, *Sorel: Reflections on Violence*, ed. Jeremy Jennings, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- SÖZLÜĞÜ Türk Edebiyatı İsimler, "İsmet Özel", (04.12.2024), <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ozel-ismet>.
- SPENGLER Oswald, *Decline of the West*, ed. David Payne, çev. Charles Atkinson, Random Shack, 2014.
- STAUDENMAIER Peter, "Racial Ideology between Fascist Italy and Nazi Germany: Julius Evola and the Aryan Myth, 1933-43", *Journal of Contemporary History*, C. 55, S. 3 (2020), ss. 473-91, doi:10.1177/0022009419855428.

- STEVENSON Kenneth, “‘Lancelot Andrewes on Ash Wednesday’ A Seventeenth-Century Case Study in How to Start Lent”, *Theology*, C. 108, S. 841 (2005), ss. 3-13, doi:10.1177/0040571X0510800102.
- STOUGAARD-NIELSEN Jakob, “The Author in Literary Theory and Theories of Literature”, *The Cambridge Handbook of Literary Authorship*, ed. Gert Buelens, Ingo Berensmeyer, Marysa Demoor, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, ss. 270-87, doi:10.1017/9781316717516.017.
- STRAWSON Harry, “Spectres of Euripides: Time, Translation and Modernism in H.D.’s Euripides”, *International Journal of the Classical Tradition*, C. 29, S. 1 (2022), ss. 50-82, doi:10.1007/s12138-020-00588-7.
- SULMASY Daniel P., “Advance Care Planning and ‘The Love Song of J. Alfred Prufrock’”, *JAMA Internal Medicine*, C. 180, S. 6 (2020), ss. 813-14, doi:10.1001/jamainternmed.2020.0796.
- SÜREYA Cemal, *Folklor Şiire Düşman*, Can Yayınları, 1992.
- , *Papirüs’ten Başyazılar*, 1. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- SYMONS Arthur, *The Symbolist Movement in Literature*, ed. Matthew Creasy, Manchester: Carcanet Press Ltd., 2014.
- ŞANLI Kadriye, *Positive Personality Transformation in T.S. Eliot’s “Prufrock” and The Waste Land*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi, 2013.
- “T. S. Eliot at Lloyds Bank”, *T. S. Eliot Foundation*, 30.03.2017, <https://tse-liot.com/foundation/t-s-eliot-at-lloyds-bank-2/>.
- TAMER Ülkü, “Harbe oturanların öyküsü”, *Sabah*, (13.12.2023), https://www.sabah.com.tr/yazarlar/tamer/2010/01/25/harbe_oturanlarin_oykusu.
- , *Kediler ve Kitaplar: Bütün Yazıları 3*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.
- , *Sanat Yolculukları: Bütün Yazıları 2*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.
- , *Sanatın ve Edebiyatın Dayanılmaz Hafifliği: Bütün Yazıları 1*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.
- , *Yanardağın Üstündeki Kuş: Toplu Şiirler*, 1. b., İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- , *Yaşamak Hatırlamaktır: Anılar Kitabı*, 2. b., İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- , “Yaz değil, meğer Prof. bitmişti...”, *Sabah*, (02.04.2007), <https://arsiv.sabah.com.tr/2007/04/02/yaz1602-10-103.html>.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 9. b., Dergah Yayınları, 2011.
- TARIM Rahim, *Mehmed Rauf -Hayatı, Sanatı, Eserleri-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- TAYLOR Charles, *Cosmic Connections: Poetry in the Age of Disenchantment*, 1. b., Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 2024.
- PENTREGARTH Harries, (haz.), *The Conversion of T.S. Eliot*, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=dYZsEg06beA&t=2s>.
- The Criterion : 1922-1939*, London : Faber and Faber ; New York : Barnes & Noble, 1967.

- “The Criterion copyright information”, (10.11.2022), <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/cinfo/criterion1922>.
- “The Project Gutenberg eBook of Devotions Upon Emergent Occasions by John Donne.”, (10.01.2022), <https://www.gutenberg.org/files/23772/23772-h/23772-h.htm>.
- THOMAS Dylan, *The Collected Poems of Dylan Thomas: The Centenary Edition*, Centenary ed edition., London: Weidenfeld & Nicolson, 2014.
- THORPE Vanessa, “Secrets of TS Eliot’s Tragic First Marriage and Liaisons to Be Told at Last”, *The Observer*, (18.11.2012), blm. Books, <https://www.theguardian.com/books/2012/nov/18/eliot-tragic-first-marriage>.
- “Three Presences: Yeats, Eliot, Pound | The Hudson Review”, (25.12.2023), <https://hudsonreview.com/2013/03/three-presences-yeats-eliot-pound-2/>.
- THURSTON Michael, “Derek Walcott’s Omeros”, *The Underworld in Twentieth-Century Poetry: From Pound and Eliot to Heaney and Walcott*, ed. Michael Thurston, New York: Palgrave Macmillan US, 2009, ss. 123-46, doi:10.1057/9780230102149_6.
- TİRYAKİ Mehmet Zahit, “Aydınlar, Akademisyenler ve Entelektüeller: Savaş Bitti Şiirine Farklı Bir Bakış”, *İnsan ve Toplum*, C. 4, S. 8 (2014), ss. 163-88.
- TOBIN David N., *The Presence of the Past: T.S. Eliot’s Victorian Inheritance*, UMI Research Press, 1983.
- TODA Kit Kumiko, “Editions of Early Modern Drama Used by T. S. Eliot: A Resource”, *Resources for American Literary Study*, C. 41, S. 2 (2019), ss. 262-84, doi:10.5325/resoamerlitestud.41.2.0262.
- TOPÇU Ümmühan Bilgin, “Osman Türkay Poetikasında Bir İmkan Olarak Kozmik İmgeler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 40 (2016), ss. 237-73, doi:10.17133/tubar.270454.
- TOPÇU Ümmühan Bilgin, Senem Üstün KAYA, “T. S. Eliot ve Osman Türkay Üzerine Karşılaştırmalı bir İnceleme: Çorak Ülke ve Evrenin Düşünde Gezin”, *Türkbilig*, C. 2024, S. 48 (2024), ss. 420-33, doi:10.59257/turkbilig.1461378.
- TORRENS James, “Charles Maurras and Eliot’s ‘New Life’”, *PMLA*, C. 89, S. 2 (1974), ss. 312-22, doi:10.2307/461454.
- “T.S. Eliot İkinci Cumhuriyetçi miydi?”, 02.10.1999, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/t-s-eliot-ikinci-cumhuriyetci-miydi-39105387>.
- TUNALI Dilek, Ayşen Oluk ERSÜMER, “Şiirin Sineması: Edip Cansever Şiirinin Nesnel Bağlılaşım Yoluyla Filmsel İmgeye Yaklaşması”, *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 11, S. 1 (2021), ss. 64-84.
- TUNÇ Gökhan, *Kavramlar ve Kuramlarla Modern Türk Şiiri Okumaları*, 1. b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- TURCHIN Peter, *Ages of Discord: A Structural-Demographic Analysis of American History*, Chaplin, Connecticut, U.S.A: Beresta Books, 2016.
- TÜRKAY Osman, “Büyük Bir Ozan Öldü”, *Türk Edebiyatçıları Birliği: Seçmeler 1965*, Türk Edebiyatçıları Birliği, 1965, ss. 87-93.

- , *Edebiyat, Eleştiri ve Dil Üstüne Düşünceler*, 1. b., KKTC: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- , *Seçme Şiirler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- , *Uzay'ın Şairi Osman Türkay*, ed. Semra Eren-Nijhar, 1. b., İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2023.
- TÜYLÜOĞLU Aslıhan, *Ülkü Tamer Şiiri: "Göle Giden Panter"*, Klaros Yayınları, 2019.
- TÜZER İbrahim, *İsmet Özel'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, (Doktora Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 2007.
- TWAIN Mark, Charles Dudley WARNER, *The Gilded Age: A Tale of Today*, ed. Louis J. Budd, 2nd edition., New York: Penguin Classics, 2001.
- TYTELL John, *Ezra Pound: The Solitary Volcano*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2013.
- USLUER Oğuz, *Arayış Dergisi Örneğinde Bülent Ecevit Gazeteciliği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016.
- VALE DE GATO Margarida, "Poe and Modern(ist) Poetry: An Impure Legacy", *The Oxford Handbook of Edgar Allan Poe*, ed. J. Gerald Kennedy, Scott Peeples, Oxford University Press, 2019, s. 0, doi:10.1093/oxfordhb/9780190641870.013.35.
- VANHESTE Jeroen, "The Waste Land 100 Years On: The Significance of T.S. Eliot Today", *Secular Studies*, C. 4, S. 2 (2022), ss. 140-55, doi:10.1163/25892525-bja10034.
- VICKERY John B., "The Golden Bough and Modern Poetry", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, C. 15, S. 3 (1957), ss. 271-88, doi:10.2307/427292.
- VIRGIL, Bernard KNOX, *The Aeneid*, çev. Robert Fagles, Penguin Classics, 2008.
- WELLEK René, "The Criticism of T. S. Eliot", *The Sewanee Review*, C. 64, S. 3 (1956), ss. 398-443.
- WESTON James L., Jessie Laidlay WESTON, *From Ritual to Romance*, Cosimo, Inc., 2007.
- WIMSATT W. K., "Eliot's Comedy", *The Sewanee Review*, ed. T. S. Eliot, Sherek Players, E. Martin Browne, C. 58, S. 4 (1950), ss. 666-78.
- WORTHEN John, *Bir Şairin Yaşamöyküsü: T. S. Eliot*, çev. Zeynep Anlı, İthaki Yayınları, 2017.
- WRITER Colleen Walsh Harvard Staff, "T.S. Eliot, Warts and All", *Harvard Gazette*, 07.06.2010, <https://news.harvard.edu/gazette/story/2010/06/t-s-eliot-warts-and-all/>.
- YAMAN Semra, "Edip Cansever'in Yazılarında Diyalektik Kavrayış: Modernist Şiirin Dramatik ve Düşünce Boyutları", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15 (2024), ss. 414-27, doi:10.51531/korkutataturkiyat.1446140.
- YANG Carol L., "Revisiting the Flâneur in T. S. Eliot's 'Eldrop and Appleplex – I'", *Orbis Litterarum*, C. 66, S. 2 (2011), ss. 89-120, doi:10.1111/j.1600-0730.2010.01000.x.
- "Yeats, Pound, and the *Little Review*, 1914-1918' by Clare Hutton", (12.09.2023), <https://tigerprints.clemson.edu/iys/vol3/iss1/7/>.
- YILDIRIM Nimet, (çev.), *Ardâvîrâfnâme*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.

- YOON Hyonyung, "T. S. Eliot's Objective Poetics and the Locus of Emotion", *T. S. Eliot soc of Korea*, C. 2, S. 32 (2023), ss. 147-71, doi:<https://doi.org/10.14364/t.s.eliot.2023.32.2.147-71>.
- YOUNG R. V., "'How drie a Cinder this world is': Dissociation of Sensibility Redux", *Ben Jonson Journal*, C. 24, S. 2 (2017), ss. 163-86, doi:10.3366/bjj.2017.0192.
- ŽIŽEK Slavoj, *Welcome to the Desert of the Real*, London, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Fırat Ender		Koçyiğit
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		C2
	Almanca		B1
	Latince		A1
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2005	2009	Niğde Anadolu Öğretmen Lisesi
Lisans	2009	2014	TOBB ETÜ Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	2015	2018	Bursa Uludağ Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı
Doktora	2018	2025	Bursa Uludağ Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2016	-	Bursa Uludağ Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluş			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	4.Uluslararası Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri Cengiz Aytmatov (2017)		

Yayınlar:	Koçyiğit, F. E., & Karaca, N. (2023). James Clarence Mangan'ın Türk Edebiyatı Makaleleri Üzerine Bir İnceleme. <i>Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, 25(1), 443-465. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1197938 Koçyiğit, F. E. (2019). Üç mitoloji, Tek Kitap: Mitos, Kara Taşlar ve Ay Işığı kitabında mitolojik mirasın güncelle taşınması. <i>Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi</i>, 8(2), 935-947. Koçyiğit, F. E. (2024). Kof adamlardan kül adamlara: T. S. Eliot ve Edip Cansever'in İki Şiirinde modern insanın düşüşü. <i>BUGU Dil ve Eğitim Dergisi</i>, 5(3), 282-292. http://dx.doi.org/10.46321/bugu.165 Koçyiğit, F. E., (2021). Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı Yılı Çerçevesinde Yapılan Akademik Etkinlikler. <i>100. Yılında İstiklâl Marşı ve Mehmet Akif</i> (ss.193-198), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi. Koçyiğit, F. E., (2020). Başını Vermeyen Şehitler: Türk ve Dünya Kültürlerinde Başını Vermeyen Şehit Anlatıları. <i>Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin'e Armağan</i> (ss.115-123), Bursa: Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi. Koçyiğit, F. E., (2019). Onlar da İnsandı'da Toplumsal Güven Yitimi. <i>Doğumunun Yüzüncü Yılında Cengiz Dağcıya Armağan</i> (ss.71-79), Ankara: Bengü. Koçyiğit, F.E., (2021). "Vefatının 100.Yılında Ömer Seyfettin Kitabı". <i>KARE</i>, (11) / <i>Ömer Seyfettin Anı Sayısı</i>, 439-42.
Çeviri Eserleri:	Darnton, R., (2023). <i>Korsanlar ve Yayıncılar: Aydınlanma Çağında Kitabın Serüveni</i>. İstanbul: Antre Carlisle, C., (2024). <i>Spinoza'nın Dini</i>. İstanbul: İz Saunders, E. N., (Yayımlanacak). <i>İçeridekilerin Oyunu: Elitler Savaşları ve Barışları Nasıl Tayin Ediyor?</i>. İstanbul: Antre Eagleton, T., (Yayımlanacak). <i>Kutsal Terör</i>. İstanbul: Antre
Diğer:	
İletişim (e-posta):	
Tarih:	26.06.2025
İmza:	
Adı-Soyadı:	Fırat Ender Koçyiğit